

'Sproget i fare'

Knut Hamsuns syn på språkbruk og språkpolitikk

Jorun Nordmo

Hovedoppgave i nordisk språk

Institutt for nordisk språk og litteratur
Det humanistiske fakultet

Forord

Førsteamanuensis Nils M. Knutsen gav meg idéen til å skrive denne oppgaven allerede for flere år siden. Han fortalte da at han hadde tipset en annen hovedfagsstudent om at det var ønskelig at Hamsuns uttalelser om språket ble gjennomgått, men at vedkommende ikke var interessert. Da jeg så begynte på hovedfag selv, og spørsmålet om hvilken oppgave man skulle skrive kom opp, var jeg ikke i tvil. Å skrive en språklig oppgave om Hamsun har ikke bare vært enkelt, for i likhet med de fleste andre, er det romanene hans jeg kjenner best. Likevel har arbeidet med oppgaven stort sett bare vært en fornøyelse, og jeg må takke Nils Magne både for oppgaveidéen og for gode råd på vegen. Jeg vil også takke Lars Frode Larsen for råd og inspirasjon i perioder hvor det har gått litt tregt. Takk også til medstudenter og lærere for nyttige kommentarer på oppgavekurset.

Den største takken går likevel til min vegleder Endre Mørck. Uten hans tålmodige lesning og saklige kommentarer fra første stund, hadde aldri denne hovedoppgaven blitt ferdig.

Mai 2003

Innholdsfortegnelse

Forord

DEL 1	BAKGRUNNSSTOFF	s.	7
Kapittel 1	Innledning	"	7
1.1	Prosjektbeskrivelse og mål for oppgaven	"	7
1.2	Disposisjon for oppgaven og kildebruk	"	9
Kapittel 2	Hamsuns sakprosa	"	12
2.1	Innhold	"	12
2.2	Polemisk stil	"	13
2.3	Tidligere forskning og reaksjon på Hamsuns sakprosa	"	14
Kapittel 3	Språkpolitikk og språksyn	"	17
3.1	Språksituasjonen rundt århundreskiftet 1800-1900	"	17
3.2	Språk som organisme	"	18
Kapittel 4	Forfatterengasjement	"	19
4.1	Forfatternes rolle for språkutviklinga	"	19
4.2	Språkpolitisk engasjement	"	19
4.3	Hamsun og Bjørnson	"	21
4.4	Hamsun og Garborg	"	24
4.5	Forfatterengasjementet i praksis	"	26
4.6	Bokutgivelser/forlagsvirksomhet	"	27
4.7	Forfatterengasjement i nyere tid	"	28
Del 2	GJENNOMGANG AV BREVENE OG ARTIKLENE	"	31
Kapittel 5	Hamsuns tidlige engasjement	"	31
Kapittel 6	"Den hjelpeløse Mand" (1910)	"	37
6.1	Bakgrunnsstoff	"	37
6.2	Artikkelstoffet	"	38
6.3	Hægstads vitenskapelige produksjon	"	46
Kapittel 7	"Landets sprog" (1910)	"	48
7.1	Bakgrunnsstoff	"	48
7.2	Artikkelstoffet	"	48
Kapittel 8	Andre artikler og brev	"	61
Kapittel 9	"Sproget i fare"(1918)	"	70
9.1	Bakgrunnsstoff	"	70

9.2	Artikkelstoffet	"	70
9.3	Oppsummering	"	87
Kapittel 10	"Valgene og riksmålet"(1928)	"	89
10.1	Bakgrunnsstoff.....	"	89
10.2	Artikkelstoffet	"	89
10.3	Avslutningskommentarer	"	99
Kapittel 11	Seinere artikler og brev om målsaker	"	100
DEL 3	DRØFTING OG OPPSUMMERING	"	105
Kapittel 12	'Opnorsking', omskrivning og litterær praksis.....	"	105
12.1	'Opnorsking'	"	105
12.2	Omskrivning	"	108
12.3	Språklige synspunkt i <i>Segelfoss By</i>	"	112
Kapittel 13	Hamsuns språkideologi	"	114
Kapittel 14	Avsluttende kommentarer	"	118
14.1	Synet på forfatteren som språkkjenner.....	"	118
14.2	Lingvistisk eller politisk påvirkning?	"	120
14.3	Hamsuns betydning som språkfornyere og inspirator ..	"	121
14.4	Sammendrag	"	123
Bibliografi	"	125
Vedlegg	"	129

DEL 1 BAKGRUNNSSTOFF

Kapittel 1 Innledning

1.1 Prosjektbeskrivelse og mål for oppgaven

Knut Hamsun (1859-1952) er en forfatter som enda engasjerer og provoserer, og det skrives stadig bøker om hans diktning, hans NS-sympatier og hans liv for øvrig. Det arrangeres årlig "Hamsundager" i inn- og utland, for eksempel på Hamarøy annet hvert år siden 1986, på Universitetet i Tromsø, i Grimstad, i Madrid, i Paris, i Edinburg; bare for å nevne noen. Det satses på Hamsun forskningsmessig, blant annet på Universitetet i Tromsø, hvor det for tiden er i gang et NFR-prosjekt kalt "Tid og rom i Hamsuns prosa". En del av prosjektet har forresten som mål å utgi bøker med hele produksjonen av Hamsuns sakprosa. Ut fra et forskningsmessig synspunkt mener jeg derfor at det er av interesse å forske i *alle* sidene ved en av Norges mest kjente forfattere. At han er så aktuell som jeg påstår, viser noe av interessen ovenfor, samt det faktum at han er en av tre norske forfattere som har mottatt Nobels litteraturpris gjennom tidene. Gjennom min hovedoppgave håper jeg å bidra til forskningen av Hamsun som polemiker på et område som enda engasjerer og egger til debatt.

Hamsun er framfor alt kjent som skjønnlitterær forfatter, men i tillegg til å skrive skjønnlitteratur var han interessert i mange spørsmål som hadde mer eller mindre aktualitet i samfunnsdebatten. Han skreiv en rekke avisinnlegg o.a. i den forbindelse, og disse kommer jeg nærmere inn på i kapittel 2. Det som *jeg* ønsker å konsentrere meg om, er de avisinnleggene, anmeldelsene og brevene som på en eller annen måte hadde tilknytning til språkforhold generelt eller til språkstriden i samtida. Denne striden sto i første omgang mellom de som var tilhengere av Aasens landsmål eller Knudsens fornorskingslinje.

Hansen og Savik (1980) har utgitt ei bok om riksmålsforfatternes kamp for språket. Her er det blant annet et essay om Knut Hamsun og to av hans mest kjente avisartikler "Landets sprog" og "Sproget i fare". Disse artiklene er også nevnt av andre, for eksempel Øyslebø (1964) og Næss (1996 og 1997), men ingen av disse – og heller ingen andre – har skrevet *grundig* om Hamsuns engasjement i språksaken, så vidt jeg kjenner til. Andre har skrevet hovedoppgaver om deler av Hamsuns sakprosa, og disse kommer jeg tilbake til i kapittel 2, men heller ikke her er Hamsun språkpolitiske engasjement det sentrale. Etter mitt syn utgjør dette en mangel ved Hamsun-

forskningen, og derfor er det min målsetting for denne undersøkelsen å kartlegge *alt* det Hamsun skreiv om språk og språkforhold.

Hamsun er ofte blitt karakterisert som en *fornyere* av det norske språket og som en som har påvirket mange andre kjente forfattere gjennom sin stil, sin underfundighet, sin syntaks og sin bruk av blant annet dialekt. Jeg skriver mer om språkfornyeren i kapittel 14.3, men jeg vil bare her understreke at det er verdt å se nærmere på Hamsun uttalelser om språkforhold også i dette perspektivet. *Aftenposten* hadde i forbindelse med artikkelen "Sproget i fare" en redaksjonell leder (vedlegg 6b), hvor de karakteriserte Hamsun som "sprogets store kunstner". Selv hans kritikere, eller de som var uenige i hans utfall mot for eksempel landsmålet, måtte innrømme at han var med på å gjøre språket mer norsk. *Dagbladet* var en av disse (vedlegg 3h): "Hamsun har indlagt sig store fortjenester av vort sprogs fornorskning. Kanske ingen av våre riksmålsforfattere skrivet et mere personlig præget norsk." Flere liknende uttalelser kommer fram ved gjennomgangen av det skriftlige materialet i del 2 som er relatert til Hamsun og den nevnte språkstriden om landsmål og riksmål eller andre språklige forhold.

Allerede Bjørnson (1907: 11) uttalte seg tidlig om Hamsun som "sprogmeister": "Eller tag den siste fortælling til Knut Hamsun, utvilsomt den største sprogmeister blandt de yngre [...]. "Hermundstad (1998: 8) skriver blant annet om Hamsuns "språklige fortryllelse" og hans gitte "nådegave"; nemlig kunsten å bruke språket (op.cit.: 10). Slike og liknende klisjéer blir ofte framholdt i litterære sammenhenger, men jeg synes likevel det er interessant å undersøke om hans sterke engasjement i språkspørsmål, ikke bare som praktisk språkbruker, men som en som i stor grad reflekterte over språk og språkbruk, vil vise om karakteristikkene ovenfor er riktige. Ved å gjennomgå materialet mener jeg det er mulig å finne belegg for at Hamsun var bevisst på språket som arbeidsredskap, og at han var opptatt av at det skulle brukes så korrekt som mulig. Gjennom sin store interesse for denne siden ved det å være forfatter var han kanskje i enda større grad enn for eksempel Bjørnson med på å fornye språket bort fra dansken vi arvet etter 1814?

Innledningsvis er det noen spørsmål jeg synes det er interessant å få belyst når jeg skal gi meg i kast med et materiale som i hovedsak kan plasseres innenfor emnet nyere språkhistorie:

- Hadde Hamsun selv et klart språkideologisk syn?
- Hvis svaret er ja, hva gikk dette synet ut på?

- Hvordan så "den alminnelige mann" og forfatterne selv på forfatteren og hans rolle i samtida?
- Kan den seiglivet oppfatningen at språk var en organisme som utviklet seg av seg selv, ha hatt noen betydning for Hamsuns – og andres – syn på språk og språkforhold?

Avisdebattene som Hamsun tok del i, og som jeg kommer tilbake til ved gjennomgangen av materialet, viser at han møtte stor motstand i en del av argumentasjonen sin:

- Kan hans avisinnlegg og tilsvare fra andre forfattere ha påvirket den lingvistiske utviklingen av landsmål og riksmål?
- Kan politikere og språkforskere ha blitt påvirket av debatten?

I et begrenset omfang vil jeg også se om han skreiv om noe som var relatert til språkstriden i sine romaner:

- Tok Hamsun selv konsekvensen av sine utfall mot landsmålet og dets tilhengere i sitt forfatterskap?
- Hvordan kom hans fornorskingssyn til uttrykk i den litterære produksjonen?

1.2 Disposisjon for oppgaven og kildebruk

Etter å ha fått fram målsettinga for oppgaven vil jeg videre i del 1 kort ta for meg Hamsuns sakprosa som del av hans totale skriftlige produksjon. I den forbindelse kommer jeg inn på stilen i sakprosaen, og jeg nevner hva som tidligere har vært skrevet om Hamsun innen denne sjangeren. Deretter tar jeg for meg noen av spørsmålene nevnt innledningsvis; blant annet litt om språkpolitikk i samtida og språk som organisme. For å kunne svare på disse spørsmålene, anser jeg det som nødvendig å sette artiklene og uttalelsene inn i en språkpolitisk og/eller språkideologisk sammenheng. Noe finner jeg naturlig å belyse før gjennomgangen av kildematerialet, noe etter hvert – ofte som innledning til kapitlene i del 2, mens andre spørsmål vil bli besvart mot slutten av oppgaven i del 3. I de tilfellene det kommer fram synspunkter, eller det er nevnt personer i artiklene som det er naturlig å knytte an til det som skjedde i samtida, vil disse bli kommentert fortløpende. Neste kapittel handler om det store forfatterengasjementet i språkstriden; både politisk og hvordan dette kom til uttrykk i praksis. Jeg har særlig konsentrert meg om Bjørnson og Garborg, blant annet fordi disse to spilte en helt sentral rolle for Hamsuns språkutvikling og for hans gjennombrudd som forfatter. I dette kapitlet tar jeg også for meg litt om bokutgivelser, forlagsvirksomhet og forfatterengasjement i nyere tid.

I del 2 – som jeg anser for å være hoveddelen av oppgaven – følger selve gjennomgangen av det innsamlete materialet. Mine viktigste kilder til Hamsuns tidlige interesse for og uttalelser om språksaker har vært Larsens to bøker (1998 og 2001), Øyslebø (1964) og Næss' tre første brevsamlinger (1994, 1995 og 1996). Dette stoffet blir gjennomgått i kapittel 5. De fleste avisartiklene og brevene i kapittel 6, 7, 9 og 10 i del 2 har jeg funnet henvisninger til i Arild Østbys bok fra 1972: *Knut Hamsun. En bibliografi*.

Jeg har laget en liste over alle avisartiklene og innleggene jeg bygger på, og den følger som vedlegg til slutt i oppgaven (vedlegg 1). Alle avisartiklene jeg har brukt, er reinskrevet fra mikrofilmkopier og følger også som vedlegg. Det forekommer en del feilskrivninger i artiklene, men jeg har valgt å gjengi dem slik de foreligger i originalversjonene. Artikkelen "Sproget i fare", som er gitt ut som særtrykk (Hamsun 1918), er kopiert direkte fra boka (vedlegg 6a).

Det er ikke bare *Hamsuns* brev og artikler som er nevnt i Østbys bibliografi, men også artikler i tilknytning til de titlene han har brukt som overskrift til hver "bolke". Jeg trodde i utgangspunktet at *alle* innleggene i debattene/ordskiftene Hamsun var med i – også andres – var nevnt, men det viste seg ikke å være riktig. Derfor har jeg i tillegg til artiklene jeg har funnet ved hjelp av Østbys henvisninger, funnet fram til avisartikler *forut* for og *rundt* Hamsuns innlegg. Disse er også reinskrevet og vedlagt, og jeg viser i den forbindelse til vedlegg 1 nevnt ovenfor, hvor det vil framkomme hvilke artikler jeg har funnet fram til selv, og hvor jeg har funnet dem.

Artiklene som Østby refererer til, grupperer seg naturlig i fire hovedbolker med fire forskjellige titler. Jeg har stort sett brukt de samme titlene som Østby. Unntaket er hans tittel "Valgene er riksmålet". Tittelen på det første avisinnlegget i denne bolken er "Valgene *og* riksmålet" (min utheving), og jeg har derfor valgt å bruke denne overskriften i min oppgave.

Tematisk sett kan man si at de to første bolkene i hovedsak dreier seg om kampen mellom "Landsmaalet" og "Riksmålet", men siden den første fra 1910 stort sett handler om Marius Hægstad personlig og har fått navnet "Den hjelpeløse Mand", har jeg valgt å behandle dem hver for seg. Den andre bolken er "Landets sprog". Avisartiklene om dette temaet er også fra 1910 på omtrent samme tidspunkt, men går mer på forholdet mellom de to skriftspråkene, og ikke så mye på enkeltpersoner. Jeg har for

øvrig valgt å bruke de to benevnelsene landsmål og riksmål i hele oppgaven fordi de var mest vanlige i den perioden jeg skal skrive om.

Så gikk det noen år hvor Hamsun befattet seg lite med språkspørsmål, iallfall i form av avisinnlegg, men i 1918 kom det en 18-spalters artikkel i *Aftenposten* med tittelen "Sproget i fare". Artikkelen blei også trykt i *Berlingske Aftenavis*, København i 1918 og blei gitt ut som særtrykk på Gyldendal forlag samme år. Særlig denne artikkelen avstedkom en rekke motinnlegg i ulike aviser.

I 1928 skreiv Alf Harbitz, som var forfatter, kritiker, journalist og oversetter, en artikkel i *Grimstad Adressetidende* med tittelen "Valgene og riksmålet", som nevnt ovenfor. Den tok for seg de valgene som skolestyrene måtte ta i forhold til om skolene skulle ha riksmål eller landsmål som hovedform. Hamsun var en av flere som svarte på artikkelen, og innleggene blir behandlet i kapittel 10.

I tillegg til det som behandles i de fire hovedbolkene hos Østby, skreiv Hamsun en og annen artikkel og noen brev som også hadde tilknytning til språkspørsmål i tida. De fleste av disse blir behandlet i kapittel 8, som jeg har kalt "Andre artikler og brev". Resten er samlet i kapittel 11 – "Seinere artikler og brev om målsaker".

De brevene jeg har tatt med, er i hovedsak funnet i Harald Næss' 7 bøker (1994–2001). Ved siden av selve brevene har noteapparatet i disse vært med på å gi nyttige opplysninger om de personene Hamsun omtaler i brevene.

I del 3 drøfter jeg det materialet jeg har gjennomgått i del 2, og ser nærmere på diverse begrep som 'opnorsking' og omskrivning. Videre tar jeg for meg en Hamsun-roman hvor han blant annet gir eksempler på sitt syn på målstriden reint fiksjonært. Så følger et kapittel om Hamsuns språkideologi, og helt til slutt følger avsluttende kommentarer og sammendrag.

Kapittel 2 Hamsuns sakprosa

2.1 Innhold

Som nevnt innledningsvis skreiv Hamsun en mengde brev og artikler ved siden av romaner, novellesamlinger, én diktsamling og noen skuespill. Han abonnerte på en rekke aviser og var rask til å skrive innlegg dersom han fant noe av interesse, og det gjorde han stadig.

Hans første avisinnlegg, som var kalt "Kirkesangeren i Vikør", sto ifølge Hermundstad (1998: 19) i *Søndre Bergenhus Folkeblad* i august 1879. Her angrep Hamsun menighetene i distriktene "[...] fordi de sang salmene etter de gamle folketonene". "Nå ville den selvsikre 20 år gamle innflytteren lære bøndene i Hardanger å synge salmene etter den nye normen" (loc.cit.). Skøien (1999: 11) skriver at hans siste innlegg, "Knut Hamsun takker", sto i *Aftenposten* i 1950 omtrent to år før han døde.

Tematisk sett kan en vel si at Hamsun skreiv om alt fra språkstrid og norsk turistvesen til internasjonale storkonflikter. Noen tilfeldig utvalgte titler fra innholdsfortegnelsen hos Hermundstad (1998) viser litt av dette mangfoldet: "Nansen-Betragtninger" (1889), "Brev om Kvinden" (1896), "Mod Overvurdering av Digtere og Digtning" (1897), "Preussen og Polen" (1909), "Gælden til Tyskland" (1914), "Barnet!" (1915), "Om jødespørsmålet" (1926). En lengre avisartikkel mot oppblomstringa av turistvesenet i landet (*Verdens Gang* 1910) fikk dessuten mange til å reagere. Hamsun mente at det var forsmedelig å se norske bondegutter stå med lua i handa og ta imot småpenger for å åpne ei grind for turister. For andre representerte turistene en kjærkommen inntektskilde. Dessverre var flere av artiklene de siste årene sterkt politisk farget "den gale vegen", og Hamsun skreiv flere innlegg til fordel for Hitler-Tyskland og nazismen.

Øyslebø (1964: 60) skriver at Hamsun etter suksessen med *Sult* (1990) i stedet for å skrive nye romaner begynte å skrive polemiske artikler:

Egentlig var det ikke for å få rett. Heller var det for å få utløsning for sin aggressive oppladning, en utløsning som den tendensløse skjønnlitteratur han selv hadde proklamert, ikke kunne gi ham. Dette er den psykologiske beveggrunn. Men det fantes også en estetisk: Han kunne polemikkens kunst, her var det tillatt å bruke alle argumenter som hadde slagkraft, noe "på den annen side" eksisterte ikke. De polemiske skriftene som fulgte – "Fra det moderne Amerikas Aandsliv", "Lars Oftedal", "Nansen- Betragtninger" o.fl. kan rett og slett betraktes som skriveøvelser, som en penn-kvessing, og det fins flere klare belegg i brevene for at formålet ikke

var å overbevise om riktig syn, men om å ha "litterær kraft". Harselasen selv, ikke det saklige grunnlaget for den, var poenget.

Denne uttalelsen strir på en måte mot det jeg selv har sagt innledningsvis om Hamsuns språklige uttalelser, men det trenger ikke være så uriktig likevel. Det gikk tross alt hele 21 år fra "Fra det moderne Amerikas Aandsliv" blei trykt (1889), til hans første avis-artikkel om språket i 1910, og i løpet av disse årene kan hans behov for å skrive polemiske artikler ha endret seg i retning av å skrive på bakgrunn av et oppriktig engasjement. I del 3 vil jeg komme tilbake til om de språkpolitiske uttalelsen var alvorlig ment eller bare "skriveøvelser".

2.2 Polemisk stil

Øyslebøs uttalelse ovenfor berører også stilen i Hamsuns polemiske artikler, og flere andre har tydelig poengtert hva de mener om den. Blant annet sier Hermundstad (1998) på "vaskeseddelen" til boka si: "Hans [Hamsuns] politiske skrifter er under alle omstendigheter fengende. Enkelte ganger er han bare komisk påståelig, andre steder krydrer han innleggene med vidd, glitrende fyndord og gammel visdom." Andre har uttrykt seg lignende om Hamsuns debattform. For eksempel skriver Skøien (1999: 11) at offentlige foredrag og avisinnlegg, som "Ærer de Unge" – som jeg kommer tilbake til i kapittel 2.3 – var med på å styrke inntrykket av Hamsuns stil som arrogant og avvissende med mangel på respekt for autoriteter.

Ved første øyekast kan det se ut som om de fleste avisinnleggene Hamsun skreiv, bare var polemiske, negative og kritiske, men dette er ikke helt riktig. Når han skreiv innlegg til fordel for medforfattere og andre han satte pris på, var tonen og stilen en helt annen. Da Bjørnson døde, hadde Hamsun for eksempel en artikkel i *Dagbladet* (1910 nr. 113 27. april) hvor han roste den store dikteren med mange vakre ord. I tillegg kan nevnes "Til August Strindberg på Fødselsdagen" (*Aftontidningen*, Stockholm 1912 22. januar) og "Hilsen til Georg Brandes. Fra Norge paa Syttiaarsdagen" (*Politiken*, København 1912 nr. 35 4. februar). Det er kanskje innlysende at slike artikler innholdsmessig ikke innbød til sarkasmer og lignende, men de viser iallfall at Hamsun *kunne* skrive avisinnlegg uten å være spydig og nedlatende.

Jeg kommer for øvrig tilbake til Hamsuns polemiske stil etter hvert som artiklene blir gjennomgått.

2.3 Tidligere forskning og reaksjon på Hamsuns sakprosa

Jeg kjenner som sagt ikke til at tidligere forskning har tatt opp Hamsuns *språkpolitiske* artikler i noen særlig grad, men det har vært skrevet en del om noen av de andre artiklene.

Allerede i 1939 blei det gitt ut ei bok av Francis Bull hvor han hadde samlet et utvalg – nærmere bestemt 15 – av Hamsun artikler. Hverken "Landets sprog" (1910) eller "Sproget i fare" (1918) er tatt med, men Bull (1939: 231) skriver om Hamsun som artikkelforfatter: "De aller fleste av hans artikler er blitt til rent spontant, når han blev grepet av en idé eller optatt av en bok, når en eller annen foreteelse hadde vakt hans harme, eller når han hadde mottatt en opfordring og et spørsmål som kalte på svar." Bull mener videre at det ikke fins artikler skrevet av Hamsun som ikke bærer preg av dikterens personlighet og stilkunst (op.cit: 232).

Året etter at Hamsun skreiv en artikkel mot Ossietzky i 1935, blei han kritisert for sitt forhold til nazismen i et essay av Nordahl Grieg. Grieg (1947: 66) sier at "[i]ngen av Hamsuns senere politiske manifestasjoner har på noen måte kunnet måle seg med Ossietzky-artikkelen". Han visste ikke den gang hva som skulle komme! I ettertid er det kommet flere bøker om Hamsuns politiske holdning, og noen har tatt utgangspunkt i hans avisartikler. Her kan nevnes Aasmund Brynildsen (1973) med *Svermeren og hans demon*. På et litteraturseminar i forbindelse med Hamsun-dagene på Hamarøy i 1990 var "Hamsun og rasismen" hovedtema. I foredraget "Hamsun og jødene" av Dolores Buttry fra dette seminaret, som er trykt i Nils M. Knutsen (1993), skriver hun blant annet: "Selv i polemiske artikler hadde Hamsun svært lite å si om jødene." Man har også prøvd å finne fascistiske spor i Hamsuns forfatterskap, for eksempel i Morten Giersing et al. (1975): *Det reaktionære oprør. Om fascismen i Hamsuns forfatterskap*.

Det er skrevet flere biografier om Knut Hamsun hvor *alle* sider ved forfatteren er forsøkt belyst, også hans politiske syn, som i Robert Ferguson (1994): *Gåten Knut Hamsun*, Tore Hamsun (1996): *Knut Hamsun – min far* og Thorkild Hansen (1978): *Proessen mot Hamsun*, som særlig tar for seg rettsoppgjøret etter krigen. Heller ikke i disse bøkene er noe særlig av det Hamsun skreiv om språkpolitikk ut over de to artiklene nevnt i kapittel 1.1, kommentert. Harald Næss har samlet de fleste av Hamsuns brev i 7 store bind (1994–2001), og han har – særlig i noteapparatet – kommentarer til brevene som berører språk- og språkspørsmål. Han sier imidlertid ingenting eksplisitt om Hamsun som språkpolitiker.

Det er meg bekjent skrevet tre hovedoppgaver som tar utgangspunkt i Hamsuns sakprosa, og som kort skal nevnes her. Karianne Bjellås Gilje (1996) har i sin hovedoppgave om "barnemorddebatten" tatt for seg Hamsuns engasjement i saken om strafferammen for barnemord med utgangspunkt i artikkelen "Barnet!" nevnt under punkt 2.1. Hamsun ville gjeninnføre dødsstraff for denne typen forbrytelser i en tid da det var på trappene med en ny lov som skulle håndheve straffeloven *mindre* strengt overfor mødre som tok livet av barna sine. Dette avstedkom en livlig debatt med over 40 avisinnlegg! I den forbindelse knytter Gilje debatten an til hvordan Hamsun behandler samme tema i *Markens Grøde* (1917). Ragnhild Ystad (1998) har sammenlignet religiøsiteten i *Sult* (1890) og Hamsuns tidlige sakprosattekster. Til slutt belyser Pia Skøien (1999) Hamsuns syn på ungdom og alderdom i sin hovedoppgave. Hun tar utgangspunkt i en tale Hamsun holdt i 1907 i Det norske Studentersamfund med tittelen "Ærer de unge". Den førte til en del debatt, og i 1911 valgte Hamsun å trykke talen i en modifisert versjon og med en ny innledning i *Verdens Gang* og danske *Politiken*. Skøien har ved siden av å sette lys på talen, avisinnlegget og debatten sett på generasjonsmotivet i fem fiksjonstekster.

Hermundstad (1998: 7) har samlet, som han selv sier, "[...] de viktigste av Knut Hamsuns (1859–1942) sivilisasjonskritiske, kulturanalytiske og politiske skrifter i en egen bok". Hermundstad har blant annet funnet fram til artikler som ikke har vært gjengitt tidligere på norsk, men som han nå "[...] har oversatt med kyndig hjelp". I tillegg til ordrett gjengivelse av artiklene skriver Hermundstad (op.cit. 8:): "For å lette forståelsen, har jeg valgt fortløpende å bringe noen korte, redaksjonelle faktaopplysninger som setter utsagnene inn i en historisk ramme." Han "analyserer" ikke hver enkelt tekst, men innledningsvis drøfter han flere sider ved Hamsun som person, forfatter, politiker, svermer, retoriker osv. Hermundstad sier heller ingenting eksplisitt om Hamsuns språkpolitiske syn.

Hansen og Savik (1980) har som nevnt i kapittel 1.1 skrevet ei bok om noen kjente riksmålsforfattere og deres kamp for språket. Begge avisartiklene av Hamsun som de tar for seg, er med i mitt materiale, og jeg kommer tilbake til noen synspunkt fra essayet i min gjennomgang av disse i del 2.

Man kan spørre seg om hvorfor det ikke er skrevet mer om Hamsun som språkdebattant. Jeg tror – i likhet med mange andre, for eksempel Skøien (1999: 9) – at noe av svaret kan ligge i det faktum at man, iallfall etter krigen, hadde behov for å skille politikeren og polemikeren Hamsun fra *forfatteren*. Derfor er skjønnlitteraturen hans

analysert på kryss og tvers, og det er skrevet – og skrives enda – mange hovedoppgaver og bøker om den. For eksempel er det bare ved Universitetet i Tromsø siden 1993 skrevet 10 hovedoppgaver som på et eller annet vis er relatert til litteraturen hos Hamsun. Det er først i de seinere år man har beskjeftiget seg med Hamsuns sakprosa i noen grad.

Kapittel 3 Språkpolitikk og språksyn

3.1 Språksituasjonen rundt århundreskiftet 1800-1900

Som nevnt innledningsvis (kapittel 1.1) mener jeg det er nødvendig å belyse hvilken språkpolitisk situasjon Hamsun – og andre – måtte forholde seg til på det tidspunktet han begynte å uttale seg offentlig om språklige spørsmål. Jamstillingsvedtaket i 1885 slo fast at "det norske Folkesprog som Skole- og officielt Sprog" skulle sidestilles med "vort almindelige Skrift og Bogsprog". Dermed hadde vi som to offisielle skriftspråk i Norge, men det var store diskusjoner og usikkerhet omkring hvordan vedtaket skulle praktiseres. Haugen (1968: 31) skriver blant annet at "[...] formuleringen i vedtaket dekker nemlig over visse politiske tvetydigheter".

Uten å gå i detalj på et område som for eksempel språkplanlegging vil jeg bare slå fast at Kirke- og utdanningsdepartementet (heretter KUD) kom tidlig "på banen" når det gjaldt å bestemme hvilke politiske føringer man skulle legge på utviklingen av de to skriftspråkene. Haugen (op.cit.: 40) skriver: "I 1885 fastsatte KUD for første gang fullstendige rettskrivningsregler og autoriserte dem til bruk i skolen" (riksmål). Fra nå av fikk man iallfall ingen tilfeldighet i utviklingen. Nettopp det at politikerne blandet seg inn i spørsmål som var viktige for utviklingen av språket, var noe av det som irriterte Hamsun aller mest.

Aasens normal, slik den framstod gjennom *Norsk Grammatik* (1864) og *Norsk Ordbog* (1873), blei tidlig kritisert for å inneholde for mange arkaiske former og for at han ikke hadde tatt hensyn til bymålene. I 1898 blei det nedsatt en komité som skulle gjennomgå denne normalen. Dette regnes som første gang departementet initierte et språknormeringsoppdrag, og Arne Garborg, Rasmus Flo og Marius Hægstad utgjorde medlemmene i komitéen. Det viste seg imidlertid at de ikke blei enige, og i 1901 kom det derfor to normaler. *Hægstadnormalen* var en revidert versjon av Aasens normal. Formene var mindre arkaiske, og den representerte det nynorske kjerneområdet på Vestlandet. (Hamsun kaller denne konsekvent for Vestlandsnormalen.) *Midlandsnormalen*, som Garborg og Flo gikk inn for, representerte særlig vesttelemålet, og den blei tillatt for elever til bruk i skolen. Særlig Vestlandsnormalen blei flittig nevnt av Hamsun i hans avisartikler, og jeg kommer tilbake til både hans syn på språkplanlegging, politisk inngripen og normeringer ved gjennomgang av materialet i del 2 og i del 3.

Knud Knudsen døde i 1895, og han fikk dermed ikke selv oppleve den reformen som kom til å bety mest for Hamsuns egen skrivemåte. Både han og andre forfattere prøvde å ta inn norske ord og uttrykk i sin diktning før 1907, men først etter dette årstallet fikk man en rettskrivningsreform som la premissene for hvordan riksmålet skulle fornorskes. Haugen (1968: 27) skriver at Knudsens "[...] trinnvise omskaping av ortografien i norsk retning" blei fulgt av en del forfattere, men at "[...] selve seieren kom med reformen av 1907". Betydningen av reformen og hva den fikk å si for Hamsun, kommer jeg også tilbake til i del 3.

Selv om man nå hadde fått bedre verktøy å forholde seg til når man skulle skrive på ett av skriftspråkene, var misnøyen likevel stor både blant menigmann og politikere. Man så at det var uhensiktsmessig og kostbart å operere med to likestilte skriftspråk i et lite land, og allerede i 1909 begynte arbeidet med å få til en forening av riksmål og landsmål. I Haugen (op.cit.: 50 f.) kan man lese i detalj om dette i kapitlet "Planer for samling". Jeg skal her nøye meg med å slå fast at Hamsun selv var sterk motstander av dette arbeidet og den rettskrivningsreformen (1917) det resulterte i. Det var nemlig denne reformen og innstillingene fra de ulike komitéene som hadde samnorsk som mål, Hamsun reagerte aller sterkest mot i sine avisinnlegg.

3.2 Språk som organisme

Den historiske språkvitenskapen hadde et stamtre som modell for språkutvikling og språkslektskap, og den alminnelige oppfatningen gikk ut på at språk var en levende organisme som utviklet seg av seg selv. Etter hvert gikk man bort fra denne teorien og over på en mer strukturalistisk tankegang, men man kan finne eksempler på at det gamle språksynet lever den dag i dag. Vikør skriver så seint som i 1991 (s. 50) at klisjeen "Språket er som ein levande organisme" er misbrukt og antikvert. Han sier videre (op.cit.: 59):

Stamtremodellen er biologisk inspirert, og baserer seg på ei forestilling om at språk er eit slags "individ" som økslar seg slik som levande organismar. Men det gjer dei jo ikkje: dei er teiknsystem til bruk for kommunikasjon, og dei kan altså ikkje øksle seg, men dei forandrar seg.

Ved gjennomgangen av Hamsuns artikler kommer det fram at også han var representant for det gamle synet. Man må derfor ta dette med i betraktningen når man leser hans utfall mot de personene – særlig politikere og vitenskapsmenn – som ønsket å regulere språket ved hjelp av normering og lover, og som på den måten ifølge Hamsun hindret det i å få utvikle seg "naturlig".

Kapittel 4 Forfatterengasjement

4.1 Forfatterens rolle for språktuvinga

Etter løsrivelsen fra Danmark i 1814 hadde Norge et stort behov for å finne en egen identitet og – derfor også – et eget språk. Det skulle vise seg at forfatterne var en gruppe som fikk mye å si for nasjonsbygginga, identitetsfølelsen og språket. Seip (1914: 214) mener for eksempel at Wergeland har betydd mye for utviklinga av det norske språket, men peker på at andre, som Asbjørnsen og Moe, Ibsen og især Bjørnson har hatt enorm betydning. Gundersen (1967: 27) hevder at de tre store i normeringa av norsk var Wergeland, Aasen og Knudsen. Aasen var jo dikter sjøl, og har dermed hatt en "dobbelrolle" for utbredelsen av landsmålet, mens Knudsen må betegnes mer som språkpolitiker. Schirmer skreiv ei bok i 1908 som handler om målbevegelsens nasjonale betydning sett gjennom Wergeland, Bjørnson og Ibsen. Venås (2001) har skrevet en artikkel om Garborg og hans betydning for målsaken. Det er selvfølgelig flere som har pekt på forfatterens rolle for utviklinga av de to skriftspråkene, men de jeg omtaler her, viser litt av mangfoldet. Det jeg har skissert ovenfor, gjelder faktisk tida *før* Hamsun, men jeg synes det er viktig å gi denne oversikten for å vise hvilken stor rolle forfatterne spilte for utviklinga av språket etter dansketida.

Til og med *Dagbladet*, som gikk sterkt imot Hamsun for flere av hans holdninger i avisartiklene, måtte "innrømme" (vedlegg 6c) at "[s]proget selv skapes av tænkere og digtere og andre mennesker med andre evne til det – det er et naturforhold, som en rettskrivning verken kan eller vil rokke ved".

4.2 Språkpolitisk engasjement

To av de mest kjente forfatterne som engasjerte seg i landsmål/riksmål-striden, var på hver sin side Garborg og Bjørnson. Hamsun hadde et nært forhold til begge to, og dette kommer jeg nærmere inn på i kapittel 4.3 og 4.4.

Venås (1992: 298) skriver om hvorfor *Garborg* blei bedt om å være medlem av komiéen som skulle gjennomgå Aasens normal (se kapittel 3.1): "Den viktigaste bakgrunnen Garborg hadde for å drive normeringsarbeid, var at han var ideolog og apologet for landsmålet. Dessutan var han diktar og visste noko om kva krav diktinga sette til målet." Garborg blei altså regnet for å være en av de fremste ideologene på landsmålssida i målstriden, kanskje sammen med Vinje og Aasen sjøl. Allerede i 1876 diskuterte Garborg språksaken i et ordskifte i avisa *Aftenbladet* med Hartvik Lassen. Artiklene blei samlet og gitt ut som bok med tittelen *Den nynorske Sprog- og*

Nationalitetsbevægelse (1877). I 1897 blei en artikkelrekke fra *Morgenbladet* gitt ut som et eget skrift med tittelen *Vor Sprogutvikling. En redegjørelse*. Garborg var i utgangspunktet steil i sin tro på at landsmålet skulle seire, men blei etter hvert mer forsonlig i sin holdning til at de to språk- og kulturformene kunne utfylle hverandre. Endelig kan nevnes at Garborg i 1911 gav ut brosjyren *Vaar nasjonale strid*, som gav en historisk oversikt over det målpolitiske budskapet som hadde engasjert han så sterkt i så mange år.

Bjørnson var i utgangspunktet tilhenger av landsmålssida, men med tida blei han mer konservativ. I 1899 gikk han i en tale sterkt ut mot landsmålet og forsvarte sitt eget skriftspråk. Han kalte det "Kulturens Sprogform" (1900: 6), og hevdet at de som ikke kjente dette kulturspråket, ikke hadde muligheter for å "bli til noe" (op.cit.: 7f):

Jeg kjænder en Række Bondehjem i Norge af de beste. Overalt har jeg gjort samme Erfaring, som andre med mig, at i de Hjem, der Rigsmaalet ikke har naad frem, rækker Dannelsen bare til en viss Højde; men er Højden overskredet, saa har ogsaa Rigsmaalet trængt ind. Videre har jeg en Række Vidnesbyrd af dem, som selv har gjort Reisen frem til en Embedseksamen eller til en højere Almendannelse, at *uden Rigsmaalet kunde det ikke ha gaat*.

Bjørnson (1907: 11) har også meninger om det å oversette litteratur fra "kultursproget" til "landsmaal": "Eller tag den siste fortælling til Knut Hamsun, utvilsomt den største sprogmeister blandt de yngre, og nætop i denne fortælling landsmaalet nærmere, – likevel vil den, oversat til landsmaal, gaa glip av det stadige spil mellem lek og alvor, som er hans særeje."

I tillegg til å debattere hver for seg hadde Garborg og Bjørnson gående en dispuTT mot hverandre i *Dagbladet* i 1887. Bjørnsons innlegg blei trykt i 1887 under tittelen *Til dem, som forkynner eller lærer i det norske mål af Bjørnstjerne Bjørnson. Med et tillæg af overlærer K. Knudsen*, mens Garborgs blei trykt i et hefte i 1888 kalt *Norsk eller Dansk-norsk? Svar til Bjørnson fra Arne Garborg*. I boka *Vort sprog* (1907: 9) gikk Bjørnson hardt ut imot Garborgs siste bok "[...] som nærmest er en karikatur". Dette var etter at Garborg hadde lært seg landsmål på ett år og tatt det i bruk skriftlig. Bjørnson blei også valgt til den første lederen av Riksmålsforbundet og satt i vervet mellom 1907 og 1910.

Henrik Ibsen var, som Bjørnson, Knudsen-tilhenger og deltok på et språkmøte i Stockholm i 1869 nettopp sammen med Knud Knudsen. Ibsen bidro også til fornorskings-

prosessen gjennom sine diktverk, men deltok ikke i den offentlige debatten på samme måte som de to ovenfor.

Det var selvfølgelig flere forfattere enn de jeg har nevnt, som var språkpolitisk aktive i den perioden som er relevant for min Hamsun-undersøkelse, men her har jeg bare tatt med noen av de mest kjente. Andre uttalte seg for eksempel i språkdebattene i avisene, og disse kommer jeg tilbake til ved gjennomgangen av artiklene i del 2.

4.3 Hamsun og Bjørnson

Bjørnson og Garborg er navn som stadig går igjen i det stoffet jeg skal gjennomgå, og det er tydelig at de to har betydd mye for Hamsun, særlig for hans utvikling som litterær forfatter. Når jeg nå velger å utdype disse forholdene litt nærmere, er det spesielt ut fra et *språklig* perspektiv. Jeg har i kapittel 4.2 vist at Bjørnson og Garborg sto på hver sin side av den språklige debatten, og at de begge engasjerte seg sterkt i den. I dette kapitlet skal jeg se litt nærmere på hvorfor Hamsun selv stadig kom tilbake til Bjørnson og Garborg når han skreiv sine polemiske artikler om språk og språkforhold, og hvorfor de to er nevnt så ofte av andre debattanter.

Næss (1995: 217) skriver om forholdet mellom Hamsun og Bjørnson:

Dikteren Bjørnstjerne Bjørnson hadde mange ganger hjulpet den unge Hamsun med anbefalinger. Tross forbigående uoverensstemmelser mellom dem, var han den mann Hamsun beundret mest av alle han hadde kjent gjennom et langt liv.

Einar Nilsen, som ifølge Næss (1996: 464 note 1) var journalist i den norsk-amerikanske avisa *Nordisk Tidende*, ba Hamsun om et bidrag til ei bok han skulle redigere. Bidraget blei trykt i 1914, og her uttalte Hamsun at den norske dikteren han satte høyest av de eldre, naturligvis var Bjørnson (note 3). Han roste også noen yngre diktere, men fortsatte:

Av de Ældre er jo Bjørnson den eneste Lyriker; i sine Fortællinger er han ujevn, men stundom uopnaelig. Hvad han har været for det norske Sprog vet enhver Nordmand med Sprogfølelse, ingen var norsk som han, ikke een. Han sat ikke og syslet med Sproget filologisk, det var arbeide for Puslinger og Professorer i Faget, Bjørnson han levet sig til hvad norsk sprog var og brukte det med hele sit Geni.

Bjørnson var kjent i sin samtid som "landsfader" og en av de fremste eksponentene for "nasjonsbygginga". Dette skriver blant annet Jahr om (1994: 38). Bjørnsons bondefortellinger blei utrolig populære, og det at han skreiv om bønder og det enkle livet på

landsbygda i form av fortellinger og dikt, passet utrolig godt inn i tanken om det ekte norske som det nå var så viktig å finne fram til. Bjørnson, som til å begynne med bifalt Aasens forsøk på å lage et eget språk, blei ikke mindre populær etter hvert som landsmålet fikk flere og flere tilhengere. Da han så gikk over til "fienden" og insisterte på at det var *riksmålet* som var det rette norske språket, gjorde det tydeligvis ikke så stort inntrykk. Det var tross alt på slutten av sin levetid han agiterte for disse idéene, og det kan se ut for at hans sterke posisjon gjorde at man ikke brydde seg så mye om hans til dels kraftige utfall mot landsmålet. Jeg har allerede sitert fra *En Tale af Bjørnstjerne Bjørnson om Maalsagen* i kap. 4.2, og det kunne være fristende å gjengi flere av Bjørnsons til dels *meget* skarpe uttalelser, men det får holde i denne omgang. I samme kapittel viser jeg at en av få som opponerte, var Garborg, men selv han mente at Bjørnson var mange hakk bedre enn Hamsun: "[...] dei [Hamsun og Bjørn Bjørnson] vert eindaa veike mot Gamlingen [Bjørnstjerne Bjørnson], naar han var paa sitt veikaste." Sitatet er hentet fra artikkelen "Overmotstrævarembette" (vedlegg 5b), som jeg kommer tilbake til i del 2.

Bjørnson døde i 1910, og det var da Hamsun for alvor begynte å skrive avisartiklene om språket. Han brukte til dels nøyaktig de samme argumentene som Bjørnson, og disse førte nå til voldsomme reaksjoner. Det virker ikke bare som om Hamsuns argumentasjon satte sinnene i kok hos de som skreiv motinnlegg, men de benyttet samtidig anledningen til å fortelle at hvis Hamsun innbilte seg at han kunne sammenligne seg med den store Bjørnson, tok han skammelig feil. Da siktet de sikkert til det litterære, men det er likevel påfallende at dette skjedde i artikler som i sak handlet om *språkdebatten* i samtida.

For å finne svar på forskjellen i synet på de to, tror jeg man igjen må se på det *tidsmessige* i de to engasjementene. Da Bjørnson døde, var nasjonsbygginga for det meste over, og landet var til og med løst fra Sverige. Hamsun var endelig blitt anerkjent som forfatter etter suksessen med *Sult* i 1890, men samtidig var han litt "farlig". Han skreiv om ting som vanlige folk ikke kjente seg igjen i, og i 1891 reiste han på foredragsturné hvor han forfektet sitt nye syn på litteraturen (Ferguson 1994: 132): "[...] for hensikten var å gjøre rom for noe som det i øyeblikket ikke fantes plass til – psykologisk litteratur." Jeg viser også til Uppdal i kapittel 9.2 (vedlegg 6j): "Hamsun er bajasen i den norske literatur. Og ein genial bajas. Utan like. Menneskja hans er ikkje vanlege menneskje, med menneskjelege kjenslur." Man sier om Hamsun at han ikke blei ordentlig anerkjent før han skreiv romanen *Markens grøde* fra 1917, som han fikk Nobelprisen i litteratur for i 1920. Her skreiv han nemlig om ting som vanlige folk

kunne identifisere seg med; og det at de to hovedpersonene Isak og Inger dreiv jordbruk, var kjent og nært og dermed populært.

Når så denne "bajasen" uttalte seg så bombastisk om språk og språkforhold som han gjorde i offentlige avisartikler (del 2), falt det ikke i god jord. Når han i tillegg brukte en polemisk stil med arroganse og skarpe utfall mot enkeltpersoner som våpen, kan man forstå at folk reagerte. Som nevnt brukte Bjørnson mange av de samme argumentene – ett av dem var påstanden om at riksmål var det eneste kulturspråket i landet – men han var ikke så krass i sine uttalelser som Hamsun og, som allerede nevnt, ikke så fokusert på enkeltpersoner. Dette kan illustreres med en *Dagblad*-artikkel (vedlegg 6c) slik:

En opmerksom læser savner kanskje allikevel noget av Bjørnsons saftige bredde i indholdet, som ikke ganske erstattes av vældig røst og høilydthet i formen. Han savner politiske argumenter i en artikkel, som gir sig ut for at snakke politik. Og han savner Bjørnsons sans for det konkrete, det haandgripelige – Hamsun skriver om saken i en saa luftig almindelighet, at man skulde tro, han ikke visste stort om selve retskrivningen.

I noen av artiklene og brevene jeg skal gjennomgå, kommer det fram påstander om at Hamsun prøvde å ta opp arven etter Bjørnson og bli en ny "landsfader". Også Ferguson (1994: 229 f.) gjør et stort nummer av at Hamsun i artikkelen "Et ord til os" gjorde et første forsøk på å "tre inn i rollen som nasjonens samvittighet". Flere av Norges store forfattere og kunstnere døde i løpet av kort tid (1906–1910) – Ibsen, Kielland, Grieg, Lie og Bjørnson – og Ferguson (op.cit.: 231) skriver at det nærmest var en hysterisk jakt etter en stor mann i Norge: "[...] og da de så seg rundt for å finne en nytt samlingspunkt for nasjonalfølelsen, vendte de seg ikke til kongen, men til Hamsun. Dessuten hadde også Bjørnson selv ved en rekke anledninger antydnet at Hamsun var hans åndelige arvtager."

Ferguson (op.cit.: 237) sier videre om romanen *Den sidste Glæde* fra 1912 at den "[...] kan betraktes som Hamsuns første omfattende fremstøt som nasjonens samvittighet, hans første verk av betydning som Norges uoffisielle "hoffdikter", en slags "nasjonalroman" [...]" . Men Ferguson sier videre: "Den spottende og humørløse tonen viser hvor dårlig Hamsun passet i rollen som nasjonal samvittighet."

I et brev av 13. august 1910 til J. M. Køhler Olsen, en venn av Hamsun, skriver Hamsun selv (Næss 1996: 326): "Gamle Ven, hold Kjæften din, jeg har ikke Tid til at

skrive Breve, – er det kanskje ikke mig som er blit "Fører" efter Bjørnson?" Næss sier i en fotnote til dette (op.cit.: 327) at flere aviser hadde utpekt Hamsun til Bjørnsons etterfølger i forbindelse med feiringen av Hamsuns 50-årsdag. Ved gjennomgangen av artiklene vil jeg komme tilbake til synet på Hamsun som landsfader.

Det kan være at Hamsun gjennom sine avisartikler ønsket å opptre som en autoritet på flere områder, men interessen for språksaken hadde han vist lenge før Bjørnson døde (se for eksempel kapittel 5). Hans artikkelproduksjon var betydelig også før 1910, og fra 1935 og utover skreiv han ifølge innholdsfortegnelsen til Hermundstad (1998) ca. 30 artikler med et klart politisk innhold til fordel for nazismen og Tyskland. Fra da av er det iallfall naturlig å tenke seg at synet på Hamsun som landsfader måtte forsvinne helt – om det i det hele tatt hadde vært til stede.

Til slutt tar jeg med et sitat fra Øyslebø (1964: 69): "To diktere beholdt Hamsun sin beundring for gjennom hele livet. Det var Bjørnson og Strindberg." Dette slås altså fast selv om Hamsun etter hvert både angrep Bjørnson for å bruke umulige ord i fornorskingens navn (kapittel 5) og holdt foredrag om hans – og andres – mangel på fornyelse reint litterært sett.

4.4 Hamsun og Garborg

Dale (1969: 9) skriver i kapitlet "Garborg og Hamsun" at Hamsun allerede i 1886 var på besøk hos Garborg i Kristiania for å få han til å se på manuskriptet til "Paa Tourné" (utgitt som bok – *Paa Turné. Tre foredrag om litteratur* – av Tore Hamsun i 1960). Hamsun hadde ifølge Dale enorm tillit til Garborg; særlig den Garborg som var kjent som litteraturkritiker og *polemiker* (min utheving). Hamsun skreiv i et brev til Garborg 13. juni 1886 (Næss 1994: 66):

Og naar jeg nu kommer, så vil jeg spørge Dem om, hvorledes det hænger sammen, at de Ord, de sproglige Vendinger, som jeg har gjort mig mest Umage med, de lyd- eller fargebetegnende Udtryk, jeg har brugt istedetfor de gamle og udslidte, disse er det fortrinsvis som Redaktørerne understreger med Blyant og sætter ? foran.

Dale mener at Garborg kanskje var behjelpelig med å få "Paa Tourné" trykt i *Dagbladet* (4. og 5. juli 1886). I 1889, da Hamsun gav ut *Fra det moderne Amerikas Aandsliv*, skreiv han i et brev til journalistvennen Victor Nilsson i Minneapolis (Næss 1994: 125 f.):

Jeg bliver nu naturligvis angreben af alle Blade, baade Højre og Venstre; Bjørnson vil rase, og hele hans Horde af journalistiske seminarister vil hyle i med. Den eneste mand her hjemme, som, ved siden av Georg Brandes, vil forsvare min Bogs radikale Meninger, er *Arne Garborg* i Norge.

Dette gir nok et eksempel på at Hamsun tilla Garborgs meninger stor vekt, og at han selv mente å ha, som Dale skriver, en "våpenbror" i Garborg.

I åra etter Hamsuns gjennombrudd som forfatter var det ikke så tett forbindelse mellom de to, bortsett fra utveksling av noen brev hvor de blant annet roste hverandres bøker. For eksempel sendte Garborg et brev til Hamsun med meget rosende omtale av *Sult* (1890). Dale mener at de hele tida fulgte med i hverandres litterære og polemiske produksjon. Garborg anmeldte blant annet Hamsuns bøker i avisene, men etter hvert blei tonen mellom de to noe skarpere. Etter at Hamsun hadde holdt et foredrag i København i 28. mars 1883 kalt "Den moderne Literatur", skreiv Garborg under overskrifta "Svært til kar" i *Dagbladet* (Næss 1994: 308 note 3): "Der er et hæseblæsende, fandenivoldsk Yankee-Væsen, som ikke kjender nogen højere Værdi end det Forbløffende; det Væsen skulde vi nødig ha for meget af i vor Literatur." I anmeldelsen av *Redaktør Lynges* (1893) skreiv Garborg i *Verdens Gang* 22. april 1893 (op.cit.: 348 note 8): "Det er for Pøbelen "Redaktør Lynges" er skrevet."

Man kan innvende at den tidlige tiltroen til Garborgs dømmekraft særlig gjaldt Hamsuns litterære produksjon, men når jeg allikevel har valgt å ta det med her, er det fordi Hamsun selv gang på gang oppfordret Garborg om å si noe "vettig" om målsaken. Man vil se av Garborgs reaksjon i kapittel 9.2 at han ikke var særlig interessert i å diskutere denne saken med Hamsun, så det er nesten uforståelig at Hamsun trodde at han skulle få medhold i sitt syn på *riksmålet* som landets kulturspråk.

Dale (1969: 24) skriver eksplisitt om språkstriden: "Eit par gonger var Garborg etter Hamsun for stoda hans i målsprøsmålet. Til dømes skriv han i 1911 i ein liten og lite seiande artikkel han kalla "Overmotstrævarembette" (kapittel 8, vedlegg 5b). Der står: "Gakk til ditt Arbeid, Hamsun! Skriv ein ny Pan!" Dale mener at setninga viser at Garborg savnet noe av *hjertet* i Hamsuns siste bøker, og at han ville at Hamsun skulle holde seg til litteraturen og ikke drive med språkpolemikk. Etter 1918 og Hamsuns voldsomme utfall mot landsmålet i artikkelen "Sproget i fare", hvor han igjen etterlyser innlegg fra Garborg, fikk han et svar, men neppe det han hadde ønsket seg (kapittel 9.2).

Når det gjelder det *stilmessige* hos Hamsun, skriver Dale (op.cit.: 11):

Det kan heller ikkje vere større tvil om at Hamsun i ein viss monn tok Garborgs *stil* til mønster, særleg i dei polemiske skrifterne sine. I den vesle boka om Lars Oftedal frå 1889 er slektskapen klar, ja lesing av Garborg må vere ein viktig føresetnad for stilen der. Men Hamsuns polemikk er grovare, mindre underfundig spelande enn Garborgs, det er meir klubbeslag i hovudet enn kårdestøytar, meir ofsing enn "understatements".

Det er ikke så vanskelig å si seg enig med Dale i hans siste påstand, og uttalelsen stemmer også med andres synspunkter på Hamsuns polemiske stil (se kapittel 2.2).

4.5 Forfatterengasjementet i praksis

Haugen (1968: 26) skriver: "Wergeland viste veien mot språkreform, og gikk den selv ved å bruke norske ord og uttrykk i sine skrifter." Asbjørnsen og Moe gikk lenger og fikk bedre flyt i språket ved bruk av en mer muntlig og dermed enklere uttrykksmåte. Christensen (1905: 223) sier det slik: "Den første digter, hos hvem denne sprogets nye farve er merkbar, er just Asbjørnsen. Hans ordvalg er endnu i alt væsentligt dansk, men rytmen, stemningen, det ubestemmelige, der er sprogets sjæl, har faaet et andet præg: et norskere."

Om Vinje sier Christensen (loc.cit.): "Den afgjørende overgang danner stilen hos Vinje: han er skaberen af den moderne norske sætning." Videre har Vinje ved å gi ut sitt eget målblad *Dølen* (1858–70) betydd mye for målsaken. Det var viktig at det blei skrevet noe på det nye språket, slik at folk blei vant til å lese det. Garborg virket også som journalist i *Aftenbladet* og seinere i målbladet *Fædraheimen*. I tillegg blei han formann i Det norske Samlaget og hadde dermed innflytelse på det som blei utgitt på landsmålet.

Bjørnson var som sagt ustabil i sitt syn på målsaken og fikk i sin sin mest "romantiske" periode ei av bondefortellingene sine oversatt til det nye målet. "Et farligt frieri" blei til "Ej faarleg friing" på landsmål, men som nevnt blei han etter hvert riksmålsmann og en sterk talsmann for denne sida.

Gabriel Scott skreiv en komedie om språkstriden i 1910 kalt "Babels taarn". Navnene på deltakerne i skuespillet og anvisning av klesdrakt osv. gir allerede en pekepinn om hva det skal handle om; for eksempel Lars Tuftekall og Overlærer Rør. "Riksmaalsmændene bør være i langskjøtede empirfrakker med sølvknappede stokker [...] – maalsstræverne i bunader, som er sammenflicket av forskjellige nationaldragter, f.eks. sæter-

dølsbukse med skindlap i rumpen [...]" (første side). Skuespillet skapte en del oppstyr og strid da det blei framført på scenen, men viser i første rekke noe av interessen rundt språkstriden i samtida fra forfatterhold. Dessuten nevnte Hamsun dette skuespillet i en avisartikkel, som jeg kommer tilbake til i kapittel 8.

De forfatterne jeg har nevnt her, er slike jeg har kommet over ved å lese om dette stoffet, og det er sikkert flere som kunne vært tatt med, men jeg har altså begrenset meg til disse.

4.6 Bokutgivelser/forlagsvirksomhet

Sommeren og høsten 1890 var det et ordskifte i norsk og dansk presse om forfatternes problemer i forhold til det at bøkene blei trykt i Danmark (Larsen 2001: 376 f.). Blant annet mente Garborg at det var nødvendig å skrive på dansk for å få suksess i Danmark, og det var selvfølgelig verst for de som skreiv på landsmål. Larsen (loc.cit.) skriver at "[d]anske kritikere hadde for vane å påtale norvagismer i språket som noe negativt".

Etter hvert var det danske Gyldendal som tiltrakk seg de "store" forfatterne, selv etter at det på slutten av 1800-tallet var godt mulig å få sine bøker trykt i Norge. Evensmo (1974: 47) skriver: "Hegels kjempeflaks lå i at Bjørnson meldte seg i 1860 og så organiserte eksporten av de andre store – og med dem de mindre – i gjennombruddets år, før det norske forlagsalternativet kunne virke brukbart og bremsende."

Et brev fra Bjørnson til forlagsbokhandler Hegel blei gjengitt i *Dagbladet* 4. mai 1910. Brevet er fra 1877 og besvarer en henstilling fra Hegel til dikteren om å avstå fra den norske rettskrivningen, og Bjørnson svarer:

Nei, du søde forførende rådgiver, denne gang bringer du mig ikke til at ofre min ortografi; den er en del av mig selv, bagtalt som alle de andre deler; men lige væl for det. Tør du af den grun ikke forlægge bogen med det vanlige tal og det omhandlede honorar, så ser du selv, at jeg kan lade andre gjøre det.

Gyldendal fikk først en filial i Kristiania med en del danske medarbeidere, men blei omsider "hjemkjøpt" til Norge i januar 1925. Forut for hjemkjøpet var det flere opprop i avisene med anmodning om å tegne aksjer (Evensmo 1974: 141), og i *Tidens Tegn* sto det en helsides annonse med bilder av gullalderkvartetten (= de fire store) pluss Amalie Skram, Ivar Aasen og Knut Hamsun (!): "Teksten omkranset av tegnede laurbærblad og norske flagg, og over hele stasen den kategoriske tittel: "NU MAA GYLDENDAL BLI NORSK."" De samme personene var avbildet på en brosjyre kalt "Hjem til Norge". Når

aksjekapitalen omsider blei nådd, skriver Evensmo (op.cit.: 148), "[...] skyldtes det at noen få satset så det virkelig monnet, blant dem Hamsun (200000), boktrykker Dreyer (100000) og Johan Bojer (50000)." Evensmo (op.cit.: 199) nevner også at forlagsdirektør Grieg hadde god grunn til å betrakte også Hamsun som en av "bæresøylene" i forlaget – betegnelsen han brukte på de fire store.

4.7 Forfatterengasjement i nyere tid

Opp gjennom årene blusset språkstriden stadig opp igjen, særlig omkring hver rettskrivningsreform. Dette kommer jeg tilbake til ved gjennomgangen av artiklene. Etter hver delte riksmålsleiren seg i to, og denne striden var en del forfattere sterkt engasjert i ifølge Lydersen (1965: 24). De som holdt på den gamle, konservative, dansk-norske linja, fortsatte å kalle *sitt* språk for riksmål, mens de mer liberale, som var interessert i å fortsette fornorskings- eller tilnæringsprosessen, holdt seg til det som etter hvert blei kalt bokmål. En av dem som ivret mest for å holde på det gamle riksmålet, var Arnulf Øverland, som skreiv flere bøker om emnet. Den første kom i 1940 og blei kalt *Er vårt sprog avskaffet?* Videre titler viser noe av engasjementet: *Hvor ofte skal vi skifte sprog?* (1948), *Bokmålet: et avstumpet landsmål* (1949), *Riksmål, landsmål og slagsmål* (1956) og *Sprog og usprog* fra 1967.

Andre forfattere som engasjerte seg på Riksmålsforbundets side, var, for å nevnte noen, Sigurd Hoel, Carl Keilhaug, André Bjerke og Odd Eidem. Bjerke (1959) skreiv blant annet ei bok kalt *Babels Tårn*, hvor han i første artikkel tar opp Gabriel Scotts komedie om språkstriden nevnt i kapittel 4.5. Det riksmålsforfatterne i første rekke slo ned på, var rettskrivningsreformene som hadde samnorskidéen som hovedsiktepunkt.

Aftenposten hadde i april 1933 en artikkel kalt "Riksmålet påny i fare" (vedlegg 2) hvor de spurte noen forfattere, skolefolk og forretningsfolk hva de syntes om at det skulle nedsettes en ny komité som skulle fortsette arbeidet med å få de to språkene nærmere hverandre. Jeg tar med svarene fra Johan Bojer og Kristian Elster for på den måten å underbygge at avisa fant det interessant for folk å lese om forfatternes syn på saken. Hamsuns svar kommer jeg tilbake til i kapittel 11.

Bojer mener at bare man er pågående nok, vil man vinne, og riksmålstilhengerne er altfor defensive i språksaken. Han påstår videre at man er nødt til å være "målmann" for å få viktige embeder i Norge, og da vet man hvilken veg det vil gå. Han sier til slutt: "Et sprog som får sin form av politikere og politiske hensyn, men ikke av sprogets kunstnere, det vil selvfølgelig bli en lapskaus som verken hører hit eller dit." Med

"sprogets kunstnere" mener nok Bojer – som Hamsun – at det *forfatterne* som har bruk for språket og derfor er de som burde utforme det og gi det nødvendige ord og regler. Elster er enda skarpere i sin uttalelse, og mener "[...] at dette ikke er sprogreform, men tvangspolitik, et forsøk på med vold å fremme det som det frie liv ialfall foreløpig har forkastet". Han sier at de valgfrie formene har vært der til fri avbenyttelse, men at praktisk talt ingen har villet bruke dem. Derfor er ikke tida moden for noen reform: "Det skal bli ny sprogtvang og ny sprogkrig, – det skal forresten bli rart å se hvorledes landsmålsfolket vil motta d e n n e tvang."

*

Kapittel 4 har ikke bare tilknytning til Hamsun som "språkpolitiker", og jeg går også ut over den aktuelle perioden hvor han var sterkest engasjert. Jeg har likevel valgt å ta med dette stoffet fordi det tydelig viser at det også var andre forfattere enn Hamsun som var opptatt av språk- og språkforhold. Etter mitt syn har dette engasjementet vært med på å prege utviklingen av de to skriftspråkene vi har i Norge. Jamfør hva Pettersen (1993) sier i forordet til boka *Språknormering og forfatterne. Ortografi og morfembruk hos ti bokmålsforfattere for hvert av årene 1937, 1957 og 1977*: "Et sentralt spørsmål er hvordan de skjønnlitterære forfatterne har stilt seg til de skiftende offisielle skriftnormalene." Litt seinere står det at det er interessant å få svar på dette fordi det har betydning for Norsk språkråds normeringsarbeid. En slik uttalelse viser at forfatternes oppfatning av språkspørsmål og hvordan de praktiserer språk er viktig, selv i dag. Det var jo blant annet normeringene som fikk Hamsun til å reagere både positivt og negativt, men også dette skriver jeg nærmere om i del 2 av oppgaven.

DEL 2 GJENNOMGANG AV BREVENE OG ARTIKLENE

Kapittel 5 Hamsuns tidlige engasjement

Kildene fra tida før Hamsun blei en kjent forfatter, bekrefter at han var opptatt av flere sider ved språkbruken, slik den kom til uttrykk både muntlig og skriftlig. I 1880, da han var veislusk på Toten, skreiv han ifølge Larsen (1998: 242 f.) en avisartikkel i *Gjøviks Blad* der han lot "[...] en lokal lekpredikant få gjennomgå for sin forkynnelse".

Samtidig benyttet han anledningen til blant annet å kritisere mannen for *måten* han framførte sitt innlegg på (op.cit.: 245): "Hans Lindgjerde havde en usympatisk Talestemme, der frempibede et uslebet, lattervækkende Sprog." Larsen (op.cit.: 248) lurer på hva Hamsun kan ha ment med dette: "Eller var disse uttalelsene kanskje et resultat av hva man i dag vil kalle en fordumsfull og snobbet innstilling overfor dialektbrukere – folk som ikke holdt seg til "dannet dagligtale"?" Ifølge Larsen (privat samtale desember 2001) var dette det første skriftlige uttrykk for at Hamsun sto for den samme linja som Knudsen.

Larsen skriver videre (op.cit.: 246):

På samme vis setter Hamsun som en av "Hovedbetingelserne for en saakaldt "Vækkelsesprædikant"", at han "har et nogenlunde omfattende Herredømme over Sproget [...]". Igjen skimter man forfatteren selv bak formuleringene – den språkbevisste litterat som vurderer omverdenen utfra egne synspunkter. Taleren forut for Lingjerde fikk jo godord fordi han "endog ofte hæved sig til ædel Veltalenhed".

Larsen (op.cit.: 434 f.) skriver videre at da Kristian Krohgs roman *Albertine* (1886) blei beslaglagt på grunn av usedelig innhold, førte dette til store protester både i Norge og blant nordmenn i utlandet. Siden boka i ettertid ikke var til salgs, blei det ganske populært å ha opplesninger av deler av den. I Amerika var det en C. Kallum som leste opp fra boka, og signaturen Dixi kritiserte Kallum for dårlig opplesning i tidsskriftet *Budstikken*. Hamsun, som da var i Amerika for andre gang, hadde et motinnlegg i samme tidsskrift 2. mai 1887 kalt "Dixi og Kallum". Her forsvarte Hamsun Kallum, men han mente samtidig at Kallum måtte innse at han ikke var en spesielt dyktig oppleser, og at han måtte legge av seg en del "sproglige Provincialismer". Larsen (op.cit.: 436) sier at disse "[...] besto etter Hamsuns oppfatning bl.a. i at oppleseren uttalte "tykke l-er" også paa de Steder, hvor Forfatteren selv, og ikke Personerne i

Bogen, talte", og i at han "læste Indledningerne m.m. altfor bogstaveligt, sagde "smilede" for smilte, "svarede" for svarte, "sagde" for sa, osv."

Larsens hensikt med å ta med denne uttalelsen, er blant annet å vise at Hamsun var tilhenger av Knudsens "landsgyldige uttale" (loc.cit.): "Den underliggende holdning synes med andre ord fremdeles å gå i samme retning som den hadde gjort allerede i 1880 da Hamsun uttalte seg negativt om Toten-predikanten Lingjerdens språkbruk [...]."

Øyslebø (1964: 54) har også skrevet om Alberte-opplesningen, og han finner to interessante poeng ved Hamsuns reaksjon. Hamsun kommenterte nemlig ikke selve romanen, men opplesningen: "Uttalen ved lesning av et stykke litteratur skal bygge på hverdagsuttale (dannet norsk, dvs. Knud Knudsens prinsipp), og selve uttalen skal være betydningsbærende."

Hamsun hadde utstrakt kontakt med Erik og Amalie Skram, noe som blant annet kommer fram gjennom brevveksling med paret. Næss (1994: 99 f.) gjengir et brev Hamsun skreiv til Erik Skram i 1888. Her roser han blant annet Ibsens *Fruen fra Havet* (1888), men han har også noe negativt å si: "[...] men han [Ibsen] føler ikke fint, og hans Sprog er saa altfor ubøjelegt. Ved Gud, jeg skulde prøvet at skrive den Ellidas Replik bedre."

Allerede dagen etter, 3. juledag, skriver Hamsun i et nytt brev til ektepartet (op.cit.: 103 f.):

Det første, jeg kommer til at være vred paa Dem for, Frue, er Sproget i deres Bøger, (Jeg har jo bladet i dem allerede.) Det er stygt af Dem, Hr. Skram, da De vidste om det. Jeg ser saa tydelig, Frue, at det Sprog er dem ikke helt naturligt; det siger ikke, hva Deres fine Tanke tænker. Jeg forsikrer [sic.] Dem, (jeg kan ikke give Komplimenter), jeg behøvde blot at se Dem, for at faa Vished for, at det Sprog har grove Mennesker lært Dem. Jeg har ogsaa set et Brev fra Dem fra den Tid, da De skrev Deres oprinnelige Sprog, – og jeg fornem, at hvert Ord i det Brev blussed mod mig.

Hva Hamsun hadde å utsette på språket, er ikke lett å se, men Næss skriver (op.cit.: 104 f. note 1): "Bruk av dialekt er en viktig del av lokalkoloritten i disse bøkene" [= *Sjur Gabriel og To venner*]. Hamsun unnskylder seg videre for sin kritikk, men fortsetter:

[...] de har i sene Aftener, naar alt var stille, og der var en rød Skærm af Silkepapir over Lampen – ikke sandt, da har De *tænkt* i et ganske andet Sprog end det, De Dagen efter har skrevet i? Vær så snill at tilgive mig, men jeg finder ikke Spor af Lighed mellem Deres og Deres Sprogs Udséende, og det forvirrer mig. Og da De

talte om Russerne Juleaften, talte De ut fra et Sindsliv, som der simpelthen ikke findes ét Ord for i nogen af de velsignede kronnorske Dialekter.

Når det gjelder Hamsuns bruk av ordet kronnorsk, har Øyslebø (1964: 355 note 21) slik kommentar: "Det har blitt antydnet for meg at H.s forkjærlighet for 'kronnorsk' i denne forbindelse skulle innebære allusjon til Henrik Krohn. Formelle indisier mangler, men assosiasjonen kan saktens ha funnes." Krohn (1826–79) tilhørte ifølge Brøgger og Jansen (1953: 87 f.) en gruppe menn i Bergen som arbeidet for å gjenreise det norske språket. De ville helst at gammelnorsken skulle danne grunnlaget for et nytt, norsk språk, men de fleste bøyde seg for Aasens normal. I kretsen rundt Krohn vanket blant annet Bjørnson og Kristofer Janson, som Hamsun bodde hos et helt år under ett av sine Amerikaopphold. Janson (1913: 158 f.) skriver at Bjørnson og Krohn kjente hverandre, og at det var i Bergen Bjørnson ble grepet av "maalstrævet". Det var også på denne tida han fikk oversatt sin novelle "Et farlig frieri" til landsmål, jfr. kapittel 4.3. Jeg tror at når Hamsun bruker uttrykket 'velsignede kronnorske Dialekter' i brevet til Amalia Skram, er det fordi han også var tilhenger av at man skulle skjelne til gammelnorsken heller enn til Aasens "lavede normal". Dette sier han eksplisitt i flere av artiklene jeg skal gjennomgå fra og med kapittel 6, og jeg skal jeg utdype dette synet nærmere etter hvert.

Øyslebø (1964: 263) skriver at Hamsun på denne tida betraktet dialekter og landsmål som like uverdige, og fortsetter: "Uviljen mot landsmålet beholdt han uforandret gjennom hele livet, men forholdet til dialektene endret seg merkbart straks etter hundre-årsskiftet." I de avisinnleggene jeg skriver om seinere i del 2, kommer dette synet tydelig fram, og jeg vil dessuten drøfte denne påstanden nærmere i del 3.

Disse tidlige eksemplene på at Hamsun var opptatt av språk og språkbruk, kan man vel ikke kalle direkte språkpolitiske, men de viser likevel at språklig relaterte spørsmål var av stor interesse for han lenge før hans avisartikler om emnet starter for "alvor" i 1910.

I *Samtiden* nr. 1 1890 anmeldte Hamsun Bjørnsons roman *Paa Guds Veje*. Siste del av anmeldelsen (s. 13 f.) går med til å:

[...] skænde lidt på Bjørnson for dette besynderlige menneske-språke, som han har paaført os. Og jeg gør det så meget villigere, som jeg er oprigtigt rasende paa han for dette Laveri. Jeg har gjort akkurat 143 Blyantnotiser i hans Bog, og næsten alle-sammen gælder hans utrolig forvredne Ortografi og Skrivemaade. Gennem hele Romanen har jeg maattet være paa Vagt, for overalt at kunne forstå hans Sprog. [...]

Denne hans "landsgyldige" Skrivemaade bruges og forstaaes i hele Landet saavidt jeg ved kun af tre: af Bjørnstjerne Bjørnson, af det gamle, stivnakkede Hva jeg skrev, det skrev jeg-Menneske Knud Knudsen (Knussn?) og af en Lap Papir ved Navn "Morgengryet" (Maarngrye?), som udkommer i Karl Johan.

Jeg forstaaer ikke, hva dette Eksperiment skal være til. Af Bjørnsons Etterskrift lader det til, at den ene Grund er Frygten for, at Bygdemaalsstræverne skal faa Ret; man vil altsaa bekæmpe ét lavet Sprog med at lave endnu et! Men den anden Grund er altsaa dette med det velsignede "landsgyldige". Jeg har faaet Indtryk af, at Bjørnson dog tænker paa almindelig dannet norsk Sprog, men at han siden maa sidde og omskrive det tænkte paa Språk. Heri er han saa ikke altid lige aarvaagen, ikke altid lige "landsgyldig"; der er tre Slags Sprog i hans Bog. Først kav, kronnorsk¹ språk, saa et vistnok lidt paa Spidsen sat Sprog, af den Sort, som Bjørnson bruger i sine Avisartikler; derpaa tilsidst de stakkels Rester af hans fordums Sprog, det, hvori han talte til os gennem Marv og Ben i sin første Digtning. Der er i "På Guds Veje" ikke mange Sætninger, som ikke har Ord, der har faaet tilsat en Udvækst eller afsat et Lem.

For meg blir det klart at Hamsuns "budskap" er å få fram at Bjørnsons forsøk på å bruke norske ord og uttrykk ikke falt helt heldig ut. Han gir eksempler på ord som "tunne", "eftersvælg", "fynen" og "rølet", og han mener at Bjørnson ikke kan gjøre disse ordene til landsgyldige så lenge "[...] der er Ord iblandt disse, som Landsens Folk simpelthen ikke forstaaer". (Det er nok ikke mange andre som skjønner dem heller.) Hamsun skriver videre:

Et Sprog faar vel helst udvikle sig lit efterhvert til Fremtidens. Det gaar ikke godt an, synes jeg, at gaa frem en vakker Dag og paadutte et helt Sprogsamfund et splinternyt Bruk af Sprogsamfundets egen Abc i Sprogsamfundets eget Sprog."

Hva Hamsun kan ha ment med å kalle Knudsen for "Hva jeg skrev, det skrev jeg-Menneske", har jeg ikke vært i stand til å finne ut.

Egentlig roser Hamsun romanen til Bjørnson opp i skyene, men det språklige drar som sagt inntrykket noe ned: "Naar Bogen alligevel griber Læseren saa mægtigt, som den gør, saa er der intet besynderlig deri; men det skyldes knapt paa et eneste Sted den sproglige Excentrisitet."

I et par brev fra 1890 til forlegger Mons Litleré, som dreiv et nynorsk forlag i Bergen, forsøkte Hamsun å skrive på landsmål (Næss: 1994: 155 f.), men han unnskyldte seg selv med at det var en noe "laget" variant: "Aa nej, eg skriv nok ikkje Landsmaal, som Folk kann lesa; eg sit og gjerer Ord av Dansk, og det vert laakt Arbejd." Så kom han

¹ Se forrige side.

inn på Bjørnsons roman: "Kor likar De Bjørnsons "Språk"? Eg hev gjort litet Nar av han fyr det i "Samtiden", og han hev bannat meg dugelegt fyr den Streck, høyrer eg." I et brev til Bolette og Ole Johan Larsen, som var venner av Hamsun, skreiv han 12. desember 1891 (op.cit.: 239) om en skisse han hadde fått i posten:

Jo, det er en nydelig Kone, De har, Larsen. Hun har levet et ganske sognablo'sk Ungdomsliv. Nu siver det ud lidt efter lidt, pas paa, en vakker Dag maa hun bede hele Menigheden om Forladelse. Men Skitsen var virkelig saa fin, saa fin, og derfor skal de have Tak engang til. At de kunde huske den Solstrimen! Det er vakkert. Men Sproget plaget mig alligevel dygtigt – "naar eg ska seja da, so' sandt e'".

Næss sier om brevet (note 1, s. 240) at dette trolig er en novelle på sognemål. Bolette Larsen hadde hjulpet Mons Litleré med å oversette noen bondefortellinger til sognemål, og i 1897 gav hun ut sin egne noveller, *Smaoe skjeldringa*, på samme dialekt. Det er tydelig at dette ikke falt i smak hos Hamsun.

Året etter, 23. november 1892, i et annet brev til samme familie, skreiv Hamsun (op.cit.: 370): "Jeg har læst nu netop Kincks Huldren. Den er svært, svært god. Men han maa forbedre sit Sprog. Er han Bergenser. Bonde?" Næss nevner i note 10 (op.cit.: 371) at Hamsun ikke kjente Kinck på dette tidspunktet. Øyslebø (1964: 355) skriver om dette brevet: "Tydeligvis på samme grunnlag som Amalie Skram var blitt kritisert for språket, kritisertes Kinck for "Huldren"."

Også Sigrid Undset fikk "gjennomgå". Tore Hamsun (1996: 308) skriver: "Han [Hamsun] fortalte meg forresten i en annen sammenheng at han syntes Sigrid Undsets nutidsromaner var tunge å komme igjennom – "hun brøyter". Jeg tror det atter igjen, som med Amalie Skram, at det var sproget han siktet til."

Etter disse spredte uttalelsene om andres språkbruk ser det ut til at Hamsun hadde nok med å konsentrere seg om sin litterære produksjon, men i et foredrag i Helsingfors i 1900, skal han ha lovprist Wergeland for hans poesi (Øyslebø 1964: 336 note 21), men samtidig ha kritisert han for hans språkbruk: ""[...] blandt andet kunde han ikke skrive. Ikke godt, ikke med kunst, ikke med smag". Han misbrukte "en sådan mængde af sprogets skønne billeder og ord.""

Hamsun slo for alvor gjennom som forfatter med *Sult* i 1890, og fram til avisartiklene i 1910 har jeg bare funnet ett brev som viser at han var spesielt opptatt med å uttale seg

om språksspørsmål. I et brev 20. september 1909 til redaksjonssekretær og seinere redaktør Nils Vogt i *Morgenbladet*, skreiv han (Næss 1996: 208 f.):

Jeg kan desuten ikke oparbejde i mig nogen *Begejstring* over at vi ikke har noget norskere Sprog i Norge end bare et som maa fornorskes. Det *er* saa, men det er ikke skikket til at skape nogen Vidnetrang, synes jeg. Vi paa Riksmålsiden faar vist begynde at gjøre noget mere, at opta flere og flere høvelige Ord fra Gammelnorsk. Morgenbladet og Aftenposten faar ogsaa prøve det.

Den Steinar Schjødt skulde heller ha skrevet en Ordbok Norsk-Gammelnorsk end det komplet likegyldige Værk om hvad komplet likegyldige Vestlandsbønder sier til Gampen og Familjen sin.

Lærte vi Gammelnorsk og moderniserte det ind i vort nuværende Riksmål der hvor det høvet saa vilde Norsk om en Menneskealder eller to være like saa forskjellig fra Dansk som Svensk er det. Og det vilde være norskere end alt Maalprat.

Næss skriver (note 3, s. 209) at Schjødt var språkforsker og målmann og sto for det synet at telemålet burde ligge til grunn for nynorsken. Dette stemmer med det synet Garborg sto for i arbeidet med midlandsnormalen (kapittel 3.1) . Schjøtt hadde oversatt Snorres kongesagaer til nynorsk og skrevet en dansk-norsk (landsmåls-)ordbok.

Hamsun sier her eksplisitt at gammelnorsken er viktig for riksmålet, noe som underbygger min tolkning av ordet *kronnorsk* ovenfor. Han mente altså at språket ville bli norskere dersom man skjelnet til gammelnorsken heller enn Aasens landsmål, som han påstod var "laget".

Kapittel 6 "Den hjelpeløse Mand" (1910)

6.1 Bakgrunnsstoff

Haugen (1968: 30 f.) skriver at Venstre var sterkt engasjert på landsmålet side i språksaken. Noe av det første partiet gjorde da det overtok regjeringsmakten i 1884, var å innfri sine løfter overfor målstreverne. Partiets leder og statsminister, Johan Sverdrup, ivret for at det skulle opprettes et professorat i det nye folkemålet. Etter mye diskusjon om stillinga politisk og på universitetet blei Marius Hægstad endelig ansatt på Universitetet i Oslo som den første professoren i "Landsmaalet og dets dialekter" i 1899. Utnevnelsen var ikke uproblematisk, og det blei stilt spørsmål ved Hægstads vitenskapelige kvalifikasjoner.

Da så Hægstad våren 1910 viste seg å være opphavsmannen til ordlyden i to stiloppgaver på landsmål gitt til examen artium, var det først Hjalmar Christensen og så Knut Hamsun som tok til motmæle mot landsmålsprofessorens "hjelpeløse" språkbruk og deretter hans såkalte mangel på vitenskapelige kvalifikasjoner.

Christensen hadde selv en doktorgrad ved Universitetet i Oslo, og han var riksmålsmann på sin hals. Likevel skrøt han ofte av landsmålet og utøverne av det. Blant annet mente han (1905: 308) at Aasmund Olavson Vinjes "[...] betydning for norsk sprøutvikling kan ogsaa vanskelig vurderes for høit". Christensen skreiv en rekke skuespill og romaner, og han var en ivrig avisskribent på flere felt. Rundt årsskiftet 1909-1910 hadde han en lengre artikkelserie om språksaken i *Tidens Tegn* og *Dagbladet*.

Man kan lure på hvorfor Christensen og Hamsun med flere blei så oppbrakt over stiloppgavene til examen artium. Var det virkelig så farlig om Hægstad hadde brukt en feil preposisjon eller to? Jeg tror vi her må se på hva som skjedde i samtida i språkdebatten. Noe av det som skapte størst strid, var framlegget i 1906 om obligatorisk sidemålsstil til examen artium. Haugland (1971: 112 f.) forteller om presseaksjoner og andre reaksjoner: "I april vart det opna ein landsomfattande *resolusjonskampanje* mot obligatorisk landsmålsprøve. Aksjonen hadde som hovudsentra handelstandsforeiningane og skulane." Forslaget blei likevel vedtatt av Stortinget året etter, og et forsøk på å omgjøre det blei avvist i 1910. Dette var samme år som debatten om artiumsstilene og Hægstad var på sitt mest opphetete. Siden har akkurat diskusjonen om obligatorisk sidemålsstil vært et stadig tilbakevendende tema, helt fram til våre dager. Det ser ut til at Hægstads noe uheldige bruk av preposisjoner var en utløsende faktor med hensyn til alle frustrasjonene rundt dette temaet.

6.2 Artikkelstoffet

31. mai skreiv Christensen et kort avisinnlegg i *Tidens Tegn* kalt "Sprogforvirringen" (vedlegg 3a) hvor han kommenterte oppgaveteksten til oppgave 2, kalt "Orsaker og fylgjer av trettiaarskrigen":

Jeg ved ikke, hvem der er mester for vedkommende landsmaalsform, men hvis denne mester selv hadde været blandt kandidaterne og i sine stile hadde git uttryk for en lignende sprogsans som den, der lyser ut av ordene "orsaker – – av trettiaarskrigen", burde han selvfølgelig være rejiceret.

På dette tidspunkt var altså Christensen ikke klar over at det var Hægstad som hadde utformet oppgavetekstene, og han fortsatte med kritikken: "[...] "orsaker av" er og blir under enhver omstændighed sproglig vrøvl." Han mener at det er feil preposisjonsbruk, og skriver ironisk at det vil være mer praktiske å velge en enkelt preposisjon som kan brukes alle steder, og forby de andre ved lov.

Det er tydelig at det er flere enn Christensen som var opprørt over oppgavetekstene, for et par dager seinere (4. juni) skreiv Marius Hægstad en artikkel i *Dagbladet* (vedlegg 3b) hvor han kommenterte et anonymt innlegg i *Morgenbladet* om samme sak. Dette innlegget dreide seg imidlertid om oppgave 1, som hadde slik tekst på henholdsvis landsmål og riksmål: "Kvinna i samfundet fyrr og no" og "Kvindens *stilling* i samfundet før og nå" (min utheving). Hægstad har altså ikke lest – eller har valgt å overse – Christensens innlegg.

Hægstad mener at hovedsaken for innsenderen har vært å dømme – eller fordømme – målbruken i de norske oppgavene til eksamen artium. Han skriver:

Det er meg soleis uskynande at nokon vitug gymnasiast skulde koma til aa skriva um gjeremaali til kvinna i heimen eller med barnestellet, naar uppgaava lyder: "Kvinna i samfundet fyrr og no"; "i samfundet fyrr og no" er her etter min meining nok til aa avgrensa umkverven for uppgaava, nettop paa grunn av sjølve emnet.

Om den andre oppgaven sier han:

Innsendaren lastar formi i "orsaker og fylgjer av trettiårskrigen". Dette viser berre at han ikkje kjenner til det som heiter "tillateleg" anakoluti [...]. Den formi som innsendaren byd fram: "Aarsakerne til og følgerne av trettiaarskrigen", er det reine pedanteri, som ingi livande sjæl segjer, naar han talar naturlegt.

Det er tydelig at Hægstad har god samvittighet og mener han har rett, for han slutter artikkelen med et lite dikt:

Kor du bryggjar og kor du bakar,
d'er alltid ein, som det ikkje smakar.
Men hev du gjort det, du veit er rett,
so kann du taka det heller lett.

Omtrent samtidig må det ha kommet et forsvar for Hægstad i *Tidens Tegn*, men til tross for iherdig leiting, har det ikke vært mulig for meg å finne dette innlegget. En skjønner likevel av sammenhengen hva det har inneholdt, for dagen etter at Hægstad er ute med sin artikkel, har Christensen et innlegg i *Tidens Tegn* kalt "Hægstads forsvarere" (vedlegg 3c). Her slår han fast at det ikke er noe poeng i å forsvare Hægstad, for som han sier: "Professor Hægstads sak er imidlertid uhjælpelig tapt." Og videre:

D'hr. Hj. Falk, A. Kjær, Amund B. Larsen, Moltke Moe, Johan Storm og Alf Torp bekræfter in solidum, at professor Hægstads videnskapelige kvalifikation ikke er av politisk art. Likeoverfor saa megen sagkyndighet bøier jeg mig selvfølgelig straks. Det vil dog sikkert erindres, at professor Hægstads ansættelse foregik under saadanne omstændigheder, at den fik en avgjort politisk farve. Og hvad det nu gjælder, er ikke hr. Hægstads sproghistoriske kundskaper, men hans sprogsans, og det indbilder jeg mig, at de sakkyndige ikke er mere sakkyndige end jeg. Der behøves ikke engang "sakkyndighet". Enhver dannet nordmand maa forstaa, at den raa sprokforfuskning [sic.], som nu drives i vort land, har faat et eklatant uttryk i ordlyden av den opgave, en av hovedfuserne nu har ville prakke på de unge. Det er dette, som er saken.

Det Christensen henviser til i siste setning, er selvfølgelig ordlyden i artiumsoppgavene. Han viser videre til at flere enn de nevnte seks har tatt Hægstad i forsvar, blant annet Garborg:

Foruten en anonym i "Dagbladet" har også hr. Arne Garborg i "Morgenbladet" git hr. Hægstad en haandsrækning. Han synes, at der er gjort for meget "braak" av en enkelt proposition [sic.]. Hr. Garborg er blit mildere med aarene. Desuten er nok i dette tilfælde hans gode landsmaalshjerte løpet av med ham. Ellers vilde han sikker ha hængt professor Hægstad i det samme pæretræ, hvori han engang anbragte professor Petersen.

En av "forsvarerne", Albert Kjær, som var biblioteksmann knyttet til Universitetsbiblioteket i Oslo fra 1876 til 1922, benekter i et tilsvaret til Christensen (vedlegg 3d) at de har villet "ile en betrængt kollega til forsvar". Han fortsetter: "De har uten at være kompetent paa omraadet, fældet en arrogant dom over professor Hægstad som

v i d e n s k a p s m a n d ." Kjær viser til at disputten går på andre ting, og en kan gå ut fra at det er de to nevnte artiumsoppgavene han sikter til. Han gir så det siste ordet til Christensen, som til slutt svarer (vedlegg 3e):

I det øieblik hr. Hægstad er professor i norsk sprog, vedkommer det hans videnskabelige ære, at han ikke kan skrive norsk.

Om det upassende i, at en mand, der saa avgjort viser mangel paa sproglig sans, smak og dannelse, anbringes i undervisningsraadet som norsk sprogkyndig skal jeg uttale mig i en videre sammenhæng.

Her har de seks herrer undgaaet en god leilighet til at "vise retfærdighet".

Så kom en nytt innlegg mot Hægstad 9. juni undertegnet J. M. (vedlegg 3f). Jeg går ut fra at initialene står for Jørgen Mørland, som var skolemann og journalist og formann i Riksmålsforbundet 1918–19, og som også seinere uttalte seg til fordel for riksmåls-saken (vedlegg 6d). Han tar fatt i Hægstads anakoluti-forklaring: "Skulde opgaverne dække hinanden helt, maatte man enten i den første [oppgaven] indskyte "vigtigste", eller ogsaa skrive "orsakerne" og fylgjorne" i landsmaalsoppgaven. Derved vilde ogsaa den "anakolutiske" feil i denne ha traadt mere i skyggen." Han går likevel ut fra at elevene kanskje ikke merket feilen, men avslutningsvis ber han Hægstad forklare sig: "Men de som har git opgaverne! De skulde vel merke den væsentlige forskjel? Hvad siger hr. Hægstad?" Så vidt jeg kan se, fikk han ikke noe svar.

En skulle tro at saken med dette var utdebattert, men det er nå Hamsun med sin artikkel i *Dagbladet* 11. juni kalt "Den hjælpeløse Mand" (vedlegg 3g) ønsker å bidra med sitt syn på saken. I et brev til Lars M. Swanström, som var direktør for Gyldendals filial i Norge fram til 1915, skreiv Hamsun 7. juni (Næss 1996: 302): "Jeg sender en Artikel til Dagbl. idag, den tror jeg er god og rigtig." Han ønsker tydeligvis å ta fatt i forsvaret av Hægstad, selv om forsvarsbiten er blitt dementert:

Jeg ser i "Tidens Tegn" at nogen Vitenskapsmænd har faat slæpet med sig andre Vitenskapsmænd, saa de tilslut er blit seks til at protestere mot Dr. Christensens Uttalelse. Saa nu er det blit en ganske alvorlig Sak for os som har gaat og trodd det selvsamme som Christensen har sagt. Er det især efter at Hr. Hægstad blev Maal-lærer ved Universitetet han er blit en slik Vitenskapmand? Er det disse Under-søkelserne om nogen Dialektord i Middelalderen som har gjort ham til det? Eller var han det ogsaa før? Isaafald skulde vor Vildfarelse været stoppet for længe siden.

Han fortsetter:

"Han har leveret Arbejder som er av grundlæggende Betydning for norsk Sprog-historie", sier Sakkyndigheten.

Naturligvis maa det vel være av grundlæggende Betydning. Han har arbejdet i Grunden, i Bunden, under Jorden, hos de døde Dialekter fra før Reformationen; han har gjort norsk Sproghistorie. Men nu kom han op paa Overflaten, op i Livet og Lyset, med Overskrifter til et Par Artiumstiler – og saa gik det saa ilde med Præpositionerne. Og Kvindens Stilling i Samfundet før og nu blev for ham det samme som Kvinna i Samfundet fyrr og no.

Som tidligere nevnt var utnevnelsen av Hægstad som den første professoren i landsmalet ganske omstridt, og Olav T. Beito skriver så seint som i 1968 (s. 154) om Hægstad "[...] at han var meir interessert i dei gammalnorske enn i dei nynorske målføra, og det meste og viktigaste av hans vitskaplege produksjon handlar om gamalnorske målføre". Dette kan vel forklare noe av Hamsuns angrep på hans arbeid "under Jorden, hos de døde Dialekter" (se sitatet ovenfor).

Hamsun viser deretter til Hægstads artikkel i *Dagbladet* nevnt ovenfor, men er ikke nådig i sin kritikk etter å ha kommentert at en så fin og redelig mann fortjener bedre enn å bli gjetet på i iveren etter at han skal gjøre feil:

Men hans Svar er saa inderlig ufuldkomment, han er en hjælpeløs Mand. Han skriver ikke i et Sprog som han har lært, han skal prøve at kunstle og knote sig frem i et Menneskemaal som ikke er til. Saa blir det der efter. Formen, Uformeligheten: Orsaker og Fylgjor av – støter ham ikke, han forsvarer den; at Kvindens Stilling i Samfundet ikke er det samme som Kvinden i Samfundet skønner han ikke. Det er meg soleis uskynande, sier han. Hvad Slags sproglig Indtryksomhet kan en slik Mand ha! Hans Øre hører ikke Galskapen i dette og hans Sprogfølelse fornemmer ikke at under denne Redaktion blir Opgaven voldsomt utvidet – saa den kommer til at omfatte absolut alt om Kvinden i Samfundet før og nu, ikke bare hvad man forstaar ved hendes Stilling i Samfundet.

Det er meg soleis uskynande – sier han – at nokon vitug gymnasiast skulde koma til aa skriva um gjeremaali til kvinna i h e i m e n eller med b a r n e s t e l l e t, naar oppgaaava lyder: "Kvinna i samfundet fyrr og no"; "i samfundet fyrr og no" er her etter min meining nok til aa avgrensa umkverven for oppgaaava, nettopp paa grunn av sjølve emnet.

Hamsun gir seg imidlertid ikke med denne anklagen, men fortsetter med å gjøre narr av landsmaalet og en del ord som Hægstad har brukt i sin artikkel, som "uskynande" og "Gaum". "Hvadsomhelst en maalforfatter sitter og sleiver ned av Sprog i sine Mugpoesier er jo og blir i al Evighet godt nok."

"Men vi da som har Bruk for vort Lands Sprog og som bruker det efter Ævne til Skildringer av det levende Liv?" Hamsun påstår altså her at det er bare de – forfatterne – som har bruk for skriftspråket gjennom sin forfattergjerning. For andre er ikke språket

så viktig. Dette synet nevner han flere ganger i sine språkartikler. Han viser til at han kjenner en annen forfatter som gråter når han av og til ikke får "endog det gennemarbejdede norske Kultursprog til at lystre sig". Slike problemer har ikke en målforfatter, for hva han enn skriver ihop, så er det godt nok for "den højstærede Vestlandsmugen". "For da er Maalet nådd." Han synes at målskribentene ikke skal nøye seg med "at Ryfylke gav Gaum", men at de skulle sikte lenger fram, mot det aller beste i inn- og utland.

De skulde heller ikke nøye sig med Professor Hægstads Præpositioner og øvrige stilistiske Hjælepeløshet. Og de skulde ikke imponeres til Taushet av seks sprog-underjordiske Sakkyndigheder som er ute og kaverer for den syvende. To av disse Herrer med Protesten har utgit en Etymologisk Ordbok, den er værdiløs for os levende Mennesker, den er tildels endog urigtig – skønt det sikkert har staat i et eller annet nordisk Tidsskrift at den har "grundlæggende Betydning".

Popperwell (1963: 301), som har gått gjennom bøkene i Hamsuns dikterstue på Nørholm, skriver at Hamsun var meget interessert i ordbøker og bøker om språk: "Bakerst i Falk og Torps *Etymologisk Ordbok* (1903–06) har han skrevet en liste over de ord som han ikke fant der, og hist og her i boken har han tilføyd sine egne sarkastiske utropstegn [...]."

Hamsun ber videre om at de seks legger fram bevis for professor Hægstads nordiske anseelse i norsk språkvitenskap. Han er også "imponert" over at de slår ring om en av sine egne, "– tænk om det var likeens med os!" Han sikter sannsynligvis her til seg selv og andre forfattere.

Det er ikke Professorer og Adjunkter som bestemmer Sproget, det gjør levende Mennesker, det gør Livet. Professorer de kan notere op det Maal som en Vestlands-bonde bruker til sin Familje og sin Taregamp, og der har de Plads Professor Hægstads nye og normale Præpositioner. Men dette Maal og hele dette Liv er jo for andre Mennesker saa grænseløst likegyldig.

Hamsun er likevel glad for at det er blitt mer lydhørhet for, som han sier, "høvelige gammel- og nynorske Former iblandt os; det skynder paa Fornorskningen av vor Sprog, det gaar med rivende Hast." Jeg viser til min tolkning av ordet *kronnorsk* i kapitlet foran. Her ser man igjen at Hamsuns mente at gammelnorsken var viktig for fornorskningen av riksmålet. At han samtidig roser "høvelige nynorske Former" tror jeg bare et er uttrykk for at mange av Aasens ord hadde sin opprinnelse i gammelnorsk og derfor kunne aksepteres. Jeg viser for øvrig til forsøket på å utdype Hamsuns språk-

ideologi i del 3. Hamsun anklager samtidig sakkyndigheten og adjunktene for bare å være grunnleggere som ikke selv kan bruke grunnlaget:

Men det er Livet som gjør det, Samfærdsel, Rejser, Handel, Aviser, Bjørnson. Jeg taler ikke om et Par vestlandske Dialekter og det vitenskapelige Knot og Tøv, men om Nordmændenes Kultursprog. Det blir mindre dansk og mere norsk, mere levende, mere rødt av Blod for hvert Aar som gaar.

Og Maalforfatterne de kan jo frasse på med sine Konstruktioner og Normaler. De blir mindre norske og mere underjordiske, mere døde og mere graa av Støv for hvert Aar som gaar.

Etter Hamsuns innlegg hadde *Dagbladet* 13. juni en redaksjonell leder med tittelen "Hægstad, Christensen, Hamsun" (vedlegg 3h). Den slår fast at de små "unøiagtigheter" eller "sproglige haarfinheter" som forekom i artiumsstilene, var rene bagateller, og at de var en kjærkommen anledning for Christensen og Hamsun til å komme med anklager mot "maalet i almindelighet og professor Hægstad i særdeleshet".

Lederskribenten sier videre at dette er Hamsuns første offisielle uttalelse om målet og målstriden, så vidt de vet. Dette er i og for seg riktig, for i hans tidligere uttalelser (jf. kapittel 5) er det særlig enkeltpersoner og andre forfattere som er blitt angrepet for ikke å skrive godt nok norsk. Artikkelen fortsetter med ros av Hamsun:

[...] ogsaa av den grund var hans indlæg værdifuldt, foruten at artikelen jo ellers var meget interessant og indeholdt ting, som man kan gi ham medhold i. Hamsun har indlagt sig store fortjenester av vort sprogs fornorskning. Kanskje ingen av våre riksmålsforfattere skriver et mere personlig præget norsk. Her kan være stedet til at nævne dette; man læse især hans to siste Nordlandsromaner! (*Benoni* og *Rosa*, begge 1908; min parentes.)

Dagbladet mener altså at Hamsun selv var en av forfatterne som fornyet språket ved å ta i bruk dialektord og uttrykk som ikke blei brukt på dansk. Men artikkelforfatteren sier videre at Hamsun overser målsakens betydning i den fornorskingstjenesten som han selv er en ivrig tilhenger av. "Herom vidner selve sproget i hans artikel, hvor han leilighetsvis under sin forhaanelse av maalet selv benytter maalord eller ord, som maalbevægelsen har bragt i kurs." I Hamsuns artikkel har han riktignok brukt noen ord på "maalet", men disse er etter min mening brukt ironisk, som for eksempel ordet "Gaum" nevnt ovenfor: "For der er jo og blir i al Evighet fuldt op av højstæret Medmug til at gjeva Gaum etter det. Og da er Maalet naadd. Aa hvor Gaum er et godt Ord, jeg ser Røken av det." Hamsun må ha hengt seg opp i ordet "Gaum", for hele 18 år seinere, da

han skreiv om "Valgene og riksmålet", skreiv han i et avisinnlegg (vedlegg 7c) til presten Skaara: "Gjev no Gaum."

Avisa kritiserer også Hamsun for dette med de døde, støvete underjordiskheter og dansk-norskens innhold av levende liv og sier at det levende liv er på målets side, og at stilen her er enklere, knappere og naturligere. Landsmålet sleper på langt mindre dødvækt av overflødige ord og "støvete, snirklede krimskramsier" enn riksmålet. "Det er jo netop den samme omstændelige "logisk korrekte" og minutiøse kancellistil; som den nationale maalreisning er en reaktion mot."

Til slutt påstår lederskribenten at landsmålet er et ledd på vegen mot demokratisk forenkling og naturlighet som gjør seg gjeldende på ulike områder i kulturkampen. "At det herunder kommer til at gaa ut over mange "nuancer", "finesser"; mange gamle "logiske" rariteter i sprog, i politik, i kunst som i sociale spørsmål er noget, som egentlig ligger i sakens natur."

Tre dager seinere (16. juni) kommenterer Anders Hovden Hamsuns artikkel – men ikke Christensens – i form av et dikt (vedlegg 3i). Hovden var landsmålsforfatter og valgte å svare på Hamsuns innlegg i et ganske beskt tonelag. Han anklager Hamsun for å være en "tannlaus gamling", og han skriver: "Overaaringar mellom os lunkar, Sinne veks og magt minkar." (I 1910 var Hamsun 51 år gammel!)

Hovden tar fatt i setningen til Hamsun hvor Bjørnson er nevnt, og uttrykker seg slik:

Men hurragut, hei! kann du vera klok,
at no du vil fara i Bjørnsons brøk?
Ho er deg for vid, so knapt eg trur
– at ho gjer vendingi med, naar du snur!

Her ser man et eksempel på at Bjørnson etter å ha angrepet Garborg og landsmålet og ha hevdet at riksmålet er landets kulturspråk, likevel blei vurdert som så betydningsfull av flere landsmålsforfattere. Jeg viser for øvrig til kapittel 4.

Hægstad må ha fulgt med i debatten uten å kommentere den undervegs, men 20. juni avslutter han den for sitt vedkommende med følgende innlegg i *Aftenposten* (vedlegg 3j):

Hr. redaktør.

Ein namnlaus innsendar i "Aftenposten" meiner, at heile undervisningsraadet hev andsvaret for den landsmaalsformi som artiumsuppgaavorne fekk.

Denne meiningi er ikkje rett. Dei gjæve riddarar fær i dette høve nøgja seg med den gamle fjende hoggestabben, som er

Marius Hægstad.

Venås (1992) har et kapittel i sin biografi om Hægstad som heter "Hægstad som hoggestabbe". Her nevner han selvfølgelig Hamsuns innlegg, som han karakteriserer slik: "Det var eit typisk hamsunsk åtak, eit toppmål av usaklege, vørdsause utsegner, med flengjande spott og kvalmande intoleranse" (op.cit.: 375). Her kommer altså Venås med sitt syn på Hamsuns polemiske stil, som er i tråd med andres mening (se kapittel 2.2). Det er ikke vanskelig å være enig med Venås i at artikkelen inneholdt påstander som var usakelige, men det var som nevnt ikke Hamsun som startet debatten. Han var heller ikke den første som satte spørsmålstejn ved Hægstads vitenskapelige kvalifikasjoner, og det var ikke han som først tok fatt i preposisjonene. Det som sikkert Venås (og andre) finner så sårende, er at dette innlegget var mer *personlig* enn de andre. Venås nevner også at det var umulig for Hægstad å svare på innlegget, noe som vel er fullt forståelig.

Venås (op.cit.: 460 f.) skriver videre at Hægstad var en mann med stor makt i målsaken. "Det gjorde at han også ofte vart ute for personlege åtak, og vi har sett mange døme på at det var med god grunn at Hægstad i 1910 omtala seg sjølv som den gamle, kjende hoggestabben." Venås setter imidlertid ikke denne uttalelsen i forbindelse med Hamsuns avisinnlegg.

Hele debatten avsluttes med at Ivar Mortensson skreiv et innlegg i *Dagbladet* (vedlegg 3k) med overskrifta "Knut Hamsun som etymolog". Mortensson redigerte målbladet *Fedraheimen*, hvor Garborg publiserte sine "Kolbotnbrev" i 1887. I *Dagblad*-artikkelen angrep Mortensson Hamsuns påstand om at Falk og Torps etymologiske ordbok både var verdiløs og uriktig (se ovenfor):

Hamsun sannar sjølv at han saknar noko. Han "savner det levende liv". Det hev gjenge honom som so mangein etymolog at han ser berre den ytre formi, bokstaven, skalet, og hugsar ikkje paa at skal han finne innhald i egget maa han hogga hol paa skalet. Fyrr etymologen lærer dette gjeng han som ein blinding og kann ikkje finna seg sjølv til rettes, og endaa mindre kann han rettleida andre. Fyrr Knut Hamsun lærer dette, finn han ikkje "nordmændenes kultursprog", det maalet som hev samla i

seg og bore norsk kultur fraa ætt til ætt eit par tusen aar gjennom edda og folke-dikting, heilt til at ein ny vaar kom med Ivar Aasen, Vinje og Blix, det maalet som hev gjeve av sitt overskot baade til Wergeland, Bjørnson og Hamsun.

Slaa hol på skalet, so vil du finna det livande livet i landsmaalet som du saknar, det raude blodet som du leitar etter, det reinaste blodet i heile Europa.

Til slutt kom en advarsel om det å spøke med hellige ting: "So stor og so vidkjent ein bokmann som Knut Hamsun bør vita at ein kann gjøna med mangt, men ikkje med det som er heilagt i eit folk, for daa heng hemnarsverdet yver hovudet hans, og han høyrer snart til dei daude." Det var altså ikke bare Hamsun som brukte sterke ord i sin polemikk!

6.3 Hægstads vitenskapelig produksjon

Var det noe i påstandene om at Hægstads vitenskapelige produksjon var så liten? Venås (1992: 158) skriver: "Det einaste eigenlege vitskaplege arbeidet Hægstad hadde drive med, var uferdig." Og han fortsetter: "Før søknadsfristen til professoratet gjekk ut, rokk han likevel å gjera nokolunde ferdig det arbeidet, og han gav det tittelen *Gamalt trøndermaal*, men manuskriptet var ikkje ferdigprenta." Imidlertid slår Venås fast at "[p]raktisk kunnskap om landsmålet var det velkjent at Hægstad hadde, og det kunne han dessutan dokumentere med lærebøker som han hadde skrive [...]".

Var det da så merkelig at Christensen og Hamsun stilte seg tvilende til Hægstad som vitenskapsmann og språkprofessor? Christensen var som sagt vitenskapsmann selv og kunne dermed uttale seg på saklig grunn, men hva med Hamsun? Han hadde ingen eksamener å vise til; han hadde lært "i livets skole". Likevel blei han tidlig "geni-erklært" for sin litterære produksjon og hadde som sådan kanskje "rett" til å uttale seg om det språket han følte var så viktig for hans arbeid? Kanskje ligger forklaringen i at Hamsun led av en form for misunnelse eller akademikerkompleks?

I ettertid har det vist seg at Hægstad kom til å bli en meget anerkjent forsker til beste for faget og universitetet. Dette er slått fast blant annet av Olav Midttun i *Norsk biografisk leksikon* (VI: 414): "Mange hadde møtt den "stortingslaga målagitatorprofessoren" med ymis tvil og nokor spott, so langt upp i åri som han var òg. Men det varde ikkje lenge fyrr han vann stor vyrdnad millom vitskapsfolk." Bull (1945: 370) hadde Hægstad som lærer på Universitetet og sier om han i kapitlet "Mine universitetslærere":

Og det sto blant oss som satt under hans kateter, respekt av den vitenskapelige bedrift han øvde etter å være blitt professor, og som viste berettigelsen av hans

ansettelse, enda han ved selve utnevnelsen ikke hadde kunnet peke på mange synlige kvalifikasjoner.

Da Hægstad fylte 75 år i 1925, blei det gitt ut et festskrift til hans ære. Venås (1992: 251) nevner at Gustav Indrebø skreiv om festskriftet, og han sa blant annet: "[...] og med tanke på motstanden Hægstad fyrst hadde møtt, såg han [Indrebø] på det som eit sigersskrift."

Kapittel 7 "Landets sprog" (1910)

7.1 Bakgrunnsstoff

Parallelt med debatten om Hægstad og preposisjonsbruken hans skreiv overlærer Peder Blix noen artikler i *Tidens Tegn*, hvor han svarte på angrep fra oppgitte foreldre. Hermundstad (1998: 283 fotnote 157) skriver at nevnte Blix er identisk med salmedikteren og stortingsmannen Elias Blix, til tross for at han i samme note sier at Blix døde i 1902! Dessuten underskriver overlæreren artiklene med P. Blix, og da er det nok riktigere at hans rette navn er Peder Blix, som Øyslebø (1964: 263) kaller han.

To av artiklene til Blix, datert 7. og 9. juni, har han kalt "Tidens spørsmål. Landsmaal i gymnasiet". Den første har undertittelen "Et brev til", mens den andre heter "Svar til "rasende far"".

Det ser ut til at Hamsun blei inspirert av avisdebatten som oppsto rundt Hægstad, og det er tydelig at han fulgte med i det som blei skrevet om saker relatert til striden om landsmålet generelt. Allerede en måned seinere, nærmere bestemt 8. og 10. juli samme år (1910) hadde han to innlegg i *Verdens Gang* med tittelen "Landets sprog" I og II. Denne gangen var det ikke en bestemt person artiklene var myntet på, men språksituasjonen generelt, det vil si motsetningen mellom landsmål og riksmål. Det er forresten ikke *helt* riktig å påstå at artiklene ikke hadde noen personadresse; blant annet fikk ovennevnte Blix gjennomgå.

7.2 Artikkelstoffet

Det er tydelig at det var flere enn Hamsun og Bjørnson som mente at landsmålet ikke var noe kulturspråk, og Blix prøvde i sine artikler (vedlegg 4a og 4b) så godt han kunne å tilbakevise denne påstanden. Han skreiv at dansken heller ikke var et kulturspråk til å begynne med. "Da var det tysk, fransk og latin som ledet kulturen ind i landet." Likevel viste blant annet Holberg "[...] at det [dansken] kunde brukes til hva det skal være. Og snart, d. v. s. paa 100 aar, blev sproget smidig og bøiet sig let om tanken".

Videre tilbakeviste Blix at landsmålsundervisningen tok timer fra viktigere fag: "Ja, det er netop det striden staar om. Hva er viktigst? Kan noget være viktigere end at arbeide med sit eget sprog?"

Blix har også et avsnitt i den første artikkelen hvor han peker på det upraktiske ved å lære én dialekt, ett bygdemål eller ett bymål, i stedet for det "lagede landsmaalet". Han sier om dette:

Hvilken [dialekt]? Da fik vi mange lærebøger. Det blev upraktisk. Nu har vi en generalnævner – og paa det maal en litteratur, med ialfald én stor dikter. Forresten er det det landsmaalet trænger mest nu: en høvding, en Holberg, en Wergeland, en Bjørnson. Ja, Bjørnson ja! han har da gjort mer end nogen anden for fremtidens sprog. Har du set hva Krogvig siger om ham i "Samtiden" iaar? I den kantate Bjørnson skrev til "Selskapet for Norges vel", er han kommet mer end halvveis over mot landsmaalet.

Her går det fram at Blix både argumenterte mot de som var mot landsmålet, og mot de som ville ha et mer talemålsnært landsmål; det vil si ulike normaler for ulike dialekter.

I sin første artikkel om "Landets Sprog" (vedlegg 4c) slår Hamsun hardt ned på det Blix her skreiv: "Overlærer Blix er en stor Troende. Og han prater og overlærer os alle med sin vidunderlige Logik." Hamsun lurer selvfølgelig på "[...] hvem er den ene store Dikter i Normalen? Nu maa vist Hr. Overlæreren svare litt forsigtig. Det er ingen som ikke er stor Dikter i Normalen". Til påstanden om at Bjørnson er kommet halvveis over mot landsmålet, sier han: "Dette er intet andet en Dumhet. Saa langt kom Bjørnson i sin levende Fornorskning av sit Sprog. Og den Vej hindret han aldrig nogen i at gaa. Den Vej gaar Nordmændenes Sprog." Her tror jeg Hamsun ville vise at Bjørnson ikke var landsmålsmann, men at han fornorsket språket ved å bruke norske ord og uttrykk. Dette stemmer med den linjen Hamsun selv ønsket å følge.

Som svar på ei setning fra Blix om at Holberg brukte dansk i ei tid med stor innflytelse av andre europeiske språk, skriver Hamsun:

Hr. Overlæreren har den Dristighet at peke paa Holberg til Hjælp for sit Landsmaal. Holberg er akkurat et Bevis imot det. Han forlot ganske rigtig et fremmed – forsaa-vidt dødt – Sprog og brukte et hjemlig. Men dette hjemlige Sprog var et l e v e n d e Sprog som Danmark talte ind i hans Øre og ind i hans Hjerte hver eneste dag. Landsmaalet derimot det har aldrig levet, det har aldrig været til.

Blix hadde dessuten vist til at Ibsens ordvalg i *Brand* og *Per Gynt* skyldtes "[d]ukkerten i bygdemaal, reiser paa landet, innsamling av folkesagn, voksende kjendskap til maalet som landsfolk brukte rundt i bygdene". Hamsun hadde allerede på en foredragsturnéen i 1891 (også nevnt i kapittel 4.3) gitt Ibsen (og Bjørnson) det glatte lag (Ferguson 1994: 133): "De var gamle menn som stod og stampet i samme slitte spor uten å komme av

flekken mens de gjentok seg selv til det kjedsommelige." Til Blix' ros av Ibsens ordbruk svarte han: "Ja der traf han det! Sprognorskheten i "Brand" og "Peer Gynt" er sikkert den værste Forlorenhet vi eier – næst efter Landsmaalet. Men hvorfor skulde en Overlærer tro paa den Strengen!"

Bortsett fra motinnlegget mot Blix tar Hamsun i artiklene om "Landets sprog" I og II (vedlegg 4c og 4d) først og fremst fatt i begrepet kulturspråk: "[...] der er sier og skriver ett Kultursprog i Norge, det andre er Dialekter. Men det tredje det er en sammenlaget "Normal" av disse Dialekter, blandet op med endog de flaueste Paahit av Maalforfattere uten Tæven av Sprogsans."

Hamsun bruker her omtrent samme formulering som Bjørnson hadde benyttet ca. 10 år tidligere i debatten med Garborg (kapittel 4.2), hvor han kalte riksmålet for "Kulturens Sprogform". Det ser ut til at forskjellen på de to besto i at Bjørnson bare framholdt hvor foretrefelig riksmålet var, mens Hamsun samtidig "rakk ned på" det håpløse "Maalet" (= landsmål) og i særdeleshet på de personene som forsvarte det:

Normalen har aldrig levet som Sprog paa Mennesketunge og kommer aldrig til at gjøre det. At Maalforfattere taler om Normalen som det norske Sprog og som Morsmaal er ingenting andet end Frækhet. En Frækhet av Folk som ikke kunde komme frem i Kultursproget, men som skjød Snarvej gennem Mogens Land. Der kunde de briske sig med at være Diktere, især kunde de briske sig med at være Nordmænd.

Her insinuerer Hamsun at de forfatterne som skreiv på landsmål, neppe ville ha blitt forfattere i det hele tatt dersom de ikke hadde brukt "Normalen", og ironien ovenfor om at alle som skriver på landsmål, blir store diktere, viser hans syn på *den* saken.

Hamsun sier videre at det fins nordmenn som innrømmer at landsmålet ikke er et ferdig kulturspråk ennå, men det vil komme raskt, sier han og fortsetter: "Jada, Stortinget har lagt nye Omraader til Landsmaalet – politiske Utvendigheter, Paahit av en Stortingsmug uten Tæven av Sprogsans. Og dermed mener nu somme at det er da virkelig svært saa Landsmaalet blir Kultursprog i Norge!"

I artikkel II (vedlegg 4d) tar Hamsun også fatt i problematikken rundt det å flytte til et annet sted. Han viser til at de nordmenn som emigrerte til Amerika, etter hvert tok over det nye språket mer eller mindre automatisk. Han mener derfor at vestlendinger som tar over gårder på Østlandet, snart vil snakke den nye dialekten.

Dessuten peker han på det kultur- og litteraturløse ved "Vestlandsnormalen":

Vestlandsnormalen som praktisk talt er uten Kultur og uten Litteratur – for ikke at snakke om at den er uten Liv – vil ikke paa nogen Maate kunne greie sig i Jarlsberg hvor Landets Kultursprog hersker. Og om Vestlæendingen fik egne Skoler og egen Kirke – som Settlementerne i Amerika – saa vilde det bare gaa op i Røk. Man kan lære en Gut at skrive et Brev, men man kan ikke lære ham at dikte: man kan lære ham at klunke paa Piano, men man kan ikke lære ham at komponere Musik. Slikt skal der et langt, langt Kulturarbejde til – som Normalen vil avbryte.

Om Vestlæendingen med sin ubrukte Normal kjøpte op hele Jarlsberg vilde det ikke nytte. Jo lavere en Form er des mer mylrer det av den paa Jorden, derfor er ogsaa Sprog mugen et Mylr, et Stortingsflertal.

Han nevner også innflyttingen til Målselvdalen, "[...] men skjønt der var en ganske anden Selvraadighetsto i de Folk fra Østerdalen og Gudbrandsdalen end i Vestlæendingen saa er de allikevel for længe siden blit Nordlæendinger, Maalselvinger." Ja, det siste er kanskje riktig, men språklig sett tok Hamsun grundig feil ifølge Mæhlum (1997: 13): "[...] men det er likevel et faktum at jamnt over er språket i Bardu og Målselv den dag i dag svært forskjellig fra det vi regner som "vanlig" nordnorsk." Hamsun bodde sjøl i Bardu i tre måneder mens han skreiv på *Børn av Tiden* i 1913 (Ferguson 1994: 239), så da fikk han forhåpentligvis rettet opp den misforståelsen.

Til slutt retter Hamsun blikket mot Chr. Gierløff, som skreiv i *Dagbladet* under pseudonymet Kyng, og som like før må ha uttalt seg om språksaken i en avisartikkel:

Du vil demokratisere Sproget: Maalbevægelsen er bare et Led i Tendensen mot demokratisk Forenkling og Naturlighet; i denne Kulturkamp gaar det ut over mange Nuancer og Finesser og Rariteter i Sprog, Politik og Kunst.

Hvor dette er bundfalsk altihop! Rariteterne de kommer fra Maalet; Forenklingen og Naturligheten den kommer fra os som vil fornorske vort Sprog bort fra Dansken og Tysken. Ja og saa bort fra Vestlandsnormalen som ikke er enkel og som ikke er naturlig for en eneste Sjæl i Landet.

Sproget vil efter sin Natur mer og mer stige, det vil ikke demokratiseres, det vil adles. Det kan trækkes ned og hættes ved Tvang, men det vil bestandig stige paany.

Kyng må i sin artikkel ha nevnt Hægstad, for Hamsun skriver følgende om sin gamle "fiende":

Unøiagtigheter i det sproglige Uttryk er bare Bagateller, sier du om Hægstad – som Hægstad. Sat ikke du engang og skrev om Konserter, og fandt du ogsaa da at Uttryksmaaten var Bagatel? Brydde du dig heller ikke da om Nuancen? Var Omtrentligheten god nok for dig?

Hamsun fortsetter videre i samme stil, og han mener at fornorskingen må gå sin gang, og at det vil ta tid: "[...] i et Sprogs Levetid er Hundrede Aar ingen Tid. Festina lente" [dvs. skynd deg langsomt], og videre: "Om et Par Levealdre til er Norsk like saa forskjellig fra Dansk som Svensk er det. Og det er ikke skedd ved livløse Paahit og Kunstlerier av nogen Professorer, det er Livet som har gjort det." Hamsun mener videre at man ved fornorskingen ikke vil avbryte den "naturlige" kulturutviklingen. Han avslutter avsnittet med følgende "salve":

Hvad skal Maalmugen med Kultur? Faar han ikke paa Tryk ei Røda om sine egne smaa Forestillinger og sine faa og fattige Haandgrip saa er jo han tilfreds. Allermest tilfreds er han forresten uten nogenting paa Tryk. Jeg vet det, jeg er fra Mogens Land, jeg kjender ham.

Artikkelen avsluttes på en noe underlig måte:

Vi skal ikke imponeres av Frækheten med Tvangslovene. Den "Likestilling" av Landets Sprog og Normalen er bare et juridisk Paahit. Men endog dette Paahit vil sent eller tidlig bli sat ut av Verden. Med den utvidede Røstret, med Utviklingen i det hele, kommer Arbejderen frem, og Arbejderen han er ikke Sprog mug. Ikke i et eneste Land er Arbejderen Sprog mug, han vil heller ikke bli det i vort. Hans Øjne er oplatte.

Hva Hamsun kan ha ment med å trekke "Arbejderen" fram på denne måten, er det flere som har lurt på. Blant annet tar Hansen og Savik (1980: 51 f.) opp dette spørsmålet i kapittelet om Hamsun: "Et lite "mysterium" i artikkelen er Hamsuns meninger om arbeiderne og sproget." Forfatterne skriver:

Denne passus er knapt i overensstemmelse med det Hamsun skrev bare få år tidligere i "Det vilde Kor": "Vort Liv smittes ned af Arbejderkrapyl"? Det mest sannsynlige er vel at han rett og slett har overtatt et rent Bjørnsonsk standpunkt i denne sak, *et standpunkt han egentlig ikke vedkjenner seg!*

Forfatterne åpner sitt kapittel med (op.cit.: 51) at Hamsun kastet seg ut i språkkampen fordi han skulle fylle tomrommet etter sin store forgjenger, og da kan man forstå den siste setningen. Bjørnson døde 26. april samme år, så det er kanskje ikke *helt* usannsynlig at dette var en måte å gjøre det på. "Å videreføre Bjørnsons verk," skriver de, "ville bety å kjempe for riksmålssaken." Jeg er enig i at Hamsun vanligvis skreiv lite fordelaktig om arbeiderne i sine romaner, men jeg synes likevel at man må skille synet

på arbeideren fra interessen for språkspørsmål. Jeg viser for øvrig til omtalen av Hamsun som landsfader etter Bjørnson i kapittel 4.3.

Kyng var ifølge Øyslebø (1964: 263) Hamsuns venn, og da han svarte på Hamsuns innlegg, var det ikke uten en viss form for varme og mild irettesettelse. I den første artikkelen (vedlegg 4e) "arresterer" Kyng vennen for å ha tatt feil av hvem som hadde skrevet artikkelen Hamsun refererte til i *Dagbladet*, og dessuten for å forstyrre han i ferien. Han sier seg også enig i noe av Hamsuns språksyn, men det kommer tydelig fram hvilken side han står på i språkdebatten:

Mig synes det forresten, som sier det sig selv, at et folks sprog maa demokratiseres. Likesaa selvsagt som at det maa aristokratiseres. Forenkles og folkeliggjøres. Forfines og mangfoldiggjøres. Som alle ideelle værdier, først av dem alle. Og netop som Hamsun gjør det. Bare han laa endda nogen streker norskere an. Bare han godgjorde sig endda mer med landsmaal.

Kyngs stikkord er demokratisering og aristokratisering, og han mener at det må gjøres ved at alle samarbeider om å få det til – uansett hvilken side man tilhører, og uavhengig av hvem man er:

Jeg ser heller ikke andet – her i landet og andetsteds – end at digterne og aviserne, sprogmandene og alt folket, med bare smaa spredte spræl ut tilhøre eller tilvenstre, unisont tjener utviklingen og livet i saa maate: demokratiserer og aristokratiserer, side om side, i ett.

Demokratisering og aristokratisering er jo ikke helt lett å forene, men han framholder altså at dette er viktig. Kyng tror videre at de to språkene etter hvert vil utvikle seg i samme retning: "Og saa tænker jeg, vi møtes engang i efterslegten fra hver vor kant, i enkeltsproget." Han er glad for at de to språkene er blitt likestilt, og for at landsmålet har fått innpass i skolen: "I skolerne vil der ikke længer som før bli maalkløvning, men maalsamling, de nye sind vil naturlig tilegne sig de ord og vendinger, som naturligst og umiddelbarest gir dem ordbilleder [...]." Og litt seinere: "Med de to maalførers endelige og fulde likestilling kommer der nu for alvor i gang i skapningsprosessen." Kyng er altså en representant for de som mente at de to språkene mer eller mindre automatisk ville vokse sammen til ett, bare man legger godviljen til. Han avslutter med stor patos:

Alt fremtidsstort og livssvangert splitter først, og samler saa. Om likestillingslovene vil det komme til at hete, at de fuldbragte Norges samling og sveiset østland og vestland, sørland og nordland i hop til ett folkelegeme, ett sproglegeme. Da – om ikke længe – er en stor grotid inde.

Dagen etter (vedlegg 4f) tar han opp en ny unøyaktighet hos Hamsun, som hadde hevdet at det måtte være galt eller "naturstridig" av Kyng å være landsmålstilhenger. Hamsun hadde skrevet i "Landets sprog II" (vedlegg 4d) : "Du som er fra Kragerø, fra Jomfruland! En Lyriker, en Poet, du som gaar med et Æventyr i Hjærtet!"

Kyng har en morsom vri på sitt andre innlegg, hvor han nærmest forteller Hamsun hvordan han burde ha formulert seg: "Naa om dig Kyng kan en da forstaa, at du elsker og ærer landsmaalet. For du er fra Kragerø, fra Jomfruland!" Resten av artikkelen er nærmest en fortelling om Kyngs oppvekst og hvorfor han er blitt overbevist landsmålsmann. Et par eksempler viser hvor problematisk det har vært å bruke sitt eget talemål og bli akseptert for det: "Du synes tidt, det var merkelig og komisk å bli rettet paa i norskstimen for et ord eller en vending, som sandelig ellers var det gjængse blant alle byens folk. Historielæreren nidhaante dig, fordi du drev paa med dit "kragerøsk". Og videre: "Du hørte som ung gut om nogen koner, som plent hadde negtet at synge en salme, som var skrevet i deres eget klingende maal. For det kunde da ikke paa nogen kristelig maate gaa an at henvende sig til Vorherre i sit eget tarvelige maal!" Om det å høre til i en by, et sted eller et fylke, skriver han:

For du er jo fra Kragerø, fra Jomfruland, der du har Drangedal, Tørdal, Bamble og hele Telemarken like op i Bygderne med de trauste bønder og det livfyldte, farveprægtige, støe og selvbevisste maal! Det ga en anden smak! Du kom dit ikke sjelden i besøk paa gaardene. Her talte de landsmaal, her læste de landsmaal, her læste du selv for første gang landsmaal – og du følte det som en frisk og levende fryd for dit øre og din ordsans. Saa lunt og trygt træfsikre de var i ordvalg, saa greit de fik sagt det som var at si, saa uavhengig lune og naturlig trygge de var i ett og alt! For den riksmaalsskoleopdragne gut var det hver gang en oplevelse. Han møtte her ingen, som stylvret sig avgaarde med en høi dansk sprogstulte under den ene arm og en lavere norsk under den andre – (jo paa én gaard en seminaristspire, aa for en ynck det sprog han førte!).

Kyng fortsetter i samme stil, og han avslutter med disse ordene: "Ja, slik, kjære Hamsun, kunde du likesaagjerne ha skrevet til mig. Og det vilde ganske kort ha været det nøiagtige."

Hamsun kaller svaret til Kyng for "Hr. Enigheten" (vedlegg 4g) og beklager at han har tatt feil av hvem som hadde skrevet om demokratiseringen av språket. Samtidig benytter han anledningen til å glede seg over at Kyng vil fornorske språket: "Han er enig med al fornøft i landet." Så avslutter han med ett lite stikk: "Naar nu stortinget "likestiller" rosemalingen med landets malerkunst og stenaldervisen med landets

musik? Kyng vil nok greie det. Det er egentlig en slik likestilling over hele linjen som er kulturens "eneste redning" i Norge."

Kyng kommer med et siste innlegg om saken 22. juli (vedlegg 4h), og denne gangen er tonen litt skarpere. Han nærmest forlanger at Hamsun skal utdype begrepet "fornorskning" slik han selv forstår det:

Skal da den "fornorskning" av riksmålet, som Hamsun nu slaar paa, drives helt frem og hjem? – til landsmaalet. Tar denne "fornorskning" fremdeles sigte "ut, mot de større forhold, den vide verden derute" for fremdeles at "gi en god dag i Romsdalen"? Vil denne "fornorskning" fremdeles se med avvisende haan paa, at det landsmaal, som den i bund og grund stiler imot, stadig føres i pennen, i trykken og utvikles, av dem som er født og opalet og føler sig vel i det? Vil denne "fornorskning" fremdeles bestandig te sig rasende over at skolebarna, som jo ifølge naturens orden maa "tvinges" til at lære forskjellig nyttige fag, ogsaa faa lære, skjønne og paaskjønne det maal, som tales av landsfolket søndag og mandag og til hverdags ogsaa av de fleste byfolk? Vil denne "fornorskning" fremdeles være tilbøielig til at anse det norske i ord og uttryk for "simpelt", for "kjæft"? Og ikke anse det formaalstjenlig eller retfærdig, at de to maalfører, det stedegne og udelukkende hjemmeegte og det indførte (med et stort procentindhold av fremmed sprogvar), blir git like ytre vilkaar på det, at det som er mest i pagt med tiden og livet kan seire og leve?

Hamsun svarte ikke direkte på innlegget, men 27. november samme år skreiv han sitt siste innlegg om språksaken i denne omgang. I mellomtida er det to personer som har latt seg provosere av Hamsuns to artikler i *Verdens Gang*. Den første er en som kaller seg "en sprogvann" (vedlegg 4i), men som ikke undertegner artikkelen med navn. Vedkommende er sterkt uenig med Hamsun i hans syn på landsmålet som kultur- og litteraturløst:

Under sin bevisførelse for disse paastande berører han hvad andre ved given leilighet har sagt om og for landsmaalet. Om alle dem, som har tænkt, talt eller skrevet i en anden retning – mot Hamsuns opfatning og læresætninger, – sier han snart, at de er "frække", snart at de er "dumme", og bestandig at de hører "mugen" til. Hamsuns kultur er ikke fin.

Han peker på det merkelige i at Hamsun med flere synes å påstå at vi har ett språk; dvs. riksmål, i Norge, og at alle mennesker kjenner det. Artikkelforfatteren reagerer også på påstanden om at vi skylder dette språket all kultur i fortid og nåtid, og at Norge og nordmenn ikke ville ha vært noe uten dette språket: "Man kan være mer eller mindre enig med, ja endog halvt eller helt uenig med landsmaals-mændene, men derom tør vel alle være enige, at noget "landets sprog" findes der ikke hos os." Språkvennen heller

altså til den oppfatning at det ikke finnes ett språk i Norge, og at man nå er i gang med å gjøre dette "landets språk" kjedelig og ensartet ved å lage rettskrivningsregler for departement, skole og presse. Hensikten med dette skal være å "fornorske" språket ved å gi det ens klesdrakt:

Det er dragten som gjør manden. Det er skrædderen, som gjør mennesker til folk. Og førend nogen departementsmand eller anden funktionær fremstiller sig i skrift offentlig, maa han "ordne dragten" sin, rette sproget. Reglerne for dette findes i mange, lange ordlister, som efter sikkert forlydende er utarbeidet saaledes, at ordene skal komme til at se ut og være overensstemmende med "det almindelige dannede talesprog", – altså et normal-sprog.

Han viser til at slikt som setningsbygning, språksans, rytme og ånd er helt fraværende i den prosessen som foregår, og han etterlyser svar på *hvor* dette normalspråket tales: "Tales normalsproget paa Østlandet eller Sørlandet, i Kristiansund eller Kristiansand, i skolen eller paa gaten, i stortinget eller folkemøterne, fra scenen eller fra prækestolen? Allesteds, eller maaske rettere sagt: ingensteds!" Han mener videre at språk som engelsk og fransk har vært noenlunde uforandret i århundreder!

Innlegget til en "En sprogvenn" handler altså mer om denne personens personlige oppfatning av hva et språk er, og jeg skal ikke bruke mer tid på det ut over å nevne at han på slutten igjen viser til Hamsuns kultursyn: "Overfor alt dette Hamsuns snak om landets kultur som identisk med det (ikke nogensteds eksisterende) "landets sprog", som ingen taler og ingen skriver, synes mig Vestlands-normalen og alle avarter av landsmaal at lyde som fuglesang i skogen."

En som også gjerne ville uttale seg om Hamsuns syn på språksaken, var Christian Krohg, som må være identisk med den kjente maleren og skribenten. Krohg var samtidig opprørt over Hamsuns artikkel "Et ord til os" (*Verdens Gang* 1910 nr. 177 3. juli), som handlet om hans negative syn på den voksende turismen i Norge (se kapittel 2). I sitt avisinnlegg, som Krohg kaller "Et ord til ham" (vedlegg 4j), nevner han begge sakene, men jeg vil her bare konsentrere meg om de avsnittene som tar for seg språksaken. Egentlig er artikkelen ikke noe innlegg i språkdebatten i det hele tatt, men siden Krohg nevner Hamsuns innlegg, finner jeg det riktig å ta den med her. Hele innlegget er i stedet et spark mot folk (her forfattere) som har fått et kjent navn, og som dermed kan uttale seg om hva om helst med stor autoritet. Krohg innleder artikkelen med følgende "kraftsalve":

Store Digtere har en sand Mani for at være Profeter, til at forbedre og belære sine Omgivelser.

Især store Digtere, det vil sige de af dem som er blitt berømte.

De store Digtere, som endnu ikke er blitt det, befatter sig gjerne fremdeles med sin Digtning.

Det vilde jo heller ikke nytte stort for dem at henvende sig til "sit Folk", naar de ikke hadde en stor Autoritet af en eller anden Slags idetmindste bag sig.

Det er nemlig det merkelige ved Profet-Faget, at man ikke uddanner sig direkte til det som til al anden Gjerning.

Digterne har altid anset det som sit specielle Domæne at blive Nationens Forbedrere og Lærere.

Vi har mange af dem: Tolstoi, der ikke nøier sig med at belære sit Folk, men henvender sig til hele Menneskeheden.

Bjørnson, som spesielt tog sig nærmest af det norske Folk, men ogsaa af andre Nationer, som Danmark og Sverige og i den senere Tid ogsaa af Frankrig, Italien og Ungarn.

Ibsen indskrænkede sin folkepædagogiske Virksomhed nærmest til Norge og Hamsun, som nu i det sidste ogsaa sees at vilde blive Profet, holder sig ogsaa foreløpig til sit eget Land.

Denne gangen fikk altså også Bjørnson gjennomgå! Det kunne være fristende å sitere hele første siden av innlegget, men jeg skal nøye meg med et sitat til. Krohg nevner videre ord som "Stormandsgalskab" og "Folkeforbedrer", og følgende setning sier mye om hans syn på saken:

[...] finder de, naar de har naaet Ærens Tinde og sin egen Udviklings Klimax, ikke noget andet nyt Trin paa Veien opover end at sætte sig midt i Dommersædet ligeoverfor alle Menneskene i Landet paa engang, efterat de i sin Digtning har gennemgaaet de enkelte Typer og en hel Del Individider.

Dette er krasse ord, og Krohg mener dessuten at fordi forfatterne er så kjente, vil folk uvilkårlig tillegge det de sier, en viss vekt, selv om det meste er verdiløst.

Så kommer Krohg "til saken" og mener at det som Hamsun sier om språket, er helt uinteressant fordi alt har vært sagt tidligere. Men fordi det er han som sier det, blir det nytt. Og han gjentar at artikkelen er et typisk eksempel på hvilken vekt man tillegger "synsingen" til en kjent person.

Krohg peker dessuten på det paradoksale i at Hamsun i språksaken håner bestrebelsen på å avstenge seg fra Europa og dyrke et hjemlig språk, mens han i saken om turistvesenet vil at man skal gjøre akkurat *det*. Resten av artikkelen er viet turistvesenet, så jeg stopper her.

Jeg har allerede nevnt at Hamsun skreiv sin siste artikkel (vedlegg 4k) i det som kan kalles serien "Landets sprog", så seint som i november samme år. Da hadde det gått flere måneder, men debatten om normeringene og de to målformene sto ikke stille. Blant annet må læreren, politikeren og statsråden Jørgen Løvland ha skrevet en artikkel om blant annet talespråket. Hamsun åpner sitt innlegg med å anklage herr Løvland for ikke å beherske talespråket: "Det heter ikke: Os ha gjort kva (!) gjerast (!) skulle (!), det maa være Vestlandsnormal. Der er ikke en Sjæl paa Vaagaa eller i hele Gudbrandsdalen som bruker det "Talemaal". Det heter: Os ha gjort kaa gjerast skulde." Han henger seg spesielt opp i at Løvland skriver "skulle" og ikke "skulde": "Det heter altsaa skulde i Fortid baade paa Norsk, paa Riksmaal og paa Dansk. Men paa "Norsk" sier Løvland at det heter skulle."

Heinrich Seippel, som var professor i semittiske språk, oversatte store deler av Bibelen til landsmål, og Hamsun kommenterer:

Han vet saa meget Løvland. [...] derfor kan han gladelig avgjøre at Seippels Bibeloversættelse til Landsmaalet "holder fuldt Maal i Kultur" med den danske og den tyske Bibel. Det er jo hos Kristiansanderen Seippel at "Moses var snørtt og strauk heim att"? Kom ikke der!

Og igjen kan ikke Hamsun holde seg fra å rakke ned på de som mener annerledes enn han selv i saker som opptar han:

Der er vist ikke mange som begriper hvor Jørgen Løvland har alt ifra, men han har det. Ikke i en eneste av sine mange Livsstillinger har han vist sig at ha Bruk for Sproget, ikke da han skrev Kristianssands Stiftsavis, ikke til sine Taler i Tinget og utenfor. Men han bruker Sproget. Og han bruker sig paa Sproget og bruker sig om Sproget – mer end alle vore andre Toldskrivere til sammen. Der er ingen nu som føler sig mer kaldet til at optræde i Sprogsaken end han. For hvad sa ikke Løvenskiold i 74! Jeg skulde være glad om jeg vidste hvad han sa i 73 bare. Men det er det med Hr. Løvlands agitation i Sprogsaken at han av gode Grunde ikke kan tale om Sproget, men bare om den sproglige Nødhjælp. Ord man kan greie sig med. Det ene Ord er akkurat like saa godt som det andet for ham naar det bare er et Norsk utenfor Riksmaalet. Naar tyskeren Sauerwein sat og diktet Viser saa var han mer norsk enn for Eksempel jeg er her. Jeg mener derimot at Sauerwein rigtignok brukte norske Ord, og da han vidste hvad som var sagt i 74 og mere til saa brukte han dem ikke uriktig. Men han frembragte bare ikke norsk Sprog. Og hans Diktning har intet med Diktning at gjøre. Se, dette kunde alle Diktere paa Normalen gjerne tænke litt over, for de er i nøiagtig samme Stilling som Sauerwein: de skal lage i hop Sprog av "norske" Ord.

Her må innskytes at Georg Julius Justus Sauerwein (1831–1904) var tysk forsker og språkgeni som var sterkt engasjert på landsmålssida i den norske målstriden (Vistdal 2000: 7 f.). Han lærte seg norsk og gav blant annet ut ei visebok, *Frie Viso*, som Hamsun nevner i sitatet ovenfor.

Hamsun gav seg ikke med dette, men fortsatte angrepet på Løvland og hans eksempler:

Dom dreiv Kua til skogs, det er Norsk, sier Løvland. De drev Koen ut i Skogen; det er Riksmaal, sier han. Saken er at det ene er like godt Riksmaal eller Norsk som det andet, ja saa like godt at det Løvland kalder Riksmaal kan være det han kalder Norsk, og omvendt. Har man bare litt Sprogfølelse saa passer ikke altid den samme Form for en, man bruker mange Former; alle Former. En Gang kan det endog høve en Landsmaalsforfatter, at bruke: Dei dreiv Kua ut i Skogen; en anden Gang blir Kua drevet til skogs. Har ikke baade Riksmaal og Landsmaal tilsjøs, ut paa Sjøen? tilveirs, op i Veiret? Ko bruker nu færre og færre, Ku blir det almindelige. Fornorskningen gaar sin sikre Gang.

Her ser man et eksempel på at Hamsun ikke var uvillig til å ta typisk norske ord i bruk, og han viser til at et ord som *ku/kua* kan brukes av folk fra begge "leire". Likevel er han like pågående i sin kritikk av Løvland og det han står for reint språklig sett:

Men Sten og Stein har bare med Nationaliteten at gjøre!

Det maatte være Folk med litt Sprogsans som stillet op slike sammenlignende Sætninger. Hr. Løvland kunde gjerne gi Avkald paa det. Han har saa længe sittet og tat Lekser i Parlører, at han tror, om det som staar i dem, at det er Sprog. Han tar aldeles feil, det er bare Nødhjælpen; det er bare Ord, Gloser. Det er slike Rædsler, som naar Sauerwein dikter paa Norsk eller naar Løvland uttrykker sig internationalt. Hr. Løvland har jo saa mangan Fortjeneste før; han burde vite sin Begrænsning i Norsk Sprog saa hadde han en til.

Til slutt kommer et lite "hjertesukk" fra Hamsuns side:

Den eneste av alle som kunde tale med Anseelse og Respekt fra Maalpartiets Side i disse Tider, selv om han talte galt; det er Garborg. Men han tier. Han later dem tale væk som er uten Sprogsans og som verken har Bruk for Sansen eller for Sproget. De driver Kua. Men Garborg har dog nylig sagt et litet Ord som fortjener at mindes – og jeg lægger ogsaa fortjent Vægt paa at Hr. Løvland etterpaa har gjentat det. Det er ikke sagt at Landsmaalet blir den endelige Form for Sproget i Norge, men norsk blir det.

I dette erklærer jeg mig av al min ringe Kraft enig. Jeg hører ikke til dem som mener at Riksmaalet endda er saa norsk som det burde være og som det vil bli. Men jeg hører til dem som mener at vi ikke faar gjøre oss hjelpeløse; vi faar holde paa Landets Sprog, for vi har ikke noget andet. Og Fornorskningen av vort Sprog toner og trompeter sig frem; jeg ser Mon paa den i Julelitteraturen for hvert Aar. Trods

Hylet fra alle vore skrivende og talende Sauerweiner og hele Juryen av vor Maalmug.

Hamsun kommer stadig tilbake til Garborg i sine artikler, og *hvorfor* han hadde så stor tiltro til sin kollega samt forholdet mellom de to forfatterne, har jeg skrevet om i kapittel 4.4.

Kapittel 8 Andre artikler og brev

Mellom de to debattene om "Landets språk" (1910) og "Språket i fare" (1918) skreiv Hamsun ifølge Østby (1972: 62 f.) fem avisartikler som handlet om språksaken. Noen av disse er nevnt i Østbys bibliografi uten videre referanser, som for eksempel "Ret-skrivningskomitéens mandat. Hvad Knut Hamsun mener." (vedlegg 5d). Heldigvis fant jeg i dette tilfellet mange artikler om samme sak, og uten disse ville hans innlegg være nesten meningsløst. I andre tilfeller har jeg lett forgjeves etter stoff forut for artiklene, men uten å lykkes. Jeg har likevel valgt å ta med de fem nevnte artiklene og presentere dem for å vise at Hamsun fulgte med i hva som blei skrevet om språksaken, og fordi hans innlegg fikk andre til å reagere.

I tillegg til avisartiklene har Næss (1996: 447 f.) funnet fram til ett telegram og to kladder som handler om språksaken. Disse vil jeg referere til i kronologisk rekkefølge.

Det første avisinnlegget av Hamsun fra februar 1911 har tittelen "Det var svært" (vedlegg 5a), og disse ordene gjentar han flere ganger i artikkelen. Det ser ut til at Hamsun irriterer seg over at flere "namnlausinger", som har skrevet i avisene om språksaken, ikke har skrevet under med fullt navn, men bare med initialer: "Jeg har ikke sett andet end namnlause bokstaver over hele linjen denne gang, like til G a r b o r g skrev. Men det kan hende, at somme av disse bokstaver er kjendte merker i maalverdenen, omtrent som B. B. var for oss." Her kommer det altså fram at Garborg har hatt et innlegg om språksaken. Jeg har forsøkt å lete etter dette i flere aviser, men det har vært resultatløst.

Hamsun mener at det har blitt for mye "naragtighet" i målpratet for tida. Han minner om avispolemikken sist sommer mot Hægstad: "[...] jeg hadde skubbet til en artiumstil og til en lilleputbok i etymologi." Det at Ivar Mortensson svarte "[...] uten et smil – at jeg hadde skubbet til det heilage, at jeg skulde bli glemt av de nationale, at øksen hang alt over mig", var altså "naragtig" etter Hamsuns syn. Han mente videre at dersom Mortenson skulle lære barna sine å bruke landsmål, måtte de bare flytte til Vestlandet jo før jo heller.

Neste avsnitt ser ut til å handle om Gabriel Scotts "Babels taarn", som jeg har nevnt i kapittel 4.2:

Var der ikke nu nogen som kom og bydde Kristiania, bydde Østnorge en gild, rosemalet tunge? Men det blev jo bare moro. Ungdommen tok ikke det heilage

videre høitidelig, den mukket mot nogen namnlause bokstaver i bladene og gjorde glad pipeleik paa sulamiten.

Det var da svært.

Saa er det vel slik, at vesle Sør-, Øst- og Nordnorge ikke er værd hele tungen. Drag den ind igjen.

Jahr (1994: 46) skriver at teaterstykket blei oppført i februar 1911, og at det førte til pipekonserter under forestillingene. Det kan se ut som om Hamsun har fått med seg dette; jamfør ovenfor om "rosemalet tunge" og "pipeleik".

Som en liten kuriositet kan nevnes at Hamsun i dette avisinnlegget gjør bruk av enkelte ord skrevet på landsmål. Blant annet skriver han "namnlausning" og "det heilage" flere ganger. Jeg tolker dette som et forsøk på å være morsom eller ironisk. På den måten ser landsmålet litt "latterlig" ut mellom hans egne nokså konservative riksmålsord.

To dager seinere, 15. februar (vedlegg 5b) kom innlegget i *Dagbladet* av Garborg kalt "Overmotstrævar-embætte" (se kapittel 4.4). Han slår fast at verken "Norskdansk-tyskeren Bjørn Bjørnson" (sønn til Bjørnstjerne Bjørnson) eller "Norskdansk-Jenkien Knut Hamsun" er verdige arvtakere etter den store B. B.:

Gamle B. B. var i dette Embætte paa sitt veikaste; til Motstrævar var han ikkje skapt. Og endaa segjer eg trygt, at um dei nemnde tri Søkjarane til dette eine av dei mange Bjørnsons Embætte, – um dei alle tri slær seg saman, og endaa attpaa multiplicerar seg med 3, – dei vert endaa veike mot Gamlingen, naar han var paa sitt veikaste.

Jeg stusser litt over hvorfor Garborg skriver tri når han visserlig bare nevner to "søkjarar"; nemlig Bjørn Bjørnson og Hamsun, men kan ikke finne noe logisk svar på dette.

Her ser man altså hvilket svar Hamsun fikk når han etterlyste reaksjoner fra Garborg! Jeg tolker angrepet på sønnen til Bjørnson og Hamsun som et ledd i debatten om hvem som skulle overta som "rikssynser" etter den store Bjørnstjerne. Hamsun som landsfader etter Bjørnson og forholdet mellom Garborg og Hamsun har jeg skrevet om i kapittel 4.

Så gikk det er par år før Hamsun i et telegram datert Bardo 18.2.1913 skreiv (Næss 1996: 447): "Jeg staar Opnorskingspartiet nærmere end Skolepartiet og underskriver ikke den Protest. Kan Børn lære dødt Maal saa kan de ogsaa lære at læse og skrive efter sin egen levende Tale." Næss (op.cit.: 448 note 1) sier at telegrammet var svar på en

forespørsel fra A.J. Aubert i Norges opplysningskontor for næringslivet om Hamsun ville skrive under på følgende protest: "Der maa protesteres mot professor Torps, Falchs og Moltke Moes (og Nansens) vrøvl om indførelse av nok en ny retskrivning ovenpaa den av 1907." Foranledningen til protesten, sier Næss, "[...] var vel et møte i Riksmålsforbundet i januar 1913, hvor Fridtjof Nansen hadde anbefalt en norskere stil for det skrevne riksmål, basert på den uformelle dagligtale". Haugen (1996: 59) skriver at "[d]et var truselen om nasjonal oppdeling i et språklig splittet land som Nansen, Falk og deres tilhengere ville komme til livs".

I en kladd til Vilhelm Krag (Næss 1996: 447), som sannsynligvis også hadde bedt Hamsun skrive under på nevnte protest, gjentar Hamsun sitt argument om "opnorskingen av Landets eneste Sprog", og han avslutter slik:

Skriftsprogets Opnorsking er Nationalpligt og sund Fornuft – hvor langt Skridt nu faar offentlig Diskussion og Uttalelser av Riksmaalsforeningen avgjøre. Største-parten Diftongerne endda Uhyrligheter, men blir kanske vore efterkommeres Eie, jeg har aarvis brukt flere av dem.¹

Kan ikke underskrive.

I kladd nr. 2 (op.cit.: 448) gjentar han nøyaktig de samme argumentene, så den velger jeg å ikke kommentere ytterligere.

I 1908 blei det nedsatt en tremannskomiteé av KUD (Haugen 1968: 53) som skulle "[...] studere ulikhetene mellom de to mål og se hva som kunne gjøres for å eliminiere dem." Haugen skriver om det arbeidet tremannskomiteé gjorde (loc.cit: 53): "Deres trykte innstilling fra 1909 var på 185 sider og er av grunnleggende betydning i det videre planleggingsarbeid for språklig samling." Riksmålsforbundet engasjerte seg selvfølgelig sterkt i debatten omkring nevnte innstilling og arbeidet med ny rettskrivningsreform som hadde samling som mål, og i 1912 nedsatte forbundet en egen komité som skulle drøfte spørsmålet "om en videre utvikling av riksmålets skriftform i norsk retning og at utforme forslag herom" (Haugen op.cit.: 60 f.). Komiteén nedsatte videre et arbeidsutvalg på fem medlemmer som bestod av professor Falk, professor Torp, rektor Western, adjunkt Eitrem og adjunkt Alnæs. Disse skulle gi innstilling om rettskrivningsendringer til sin egen "hoved"-komité.

Det viste seg imidlertid at da komitéinnstillingen forelå, var den for radikal for styret i Riksmålsforbundet, og det endte med at de forkastet hele innstillingen (Haugen op.cit.:

¹ Siden dette er en kladd, er setningene noe ufullstendige.

65 f.). C.J. Hambro, skriver Haugen, var en av de som reagerte sterkest mot, og han uttalte blant annet at riksmålet ikke var som esperanto, som man kunne eksperimentere med, men at det var en levende organisme som man ikke skulle "tukle med" politisk. Som en kuriositet kan nevnes at komitémedlemmene i innledningen til innstillingen hadde et helt annet syn på dette punktet. Haugen (op.cit.: 61) skriver at de gikk direkte mot det rådende synet på språk som organisme (se kapittel 3.2) og uttalte at språket ikke var en plante, men at det i første rekke berodde på menneskelig vilje, og at det kunne *endres ved bevisst planlegging* (min utheving).

I august og september 1913 hadde *Riksmålsbladet* og *Morgenbladet* flere innlegg både om Riksmålsforbundets egen rettskrivningskomité og om den offisielle rettskrivningskomitéen, dens medlemmer og mandatet. En artikkel i *Riksmålsbladet* nr. 32 9. august hadde overskriften "Folkeavstemning i maalsaken", hvor en Gunnar Astrup Hoel tok til orde for at det måtte være folket som skulle avgjøre, og ikke "[...] en liten kreds av fanatiske politikere [...]". Så fulgte en lang artikkel i nr. 35 30. august, hvor bladet slo fast i overskrifta at mandatet til den *offisielle* rettskrivningskomitéen var umulig. I fire punkter viser artikkelforfatteren at departementet har gitt komitéen et vidtgående mandat, men at det samtidig har vært redd for å gå for langt. St.prp. nr. I. Hovedpost III, s. 6 f. slår fast at den opprinnelige komitéen, som blei nedsatt i 1908, men som ikke kom i gang med arbeidet på grunn av manglende bevilgning, "[...] skulde arbeide med spørsmålet om en utjevning av den forskjellige rettskrivning i landsmaal og riksmaal, saaledes at de ord som er enslydende, faar samme skrivemaate". Litt seinere står det i samme stortingsproposisjon:

Skal man naa frem til et resultat maa man selvfølgelig være villig til at opgi noget fra begge sider, men en saadan villighet er nu visselig tilstede, takket være følelsen av sakens store nationale og praktiske betydning. At følgen maa bli en ændring i gjældende rettskrivning bør ikke avskrække; et nyt skridt fremover paa den bane, man er slaat ind paa, tør for begge sprogformer være fuldt forsvarlig.

Riksmålsbladet spurte O. J. Hoversholm, formann i Norges Lærerlag, og Hamsun om hva de syntes om at det var nedsatt en komité som skulle vurdere mulighetene for en tilnærming mellom de to språkene. Jeg har tatt med de to svarene i vedlegg 5c og 5d for å få fram den store ulikhetene i synet på denne tilnærminga. Hoversholm er begeistret og viser det slikt: "Jeg blev rigtig glad, da jeg fik se det mandat. Det peger nemlig mot "fred og forlik i maalspørsmålet", og det mener jeg enhver burde glæde sig til – ikke mindst skolefolk." Hamsun derimot slo igjen fast at det var nok med ett skriftspråk i Norge: "Men landets eneste skriftsprog maa opnorskes mere og mere, ogsaa gradvis i

skriftformen, ogsaa gradvis med diftonger – ikke efter "maalet", men efter det levende liv."

Artikkelserien i *Morgenbladet* handlet først og fremst om *sammensetningen* av den offisielle rettskrivningskomitéen. Avisa skriver i en redaksjonell leder (vedlegg 5e):

Den bestaar, som ogsaa længe bebudet av 3 Maalmænd – Fokehøiskolebestyrer Lars Eskeland, Docent Knut Liestøl, Forfatteren Jens Tvedt – og av 3 Riksmåls-mænd, Overlærer Ivar Alnæs, Statsadvokat Haakon Løken og Professor Alf Torp.

Det mest iøinespringende ved denne Sammensætning er Maalfolkets overordentlig gode Repræsentation og Riksmålsfolkets overordentlig slette.

Avisa framholder at alle i landsmålskomitéen er dyktige representanter, men skriver videre: "Av de tre Riksmåls-mænd er det bare den ene, Professor Torp, som ræpresenterer nogetsomhelst i sproglig Henseende." Det er særlig oppnevnelsen av Løken som forfatternes representant avisa reagerer på, og lederskribenten skriver: "Hans Standpunkter i Sprogstriden har i hvert Fald ikke været Riksmålsfolkets, hva de end ellers kan ha været."

18. september bekjentgjør *Morgenbladet* (vedlegg 5f) at det har henvendt seg til en rekke kjente forfattere for å høre deres syn på sammensetningen av komitéen. Svarene, alle under overskriften "Hvad forfatterne mener", vil de trykke fortløpende etter hvert som de kommer inn. Det første, signert Hjalmar Christensen, står i samme artikkel:

Magthaverne i Kirkedepartementet, der i den senere Tid har opnaadd en saa herostratisk Berømmelse, synes at opfatte den norske Riksmålsliteratur som en personlig Fiende, der bør bekjæmpes med de Midler, som staar til Departementets Raadighet. Naar Departementet har kastet sine Øine paa Haakon Løken, som Representant for Riksmålsliteraturen, viser det ialfald, at det inden denne har været vanskelig, for ikke at si umulig, at finde en eneste mere fremragende Forfatter, som er villig til at tjene Departementets sproglige Samrøringsplaner.

Den neste som uttaler seg, er Sigrid Undset. Hennes innlegg sto på trykk 20. september (vedlegg 5g), og hun sier om Løken:

Ved den række ualmindelig slet skrevne bøker, herr statsadvokaten har utgit, har han erhvervet sig en uomtvistelig ret til at kalde sig forfatter og dokumenteret, at han i sjelden grad er befængt med kunstnerisk evne og sprogsans. Jeg tviler ikke paa, at herr Løken vil være sig i besiddelse av de barokke forestillinger om hva der er nationale værdier, kultur og tradition, som hersker i de leire, der fortiden har magten, og at han uten utidig sentimentalitet eller skrupler vil være med og lage hakkemat av

det sprog, som har været organ for norsk kultur, norsk videnskab og norsk litteratur siden norsk aad begyndte at røre paa sig efter den berømte firehundraarige dvale og i det sidste hundredeaar har været riksmaal for et selvstendig Norge.

Noen dager seinere har Jacob B. Bull et innlegg (vedlegg 5h) som i stor grad er i tråd med de andres, og han uttrykker seg slik:

Jeg synes, at "Retskrivningskommissionen" i det hele tat ikke burde været sammensat. Den Retskrivningskomite, som har skaffet os de nuværende Regler, har gjort saa meget for Uretskrivningen og Sprogforvrøvlingen, at vi ikke paa længe behøver nogen ny.

Hvad Mændene angaar, da er de vistnok udmerkede, – hver for sig; men sammen er de umulige. Som Olje og Vand, som Riksmaal og Landsmaal. Hva Haakon Løken angaar, da er jeg fuldstændig enig i at de skjønliterære Forfattere ikke bør ha nogen Repræsentant i Sprogforstyggelseskommissionen. Hr. Løken er da heller ikke verken Literaturskjønnernes eller Skjønlitteraturens Repræsentant, han er vor skjønne Partipolitiks Repræsentant – og det skulde jeg mene var meget vigtigere – især i en Sak som denne.

Dagen etter gir Johan Bojer og Gabriel Scott til kjenne sine syn på saken. Først Bojer (vedlegg 5i):

Hvis det er mer end Snak, at det skrevne Riksmaal bør lægges nærmere ind til den levende Tale i Bygd og By da er Nansens og Haakon Løkens Retning ikke let at komme forbi.

De mange Smakspaver faar vedbli at slynge sine Banstraaler ut i den tomme Luft, Utviklingen vil allikevel gaa sin Gang.

At Hr. Løken kom med i Retskrivningskomitéen synes jeg er vel og bra. Det gale er bare at han skal repræsentere Forfatterne.

Scott sier om valget av Løken (vedlegg 5j):

Jeg mener, at jeg ialfald ikke har været med paa at vælge ham, og at jeg aldrig vilde ha valgt ham og at jeg ikke begriper, at nogen overhodet har kunnet vælge ham. Men hvis det gjælder at lage etslags skrævende Berserkersprog, som kan vise, hvor rasende kjække vi er, et Sprog som vi kan bruke i Krigen og slaa hverandre i hjel med, saa tror jeg nok, at Løken gaar an.

Hamsuns mening, eller mangel på mening, sto på trykk i *Morgenbladet* 30. september (vedlegg 5k) og lød kort og godt slik: "Jeg har intetsomhelst Kjendskap til hvorledes Hr. Haakon Løken skriver det norske Sprog eller vil ha det skrevet."

Jeg synes det er viktig å ta med disse innleggene fordi de gir et innblikk i hvilket engasjement forfatterne la for dagen i spørsmålet om hvem som skulle representere dem i komitéen. Og det var ikke bare Hamsun som brukte sterke ord når han skulle beskrive personer han ikke syntes om; de andres ordbruk er vel så sterk. I dette tilfellet er dessuten svaret fra Hamsun nærmest likegyldig og uten "gnist".

Så gikk det ytterligere et par år til før Hamsun igjen skrev noe om målsaken. I mai 1915 i *Morgenbladet* (vedlegg 5l) hadde han et innleg med tittelen "Barn – Børn". Her kommer det igjen fram at han mente at man måtte ta hensyn til ordenes opprinnelige norrøne stavemåte og bøyning "[t]rods Sproget i Vikabyen og Omegn. Trods avdøde Aars og gjenlevende Departement" (se også kapittel 5). Han likte dårlig at *Morgenbladet* skreiv "Snekker " og ikke "Snedker" når ordet måtte ha forbindelse med "snide", "snitte" og "sneie" .

C.J. Hambro, som den gang var journalist, skreiv allerede i 1913 kraftige angrep mot de rettelsene som kom i skoleutgaver som et resultat av rettskrivningsreformen av 1907. Han mente ifølge Haugen (1968: 49) at det å normalisere verk som var skrevet før reformen, var å ødelegge de opprinnelige verkene. Hambro uttalte at "[...] dette var forfalskning av forfatternes stil og en forbrytelse mot Norges litterære tradisjon". I 1916 kom det flere avisinnlegg som dreide seg om måten Hamsuns samlede verker var inndelt på. Disse avstedkom svar fra Gyldendal og fra Hamsun selv, men er ikke så interessante i en språkpolitisk sammenheng. I ett av innleggene får man imidlertid et innblikk i Hamsuns inn gripen i sin egen produksjon med hensyn til ortografi.

"Bibliofil" skriver i *Morgenbladet* 30. november (vedlegg 5m): "Om det litterære Hærværk som Hamsun har øvet mot Digtene i "Det vilde Kor" har "Morgenbladet" bragt utførlig Meddelelse. Det er forfærdende. Og det er ikke bare disse Digte som er blit lagt paa en grusom Ortografis Prokrustesseng." Hamsun svarer i samme avis 10. desember (vedlegg 5n):

Mit "Hærværk" mot Diktene skulde ikke De ha nævnt, det er for Studenter. Jeg har til dels opnorsket Sprogtonen i mine Vers og flyttet Stavemaaten efter, det skulde jeg kanske ha litt Følelse og Ævne til. Jeg vil saa stærkt som Raad er opnorske vort Sprog, andre vil saa stærkt som Raad er ikke av Flækken. Det er Forskjellen.

I Salmebokstriden var det ogsaa en og anden som støttes over den nye Ortografi og tilraadet at vende tilbake til den gamle. Allerede Landstad hadde altsaa da øvet "Hærværk" mot Kingo og Brorson, nu skulde Gustav Jensen trykke dem med den oprindelige 17de Aarhundredes Stavemaate – ellers "klemte han hvert Pust av Poesi ut av dem! Er vi ikke vittige?"

En anden Sak er det at det ikke blir en Olding uten særlige Ævner som kan omskrive Salmerne.

Jeg kommer til at tænke paa den stakkars Wildenvey. Rigtignok har han utgit en vidunderlig Diktsamling iaar igjen. Og den er med Fløite og Cello og Harpe. Men den er med haarde Konsonanter.

De skulde læse hans Dikte selv, Hr. Bibliofil, og ikke høre efter poetiske Kraakunger som affekterer Følelse for Vers.

Jeg kommer til at tænke paa stakkars mig ogsaa. Jeg har sandelig liggende kanske baade et og to Smaabind med Vers og Rim og Kjærlighetsdikte fra alle mine Aar. Jeg gir dem kanske ut engang, kanske ikke, ialfald sker det ikke før jeg har faat Lykke til at modernisere mit Sprog og min Stavemaate fra forrige Aarhundrede.¹ Saa skriver jeg heller nyt.

Men hvorledes vil det gaa Folk da naar de maa læse Diktene umiddelbart uten at ha en tidligere Utgave med avlægs Ortografi at slaa op i? Det blir ondt for Folk.

Og apropos: hvorledes vil det gaa med Kronologien i en slik Samling Dikte?

Jeg har tatt med så pass mye av Hamsuns svar fordi det på en oppklarende måte forklarer hvordan han tenker og handler i forhold til "opnorskingen" av språket i sin egen litterære produksjon. Her kommer det tydelig fram at han ikke bare interesserte seg for språksaken som polemiker, men at han tok konsekvensen av det og tok bryet med å rette tidligere utgitte bøker. I dette tilfellet var det særlig rettingen av ortografisk art det dreide seg om, men Hamsun er kjent for også å bruke særnorske ord og uttrykk, særlig på dialekt. Dette kommer jeg tilbake til i kapittel 12.

I et tillegg til innholdet i artikkelen forsøker Hamsun i et appendiks dessuten å forklare hva han mener med uttrykket å "opnorske", som jeg også kommer tilbake til i kapittel 12.1:

[...] jeg har brukt Uttrykket opnorske. Det er efter mit skjønn i hvert eneste Tilfælde bedre end fornorske. Vi har saa velsignet meget utenlandsk at stræve med allikevel om vi ikke lægger Vinn paa at vernorske Norsken.

Med det samme igjen: Hvorledes kan man opnorske noget som alt er norsk spør Maalstræverne. Jeg har set Seminaristblade spørre om dette Gang paa Gang, nu lærer jeg det i en Lokalavis. Det skal knuse "Riksen" skal det.

Den gang vi arbeidet med at faa Unionsmærket ut av Flaget da kasserte vi ikke hele Flaget og heiste en Vadmaalsklut i Stedet. For Flaget var norsk, det var bare ikke norsk nok. Saa opnorsket vi det, nu er det norsk Flag.

Vadmaal er godt. Det er bare verken Flag eller Sprog.

Men "Bibliofil" er slett ikke fornøyd med svaret eller resultatet av Hamsuns anstrengelser (vedlegg 5o). Han viser ved flere eksempler hvordan Hamsun har "ruinert" sine egne dikt ved å skrive dem om. Han avslutter innlegget med å vise til til dikterens "haardhet":

¹ Hamsun ga bare ut én diktsamling, men han har brukt noen dikt i enkelte av romanene. Det kan vel tenkes at noen av de han nevner her, er blant disse.

Her er ikke tale om haarde Konsonanter, men om haarde Hænder og en haard Vilje. At De skriver norskere nu end for ti Aar siden, det vet vi alle, og vi takker for det. Men derfor kan De ikke skrive om det som "brænder af Aanden fra oven". De kan ikke puste Luen ut og sige til Aanden: "Vent litt, mens jeg snyter Lyset, saa det kan brænde på en ny Maate.

I disse årene var nok Hamsun likevel mest opptatt av å skrive nye bøker, men de er tydelig at han fulgte med i det som skjedde i språksaken. Det skal jeg komme nærmere inn på i neste artikkelgjennomgang.

Kapittel 9 "Sproget i fare" (1918)

9.1 Bakgrunnsstoff

Den offisielle rettskrivningskomitéen som blei nedsatt i 1913, nevnt i kapittel 8, hadde professor Alf Torp som formann. Haugen (1968: 68) skriver: "Av forskjellige grunner som ikke fremgår av tilgjengelige kilder fikk ikke denne komitéen gjort noen ting." Torp døde imidlertid i 1916, og da blei hele komitéen oppnevnt på nytt. Den nye komitéen besto av Hjalmar Falk (formann), Didrik Arup Seip og Ivar Alnæs. Disse representerte riksmålet, mens Marius Hægstad og Knut Liestøl var landsmålsrepresentanter. Innstillingen til KUD blei levert 12. desember 1917, og i Haugen (op.cit.: 69) kan man lese at den straks – allerede 21. desember – resulterte i en ny rettskrivningslov.

Jahr (1994: 53) sier om reformen: "Språkreforma i 1917 var på eit vis den første verkelege "samnorskreforma". Bakgrunnen for det var dels mandatet for den komitéen som førebudde reforma (frå 1913). Det sa at komitéen måtte ha språksamling for auga." Hele arbeidet resulterte i at begge målformene fikk nye normaler, og begge hadde stort innslag av valgfrihet i seg. Riksmålsnormalen blei nærmest delt i to, og ifølge Jahr (loc.cit.) slik: "[...] ein meir konservativ, utan folkemålsformer, og ein svært radikal med mykje bruk av austlandske folkemålsformer og former som var sams med landsmål." Landsmålsnormalen blei også delt, men her bestod det "radikale" i at man åpnet mer for bruk av de dialektene som Aasen ikke hadde tatt hensyn til.

9.2 Artikkelstoffet

Jeg har allerede nevnt at den store artikkelen "Sproget i fare" første gang blei trykt i *Aftenposten* 9. juni 1918 og deretter i *Berlinske Aftenavis* i Danmark. Jeg har i min gjennomgang av stoffet tatt for meg den utgaven av artikkelen som blei gitt ut som særtrykk på Gyldendal, og som er kopiert opp som vedlegg 6a. Når jeg siterer fra artikkelen, henviser jeg til sidetallet i Gyldendals utgave. Denne er innholdsmessig identisk med avisartikkelen, men man har blant annet brukt kursiv der Hamsun brukte uthevet skrift; altså en reint grafisk forskjell.

Forut for trykking av artikkelen (29. mai) skreiv Hamsun et brev til redaktør Ola Christoffersen i *Aftenposten* (Næss 1997: 235):

Jeg kan endelig sende Dem en Artikel som jeg har arbeidet paa i et Par Maaneder.

Jeg vil ikke skade Saken naturligvis, og er her for grove Ting saa maa jeg mildne dem. Nu faa De selv se. Kanske Mørland skulde komme op til Dem og læse den først; jeg taler med ingen.

Man har overrændt mig i Brever og Telegrammer om at skrive denne Artikel, nu vilde jeg gjerne gi den stor Utbredelse.

Artikkelen er selvfølgelig "Sproget i fare", og man ser her at han fryktet at den ville avstedkomme en del reaksjoner, jfr. "grove Ting". Han ville samtidig at den skulle nå så mange som mulig og nevnte flere aviser han kunne tenke seg artikkelen trykt: "Kunde det tænkes at den kunde staa i Aftenp., Mgbl. og T.T. samtidig? Kanske ogsaa V.G.? Eller skulde Aftenp. ta Særtryk?" Samtidig skriver han: "Den er vel ikke saa objektiv at Riksmalsf. kan utgi den. Og den er vel for norsk til at et dansk Blad vil trykke den." Der tok han altså feil!

Dette var imidlertid ikke det eneste brevet forut for artikkelen. Hamsun henvendte seg også til forfatteren og vennen Johan Bojer, som da var formann i Forfatterforeningen. I brevet, datert 2. juni 1918 (Næss op.cit.: 240 f.), skriver Hamsun at han har skrevet en liten artikkel om språksaken, og han ber Bojer og andre forfattere lage en offisiell "Tilslutning" til artikkelen. Han skriver videre:

Jeg sat her og skrev og skrev og mente at skrive paa vore alles Vegne, læs den nu og se selv. Forfatterne er mærkelig tause. Jeg har arbeidet på den Stubben i to Maaneder, jeg er saa ynkelig. – Om dere bare for Sakens Skyld kunde være enige "i det væsentlige" saa hjalp det [...].

Hamsun fortsetter: "Som du vil se er det ikke Retskrivningen saa meget som Maalet jeg har fat i, for Retskrivningen den driver Dyrene igjennem."

9. juni skreiv Hamsun et nytt brev til redaktør Christoffersen i *Aftenposten* (op.cit.: 245) hvor han fortalte om brevet til Bojer. Det viste seg at Bojer ikke hadde vært i Oslo, men at han fra Haugesund prøvde å få i stand den ærklæringen Hamsun ba om. Dette avstedkom følgende kommentar fra Hamsun: "Jeg har ikke hørt saa galt! De maatte jo ialfald læse Artiklen før de saa om de kunde slutte sig til den." Han avslutter med disse ordene: "Nu kommer altsaa Artiklen idaag. Bare den gjør godt og ikke ondt!" Jeg har ikke vært i stand til å finne ut om forfatterne skreiv den "Fællesuttalelsen" Hamsun bad om, men det er tydelig at han var interessert i at det skulle skje. 28. juni skreiv han et nytt brev til Boyer (op.cit.: 252) om saken: "For det Tilfælde at Forfatterne samles i en Uttalelse om Sproget er der to som har skrevet direkte til mig at

de slutter sig til min Artikel: Rolf Hiorth-Schøyen og Helge Krog." Disse behøvde da ikke bli spurt på nytt.

Jeg tar også med at Næss (1997: 249) i note 4 skriver at "[...] Hamsun hadde bestemt at inntekten av artikkelen skulle gå til Riksmålsvernet, en gruppe av forfattere, professorer, skolefolk og pressefolk som skulle virke som et slags akademi for riksmålet".

Så til selve artikkelen. Selv om Hamsun ovenfor sier at det er "Maalet" og ikke rettskrivningen han er imot, kan man tenke seg hvordan han må ha gremmet seg over alt som blei tillatt etter 1917-reformen i det "ene norske språket" som fantes i landet. Det kommer også tydelig til uttrykk i artikkelen, og som vanlig gikk han til angrep på personer han mente var ansvarlig for "elendigheta", og andre som hadde ytret seg positivt om innstillinga til den nye reformen.

Den første Hamsun nevner, er Jørgen Løvland, som har fått gjennomgå tidligere, jf. kapittel 7.2 (s. 7): "Det er mange som skriver om det norske Sprog og Retskrivningskomitéen nu om Dagen, Sakligheten og Spirrevippen, Løvland og Anathon Aall, Stortingsmænd og Professorer, Redaktører og Aktører." Og igjen utfordrer han Garborg til "dyst" (s. 7):

Somme kunde kanske ha tiet, somme burde vel ha kjendt lit Skam i Livet og holdt sig tilbage. Av nogen kunne vi ha ventet saapas, av andre rigtignok ikke. Den eneste Mand paa den andre Siden som kunde ha talt med her, Arne *Garborg*, han sier ikke noget. Han er jo ingen Fremmed i Norges Sprog, han skal ogsaa kjende adskillig til Landsmaalet, kanske vilde han fra ærlig Riksmålsstandpunkt ikke være videre tilfreds med det Sprog som den siste Retskrivningskomite indstiller paa.

Selv om Hamsun stadig kom tilbake til Løvlands udyktighet i språkspørsmål, er det andre som var av en helt annen mening. Her kan det være på sin plass å nevne det som Bergsgård (1953: 618) skriver om Løvland:

Målsaka hadde vore L. [Løvland] kjær like frå ungdomen. Ho var eit naturleg uttrykk for djupe drag i hans personlegdom, for hans nasjonale sjølvstendevilje og hans sosiale reisingstrong; ho vart motivert av hans nasjonalhistoriske tenking, og vart det mest sentrale i heile hans samfundssyn.

Bergsgård sier videre (op.cit.: 622 f.) at det var en hovedsak for Løvland da han blei statsråd i kirkedepartementet, å arbeide for målsaken. Det var hans fortjeneste at den komitéen som blei nedsatt i 1913, blei erstattet med en ny da Torp døde, og at mandatet

for den var å få til så stor tilnærming mellom bokmål og nynorsk som mulig: "Den må alltid ha for øie at den skal åpne veien for en utvikling frem imot nasjonal samling på grunnlag av folkets virkelige talesprog." Løvland blei selv oppriktig overrasket over at resolusjonen om den nye rettskrivningen skulle avstedkomme slik storm som den gjorde.

Den neste Hamsun "overfaller", er professor i filosofi med pedagogisk psykologi, Anathon Aall (s. 9):

Hr. Aall skal ikke gaa nærmere ind paa det nye Komitefremlæg i Retskrivnings-saken, sier han. Hvorpaa han gaar ind paa det og skriver sin halve Artikel herom: Det er national Samling. Det er et overordentlig solid Arbeide. Man skal ikke finde Maken gjennom hele Maalstridens Historie. Og hva er det for fem Mænd som har frembragt det? Ho, skattede Lærere, Granskere, Folk som har leveret Arbeider som omtales med Hæder i Taakedaadens og Granskerævnens Verden. Av de to ældste blev den ene nys valgt som Præces i Vidensselskabet.

Om Aall og *hans* forbindelse med målsaken sier Landmark (1923: 11):

A. [Aall] forbinder med en kjølig reflektert selvbevissthet og aristokratisk representativ dannelse til like en varmt fædrelandssindet og demokratisk opfatning baade i politisk kulturell helhetsbetragtning og i de rent sproglige særspørsmal, som hos os fremtræder i brytningen mellem riksmal og landsmaal.

Hamsun fortsetter i en nedlatende tone om "disse lærde Mænd" (s. 9 f.): "Hvor det for Eksempel har Værdi for dem at bli valgt til et eller andet indenfor Ringen! Tænk om nu ogsaa vi Journalister, Skribenter og Kunstnere syntes det var saa overlagt gildt at bli valgt til Formand for os!"

Han kommer videre inn på at Løvland har uttalt seg på trykk om rettskrivningen og sagt at det var de riktige fem menn som satt i komitéen. Hamsun er selvfølgelig ikke enig (s. 10): "Mændene er alle sammen Lærere. Det er ikke en av dem som har Bruk for Sproget til andet end bare at gjøre sig forstaaet." Og han fortsetter litt seinere i samme stil (s. 11): "Og dersom han [Aall] nu vil tænke sig om saa er han ogsaa Mand for at forstaa hvor lite en Lærer som Lærer har med det norske Sprog at gjøre, han har bare med det som en eller anden Løvland autoriserer som norsk Meddelelsesmiddel." Her forfekter Hamsun et syn jeg vil komme tilbake til i del 3; nemlig den at det bare er *forfatteren* som har brukt for språket i sitt arbeid.

Man ser av sammenhengen at Aall må ha uttalt seg negativt om det som Hamsun betegner som "[...] "Tonen" i vore Diskussioner" og skrevet eller brukt ordet "Nærgaaenhet" – trolig i forbindelse med Hamsuns tvil på komitéens dyktighet i normeringssaken. Når Løvland garanterer for at de fem medlemmene er flinke fagfolk, får Hamsun igjen anledning til å rette et spark mot sin gamle "fiende" Hægstad i kapittel 6.2 (s. 13): "De to ældste er vel *Hægstad* og *Falk*. Med Fare for at være nærgaaende igjen tør jeg kanskje minde om at det ikke er svært mange Aarene siden det gik Hægstad galt med Præpositionerne i en Artiumsopgave til Maalstil." Hamsun er videre uenig i at Falk var selvskreven til å avløse Torp, trolig fordi Falk en gang hadde uttalt seg negativt om forfatterens rolle som sakkyndige i språkspørsmål (s. 13):

For nøiagtig 3 Aar siden skrev Hr. Falk i Begyndelsen av en Artikel i et Blad: "Selvsagt mener Forfatterne gemenlig at de ikke bare har Ret til at optræ som Sakkyndige paa det sproglige Gebet, men ogsaa er selvskevne Overdommere". Norsk! sa Hr. Kjenderen av det norske Sprog.

Hamsun innrømmer at en lærer kan ha språk- og stilfølelse (s. 14): "Men da er det ikke som Lærer han har den, men som Menneske. Blandt Filologer er det Regelen at de har den i yterst ringe Grad. Retskrivningskomitéen viser sig ikke at eie den."

Man ser gang på gang at Hamsun kommer tilbake til spørsmålet om hvem det er som skal bestemme hvordan vårt språk skal være, og han er overbevist om at kunstnere – og særlig forfattere – er de eneste som kan og bør uttale seg om saken, jf. ovenfor. Hamsun skriver at Shakespeare skapte en verden av sitt språk. Riktignok var Bjørnson noe ustø og inkonsekvent i sin skrivemåte (s. 14):

[...] men han hadde i gode Stunder den geniale Sprogsans.
Og Professor Falk?

Selv blandt Journalister som jo altid er nødt til at arbeide fort maa man langt ned for at finde en Mand som sleiver saa ubegavet og omtrentlig avsted i Norsken som Professor Falk. Han bruker unødige Germanismer og er ikke rædd for den rene Løshet og Overfladiskhet.

Et av de største ankepunktene mot de nye radikale formene i bokmålet var at det nå blei tillatt å bruke en del ord og uttrykk slik de blei snakket blant annet i byene på Østlandet. Hamsun vil gjerne diskutere skriftspråk kontra talespråk (s. 15 f.):

Skriftsproget holder sig altid høiere end Talesproget, ikke lavere og ikke jævnsides, men høiere, det ene er nemlig Skriftsproget, det andre Meddelelsesmidlet, Nød-

hjælpen, det mundtlige Verktøi Mand og Mand imellem. Hvad er det for et Kultur-sprog som skrives som Snak? [...]

Det at bruke Sproget er ikke det samme som at gi efter for sin Taletrang, at producere sig, at late Munden løpe. De som arbeider i sit Sprog og arbeider med sit Sprog skjønner Forskjellen her, Flertallet av Stotingsmænd vil derimot intet skjønne. Et er Sprog, et andet er Dialekter, Folkemaal, et tredje Vulgærsmak, Argot, Slang – de ni Tiendeldeler. Hvor det vil tiltale Hopen at faa sin Uttryksmaate autoriseret til Sprog! Saa kan man rette Presten, Doktoren og Skrivaren, for det er netop disse fine Folk som har Uret – høir naa aassn jei bokstavera!

Hamsun er videre uenig i at man skal "demokratisere" bynavnene. Stortingspresident Mowinckel har foreslått å endre Bergen til Bjørgvin, og Hamsun viser til at ø-en er ukjent for blant andre engelskmenn og franskmenn (s. 17): "Er han i sine Forretningsforbindelser tjent med Navnet Bjeurgvin eller Bjoergvin paa sin Hjemby? Norge burde ikke være tjent med det."

Hamsuns neste avsnitt handler om at vi har ett språk i landet. Her bruker han argumenter han har skrevet utførlig om i tidligere innlegg, så jeg nøyer meg med et par setninger her (s. 17): "Vi har ett sprog i Landet. Man taler om to Maalfører. Det kan gjerne være at vi har to eller flere Maalfører, det kommer an paa hvad man forstaar ved dette Uttryk. Men vi har ett Sprog. Og saa har vi et saakaldt Landsmaal, Maalet." Han viser imidlertid til at situasjonen har endret seg til det bedre (s. 18):

[...] det var til at begynde med Dansk-Tysk med Norvagismer; men eftersom Tiden gik arbeidet det sig mere og mere op av Utlændigheden, det blev norskere for hver Dag og gav sig tilsist et gyldig Utryk for Nationens Liv i en Verdenslitteratur. Der staar vi nu. Men Sproget vil bli norskere endda.

Og Maalet? Og Menigheten?

Til tross for at det nye språket blei tvunget på folk, sier Hamsun, blei det ikke tatt i bruk (s. 19): "De fandt det vanskelig at spille Oratorier på Salmodikon." Og han har sin egen forklaring på hvorfor det ikke gikk så bra (s. 19):

Sprog er ikke i sit Ophav Menneskeverk, det er i sit Ophav Naturprodukt. Som Esperanto var Maalet blit utstyret med Gloser og det hadde faat Grammatik som et Sprog, men det hadde ikke Medfødheth, det var Opspind, det var Mekanik, Filologi, folkelig Spikkelation.

Jeg viser i denne forbindelse til kapittel 3.2 og språk som organisme.

Hamsun fortsetter: "[...] og en Professor fra Tankedaadens og Granskerævnens Verden kom med en Normal som var hæftet sammen med Staaltraad og var en utmerket Normal. Men Maalet blev ikke Sprog." Det blei nedsatt komité etter komité for å lette innlæringa, men ingenting hjalp (s. 20): "[...] sist nedsatte den en Komite som var villigere end alle de andre til at imøtekomme Maalet. Det var de fem Lærere og Professorer Falk, Hægstad, Alnæs, Liestøl og Seip." Hamsun kommer igjen inn på at kunst ikke kan læres (s. 20 f.): "Hvorfor likestiller ikke Stortinget ogsaa Landets Musik med Bukkehornet, med Stenaldermusikken? Stortingsmænd som saadanne er akkurat like saa meningsføre i Musikens som i Sprogets Sak." Det som begynte så uskyldig og var et uskadelig svermeri, sier Hamsun, er blitt bygdepolitikk og uvevt. "Engang for længe siden prøvet Menneskene det samme," skriver han (s. 21) "da satte de latinen op til Mærke. Men Livet kom ikke efter." Hamsun fortsetter med hvor viktig det er å "opnorske Sproget" (s. 23), men at det er vel så viktig å skynde seg langsomt. På den måten slipper man "[...] en Vulgarisering med Vold i norsk Retning som de fem Filologer indstiller paa, det vilde bare tilføie Sproget og Aandslivet en Rystelse" (s. 23).

Studentersamfunnet har fattet en resolusjon som imøtegår rettskrivningskomitéens innstilling, og det er selvfølgelig Hamsun godt fornøyd med (s. 24):

Studentersamfundet har Ret: hans [Løvlands] Sammensætning av Retskrivningskomite er en ufin List, hans videre Forhold, den Kongelige Resolution, hans Dølgemaal av Indstillingen, hans Forsvar i Pressen vidner ikke om god Samvittighet. Denne mand tiltror sig Ævne og Myndighet til at avgjøre hvad som skal være Sprog i vort Land, litt Blufærdighet burde ha holdt ham tilbake.

Hamsun stiller videre spørsmål om man skal ha tillit til komitéen (s. 25): "Hr. Falk kan altsaa Filologi. Derimot mangler han noget ved Siden av: han viser som Sprogfilosof en paafaldende Forlorenhet. Hvor er hans Holdning, hans Ansvarsfølelse?" Om hele komiteen skriver han (s. 25):

Hele Komitéen tænker paa Sproget som Ord. Men Sproget er Aand. Skriftsproget er Sjælens Liv i døde Ting. Komitéen mangler Hjærteforhold til et dyrket Sprog, den sitter der med selvgivet Mandat til at imøtekomme Landsmaalet. Det norske Sprog har intet med at imøtekomme Landsmaalet, det har bare med at imøtekomme det levende Liv.

Hamsun ser for seg en "Adagio" av lyrikeren Olaf Bull eller en "Epistel" av prosadikteren Nils Kjær "[...] undfanget og utøvet i det Træskomaal som komitéen indstiller

paa, – det er utænkelig, det er ugjærlig, det vilde bli Stumhet" (s. 26). Han tror heller ikke at Løvland og komitéen hans er i stand til å forstå hva han mener, for "[...] har nogen av os vaaget at unddrage sig deres Seminarisme og sproglige Ukultur saa er vi øieblikkelig blit kaldt Hysterikere – og vort hysteriske Skrik skal ikke hjælpe os noget!" (s. 26).

Han kommer igjen tilbake til komitéens – i motsetning til dikterens – udyktighet eller rettere sagt uvitenhet (s. 27 f.):

Hvad kjenner denne Komite til sproglig Ømtaalighet, til Poesien i en Linje, den hvite Magi? Hvad vet den om Lykkefølelsen ved som Dikter eller Læser at støte paa det overdaadige gode Uttryk? Har den nogen Gang hat Inderlighetsfølelse overfor en Versstrofe eller en Sætning og kjendt en Glans gjenemfare sig ved Møtet med et aapenbaret Sprog? Komitéen tror at Sproget er de rette Gloser, skrevet efter Uttalen. Nei det kan endog være de uventede og urene Gloser, men de sætter en rød Strime gjennem en. Det er Kunsten, det er Guds Gave. Hvad Komitéen kanskje tror, men det er ikke en Last, det er en Ævne, en overordnet Egenskap. Det er Guds Naade. Man kan skrive med bare Ord, men det er dødt, Kunsten aa skrive er noget mere, det inspirerte Uttryk paa det givne Sted har en indvendig Evidens fra det Hinsidige. Glosen har bare Bokstaver, Sproget kan være av visionær Art.

Hamsun mener at komitéen ved sitt arbeid ødelegger det språket som riktignok hadde hatt en liten "Skavank" (s. 28) ved sitt utenlandsopphold, men som var kommet hjem og nå "blomstrer og trives".

Hamsun beklager seg over at innlegget er så langt at det i mellomtida har kommet flere til som har uttalt seg til fordel for det "'radikale" Skriftsprog" (s. 29). Blant annet nevner han dosent Mowinckel, som tar til orde for et radikalt skriftspråk etter mønster av talemålet i byene (s. 30): "Det er radikalt som for Eksempel at storme ned Tuilerierne. De haaper det er Fremtiden for Sproget. Det er Fremtiden paa Træfot."

Så skriver han om en Lars Havstad, som var døvstum, men som likevel tok seg den "frihet" at han ville veilede folk i det norske språk. Hamsun skriver (s. 31): "Han var døv, han skrev ikke om Musik, men han var stum og uttalte sig sakyndig om Sproget!" Ifølge Hamsun kunne hvem som helst uttale seg om språket, blant annet nevner han "Den 17de Mai", som han karakteriserer som en "Bladlapp" som "[...] skrives ihop udelukkende for Maalmenigheten" (s. 31).

I neste øyeblikk kommer han tilbake til arbeiderklassens betydning for språksaken, men denne gangen med et heller negativt fortegn (s. 32): "Professor Falk smisker endog for

Arbejderklassen. Han maa være opraaad naa han gaar til Arbejderne for at faa Hjælp til at bokstavere sit Sprog. Her ialfald har Arbejderne like saa lite at gjøre som Løvlands Komite og Stortingsmænd som saadanne." Her sikter nok Hamsun til at det i det radikale riksmålet nå skulle være tillatt å bruke talemålsformene i byene på Østlandet, som ofte blei forbundet med "arbeiderspråk".

Artikkelen handler videre om politikernes og de skiftende regjeringenes manglende vilje til å ta vare på "Kultursproget" (s. 34):

Som Radikaler paa min Maate kunde jeg ha undt et Frihetsparti det Kald at være Kultursprogets Vakt. Ak. Frihetspartierne, hvem er det? Bjørnson gaar ikke igjen i Landet. Det er nu engang saa: Stjærnene på Himlen gjør os ikke mætte. Nu er Gunnar *Knudsen* Regjering. Han later alt ske med Sproget. Han mister intet Skib paa det.

Sproget er i Fare. Det er snart vant til at være det.

Hamsun mener at folk blir sløve av denne passiviteten og maner til "[...] at øve en dygtig passiv Motstand" (s. 35). Innstillinga fra rettskrivningskomitéen er så godt som lov, og han innser at det ikke vil nytte med innsigelser. Det er ingen som tør protestere, for "Budet og Befalingen kommer ovenfra, om ikke netop fra Himlen saa fra Hr. Jørgen Løvland" (s. 36).

Resten av artikkelen dreier seg om nye angrep på Løvland og politikere generelt (s. 38): "Norsk Politik har været et Guldland for bortgjemte Ærgjærrigheder som vilde frem socialt. Der glimrer de juridiske og uproduktive Ævner, der trives Paagaaheden."

*

Samme dag som artikkelen sto i *Aftenposten* (9. juni), hadde avisa en redaksjonell leder (vedlegg 6b) som var full av beundring for Hamsuns innlegg. Avisa kaller artikkelen for "en epokegjørende begivenhed" og skriver videre:

Sprogets store kunstner finder at maatte tage sit genis fulde kraft til anvendelse for at tilrettevise de pygmæer, som har rotet sig sammen om at forkvakle og forklusse vort norske sprog. Kraftigere og mere rammende end her sket kan ikke slaget føres mot disse skolemestersjæle, for hvem sproget er bare gloser og pirk, – disse folk, som kun har tanke for om formerne bliver lette eller tunge at dunke ind i elevernes hoveder. Sproget er aand, siger Hamsun: skriftsproget er sjælens liv i døde ting. Det er netop, hvad Løvland og hans skolemesterkomité ikke har forstaaet.

Man viser videre til at det er ingen siden Bjørnson som har snakket så myndig og høylydt som Hamsun nå har gjort. Det skrives at han er på linje med alle andre gode forfattere som skriver og virker i landet. Avisen nevner også punktet om det naturgitte: "[...] hvis sprogsans og kunstglæde er naturgiven og ikke forsnevret i pedanteri eller eksperimentalsyge." Man mener at Hamsuns ord vil bli tatt imot med takk rundt omkring i landet, og han vil vise "[...] hvem der har ret og hvem der ikke har ret til at tale paa det norske folks vegne, naar det gjælder at redde det norske sprog, som er i fare". Avisen slutter innlegget slik:

Knut Hamsuns kampskrig vil samle og opmuntre, det vil længe give gjenlyd i landet. Det vil forståes i alle kredse, at der er alvor i striden, naar det norske sprogs største nulevende mester finder det nødvendig at slaa til lyd og med sin vældige røst raabe ud over landet: Sproget er i fare.

Dagbladets redaksjonelle leder to dager etterpå (vedlegg 6c) var ikke særlig enig i det *Aftenposten* her proklamerte. Avisen er enig i at røsten er "vældig" og "høylydt", men ordene er grove: "Der er sinte haansord mot Løvland og komitémedlemmenerne." Lederskribenten nevner også det vedkommende kaller smakløsheten i å angripe Havstad fordi han var døv, og fordi Hamsun ikke skjønnte at en døv kunne ha sans for musikken i språket: "Kan man ikke nyde klangen i Hamsuns sprog uten at læse ham høit?"

Avisen skriver deretter om Hamsun i rollen som Bjørnson, og man viser til at det ikke var i rollen som målmotstander Bjørnson var best. Lederen går ut fra at *Aftenposten* er glad for at "[...] den aldrende Hamsun gaar i oldingen Bjørnsons fotspor. Han vil stanse og ikke fremme". Og lederen slår videre fast:

En opmerksom læser savner kanskje allikevel noget av Bjørnsons saftige bredde i indholdet, som ikke ganske erstattes av vældig røst og høylydthet i formen. Han savner politiske argumenter i en artikkel, som gir sig ut for at snakke politik. Og han savner Bjørnsons sans for det konkrete, det haandgripelige – Hamsun skriver om saken i en saa luftig almindelighet, at man skulde tro, han ikke visste stort om selve retskrivningen.

Den som har skrevet lederen, synes det er vanskelig å forstå hvorfor språket er i fare nå og "[...] ikke var det for nogen aar siden, den gang Hamsun selv "opnorsket" sit sprog og fjernet det et godt stykke fra sin beundrer og utroper "Aftenposten"".

Avisa anklager Hamsun for ikke å ville si noe om selve rettskrivningen, men i stedet henge seg opp i at forslagene er kommet fra filologer. Lederen er enig i at de ikke nødvendigvis er de største autoriteter på området, for rettskrivning og godt språk er ikke det samme. Noen rosende ord er det likevel plass til:

Det er noen steder i Knut Hamsuns store artikkel, hvor han opgir at være politikeren Bjørnson og istedenfor ganske likefrem er digteren Hamsun. Det er, hvor han skriver om opdriften i sproget, og lykkfølelsen ved at støte paa det gode uttryk. Det er vakkert og fint, og det aapner utsigter ind i en skjønheitsverden, som er lukket for mange.

Lederen viser imidlertid til at dette ikke har noe med rettskrivningen å gjøre: "Retskrivningen er reglen, bokstaverne; den skal være grei, praktisk og naturlig. Den kan ikke være poetisk likesaa litet som det er poesi i alfabetet. Det er bare materiale."

Også *Dagbladet* viser til det naturgitte ved et språk, og uttrykker det slik: "Sproget selv skapes av tænkere og digtere og andre mennesker med særlig evne til de svar – det er et naturforhold, som en retskrivning verken kan eller vil rokke ved."

Det er tydelig at dikteren Gunnar Heiberg må ha uttrykt seg positivt om rettskrivningen, for *Dagbladet* viser til at *Aftenposten* i sin iver etter å rose Hamsun påstår at "[...] han har paa sin side "alle de andre sprogets fremragende mestere som vor nulevende literatur er saa lykkelig at eie"". Avisartikkelen avsluttes nemlig slik:

Det er enkelt og likefrem, uten store fagter. Det er ikke spor av Bjørnson. Gunnar Heiberg foretrækker at være sig selv. Og det mener han, vi alle sammen skal være, ogsaa i skrivemaaten. Naturlige og norske. Hvor godt et s p r o g vi saa kommer til at skrive i den nye retskrivningen, det vil bl. a. avhænge av, hvor meget hver enkelt av os selv har paa hjerte.

I *Aftenposten* 13. juni har Jørgen Mørland, nevnt i kapittel 6.2, skrevet et dikt, hvor han gir Hamsun honnør for innlegget "Sproget i fare" (vedlegg 6d). Siste vers lyder:

Og hjerterne banker med dig,
men galderne gulper imod:
slik er det Norge vil se dig,
der Wergeland – Bjørnson stod.

I *Folkebladet*¹ 1918 nr. 39 er dette diktet og et nytt trykt under en felles overskrift kalt "Knut Hamsun ("Sproget i fare")". Det ene er Jørgen Mørlands ovenfor, kalt "Vrøvlet". Det andre har redaktør Joh. K. Bergwitz selv skrevet, og dette har han kalt "Sannheten" (vedlegg 6e). For ordens skyld tar jeg også med hans siste vers:

Og hjerterne isner mot dig,
og fornuften likesaa god:
Slik ville ei Norge dog se dig,
der Bjørnson som olding stod!

Den neste som uttrykker seg om Hamsuns artikkel, er Arnor L. Havstad (vedlegg 6f), som sannsynligvis var en slektning av døve Lars Havstad, som Hamsun ifølge *Dagbladet* hadde spottet. Arnor Havstad mener at Hamsun viser ringeakt når han skriver slik som han gjør om en avdød, og han får fram at Lars Havstad til tross for sin døvhet "[...] kjente sitt sprog". Avslutningsvis får man vite at Lars Havstad hørte "[...] til den skole af mænd, for hvem reisningen af Norges aandelige og politiske uafhængighed var det altoverskyggende problem. – Det var den tid og den kamp. – Honnør!".

Den 17de Mai var et samlende forum for nynorske diktere ifølge Beyer (1983: 591). Etter at Hamsuns artikkel hadde stått i *Aftenposten*, ser det ut som om hans ivrigste motstandere fikk trykt sine artikler i førstnevne avis. Arne Garborg, som Hamsun hadde utfordret gang på gang, tok nå penna fatt og forfattet et innlegg som sto på trykk både i *Aftenposten* (16. juni) og i *Den 17de Mai* dagen etter (vedlegg 6g). Garborg begynner med å kommentere Hamsuns ønske om at han (Garborg) skulle uttale seg om målsaken, og han svarer:

Nei, eg gjer helst ikkje det. Naar ein hev ført maalkrig i so eit tjug aar, so vil det gjerne vera best, at yngre folk held fram med striden. Og fraa "ærlegt riksmåalsstandpunkt" maa vel riksmåalsmännerne sjølve kunne tala? Knut Hamsun t. d. – han er daa vel ærlegt baade riksmælt og riksmåalsk?

Garborg mener videre at han er uten, som han sier, "borgarrett i det Hamsun-Aftenpost'ske – huff – kultursamfunn". Han sier han har vært "målstrævar" i over 40 år, og han mener at det er på tide at Hamsun gir han opp. Garborg sammenligner seg med Aasen, Vinje og andre når det gjelder å ta i bruk og eksperimentere med det nye språket, og at han anser seg for å være en like god kulturmann som Hamsun, selv om

¹ *Folkebladet* var et illustrert ukeblad som kom ut hver 14. dag og spilte en rolle som spreder av populært, men solid opplysningsstoff. (*Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon* 1979: 399, bind 4. Kunnskapsforlaget, Oslo.) *Folkebladet* gikk inn i 1921.

han ikke har lagt seg etter "jenki-kulturen". Han sier at alle kulturmål er vokst fram av folkemål, og at landsmålet er et like godt norsk kulturmål som det danske er dansk.

"Det er soleis inga bergingsvon for meg."

I neste avsnitt gjør Garborg narr av at Hamsun i 14 spalter i *Aftenposten* skriver

[...] mot eit maal som ikkje er til, utan som slang, som bukkehorn og steinaldermusikk eller anna som ein jenki kann flire aat. Og endaa skulde han sitja gudetrygg på sin norsk-danske kulturstol: provincdansk er ikkje berre "sprog"; det er "sproget", det absolute maalet: Knut Hamsuns maal. Derimot hev han eit utal av adjektiv og substantiv som skal vise, kva norskt er for noko n o t h i n g ; ein ser at Hamsun kunde smile det ihel, um han vilde vyrde det so mykje. Og maalmennerne – berre n o t h i n g . Eller eitt og anna som verre er: det fær Hamsun sagt paa maatar som han slett ikkje finn "nærgaaande". Men endaa! Endaa kostar han 14 halvmeterspaltur paa oss. Sju meter fram-gjenom forsikrar han 1) at norskmaalet ikkje er "sprog" og 2) at det ikkje er til; men dette same maalet, som ikkje er sprog og ikkje er til, det set likevel Knut Hamsuns allmegtige kulturmaal. . . . "i fare"! Kven skulde tenkja slikt.

Tingen er vel, at det norske maalet hev djupare røter i Norigs jord enn Hamsun vil vera ved at han veit.

Det er nærliggende å tro at Hamsun ikke var spesielt glad for dette innlegget, men det er nesten uforståelig hvorfor han stadig oppfordret Garborg til å skrive om målsaken når han visste hvilke side han sto på, og hva han hadde kjempet for så lenge. (Se også kapittel 4.4.)

En ny artikkel, skrevet på vers av Olav Aukrust, sto på trykk i *Den 17de Mai* 17. juni (vedlegg 6h). Den er nevnt av Østby (1972: 66) som et innlegg i debatten, men i første omgang er det vanskelig å se at den har relevans i forbindelse med Hamsuns artikkel. Av ingressen kan man se at den er et svar på en artikkel i *Tidens Tegn* av professor Chr. Collin, men Mæhle (1965: 26) skriver at "Folane tvo", som diktet heter, er et svar på angrep på nynorsken fra Hamsun og Collin. De to "folane" er riksmål og landsmål; førstnevnte kaller han bare for "Stashesten eller stalldyret dykkar", mens landsmålet har fått navnet Grimsborken. Aukrust bruker ellers flere allegorier fra norrøn mytologi; blant annet nevner han Sleipner, Grane, Skeidvollar osv., og hele diktet går ut på å "bevise" at Grimsborken er det ekte norske og Norges framtid. Siste strofe lyder:

Der og snart skal striden staa,
imorgon er dagen inne.
*Og det vaagar Norge voni si paa,
at Grimsborken kjem til aa vinne!*

Et innlegg av nynorskforfatteren Olav Sletto i *Den 17de Mai* 19. juni (vedlegg 6i) er i alle fall et klart svar på Hamsuns artikkel i *Aftenposten*. Innlegget har fått tittelen "Det feminine drag hjaa Knut Hamsun", og det kan synes som om dette har lite med mål-saken å gjøre, men jeg skal prøve å tolke det så godt jeg kan. Sletto hevder at Hamsun skriver slik han gjør for å tekkes kvinner, og fordi dette er et mål i seg selv, har han selv en mengde feminine trekk. Sletto mener dessuten at Hamsun er så kjent og bortskjemt at han tør skrive hva som helst uten at noen av målmennene blir sint på han. Sletto er tydeligvis selv sint, og hans sinne går ut på å "bevise" at Hamsun må være full av "feminine drag". Her kommer et eksempel: "Han sit med ein taletrong som rolar seg inni smaaklander av alt og alle – det er ein trong til aa liggja og verpa paa ordi som er heilt forunderleg. Einast fruor som gaar til kvarandre paa vitjing fyremiddagen, eig make til denne talero." Her er det ikke bare Hamsun som får gjennomgå; også kvinner på "formiddagskaffe" hos hverandre har den samme formen for "talero"!

Sletto mener videre at Hamsun er ekspert på å gjette hva kvinner liker:

Lur kavaller kann han sitja og fortelja med kvinnesans for alle ørsmaa ting, og heile tidi stræva etter noko som kann eiga glansen av ein vits – so lesarinnorne ingenting merkar av bryet. Det gamar honom. Han kann gaa lange umvegjer berre til aa laga eit lite gutestrik at lesaren skal faa ein halv smil. Eller han kann hala lempeleg fram eit ordelag som staar i skinande meiningsløysa, daa veit han at kvendi er straale forvitna. Det er soleis ikkje noko manns driv i denne kunst. Nei Hamsun, vev bøkerne sine, klokt og med fin smil. Og med kunststykke.

Sletto tror videre "[...] at kvinna i Knut Hamsun hugna seg med han skreiv artiklen i "Aftenposten". Det at han har kalt Løvland en olding, liker han heller ikke: "So set han med artistisk gleda ljoset bakanfyre riksråden at aasynet kan falla i skugge. Og kunststykket gjer sin verknad. Eg kann tenkja meg at han tykte det var godt paafunne." Til slutt gjør Sletto narr av at Hamsun tar på seg "[...] mina av yvermenneskje og landsfader. Det er festlegt heller med di hans yvermenneskjemina minner oss um gamle gjentor, naar dei kjenner seg fornærma".

Han fortsetter i samme stil, men jeg tror jeg har fått fram "hovedbudskapet" i Slettos artikkel. Om innholdet har noe særlig med språksaken å gjøre, er heller tvilsomt, men man ser iallfall at Hamsun her får tilbake noe av sarkasmen og "nedrakkingen" han selv bruker når han skal belyse en sak.

Den neste som uttaler seg, er den nynorske arbeiderdikteren Kristoffer Uppdal, som skreiv 10-bindsvetket *Dansen gjennom skuggeheimen* mellom 1911 og 1924 (Beyer

1983: 551). Han har altså midt i romansyklusen tatt seg tid til å skrive et innlegg mot "Sproget i fare" (vedlegg 6j), og han er, for å si det mildt, ganske kritisk til Hamsuns påstander og anklager.

Uppdal sammenlikner innlegget til Hamsun med eventyret "Keiserens nye klær". Han mener at Hamsun nå står fram som en naken keiser, og han undrer seg over at ikke flere reagerer på dette og sier fra om det de ser. Uppdal viser til at en riksmålsmann er blitt desillusjonert etter å ha lest artikkelen. Han sier det slik: "Det maatte ein ikkje-maal-mann, til og med ein fanatisk riksmålsmann, til aa overtyde um den sigrande styrke i landsmaalet og syne dødssykja til riksmålet." Uppdal synes at Hamsuns artikkel "[...] for dansk-norsken i Norig er nærmast ein vanvite-dans".

Uppdal fortsetter med skarpe angrep på Hamsun og hans diktning:

Hamsun er bajasen i den norske literatur. Og ein genial bajas. Utan like. Menneskja hans er ikkje vanlege menneskje, med menneskjelege kjenslur. Der flotnar sjeldan eller aldri ei ekte smertekjensle upp hjaa dei – ikkje i døyvd hikste eller i holt brøl. Det kjenner ikkje kvida, og minst den kvida som ligg i andsvarskjensla. Sume av folka hans har eit slag andsvar, men det er heller holt, og er nærmast ein eigen ærug-skap. Gleda hjaa dei er ikkje den ekte glede, med sorg paa botnen. Gleda hans er mest alltid eit narreskratt, rengt og umenneskjelegt – som berre eit narr kan rengje til sin skratt.

Etter all problemdiktinga fraa 70-aara og 80-aara bles Hamsun havsalt inn over oss. Han ser noko nytt med ein eigen salt[smak? - utydelig skrift]. Ingen var som han.

Han var ein frikar, ein av dei siste frikarar i Norig av det gamle slaget.

Desse bajas-frikarane brukte munnen i einingen, og skræmde meir med munnen enn med kroppsstyrken. Det er noko like eins med Hamsun. Han freistar seg i alle fall like eins.

So lenge han var ung, var det friskt. Og unge augo fylgde han med undring. Han kunde vera uvøren i alt. Det stod han. Elskhug, moral, alt kunde han trø paa. Ein og annan gamallmannen ergra seg berre litt. Men dei unge av sjæl fylgde framleis med undring.

Uppdal mener at Hamsun nå er blitt gammel og "[...] heller ikkje so frisk lenger, ikkje so vakker. Han har styrdna". Han mener den friske tonen fra tidligere år har rustet "[o]g naar han millom skjellinga freistar fløyte fram sine nattvuku-tonar fraa sine solblaa aar, blir det berre til sikling og sleiving fraa ein tannlaus gammalmanmsunn". Han liker også dårlig at Hamsun kaller Løvland for olding: "Hamsun syner ei ufjalgare gamallmannsvanmagt i sumt, enn dei som han skjeller ut." Andre skjellsord han bruker, er bajas og klovn, og han lurar på om Hamsun eier skamfølelse. Jeg finner det litt komisk når Uppdal etter sine tirader, skriver: "Skjellsord er elles hans styrke, han andar i

skjellsord. Skjellsorda er hans argumentation." Jeg vil for egen del tilføye: Hva med Uppdals egne skjellsord?

Deretter kommer Uppdal inn på ting som ikke bare har med utskjelling, men også med språklige anliggender å gjøre. Han mener at Hamsun blir pedagogisk "flat" når han snakker estetisk om språket. Han viser til eksemplet med ø-en i Bjørgvin, og fortsetter: "Korkje fransmenn eller engelsmenn skriv Norge, endaa dei har visst alle dei bokstavar som skal til. Dei skriv Norvege eller Norway. Kvifor er Norig tent med det?"

Han viser til at Hamsun låner mange ord fra norsken (landsmål), og skriver at "[d]en siste utvegen til Hamsun er obstruktion mot alt norskt. Foreldra lærer borna sine aa lesa og kjøper dei bøker til dei som dei vil, trugar han".

Uppdal tar deretter for seg ulike deler av Hamsuns artikkel og imøtegår alle påstandene én for én. Han peker på at når Hamsun bare nevner Olaf Bull og Nils Kjær, er det fordi han ikke tør nevnte forfattere som Gunnar Heiberg og Hans E. Kinck: "Det var kanskje faarleg for Knut Hamsun aa nemne dei to. Dei var truleg so altfor store, dei fekk ikkje rom på tunga hans."

Til slutt kommer han også inn på det at *Aftenposten* nevner Hamsun sammen med Wergeland og Bjørnson. Han finner det temmelig uhørt, og skriver: "Ein kunde spyrja som Hamsun: – Er der inga skam?" Siste setning lyder slik: "Wergeland selde seg ikkje – korkje for "sprog" – eller anna. Og trass Hamsun og "Sproget i fare" er der kan henda enno menn i Norig, som ikkje sel seg – korkje for "sprog" eller anna."

En ny artikkel i bladet *Ung-Norig*¹ (vedlegg 6k), denne gang av J. Anker-Paulsen, tar opp tråden der Uppdal slutter. Han mener også at *Aftenposten* må ha gått i barndommen når den kan nevne Hamsun i samme åndedrag som Wergeland og Bjørnson, og han savner også svar på hva bladet mener om Heiberg og Kinck.

Anker-Paulsen er glad for at riksmållitteraturen har større diktere enn Hamsun, Bull og Kjær: "Elles saag det verkeleg smaatt ut. Det hev noko av Kinck, for han er etter mitt skyn delt millom riksmaal og landsmaal! Hamsun er daa ogso sjølv etter mitt vesle vit ikkje so lite av ein landsmaalsmann i sine beste stunder, liksom Bjørnson var det."

¹ Den fulle tittelen var *Ung-Norig: maanadskrift paa norsk maal*. Bladet kom ut i årene 1918–1926 med varierende undertittel (BIBSYS).

Anker-Paulsen viser til ord som Hamsun bruker og har godtatt, men så kommer han tilbake til arven etter Bjørnson:

Aa ja, herregud! Men naar no Hamsun, etter det "Aftenposten" veit, hev arva B. B., so er det ogso mykje truleg at han au hev fenge i arv dei veike sidorne ved B. B. t. d. den veikskapen som var Bjørnsons styrke; den guddommelege faakunna som skal til for aa tru at ein er profet for heile folket. Og sameleis den evna aa smella og svinga svipa yver det forbanna landsmaalet med m u n n e n , og so gaa heim til skrivebordet sitt og skriva verkeleg gode ting paa – halvt landsmaal. Det er vel dette dei kallar logikk?

Landsmaalet laag i blodet hjaa Wergeland og Bjørnson, liksom det no gjer hjaa Hamsun. Men skynade desse tvo det løyndomsfulle som saud i aadrane og skynar Hamsun desse løynde tonar?

Kan ikke Hamsun høre og forstå at det er det norske landsmålet som synger gjennom sjela hans; han "[...] som alltid hev gjeve seg ut for aa vera sykolog, endaa me saknar eit djupt og avgjerande prov paa at han er det". Han viser også til at Hamsun stadig går tilbake til naturen i bøkene sine, og at det må være fordi "[j]ordaandi vil liva i blodet hans, naar kraakegullet og juglet døyr i honom". Anker-Paulsen mener at jordaanda vil overta mer og mer og bringe Hamsun til erkjennelse i språksaken.

Artikkelen blir avsluttet med følgende oppfordring:

Eg tykkjer Uppdal hev yverset jordaandi i Hamsun. Dermed gjer ein Hamsun urett. Det hev vorte so underleg stillt kring Hamsun, segjer han. Det hev det ogso verkeleg vorte i den siste tidi. Me hev vorte trøytt av desse ævelege trøyttande lyriske taskenspelarkunster hjaa Dykk, Hamsun. Kann me ikkje snart faa sjaa til botnar i sjæli Dykkar og finna mennesket Hamsun attum alt dette jug. Me vil gjerne burt fraa dyrehavsbakken og marionettane no. Me lengtar etter ei venare og djupare Isak eller Inger! Og det vil koma um ikkje alle merke lyg. Det vil koma! Jordaandi hev sterkt tak i Dykk! Me ventar paa jordaandi sine born!

Den samme Anker-Paulsen må seinere ha snudd fullstendig i sitt syn på Hamsun, for under krigen, nærmere bestemt 10. januar 1943, nevner Hamsun Anker-Paulsens navn i et brev. I note 3 skriver Næss (2000: 333):

Jacob Anker-Paulsen (1890-1959), en forholdsvis ukjent norske lyriker, vokste opp i Larvik og var senere bosatt i Danmark. Han beundret Hamsun, skrev dikt til ham på 70- og 75- og 92-årsdagen, hilste ham på 87-årsdagen (se brev 2848), kritiserte nordmennesenes behandling av diktere etter krigen og korresponderte med Marie Hamsun i 1950-årene.

Ei karikaturtegning av O[tto] H[jort] (vedlegg 6l) kalt "Maaldragen i Fare" sto i *Vikingen*¹ 56, Kra. 1918 nr. 25. Her sitter Hamsun til hest og svinger piskan over Aall, Falk og Hægstad. Disse personene danner kropp og hode til en drage som ser ut til å ha navnet Lauviann. Tegningen danner dermed slutten på den rekken av innlegg Hamsun satte i gang med sin artikkel "Sproget i fare".

9.3 Oppsummering

Siden artikkelen ovenfor er så lang og avstedkom så mange reaksjoner, vil jeg her gi en kort oppsummering av hvilke momenter som blei tatt opp av Hamsun og hans meddebattanter.

Etter mitt syn dreier Hamsuns eget innlegg seg om to hovedsaker. På den ene side hans sterke uvilje mot landsmålet, og på den andre 1917-reformen og idéen bak den; nemlig tilnærming mellom de to skriftspråkene. Han sa selv i brevet til Boyer (kapittel 9.2) at det var "Maalet" han ville til livs, og ikke rettskrivningen, men det er helt klart at komitéene og arbeidet forut for 1917-reformen har fått han til å reagere. Sin motstand mot "Maalet" hadde han gjort tydelig til kjenne med innleggene mot Hægstad og med artikklen "Landets sprog" tidligere. Hamsun brukte lang tid – "et Par Maaneder" – på å skrive "Sproget i fare", og jeg tror ikke at han ville ha ofret så mye energi på bare å få fram sitt syn på landsmålet en gang til.

Hans "hovedbuskap" lyder som følger (s. 17): "Vi har ett Sprog i Landet. [...] Og saa har vi et saakaldt Landsmaal, Maalet." Han understreker at selv om språket til å begynne med (etter 1814) var "Dansk-Tysk med Norvagismer" (s. 18), blei det norskere for hver dag. Han sier at feilen med landsmålet er at det ikke er et språk, men bare et "Maal". Videre peker han på det naturgitte ved "Sproget", noe som er umulig for "Maalet", siden det er et laget produkt (s. 23): "Det er en Samling av Ord fra Folke-maalet, resten er Paafund."

Hamsun retter som vanlig sin harme mot enkeltpersoner, og de som får gjennomgå, er i første rekke politikere og komitémedlemmene. Etter å ha rakk ned på hvert enkelt medlem av komitéen, slår han fast (s. 27): "Komitéen mangler Hjærteforhold til et dyrket Sprog, den sitter der med selvgivet Mandat til at imøtekomme Landsmaalet." Nå vil man ødelegge det språket man har fått (s. 28): "[...] vi skal gjøre Sproget til Krypling, avkræfte det til Fordel for Maalet, vælte det og late det omkomme." I tillegg

¹ Norsk vittighetsblad, utgitt i Oslo 1862–1932. (*Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon* 1981: 451, bind 12. Kunnskapsforlaget, Oslo.)

til komitéen får politikere generelt – særlig de som ytrer seg om språket – dårlig omtale (s. 33): "Man spør ikke en Stortingshop om hvad som er Sprog, man nøier sig med at kjende litt til hvad som er Hopens Prat." At Gunnar Knudsen (Venstre) nå har overtatt regjeringsmakten, er ille (s. 34): "Han later alt ske med Sproget." Hamsun avslutter artikkelen med et nytt spark til Løvland spesielt og til politikere i sin alminnelighet (s. 38): "Norsk Politik har været et Guldland for bortgjemte Ærgjærrigheder som vilde frem sosialt. Der glimrer de juridiske og uproductive Ævner, der trives Paagaaheden."

Han kan heller ikke skjønne at lærere trenger språket (s. 10): "Det er ikke en av dem som har Buk for Sproget til andet end bare at gjøre sig forstaat ." Han får dermed sagt at det er forfatterne som er de virkelige brukerne av det norske språk (= riksmål), mens språket for andre bare er et meddelelsesmiddel.

Hamsun forteller videre hvordan vi gradvis må "opnorske" språket, men at vi må være varsomme og skynde oss langsomt. Han har også en mening om talemål kontra skriftspråk (s. 15): "Skriftsproget holder sig altid høiere end Talesproget, ikke lavere og ikke høiere [...]."

Av svarene har vi sett at det bare var *Aftenposten* (vedlegg 6b) og *Mørland* (vedlegg 6d) som hadde positive innlegg som reaksjon på Hamsuns artikkel. De andre var stort sett negative, selv om den redaksjonelle lederen i *Dagbladet* (vedlegg 6c) måtte vedgå at når *dikteren* (min utheving) Hamsun kom fram "[...] er det vakkert og fint, og det aapner utsigter ind i en skjønhetsverden, som er lukket for mange." *Aftenpostens* ros er helt uforbeholden, mens *Mørlands* dikt er noe mer beskjedent. *Dagbladets* leder er negativ til Hamsuns omtale av Løvland og komitémedlemmene og til omtalen av døvstumme Lars Havstad. Dessuten er avisa uenig i Hamsuns syn på språksaken generelt.

Endelig fikk Hamsun svar fra Garborg, men som vi har sett, var også han negativ til hans artikkel. De fleste andre innleggende går imot Hamsuns riksmålet som landets eneste språk, og flere liker dårlig hans angrep på Løvland spesielt. Sletto skriver om "Det feminine drag hjaa Knut Hamsun", og hans innlegg er dermed litt på siden tematisk. Jeg har uansett prøvd å ta med det vesentligste ved gjennomgangen av artiklene, som kan leses i sin helhet i vedleggene til slutt i oppgaven.

Kapittel 10 "Valgene og riksmålet" (1928)

10.1 Bakgrunnsstoff

I åra etter 1917-reformen var det ikke bare motsetningene mellom landsmål og riksmål som sto i fokus, men blant riksmålstilhengerne var det dessuten kommet til en splittelse mellom de som støttet de nye radikale formene, og de som tviholdt på de gamle. Jahr (1994: 53 f.) skriver om dette fenomenet i avsnittet "To riksmålsvariantar" og sier at det var:

[...] hard konkurranse i riksmålsskolane om kva for ein av dei to riksmålsvariantane ein skulle bruke: den såkalla "obligatoriske", som i hovudsak altså var ei avspegling av danna daglegtale, eller den "valfrie", som var full av folkemålsformer. Desse to riksmålsvariantane høyrde heime på kvar si side av den viktigaste språksosiale grensa i det norske språksamfunnet [...]

I 1921 var det 4000 skolekretser som hadde riksmål som hovedmål, men hele 2550 kretser hadde gått over til radikale former (Jahr op.cit.: 55). Når det gjaldt hvem som skulle avgjøre hvilken variant av riksmål eller landsmål elevene skulle bruke, blei det bestemt av departementet (loc.cit.) "[...] at dei røysteføre i skolekrinsen skulle få uttale seg i saka. Frå da av og fram til 1925/26 raste det ein heftig strid rundt i lokalsamfunna [...]". Jahr peker også på at den sosiale dimensjonen som hittil hadde hatt betydning for forholdet mellom landsmål og riksmål, nå var til stede *innenfor* riksmålet, særlig fordi mange betraktet det radikale riksmålet som vulgært.

Det som skjedde i disse årene, dannet grunnlaget for den splittelsen som ennå eksisterer mellom (den offisielle) bokmålsnormen og (den uoffisielle) riksmålsnormen.

10.2 Artikkelstoffet

Oversikten ovenfor mener jeg er nødvendig å ha med for å kunne forstå engasjementet til de som uttalte seg i de artiklene jeg nå skal ta for meg. Denne gangen er det ikke Hamsun selv som starter avispolemikken, men forfatteren og kritikeren Alf Harbitz (vedlegg 7a).¹ Vi er nå kommet fram til året 1928.

Harbitz starter med å peke på nødvendigheten av å være oppmerksom på hvilke personer man skal stemme på ved kommende kommunevalg, siden skolestyrene nå skal

¹ Artikkelen er bare undertegnet A. H., men man ser av andres svar og kommentarer og full underskrift under neste artikkel at forkortelsen må stå for Alf Harbitz.

velges direkte av kommunestyret: "Vælgerne maa derfor stemme paa gode riksmåls-mænd ved kommunevalgene."

Harbitz bruker mange av de samme uttrykkene som Hamsun hadde brukt tidligere da han forsvarte riksmålet, slike som "Riksmålet er norsk", "Og riksmålet er et levende sprog, i ustanselig vekst og utvikling" og "Landsmaal er det ingen som taler, og det er et tungt sprog, fattig paa utryk for tanker, fattig på fagord". Harbitz går kanskje enda lenger:

For bondegutten er det en lek at lære det enkle, likefremme riksmåls, som vi nu bruker. Mange av de bedste riksmålsforfattere er bondegutter. Men for en bygut er det omtrent umulig at lære landsmaal. Alle vet det blir bare knot, naar en bygut lar sig omvende til maalet.

Bare en del vestlændinger kan med sandhet si, at maalet er naturlig for dem.

Harbitz påstår at det er hele fem sjettedeler som bruker riksmålet, og at Østlandet, Trøndelag og Nordland har sagt fra at de ikke ønsker landsmålet. Igjen bruker han et av Hamsuns argumenter: "Riksmålet blir hjemligere for hver dag som gaar og det mister allikevel ikke sin klarhet og fasthet. Det er et "kultursprog" som engang vil samle alle tænkende mennesker."

Til slutt framholder han:

Landsmaalet kan ikke faa en slik fasthet. Det er umulig at finde en landsgyldig normal for de yrende mange former. Efter seksti aars stræv er maalet like langt fra at samle dialektene. Man kan ikke undre sig over, at det har saa liten magt. Trods al fanatisme og trods al politisk støtte har det næsten ingen presse, og mundtlig blir det ikke brukt til stort andet end festtaler. Paa samme tid blir riksmålet mere og mere folkelig, det siger mere og mere ind i dialektene. Det har fremtiden for sig.

"Svar til A. H." kommer fra presten Peter Skaara (vedlegg 7b). Han skriver motinnlegget, sier han, fordi Harbitz ikke kan "[...] skjelne mellem det man kunde ønske var sandhet, og sandheten selv". Skaara peker på at det nå ikke lenger er vanlig å bruke skjellsord som "maulet" og "provinsdansk" om hverandres språk på grunn av at folk flest nå har innsett "[...] at riksmål og virkelig norsk ikke er et og det samme". Han sier videre at mange riksmålsfolk nå har måttet innrømme at opprinnelsen til riksmålet er dansk.

Deretter følger en diskusjon om de bløte konsonantene på Sørlandet er norske eller ikke. Svaret ligger i forskjellen mellom talespråk og skriftspråk, mener han: "Den første

kan være norsk nok, den andre allikevel dansk." Skaara sier at det er "den nasjonale stemning" og landsmålsbevegelsen som har gitt riksmålet et puff i riktig retning, og han påstår at det er stadig flere riksmålsfolk som går over til landsmålet.

Skaara vil ikke "[...] ta op nogen maaldebat av politisk (valgene) eller anden art [...]". Han vil altså ikke diskutere valgene, som var hovedanliggende i Harbitz' innlegg, men bruker resten av artikkelen på å tilbakevise at landsmålet er "tungt og fattig", og sier at 1/3 av alle skolekretser i landet benytter landsmål til hovedmål i skolen. Han er dessuten uenig i at disse er "[...] klumpet sammen paa Vestlandet, nei de er spredt omkring, tettere og tyndere i me get store deler av landet og virker som en sproglig surdeig der".

Skaara avslutter innlegget sitt slik:

Tænkende mennesker skulde ikke være saa redde for at gjøre sig kjendt med landsmaalet, som mange av dem synes at være; eller for at lære sig til at bruke det, fornemmelig i skrift. Forretningsfolk f. eks. skulde ikke i sin kundekreds tape paa at kunne nytte begge maal, og paa samme tid vilde de erfare, at et kursus i landsmaal vilde gavne ogsaa deres riksmaal, stil, form og ordforraad.

Det er nå Knut Hamsun ikke kan la være igjen å komme med *sitt* syn på den aktuelle måldebatten. Han hadde forresten uttrykt hva han syntes om presten Skaara tidligere. Næss (1999: 56 f.) gjengir et brev som Hamsun skreiv til sønnen Tore 14. mai 1926. Han beklager at sønnen angrer på at han ikke hadde latt seg konfirmere tidligere, og sier at han kan konfirmeres når han kommer til Grimstad på middelskolen. Så kommet det:

Præsten i Grimstad tør vel ikke maule til Grimstad-Børn, for de forstaar ikke andet end det norske Sprog. Det gjør forresten ikke Børn andre Steder fra heller, men paa Landet kan jo en Præst være saa fræk at han mauler selv om ikke Børnene forstaar ham.

Til slutt i brevet kommer han med en liten parentes til Tores skrivemåte av ordet Chance: "(Jo du skriver Chance aldedes riktig, du vilde ikke faa Feil om du skrev Chansé heller, men det er ikke så riktig, det er en Opnorsking av et fransk Ord.)"

Næss (op.cit.: 115 f.) tror at Dagny Kristensen, som var departementssekretær, litteraturanmelder og en gammel venn av Hamsun, må ha spurt Hamsun om å skrive noe om språket i skolene. I et brev til henne datert 25. august 1927 skriver han:

Skolerne er altsaa nu kommet over paa den gale Siden og det blir en Kjæmpes Verk at svinge dem rundt igjen. Kanske Johan Bojer. Han er en sund og stærk Kar,

Pokkers flink ogsaa. Men det blir vanskelig. Efter Høstens Valg blir det vel ogsaa Regjeringsskifte igjen og saa blir de øverste Skolemyndigheter atter Maulfolk.

Men saalænge Bladene og Bøkerne er paa vor Skrivemaate gaar det smaat med at faa Løvlands og Falks gjennomført – utenfor Skolerne. De saa vel at nogen Skolefolk nylig (i Dagbladet) utstøtte et Nødrops til Bladene om at komme over til den siste "Retskriving"? Det er nemlig saa at naar Børnene kommer ut av Skolen gaar de tilbake til den Skrivemaate som Bladene og Bøkerne bruker. (Jeg regner ikke det eneste Blad og de faa mere eller mindre stakkars Bøker med Nystaving.)

Ja han visste nok hvad han gjorde den sprogpoltiske Kjeltring Jørgen Løvland. Løitnat Os sa at nu fik Riksmaalet "Dødsstøyten". Og etter denne Støyt gir vi Løvlands Enke Statspension. Og hans Sønner vrimler omkring og gjør Maul.

I Næss (op.cit.: 162 f.) kan man videre lese at Hamsun i to brev (datert 11. og 13. februar) til Magnus Olsen ber om råd i forbindelse med en artikkel han har skrevet om "[...] en Maulprest (som pukker paa "Videnskapen") og en sakfører som agiterer mot Grimstadvnavnet [...]". Maulpresten er selvfølgelig Peter Skaara, og Hamsun har fulgt med i en debatt om skrivemaaten og tolkningen av for- og etterleddet i bynavnet Grimstad. (Se mer om dette seinere i dette kapitlet i en fotnote hvor jeg tar for meg stavingen av avisnavnet *Grømstadposten*.) Artikkelen kom ifølge Næss aldri på trykk, men han viser til et innlegg av Hamsun i *Grimstad Adressetidende* (vedlegg 7c).

I dette innlegget begynner Hamsun med å forundre seg over at Skaara har fått plass i avisa til innlegget sitt. "Naar saa De at vi rændte til "Den 17de mai" eller andre Bladmapper paa Maalet og fik ind Artikler som agiterte for Riksmaalet foran et Valg?"

Hamsun reagerer videre på at Skaara mener at "[...] det er Maalstrævet som har git det norske Skriftsprog et Puf i "Fornorskning" – som han sier paa sin Tysk. Han vet da ikke at det var Opnorskning av vort Sprog længe før Maalrørsla tok til". Videre mener han at det er galt av Skaara å ta Munch, Schjøtt, Falk, Torp, Western, Seip og Aasen til inntekt for sitt syn:

Han skulde være lit forsigtigere, Torp maa han ikke tilegne sig, Falk maa han saavisst ikke tilegne sig (se hans "Riksmaalkatekisme"), Schjøtt maa han ikke tilegne sig (han vidnet offentlig at det at vort Sprog ikke er norsk var "av de Ting som bare kunde sies paa Folkemøter").

Og jeg kunde kanske tvile litt paa nogen av de andre ogsaa.

Men – gjev no Gaum: disse seks Mænd er "i sin Oprindelse Utlændinger, saa skulde det altsaa ikke gaa an at sætte i et Blad at de er norske nu!"¹

¹ Se kommentar til manglende anførselstegn seinere i dette kapitlet.

Deretter gir han et "spark" til nå avdøde Arne Garborg, som etter å ha blitt stilt et filosofisk spørsmål, skriver Hamsun, "[...] måtte svare på Landets almindelige Skriftsprog fordi Maalet manglet Uttryk for det han vilde si. Og endda var det virkelig bare litt av hans sedvanlige Bondefilosofi han vilde uttrykke".

Til Skaaras påstand om at det er vanskelig å lære barna norsk (= riksmål) på skolen, svarer Hamsun:

Ja spør om det! Og det skulde vel ikke komme allermest av Maalpolitikeren Jørgen Løvlands siste saakaldte Retskrivningsregler med de valgfrie Former, de overvældende dobbelte Konsonanter, de talrike Inkonsekvenser? Det var denne saakaldte Retskrivning som fik Maalkaptein Os til at utstøte sit Triumfskrik at nu fik Riksmaalet Dødsstøiten. Og det var denne Retskrivning Løvland lurte ind paa os ved en ufin og fræk Overrumpling.

"Maalkaptein" Os kommer jeg tilbake til seinere i dette kapitlet i hans tilsvar til Hamsun (vedlegg 7e).

Til det faktum at Skaara mener at han vet noe om språkforholdene i Norge, svarer Hamsun: "Undres paa om han har hørt Utrykket n o r d i s k sprog, og om han ogsaa er litt inde i vort Sprogs oprindelige Fællesskap med dansk og svensk i gammel Tid."

Deretter følger en del argumenter Hamsun har brukt i tidligere innlegg, så jeg nøyer meg med noen stikkord her: "[...] et levende Sprog i ustanselig Vekst og Utvikling", "Jeg vet ingen meningsdygtig Kvinde eller Mand som ikke vil opnorske vort Sprog" osv. Han skriver videre:

Det viser sig da ogsaa hos Bjørnson, hvorledes han skrev da han begyndte – men hvorledes han skrev da han endte!

Vi vil alle gjøre Sproget norskere. Men vi vil ikke kassere vort levende Sprog og gaa over til det saakaldte Landsmaal – til "Papirmaalet" som vor største Forsker Sofus Bugge kaldte det. Vi vil ikke kaste Broerne av og staa hjelpeløse. Det norske Sprog er et fint Instrument, det følger med i Folkets Liv. Som Folket utvikler sig i national Aand er et norskere Sprog til enhver Tid like paa Siden, skridtvis, uten Politik, uten Tvang.

Han viser til at en "Maalredaktør" holdt på at at man måtte tvinge landsmålet på folk gjennom politikk, maktmisbruk og revolt og ved å lure det inn i skolene gjennom mobilisering av seminarister, klokkere og prester. Hamsun mener at slik uredelighet

bare har skapt bitterhet og strid, og at det har hemmet "opnorskingen" av språket (= riksmålet).

Til slutt kommer argumentet med at talespråket er lavere enn skriftspråket: "Folkesproget kan ikke indføres i Skriftsproget raat, det skal Sprogtæft til, sproglig Kultur til." Hamsun avslutter artikkelen slik:

Talemaalet er ett, Skriftsproget noget andet. I det første kan kanske Hr. Skaara – med de faa sproglige Midler han har Bruk for til sin Forkyndelse – gjøre sig forstaaelig for sin Hjord. Det andre derimot, Skriftsproget, det er det ømtaalige Instrument hvori et Folk gir Uttryk for sin hele og høieste Kultur.

Samme dag har også Alf Harbitz et svar til Skaara (vedlegg 7d). Han liker dårlig at presten beskylder han for å fare med usannheter, og sier at "[j]eg skal først ta meg litt av den geistlige maalmands egen sandhetskjærlighet". Han beskylder Skaara for å omgå sannheten når han sier at mer enn 2000 av skolekretsene i landet har landsmål som hovedmål i skolene. Skaara har nemlig ikke samtidig sagt at disse kretsene bare svarer til 1/6 – eller 15,8 % – av folketallet. Han fortsetter: "Saa langt og ikke længer har maalet drevet det *efter 60 aars kamp*. – Ikke længer, trods al politisk støtte. *Dette er sandheten*, hr. sogneprest."

Deretter beskylder han Skaara for å henvise til riksmålet som "[...] det gamle, stive, kunstige boksprog". Han viser til hva som har skjedd av "moderniseringer", og uttrykker det slik:

Saken er at riksmålet vrænger av sig de dansk-tysk-latinske filler, som det endnu har igjen fra den lærde tid. Men i bund og grund er riksmålet norsk, fordi det er et samlet uttryk for levende norske by- og bygdedialekter. Og det er som jeg har sagt: *dette sprogstof er norsk*. Som eksempel nævnte jeg, at selv de bløte konsonanter paa Sørlandet er norske. De nyeste forskninger viser at de dialekter, som riksmålet er bygget paa, har utviklet sig selvstændig, uten nævneværdig indsig fra andre land. Mens skriftsproget var stivt og høitidelig, talte man norsk i vore byer. Derfor kan vi med sandhet si, at kjernen i riksmålet er norsk og det er pointet!

Harbitz peker på at denne utviklingen har foregått parallelt i Norge, Sverige og Danmark, og at grunnen til at visse vestlandsdialekter ikke er blitt mere norske, er at de ikke har fulgt med i utviklinga. Og som Hamsun viser han til det organiske som skjer med et språk: "Et levende sprog flytter paa sig fra dag til dag, det kaster fra sig ord og former som det ikke mere har bruk for, det tar farve av tiden, sætter nye skudd, faar nye toner, og allikevel er det fast og sikkert." Her ser man igjen uttrykk for språket som

organisme som problematisert i kapittel 3.2. Harbitz fortsetter: "Denne evne til vekst, dette liv i uttrykket har maalet ikke, simpelhen fordi det er laget sammen."

Harbitz har samme syn på landsmålet som Hamsun, og han skriver blant annet at dette språket aldri kan bli et riksspråk: "Maalet er sprogkløvning. Bare riksmaalet kan komme til at samle folket. Dette mener altså vi."

Til slutt sier han at han kan ha lyst til å si noe om Skaaras form for polemikk, "[m]en den er så ussel at jeg ikke gider". Harbitz viser til at presten har tolket et av hans utsagn helt galt, og skriver: "Er manden dum – eller noget værre? Der kommer ikke flere tilsvaer fra mig."

22. oktober skriver Edvard Os, som allerede nevnt, et tilsvaer til Hamsun (vedlegg 7e). Hamsun hadde nevnt Os i brevet til Dagny Kristensen som er omtalt ovenfor: "Løitnant Os sa at nu fik Riksmaalet "dødsstøytten"." Os hadde vært kaptein og seinere oberstløytnant og sekretær i Noregs Mållag og Noregs Ungdomslag (Næss 1999: 116 note 4). Han kaller innlegget sitt i *Grømsstadposten*¹ for "Sproget i fare", men viser til Hamsuns artikkel fra 9. oktober.

Os begynner sitt innlegg med å vise til at Hamsun har angrepet han "[...] til liks med ymse andre mindreverdige målfolk". Han fortsetter:

At Knut Hamsun, og alle som ser på norsk målreising som han, fratar oss målfolk av eit reint hjarta og harmar seg over oss soleis at det renn over for dei med kvart, det er lett å skyna. Dei representerar noko som skal døy, og er fordømde til å sjå det som skal leva og veksa seg større, sterkare og meir herleg år for år. Og dauden har jamt hata livet. –

Os mener at han har fått rett da han spådde at dansken ville få nådestøtet etter de to rettskrivningsreformene i 1907 og i 1917, og sier videre: "I alle høve må no målfolket gjera alt dei kan til å overtude folket um det umogelege i å la norske born arbeida på dansk målgrunn."

¹ Man kan lure på hvorfor avisa kalles *Grømsstad*-posten. Til brevet fra Hamsun til Magnus Olsen nevnt ovenfor skriver Næss (1999: 163 note 5):

Stedsnavnforskere som Oluf Rygh (se brev 1937) mener bynavnet Grimstad er en sammensetning av gårdsnavnet Grøm (som igjen kommer av elvenavnet Gró) pluss ordet stø (sto?, 'landingsplass'). [...] I andre tilfelle kommer stedsnavnet Grimstad mer likefrem av mannsnavnet Grim pluss -stad.

Os viser vidare til situasjonen for barna og skolen og den viktige posisjonen lærerne har med hensyn til å lære barna morsmålet: "Og kva for ein lærar må vel ikkje no vera overtydd um at "morsmålsundervisning" for norske born på dansk målgrunn er umogleg? -:" Allerede i 1915 (landskolelova) og 1917 (byskolelova) blei det vedtatt at elevene kunne bruke sitt eget talemål i skolen, og at lærerne så vidt mulig skulle tillempe "[...] det for ham naturlige talesprog efter dette". Os tilbakeviser Hamsuns krav til språket slik:

Nei, kravet um "sprogets enhed og renhed" denne gamle, gilde turkekluten som den danske skulen i landet har viska norsken burt fra barnemennen [sic.] med i århundrad, dette kravet går no over i sin motsetnad.

Einast på rein norsk målgrunn vil det heretter vera mogleg å driva barneundervisningi. Einast i norsken kan ein no finna "enhed og renhed". Den fridomen som er innført med rettskrivingsresolutionen frå 1917 bryt vel sund noko av det faste formverket ogso i norsken. Men rett utnytta av oss vil det i endå større mun verta dambrotet som løyser for den norske målflaumen. Og i denne flaumen skal dansken i Norig verta oppriven og nedsoekt, soleis at berre stumpar og rotstubbar vil syna att her og kvar. – Nokre danskmålskrinsar vil vel halda seg som etterrakster her og der. Men alle som har augo til å sjå med og øyro til å høyra med, dei må no skyna at den brusande målflaumen i Norig, han renn or den norske målkjelda. Og han er no so sterk og mektig vorten, at det vil vera galmannsverk å freista reisa motstraum.

Det neste innlegget i debatten sto i *Grømstadposten* 24. oktober (vedlegg 7f). Egentlig var det ment å stå i *Grimstad Adressetidende*, men avisa hadde nektet å ta det inn. Derfor hadde noen personer, som undertegnet seg (*Meire.*), fått innlegget av Skaara, som gav sitt samtykke i at det blei trykt fordi han mente at det var av interesse for flere.

Skaara henvender seg først til Harbitz, og de to fortsetter sine "beskyldninger" mot hverandre om ukorrekt framstilling med hensyn til hvor mange skolekretser (eller hvilket brøktall eller prosenttall) som har gått over til landsmålet. Hans siste ord til Harbitz lyder: "Hr. Harbitz sier, lite er vunnet for landsmålet i disse 60 år. Jeg tar dikteren Hamsun til inntekt, for han hevder at endog hundre år i et språks historie er mindre enn en time i et menneskes."

Så henvender Skaara seg til Hamsun, som han kjenner seg litt beklemmt overfor. Han bestemmer seg for å begynne med "språkautoritetene" Falk og Torp (1900) og deres bok *Dansk-Norskens Syntax*:

Forfatterne kaller den en lærebok i norsk språkhistorie. I fortalen til den sier forfatterne: "Skriftformens fordanskning fullendtes ved reformasjonen og innførelsen

av den danske bibeloversettelse. Fra omkring 1530 finner man i skriftlige optegnelser ikke lenger noen språk-form, som kan kalles norsk."

Videre har P.A. Munch sagt "[a]t dansken er hovedroten til riksmålet", og rektor Western har sagt det samme. Med disse presiseringene mener Skaara at han kan stå inne for sin påstand om at riksmålet i sin opprinnelse er dansk, og ikke norsk, som Harbitz og Hamsun har hevdet i sine innlegg. Han nevner videre Garborg og Løvland og ber Hamsun la Løvland leve i fred og ikke plage han, og sier at "[...] han [Løvland] blev vel l[b]andlyst på grunn av riksmålsrettskrivningen av 1917".

Skaara avslutter innlegget med å forklare at han ikke ønsket å angripe rettskrivningene, "[...] men å prøve å få leserne ut av den villfarelse, at riksmålet er fot i hose – "en lek"".

Skaara fortsetter der han sluttet, i sitt neste innlegg, som sto i *Grømstadposten* 26. oktober (vedlegg 7g). I "Utredning av nogen sprogspørsmål ved riksmåls-forbundets rettskrivningskomite" 1913 (se også kapittel 8 om dette arbeidet) sto det blant annet ifølge Skaara: "Vi tør imidlertid slå fast, at alle de nye rettskrivninger efterhvert har gjort riksmålet lettere å lære, idet riksmålet dermed er blitt norskere." Skaara mener selv at landsmålsbevegelsen har noe av æren for den kursen riksmålet har tatt, men han forstår at Hamsun er helt uenig i dette synet. Skaara finner støtte for sitt syn i en artikkel som riksmålsmannen, rektor Skattum, har skrevet i *Aftenposten*.

Skaara sier videre at "[h]r. Hamsun tvinger mig inn på dette med gammel-nordisk". Hans forklaring på at dansk og norsk språk er så lik hverandre i dag (1928), men at svensk er annerledes, er at Sverige hadde Gustav Vasa, mens Norge hadde dansketida.

Han har ingen innvendinger mot Hamsuns påstand om at riksmål "[...] er et levende språk i ustanselig vekst og utvikling", men han registrerer at utviklingen går i nasjonal retning. Og dette, mener han, har fått noen uheldige følger:

Og dette ytrer sig, kan man si, både i riksmålsforfatternes mangel på konsekvent rettskrivning (cfr. allerede Bjørnson) p. e. s. og i de av språkmennene influerte successive skolerettskrivninger p. a. s. kjenner alt dette kan en på sett og vis spore en vilje til norskhet, som gir grunn til å tro, at likesom man nå ikke lenger uten videre anerkjenner grunnlovens oprinnelige dansk for å være norsk, så vil om noen årtier riksmålet av i dag vanskelig kunne få attest for å være norsk.

Skaara kommer så inn på talemålet, som medlemmene i Riksmålsforbundets egen utredning nevnt ovenfor ("Utredning av nogen sprogspørsmål ved riksmåls-forbundets

rettskrivningskomite" 1913) mente var med på å fornorske skriftspråket, men "[...] som Hr. Hamsun synes aa akte saa ringe". Han tar videre Bjørnson og Sofus Bugge til inntekt for synet om talemålets viktighet. Selv om sistnevnte kalte landsmålet for et "Papirmaal", unnskylder Skaara han med disse ordene:

Men for det første var ikke norsk folkespråk hans spesialitet, som det var Ivar Aasens, og for det andre er en specifik forsker nå engang satt til å granske livet (Sp[r]åket) ikkje til aa dirigere det eller endog skape noe nytt. Dertil kreves noe annet og mer enn genial forskeraand.

At en forfatter vil verne om skriftspråket, finner Skaara helt naturlig, likeså naturlig som at "[...] en prest gjerne lytter til talemålet". Han sammenlikner ordene "sau" og "faar" og skriver: "[...]at "faaret" vil måtte rømme helt her ogsaa er sikkert, likesaa vel som dette er skjedd i folkemålet. "Faaret" faar nok sin siste skanse i kjøkkenspraaket – her tillands da." Han avslutter artikkelen med disse ordene, men Skaara har enda et innlegg om målsaken, denne gangen i *Grimstad Adressetidende* 8. november (vedlegg 7h).

I mellomtida hadde Hamsun skrevet et innlegg til, som dessverre er forsvunnet. Både Østby (1972: 69) og Næss (1999: 204) nevner at Hamsun skreiv to innlegg i *Grimstad Adressetidende* (9. oktober og 3. november) i forbindelse med denne saken, men det siste har det ikke vært mulig å oppdrive. På mikrofilmen fra Nasjonalbiblioteket i Mo i Rana mangler akkurat dette nummeret. I tillegg har jeg henvendt meg til Folkebiblioteket i Grimstad, men også der er det borte. Aviser selv har ikke så gamle papirkopier, og heller ikke leting i Østbys klippearkiv om Hamsun har gitt noe resultat. Lars Frode Larsen fortalte i en samtale i august 2002 at også han hadde forsøkt å få tak i nevnte artikkel, men uten hell. Jeg kan ikke se at Skaaras innlegg har noen direkte referanser til Hamsuns, så det er kanskje ikke kommet fram noen nye argumenter i dette som Skaara fant verdt å kommentere.

Skaaras innlegg er kort og har noen viktige poeng, så jeg gjengir det i sin helhet:

Utgangspunktet var hr. A. H.s påstand om, at våre språkmenn holder riksmålet for å være norsk. Når jeg nå skriver disse linjer, er det ikke for å få siste ordet, men for å peke på, at nevnte påstand under diskusjonen [sic.] ikke er bevist; den kunde nemlig ikke bevises.

Selv om av norske språkmenn bare en Ivar Åsen [sic.] og en Marius Hægstad hadde vært målfolk, vilde ovennevnte påstand ha været falsk. Og hvor meget mere uholdbar blir ikke samme påstand, når en ser ut over hele flokken av norske språkforskere.

Det synes mig således også lite trøstefullt for dem, som tviholder på riksmålet, når f. eks. Falk og Torp så sent som år 1900 visstnok regner riksmålet for "et selvstendig idiom ved siden av det danske", men de ikke finner rettere videnskapelig navn for dette idiom enn "Dansk-Norsk".

P. a. s. har enda verden til gode å få se den sakkyndige, som tør nekte, at landsmålet er ekte norsk.

Jeg har også valgt å ta med kommentarene nedenfor, blant annet fordi jeg selv reagerte på at avslutningen på anførselstegnet i Hamsuns første innlegg manglet:

E. s. I hr. Hamsuns første stykke hadde jeg misforstått uttalelsen om visse norske språkmenns opprinnelse, fordi anførselstegnet i trykken var blitt ufullstendig; man kunde ikke se, hvor det sluttet.

D.s.

Klippe, klippe! sa kjærringa. – Hr. Skaara har det øiensynlig paa samme maaten.

Red.

10.3 Avslutningskommentarer

Det er noen sider ved avisinnleggene ovenfor som slår meg som ganske vanlige i en sak hvor man etter hvert er sluppet opp for gode argumenter. Alf Harbitz, som startet hele debatten, ønsket å belyse viktigheten ved at man ved kommunevalget måtte stemme "paa gode riksmålsmand" fordi skolestyrene nå blei valgt av kommunestyrene. Han fortsatte med gamle argumenter for riksmålet mot landsmålet, og presten Skaaras uttalelser er stort sett i samme stil, men med omvendt fortegn. Han sier til og med eksplisitt at han ikke vil si noe om valgene. Hamsun er ikke det spor bedre; han bruker delvis innlegget sitt til personlige angrep på Skaara og Løvland. Ellers skriver han stort sett om "opnorskingen" av riksmålet, som han kaller "vort levende Sprog". I de neste innleggene til Skaara og Harbitz gjentar man stort sett de samme argumentene som i de første, men det opprinnelige "budskapet" til Harbitz er blitt helt borte, selv om alle innleggende, bortsett fra det fra Edvard Os til Hamsun, beholder samme overskrifta; nemlig "Valgene og riksmålet".

Før øvrig ser vi her at flere av "maalfolkene" skreiv sine innlegg på et relativt konservativt riksmål, og det selv etter 1917-reformen. Enkelte, som Garborg, tok konsekvensen av sitt målsyn og lærte seg landsmål, men det var svært mange av de som forsvarte landsmålet på det varmeste, som holdt seg til riksmålet i skrift.

Kapittel 11 Seinere artikler og brev om målsaker

Med artikkelserien ovenfor avsluttet Hamsun – så vidt man vet – sin "karriere" som *avisskribent* for saker som hadde forbindelse med målstriden i Norge. Hans interesse for språkspørsmål tok likevel ikke slutt, for i desember 1928 skreiv han blant annet i et brev til Olav Myre (Næss 1999: 207 f.): "Jeg skulde ha Rede paa [P.A.] Munchs Stilling til Gammelnorsk og i det hele til Sprogspørsmålet. De som vet alt slikt kan De skaffe mig hans Smaaavhandlinger [...]." Så ramser han opp de skriftene ha vil ha tak i. Næss sier i en note at Myre sendte foreskjellige ting til Hamsun, men det var øyensyntlig ikke nok, for i februar året etter skriver han til samme (op.cit.: 290): "Vær så snil at se i Alexander Bugges Auktion om ikke dèr skulde være noget om P.A. Munchs Stilling til Maalspørsmålet." Næss skriver i note 2 til brevet at Hamsun var så ivrig "[...] i håp om å finne støtte for sitt negative syn på landsmålet (som fra 1929 av hadde fått navnet *nynorsk*"). Popperwell (1963: 301) fant ei bok om Munch i Hamsuns dikterstue, og han har vel dermed fått svar på sitt spørsmål.

Han fulge også med på det som skjedde omkring utgivelsen av *Riksmålsordboken*, hvis første hefte kom ut i 1930. I et brev til Karl Emil Bødtker, som var lektor ved Oslo katedralskole og formann for et ordboksutvalg oppnevnt i 1919 av Riksmålsvernet, uttalte han seg svært negativt om den. Brevet, som blei skrevet 23. august 1930, er gjengitt av Næss (1999: 345) og viser tydelig at Hamsun er misfornøyd med produktet: "Retskrivingen er ikke min, og her er stuvet ind Hestelass av tysk-danske Ord som er unødvendige i det norske Sprog [...]." Hamsun likte dessuten dårlig at man i forordet hadde henvisninger til 23 verk av Ibsen og bare 6 av Hamsun selv, og at man sa at det var fordi Ibsens diktning reint språklig sett i så stor grad var representativ for den tidsepoken ordboka omfattet:

Alt dette om Ibsen er ogsaa efter mit Skjøn galt, han hadde jo intet ømtaalig Øre for Sproget, umusikalsk var han ogsaa, og hans Norskhet i "Peer Gynt" er eftergjort og uekte. Asbjørnsen og Bjørnson var mere norsk i Lillefingeren end Ibsen i hele Kroppen.

Også her fikk Hamsun anledning til å komme med et nytt spark til Løvland og hans raske iverksetting av rettskrivningsreformen av 1917:

Og saa den Retskriving Ordboken har! Hvad er det da til for Vernet for det norske Sprog? Er det til for at stabilisere den Stavemaate som den sprogpolitiske Kjeltring og aandelige Husmand Jørgen Løvland fik nogen villige Redskaper til at lage ihop?

Skal vi Arbeidere i Sproget og for Sproget ha til Opgave bare at murre men gi etter for Maulpaafundene – og næste Gang gi etter igjen?

Skolerne – javel. Og Bladene.

Men skal Vernet for det norske Sprog verne Skolerne og Bladene? Det skal verne Sproget. Lat Vernet prøve at rydde ut av det unorske i sin Sprogføring, lat Vernet begynde med at skrive et norskere "Forord". Vi skal opnorske Sproget.

"Riksmaal" kaldes det ogsaa. Vernet akcepterer da to Sprog i Landet, men vi har bare ett: det norske Sprog som det er idag. Det andre er intet Sprog, det er Maul.

Hamsun kom forresten tilbake til sitt negative syn på *Norsk Riksmålsordbok* ved en seinere anledning. I et brev datert november 1930 til Knud Lassen – som var ansatt i Gyldendal – skreiv han (Næss 1999: 362): "Jeg har ogsaa i min siste Bok prøvet at skrive et Sprog som ikke trængte alle Riksmålsordbokens Danismer og Germanismer. Jeg vet ikke om nogen har merket denne Opnorsking?"

I *Aftenposten* 27. april 1933 kunne man lese en artikkel med tittelen "Riksmålet påny i fare", også omtalt i kapittel 4.7 (vedlegg 2). Artikkelforfatteren har tatt for seg innstillingen fra Stortingets kirke- og skolekomité om skjerpelse av kravene til tilleggsstilen til eksamen artium og dessuten det faktum at det forelå et forslag om å nedsette en komité med mandat å foreslå en ny rettskrivningsreform. Haugen (1968: 94) sier at spørsmålet kom opp som et biprodukt av debatten om den nevnte artiumstilen: "Skolefolk hadde krevd klarhet i bruken av de valgfrie formene i 1917-ortografien [...]." Han skriver videre at rettskrivningskomitéen skulle fortsette arbeidet med å få de to språkene nærmere hverandre "[...] ved å gjøre noen, eller alle, valgfrie former fra 1917 obligatoriske".

Avisa ønsker å vite "[h]vad våre diktere, skolefolk og forretningsstanden mente om det nye rettskrivningsforslag", og den "[...] har henvendt sig til den del av dem som virkelig vet hvad sproget er, og som b r u k e r det [...]". Igjen ser man at både Hamsun og avisa er enige i det synet at det er forfatteren som trenger språket. *Aftenposten* skriver videre at forslagsstillerne i innstillinga har sagt at "[m]an er opmerksom på, at treghet, sneverhet og særinteresser vil motsette sig en sådan opgave". Under overskrifta "Målfolket vil lamme det norske sprog" skriver avisa at Knut Hamsun som svar på henvendelsen har sendt følgende korte kommentar: "- Nei, det er nettopp "treghet, sneverhet og særinteresser" hos målfolket som endda engang vil gjøre sitt beste for å lamme det norske sprog."

*

Ved gjennomgang av alle Hamsuns brev i Næss (1994–2001) har jeg forsøkt å finne steder hvor Hamsun uttaler seg om noe som har med språket å gjøre etter 1933, men det ser ut til at engasjementet på dette området har vært svært begrenset. Jeg har likevel funnet noen få brev av interesse.

Tidligere omtalte Dagny Kristensen (kapittel 10.2) må ha bedt Hamsun om et råd i en språksak, for i et brev av 3. oktober 1934 skriver Hamsun til henne (Næss 2000: 57 f.):

Det er Mowinckel som ved sin Lefling med Arbeiderpartiet har sat slik forførdende Fart og numerisk Makt i Sprogødelæggelsen. Mowinckel skulde været endelig væltet i Sommer.

Jeg et Raad – hvad skulde det være!

Det maa være søt for Bødtker, Mørland og de andre som trasset igjennem den siste "Retskrivning" i Ordboken, for nu blir det jo en endda nyere. Det var fremsynte karer, faste Karakterer!

Nei jeg har nok ikke noget Raad.

Næss (loc.cit. note 2) sier at Mowinckel, som var venstrepolitikere og statsminister i en mindretallsregjering i 1933, var en person Hamsun hadde lite til overs for. Bødtker og Mørland var medlemmer av Riksmålsvernets ordboksutvalget, og Hamsun har i brevet som er omtalt, ytret seg negativt om det produktet arbeidet førte til. "en endda nyere" må vise til den nye rettskrivningskomitéen og arbeidet med 1938-reformen.

21. oktober samme år skreiv Hamsun (op.cit.: 61) i et brev til forleggeren Harald Grieg: "Saa, det er "ikke mulig at komme forbi" Løvlands Retskrivning [= 1917-rettskrivningen]? Og naar nu Liestøls kommer? Sa dilter vi efter igjen." Her gir Hamsun tydelig uttrykk for hva han mener om alle rettskrivningsreformene uten å utdype spørsmålet nærmere. Det ser ut til at han var lei av å engasjere seg ytterligere i språksaker.

Man kan likevel finne spor av Hamsuns engasjement på området, for etter krigsutbruddet, nærmere bestemt 27. oktober 1940, skriver han i et brev til Karl Emil Bødker (Næss 2000: 275), som arbeidet med *Norsk Riksmålsordbok* (se ovenfor): "[...] Naar Quisling om ikke saa længe overtar Regjeringen kunde det kanske bli Tale om. [...] Men De med Deres Navn i Sprogsaken kunde kanskje personlig mase litt, Lektor Bakke ogsaa, det vil ikke skade." Hva Hamsun mener her, er ikke så lett å vite, men jeg synes det er interessant i denne forbindelse å nevne (Næss loc.cit.) "[...] at Nasjonal Samling hadde en språkparagraf i sitt partiprogram (om "den naturlige sammensmelting av de to målfører") og kom med en ny rettskrivning i 1941." Haugen (1968: 128f.) skriver om

dette: "De største rm-organisasjonene, riksmålsforbundet og Oslo riksmålsforening hadde erklært våpenstillstand i språkstriden så lenge okkupasjonen varte."

I et brev til sønnen Tore (Næss 2000: 503 f.), sannsynligvis fra Landvik Gamlehjem i mai 1947, undrer Hamsun seg over at det virkelig er noen landsmålsfolk som bryr seg om å skrive om han: "Jeg har ikke faat Tid til at læse de svenske Utklip enda. Merkelig forresten, det er nogen Landsmaalsfolk [!] som skriver om mig." Næss sier i en note til brevet at Hamsun med "Landsmaalsfolk" visstnok mente forfatteren Olav Gullvåg, som skreiv om Hamsun i avisa *Varden*. Hamsun skreiv tilbake til Gullvåg 29. mai (Næss op.cit.: 505): "Det er rart med dere Maalfolk, de eneste som husker mig, først De og nu Leiv Sem." Sem var, stadig ifølge Næss (op.cit.: 506 note 2), "[...] bonde i Heddal med litterære interesser – særlig opptatt av Hans E. Kincks forfatterskap".

Siden bøkene til Næss bare gjengir brev fra *Hamsun*, er det mange ganger umulig både for Næss (og andre) å sette uttalelsene inn i en sammenheng. Jeg har valgt å utelate brev som *kanskje* kan være av interesse og heller konsentrere meg om de som gir et meningsfylt innhold. Noen uttalelser om rettskrivning og korrektur tar jeg med i kapittel 12.

DEL 3 DRØFTING OG OPPSUMMERING

Kapittel 12 'Opnorsking', omskrivning og litterær praksis

12.1 'Opnorsking'

Ved gjennomgangen av Hamsuns brev og artikler i del 2 er det ett ord som stadig går igjen i hans argumentasjon om hvor viktig det er å komme bort fra dansken og gjøre språket norskere; nemlig *Opnorsking*. Han gjorde alvor av sitt ønske om å 'opnorske' språket omtrent fra første bok. Han sier selv flere steder at han er motstander av innslaget av tysk i det danske språket. Jeg mener at det er grunnen til at han bruker ordet 'opnorske' i stedet for 'fornorske'. Jeg viser også i den forbindelse til kapittel 8, hvor Hamsun i vedlegg 5n skreiv: "Vi har saa meget utenlandsk at stræve med allikevel om vi ikke lægger Vinn paa at vernorske Norsken." Popperwell (1963: 301) skriver at Hamsun i en margnote i boka *P.A. Munch og samtidens norske målstrev* av Trygve Knudsen har skrevet "Mit Ord" om Knudsens bruk av 'opnorsking'. Popperwell mener at Hamsun var den første som brukte ordet i artikkelen "Sproget i fare" (kapittel 9). Dette stemmer ikke. I kapittel 8 har jeg vist at han allerede i 1913 – altså 5 år før artikkelen – blant annet brukte ordet 'Opnorsking' i en kladd (Næss 1996: 447): "Skriftsprogets Opnorsking er Nationalpligt og sund Fornuft – hvor langt Skridt nu faar offentlig Diskussion og Uttalelser av Riksmålsforeningen avgjøre."

Øyslebø (1964: 28 f.) viser eksempler på 'opnorskingen' allerede i romanen *Bjørger*, som kom ut i 1878. Hovedtrekkene er "Den nye skrivemåden", Bjørgers egen betegnelse for Bjørnson-stilen:

I denne nye skrivemåten inngikk også en lang rekke fornorskinger i ordforråd (en mengde småord: "atpå", "atåt", "atmed", "ati"), i ordform ("ha", "bli", "ta", skjønt inkonsekvens i kortformer), i morfologi ("mindte", "smakte") og særlig idiommer [...] 'svare fremi', 'ottest for' (merk: *-st*), 'få nys om', 'ha smit for' [...].

Fornorskingen trekker også med seg en rekke dobbeltbestemmelser på substantiv og etterstilte eiendomspronomen, videre rent ortografiske endringer som 'udveksling' og 'kjerlighed', riktignok både inkonsekvent og med mange trykkfeil, ja til og med en rent typografisk endring som liten forbokstav på substantivene, noe den moderne Hamsun aldri skulle komme tilbake til [...].

Som sagt var det en del inkonsekvenser i disse første forsøkene på å skrive norskere, blant annet når unggutten Bjørger skulle uttrykke sin skuffede kjærlighet. Øyslebø uttrykker det slik (op.cit.: 29): "Til patos duger altså ikke den nye skrivemåten, og da faller Knud Pedersen Hamsund tilbake i magasinlitteraturens manérer, godt oppspedd

med retoriske vendinger fra bønner og prekenstil." Øyslebø sier at dette ofte førte til ufrivillig komikk og "dunkel kvasi-patos", "misforståtte eller malplasserte fine ord" og feil bruk av fremmedord. Disse tingene blei ikke Hamsun kvitt før han kom ut med *Sult* i 1890, og Øyslebø mener at dette blant annet kan skyldes "nordlandsdialektenes store forråd av lånord" eller "en allmenn tendens i dialekter" til feilbruk av ord. Ved siden av den nye skrivemåten har Øyslebø vist til andre spesielle trekk ved romanen, men disse kan ikke sies å være spesielt særnorske og er derfor ikke av interesse her.

Ifølge Øyslebø (op.cit.: 33 f.) var København sentrum for litterære strømninger i tida, men Hamsun reiste ikke dit. I stedet dro han til Hardanger i 1879, og han fornorsket til og med navnet sitt "[...] til Knut Pederson – som hos Janson og Bjørnson – og drog så til Wergelands "underdeilige Hardanger", til et helnorsk landskap og bondemiljø med et helnorsk språk [...]". Hamsun skreiv i denne tida å i stedet for aa og liten forbokstav i substantivene, for, som Øyslebø skriver:

[...] dansk skulle han ha seg frabedt, ennå lykkelig uvitende om at han et tiår senere skulle komme til å harselere over den ennå så forgudede Bjørnsons forsøk på "at gjøre noeget specielt norskt landsgyldigt ud af de svenskskrevne ord 'innerlighed', 'full visshet' osv."

Romanen *Mysterier* kom ut i 1893, og Øyslebø (op.cit.: 263) skriver at den

[...] er den eneste av romanene der det stilistisk blir utnyttet valørforskjellen mellom norske og danske ordformer – eller om en vil: mellom talespråklige og skriftspråklige. De særnorske er da sterkt nedsettende – som i Nagels tankemonolog, der det alluderes til bondens eget språk når han omtales:

Nagel lå stille og iagttog bonden. Der havde vi ham! Der var sætersdølen, nordmanden, he-he, jo, der var den indfødte, med kaka under armen og kua i hælene! Å, det var et syn! He-he-he-he-he, Gud hjælpe dig, du gæve Norges viking, om du løste lidt på skærfet og slap lusa ud!

Selv om Hamsun prøvde å gjøre språket sitt norskere, beholdt han ifølge Øyslebø (1964: 49) "[...] mange danske ord og uttrykk helt fram til etter hundreårsskiftet".

I et brev fra Hamsun 4. november 1902 til Lauritz Christian Nielsen, som ifølge Næss (1995: 108 f.) var dansk dikter og i årene 1901-1908 konsulent i Den Gyldendalske Boghandel, skreiv han: "Jeg faar endog fra Professor Storm, vor største Sprogautoritet, et varmt Kort med Tak og Ros, hvori han bl.a. siger at Sproget er "mønstergyldig" [...]." Her ser det ut til at selv Hamsun med sine spark mot professorer og filologer satte pris på ros for sin språkbruk.

I forbindelse med andre brev har Næss vist til at Hamsun tidlig tok i bruk en del særnorske ord, for eksempel "[...] en bråte, en draug, et møne, ordhitten, en skare (snø), en skigard o.a. [...]" i diktet "Sne", som blei trykt i 1905 (Næss op.cit.: 307 note 2).

Hamsun ville selv at man skulle sende med en ordforklaring, men det blei ikke gjort.

Fra og med *Sværmere* (1904) ser det ut til at Hamsun virkelig gikk inn for å 'opnorske' språket sitt ifølge Øyslebø (1964: 265):

I løpet av denne tiårsperioden fra "Sværmere" av gjennomfører Hamsun en gradvis fornorsking av ordformene. Det kan gjelde rent ortografiske endringer, men også morfologiske. Til dels kom det endog inn diftonger, uten at de nå fikk seg tillagt noen særvalør. Disse rent språklige tillempninger fikk også følger for stilpreget, dels ved den mer talespråklige tone som slike former gjerne gir, og dels ved den gjensidige harmoni med de øvrige dialekttrekkene – muntlighet som helhet.

Øyslebø (loc.cit.) sier videre at "[h]arde konsonanter – som Hamsun hadde skjelt ut i anmeldelsen av "På Guds veje" (se kapittel 5) – innføres fra og med "En vandrer spiller med Sordin" i 1909" (op.cit: 265), men forfatteren brukte dem ikke helt konsekvent. Harde konsonanter blei innført i 1907-rettskrivninga, og allerede i et brev til forlagsdirektør Lars M. Swanström i desember samme år kunne man finne eksempler på dette hos Hamsun, for eksempel i ordene "Motbør" og "Uttog". Dessuten skreiv han "av" for tidligere "af" (Næss 1995: 357). I et annet brev til Karl Larsen fra oktober 1909 (Næss 1996: 215) uttalte Hamsun: "Er det ikke en forfærdelig Ortografi vi ha faat? Men slik er den."

Det fins også andre eksempler på fornorsking, igjen under henvisning til Øyslebø (1964: 265 f.): "Pluralendelsen *-er* etter norsk fordeling blei først innført i det følgende bind av trilogien, i 1912. Samtidig blei *j* i diftonger skiftet ut med *i*, bløt uttale blei markert ved *j*-skrivning (gjøre, osv.), og *e* blei innført istf. tidl. *æ* i en rekke ord." Heller ikke i dette tilfellet var gjennomføringen helt konsekvent. Som en liten kuriositet kan nevnes at Hamsun i et brev til Swanström fra oktober 1909 skreiv (Næss 1996: 211): "Og da jeg aabnet det første Bind faldt mit Øje paa en Trykfejl: der stod Arbeide istedetfor Arbejde."

Øyslebø (1964: 266) viser videre til at Hamsun i artikkelen "Landets sprog" (kapittel 7) nevnte at mange diktere nå har fornorsket sitt språk "[...] ikke gjennom det oppkonstruerte landsmål, men ved å ha omgås bønder: "de har optat ord fra og bygget sætninger efter landsfolks tale.""

Jeg har i dette kapitlet tatt med mye av Hamsuns 'opnorsking' basert på Øyslebøs (1964) studier. Selv om mye er relatert til tida *før* Hamsun skreiv sine mest kjente artikler om språket, synes jeg likevel det er interessant å merke seg at han – selv før han blei en anerkjent forfatter – var så opptatt av å komme bort fra det danske. Ikke bare brukte han andre ord og uttrykk og dialektord, men han unngikk også den tunge "kansellistilen", som kjennetegnet dansken.

12.2 Omskrivning

Jeg har allerede nevnt ved gjennomgangen av artiklene i kapittel 8 hvilket oppstyr det skapte da Hamsun selv skreiv om noen av diktene sine etter den nye rettskrivningen av 1907. I tillegg til de nevnte innleggene skreiv Sigurd Hoel en rasende artikkel i det konservative studentbladet *Minerva* (1916) kalt "Et ord til Knut Hamsun". Her nevner han at Hamsuns samlede verk er kommet ut i ny rettskrivning av 1907, og han mener at selv om "de dannede med bokskap" er fornøyde, så er det slett ikke sikkert at de som kjente de gamle utgavene og var glade i dem, var like fornøyde. Og Hoel mener som så mange andre at det spesielt har gått ut over diktene (s. 51): "Hvad har ny rettskrivning med vers at gjøre? Og hvad har den aldrende digter med sin ungdoms lyrik at bestille? Han har hat for meget med den at gjøre i denne utgave. Hamsun skulde være den sidste til at mishandle sin ungdoms verk."

Jeg har undret meg over om det virkelig var Hamsun selv som satt og rettet alle romanene og diktene, og har spurt både ansatte på Gyldendal Forlag og Hamsun-kjennere om dette. I et intervju jeg hadde med forfatteren og forskeren Lars Frode Larsen 9. august 2002 bekrefter han at det var Hamsun som i nyutgaver rettet sine tidligere utgivelser etter nye rettskrivningsregler han mente sto for den 'opnorskingen' han var tilhenger av. Man får også dette inntrykket ved å lese brev fra Hamsun til sine foreleggere. Han skreiv for eksempel i et brev datert 4. desember 1915 til Christian Kønig, som ifølge Næss (1997: 42 note 1) var dansk forlagsbokhandler ansatt i Gyldendals Kristiania-kontor 1907-27 (Næss op.cit.: 69 f.):

Jeg var alt gaat i Gang med Korrigeringen av mine gamle Bind da den nye Utgave med de englerene Blade kom. Jeg hadde læst langt ut i *Sult* – saa opgav jeg det. Nei ved Gud jeg orker det ikke, De faar gjøre med mig hvad De vil. Det maa kunne findes en Mand som har Jærnhelse nok til at omskrive mit Sprog ifra bløte Konsonanter til haarde. Og ikke engang det orker jeg at *læse* alt dette og ændre i Teksten – jo naturligvis vil jeg prøve det og smaarette litt; men Saken er: jeg er saa flau at jeg helst vilde kassere altsammen og skrive det op igjen. Nu er jeg omtrent midtveis i *Munken Vendt* som er paa Vers og *maa* omskrives. Men siden jeg altsaa er midtveis saa fortsætter jeg i mit eget Ekspl., jeg tror nok Rettelserne skal bli tydelige der

ogsaa uten rene Sider. Men de andre Bøkerne skal jeg saa bruke de tilsendte Eksp. til.

Men altsaa: *Ortografien maa jeg slippe*. Jeg retter hist og her Tekst.

Tore Hamsun hadde tatt vare på en udatert brevttekst av Hamsun som lyder (Næss op.cit.: 70 note 3):

Jeg er nødt til at be Korrekturlæseren rette opp Sproget i mine Bøker i norsk Retning, selv har jeg ikke orket at læse dem over igjen. Jeg henviser til 'Segelfoss by' og gir her et Par Regler: Bjærg – Berg (og der dette ikke høver: Fjæld)

- Digter – Dikter
- Ko – Ku
- Gjet – Gjeit
- Gange – Ganger, Dage – Dager, Arme – Armer
- der er mange – det er mange
- henne ved Vinduet – bort ved V., hen til – bort til
- ovenikjøpet – atpaa Kjøpet
- forat – for at
- græter – graater
- hindanden – hverandre
- kun, blot – bare
- betød – betydde
- Kommaer strykes allevegne hvor det gaar an.
- Morgenens – Morgningen

Ved å studere flere utgivelser av Hamsuns romaner som blei skrevet før 1907-reformen, finner man at det blei gjort til dels store endringer. Jeg har valgt å ta for meg *Ny Jord*, som første gang kom ut i 1893. En annen hovedfagsstudent, Wenche Rokkan Iversen, som skriver en litterær oppgave om denne romanen, ga meg idéen da hun fortalte at hun hadde merket seg at to forskjellige utgaver var svært ulike. I den andre utgaven, som blei trykt i 1908, er det få forandringer som går på fornorsking. Det kan tyde på at det var for kort tid etter 1907-reformen, men man kan likevel finne noen få eksempler på endringer.

Jeg har først tatt for meg utgavene fra 1893 og 1908 og sammenliknet de første sidene. Orden 'Hø' fra originalutgaven (Hamsun 1893: 3) er blitt til 'Høj' i utgave to (Hamsun 1908: 5); 'Hovedet' (s. 3) er endret til 'Hodet' (s. 5); 'ustandselig' (s. 5) til 'ustanselig' (s. 6) og 'raaber' (s. 8) til 'roper' (s. 8). Det er videre eksempler på utskifting av ord (s. 5): "sidder *allerede* sønnen [...]" til (s. 5): "sidder *alene* sønnen [...]" og (s. 5): "En Mand *trækker* et sandt [...]" til (s. 6): "En Mand *skyver* et sandt [...]". Noen steder er relativ-konjunksjonen 'der' endret til 'som', som i setningen "[...] en Lyriker, der blot slentrer ligegyldigen om forat adspredde sig selv" (s. 5). Den er endret til "[...] en Lyriker som

blot slentrer likegyldigen om for at adspredde sig selv" (s. 6). I denne setningen ser man et par grafiske endringer også: 'forat' er blitt til 'for at', og Hamsun har utelatt komma i den andre setningen. Det siste er kanskje den endringen som forekommer hyppigst i utgave to, og det er slett ikke bare til det gode. Her forekommer en mengde feil, iallfall etter dagens kommaregler! En annen grafisk endring er sløyfing av anførselstegn ved direkte tale.

De virkelig store endringene kommer i utgaven fra 1916, hvor Hamsun blant annet nå har gått helt bort fra bløte konsonanter. Jeg har sammenliknet utgave to (1908) og tre (1916) og kan kort nevnte noen eksempler: 'vaagne' (s. 7) til 'vaakne' (s. 1); 'aabnes' (s. 7) til 'aapnes' (s. 1); 'sidder' (s. 7) til 'sitter' (s. 1) og så videre. Et ord som 'Toug' (s. 7) er blitt til 'Taug' (s. 1), og 'Kammerat' (s. 6) til 'Kamerat' (s. 1) i neste utgave. (Jeg trodde først at dobbel konsonant i ordet var en skrivefeil, men han funnet samme stavemåte hos Bjørnson.) I tillegg skriver Hamsun nå *kj* og *gj* foran fremre vokal der han tidligere brukte bare *k* og *g*. Et par eksempler på dette er 'skjæggede' (s. 1) for 'skæggede' (s. 7) og 'gjennemser' (s. 1) for 'gennemser' (s. 7). Han bruker nå pluralendelsen *-er* konsekvent; mens han tidligere brukte dels *-e* og dels *-er* etter danske regler, som i følgende eksempel: "Man skimter svære Stabler af Sække og Kasser, af Matter og Tønder derindre [...]" (s. 7). I siste utgave lyder samme setning: "Man skimter svære Stabler av Sækker og Kasser, av Matter og Tønder derindre [...]" (s. 1). Her ser man også at 'af' er blitt til 'av'. Det siste eksemplet jeg vil trekke fram, er at tidligere *j* i diftongmarkeringer nå skrives med *i*, som i ordene 'Støj' (s. 7), som er blitt til 'Støi' (s. 1), og 'hejse' (s. 7) til 'heise' (s. 1). Man kunne vise til mange andre eksempler, men jeg tror jeg har fått fram det essensielle her; nemlig at Hamsun fra nå av i hovedsak rettet seg etter den 1907-rettskrivningen, selv om han uttalte seg negativt om den (kapittel 12.1). De eksemplene jeg har nevnt her, er i overensstemmelse med Øyslebøs observasjoner ovenfor og med Hamsuns brev til Kønig sammen med det udaterte brevet nevnt ovenfor.

Det kom en ny utgave av *Ny Jord* i *Samlede verker*, Andet Bind i 1932. Jeg har ikke studert den i detalj, men den ser ut til å være nesten identisk med 1916-utgaven. Uten å ha sikkert belegg for påstanden, tror jeg at Hamsun på dette tidspunktet syntes han hadde lagt ned nok arbeid i tekstene sine. I enda seinere utgaver av romanen, for eksempel en av 1992 (1954), er teksten til dels skrevet om og endret til en mer "moderne" stil. Hamsun døde i 1952, så her kan man med sikkerhet si at han ikke har vært inne i bildet.

Det var ikke bare i forhold til *egne* tekster Hamsun blei tatt med på råd – eller blandet

seg inn. Alf Harbitz, som er nevnt i forbindelse med artikkelen "Valgene og riksmålet" i kapittel 10.2, skulle oversette en bok av polakken Piotrowski, mens Hamsun fikk i oppdrag å skrive et lite forord til boka (Næss 2000: 60). I et brev datert 14. oktober 1934 til forlegger Grieg skriver Hamsun (Næss loc.cit.):

Jeg vet ikke om Harbitz har skrevet litt for fort. Her skulde været et megt soigneret Sprog. Han taler om at være "paa Moen", det er en Vulgarisme endog paa Norsk. Han bruker "naa" for nu, det er Osloslarv. Vil han ogsaa si: i dette Naa? Han skriver Flukt – som om Ordet kommer av flykte. Jeg vet det er saakaldt Norsk nu, men like galt efter Kilden, som saa meget andet, f. E. Jakt for Jagt.

Men hvordan du vil faa "Menneske" ut av Korrektoren er en Gaate for mig. Jeg har aldrig set værre Sats. Jeg vil bede om at mine linjer sættes med *min* Retskrivning og at jeg faar Korrektur, du skal faa den tilbake straks. Hvis du vil sende mig en siste Korr. for hele Boken som det i Tilfælde endda gaar an at faa rette i, saa vilde jeg det gjerne.

Det er tydelig at noen har reagert på Hamsuns innblanding i oversettelsen, for noen få dager seinere – 21. oktober – skriver han igjen til Grieg (Næss op.cit.: 61): "Det var da svært til Opstyr jeg er skyld i nu igjen. Jeg akter naturligvis ikke at fare over Harbit's Sprog, jeg pekte bare paa et Par Uttryk."

Til slutt vil jeg nevne at det allerede på slutten av 1930-årene blei populært å gjendikte kjente forfatters verk til bruk i skolen. Her tok man bort partier man mente var for "vågale" for datidens gymnasiaster, og det blei tillatt å bruke et språk som til dels var fjernt fra det forfatteren brukte. Også Hamsun blei utsatt for fenomenet, men han blei tatt med på råd. I et brev til forlegger Harald Grieg i Gyldendal datert 19. januar 1937 (Næss 2000: 164) skriver han: "Naturligvis skal du gjøre det du vil med "Markens Grøde" til Skolebruk, og naar vi har utgit den paa Albanisk kan vi altid sende den ut i den nye "Retskrivningen" ogsaa." Næss sier i en note til brevet at romanen kom ut i 1939 "[...] i en skoleutgave redigert av rektor Marius Sandvei – sterkt forkortet og med ny rettskrivning". I en avisfeide som foregikk i *Dagbladet* i 1956, da skoleutgavaen blei utgitt på nytt, var det til dels voldsomme protester mot den nevnte utgaven av Sandvei. Kritikken gikk på fornorskingen og forkortingene av utgaven, men Sandvei mener i en artikkel i *Dagbladet* nr. 52 at han har god samvittighet: "Jeg skrev den gang, i 1939, for sikkerhets skyld til den som burde være nærmest til, nemlig Knut Hamsun selv. Og jeg mente det måtte være brukbart når forfatteren ikke hadde noe å innvende hverken mot forkortelsen eller rettskrivningen." Det er likevel interessant å merke seg at Hamsun, som da var 80 år gammel, nå var blitt så "radikal" (eller likegyldig?) at han gav tillatelse til en slik omskrivning av sin egen tekst – og det til et ganske radikalt bokmål!

Her kan det være på sin plass å nevne at Sandvei selv var en stor beundrer av Hamsuns særnorske stil. I en avisartikkel i *Dagbladet* (1956 nr. 52 9 mars) skreiv han: "[...] og Hamsun er en av de forfattere som har tilført vårt skriftspråk mest av norske elementer, mer og mer gjennom årene."

12.3 Språklige synspunkt i *Segelfoss By*

I romanen *Segelfoss By* fra 1915 har jeg funnet noen eksempler på Hamsuns utfall mot "målet". Jeg har bevisst valgt denne romanen fordi jeg i en privat samtale med Nils M. Knutsen har fått tips om at denne inneholdt denne typen "harselas". Han mente også at det ikke er mange slike eksempler i Hamsuns romaner.

I del 2 har jeg vist at Hamsun var direkte motstander av Ivar Aasens landsmål, som han heller ikke ville anerkjenne. Han skreiv for eksempel om Hægstad (vedlegg 3g): "Han skriver ikke i et Sprog som han har lært, han skal prøve at kunstle og knote sig frem i et Menneskemaal som ikke er til. Saa blir det der efter."

Romanens fortellerstemme snakker om hvordan presten Lassen, som opprinnelig het Lars Emanuelsen, men som skiftet navn da han blei prest, gikk fram for å vinne popularitet og anerkjennelse (Hamsun 1967: 268): "Gutten Lars blev motigere, han fik lyst til å vise sig frisindet, han optok den folkelige grundtænkelse fra syttiårene, pleiet omgang med målstræv og blev storartet hyggelig." Per på Bua, som lå for døden, fikk snakke med presten og kom med sine ønsker før han skulle gå bort. Fortelleren fortsetter (op.cit.: 275):

Præsten talte pent tilbage, ja for å gjøre sig fuldt forståelig for denne dypt nødlidende sjæl grep præsten til målet og uttrykte sig på det så godt han hadde lært. Det gikk brillant, Per på Bua blev kvikkere, han lo forekommende, det var trøisomt å høre så rare ord, sa han. Men forresten så måtte de nu bli alvorlige, for han vilde beredes, sa han.

Man ser her at Hamsun gjør narr av de som snakker landsmål, og han framstilte det som et språk som knapt var forståelig for den "vanlige mann". Jeg tar med ett eksempel til (op.cit.: 290 f.):

Kapteinen selv var i land hos hr. Holmengrå eller han gik omkring i omegnen og så sig om. Folk møtte ham hist og her, han talte til dem og lo og kunde si nogen Segelfossord, men ellers bare det rareste krakra. Det måtte være målet han talte. Redaktør Kopperud blev spurt og han sa at det måtte være målet.

Siden præsten Lassen var på Segelfoss hadde målet fått et stolt opsving her, det hadde vægt når denne lærde og berømte geistlige var målmand og endog præket Guds ord på mål.

Alle hr. Holmenrås arbeidere som nu gik ledige blev målfolk og forbauset hverandre med sine fremskridt, og nu kom en stor kaptein fra det fremmede og utenlandske og var målmand. Kapteien gik også ind på bua og så sig om og kjøpte et og andet småt og pratet ustyrtelig krakra; det var ikke mulig å ta feil, alle skjønnte det han sa, ja det var morsmål, en mindelse til hjærtet om den fjærne norske fortid. Lediggjængerne nikked mange ganger til kapteinen og begyndte å efterape ham. Han lære dem meget på kort tid. Det var bare skade at han reiste igjen.

Etter mitt skjønn er passasjene ovenfor en direkte latterliggjøring av landsmålet og brukerne av det. Etter Hamsuns mening snakker personene "krakra"; altså et ubehjelpelig kråkemål som få forsto. Grunnen til at noen i det hele tatt ville lære seg det, er enten at de skal oppnå noen særfordeler – som presten – eller at de tror det må være ekstra fint å snakke landsmål når både presten og bereiste folk snakker det.

Jeg har tatt med disse eksemplene fordi jeg synes det er interessant å påvise at Hamsun agiterte for sitt syn på landsmålet på samme måte som i avisartiklene og debatten i sine fiksjonstekster. Man kunne ha lett etter flere bevis på det samme, men jeg har valgt å nøye meg med denne ene boka.

Kapittel 13 Hamsuns språkideologi

Etter å ha gjennomgått alt Hamsun skreiv om språklige emner, er det nå aktuelt å prøve å svare på et av spørsmålene jeg stilte innledningvis (kapittel 1.1): Hadde Hamsun selv et klart språkideologisk syn? Jeg mener at man ut fra de synspunktene han ga til kjenne gjennom artiklene og brevene som er omtalt i del 2, kan svare ja på spørsmålet, men at dette var veldig *personlig* preget. Det er ikke mulig å putte Hamsun i en bås og påstå at han tilhørte en bestemt kategori av måldebattanter. Han hadde sine egne helt klare meninger om hva *han* mente var viktig i forhold til det å ha et felles skriftspråk i Norge.

Bleken (1966) prøver i sin bok å vise hva som er karakteristisk for ulike språkgrupper og språkstridsgrupper, og han forklarer forskjellene på for eksempel språkstrev (op.cit.: 18): "[...] *all bestrebelse, alt målbevisst programmatisk arbeide som sikter inn på å forandre sprogstradisjonen* (herunder også: erstatte den med et nytt sprog)", språkstrever: (loc.cit.): "'person som er tilhenger av sprogstrev'" og ikke-strever (op.cit.: 19): "[...] motstander av sprogstrev – han behøver ikke være motstander i annen forstand enn at han ikke er tiltalt av det og ville foretrekke at det ikke fantes sprogstrevere." For meg blir det umulig å plassere Hamsun som typisk for den ene eller den andre gruppen; han passer liksom ikke helt inn. På ett punkt vil jeg imidlertid si at han passer til en beskrivelse. Det er hvor Bleken (op.cit.: 17 f.) prøver å si hva en person som sier han er tilhenger av ordet 'fornorskning' (av riksmål), står for. Det kan bety noe så enkelt som at man er tilhenger av at språket blir norsk(ere), men det kan også bety at man er tilhenger av at man gjør noe aktivt for å få dette til: "Med dette eksempel har vi villet minne om at det må sondres mellom det å nære et uforpliktende mer eller mindre vagt *ønske* om sprogforandring og det å sette seg til oppgave eller *mål* å realisere en sprogforandring."

Etter min mening gjorde Hamsun noe aktivt for å få riksmålet norskere; han ikke bare uttalte at han ønsket det i flere sammenhenger, men han arbeidet for det ved de endringene han gjorde i sine egne tekster og ved å stadig ta i bruk flere typiske norske ord; også fra det norske talemålet eller dialektene. En slik person er ifølge Bleken (op.cit.: 12) "fornorskingsstrever", og vedkommende er per definisjon riksmålsbruker. Bleken mener at det i denne sammenheng er betimelig å stille spørsmålet (op.cit.: 19): "Fornorskning av hva, dvs. hvilke sider av sproget interesserer man seg spesielt for?" Hans svar faller også sammen med Hamsuns praksis. Bleken mener at en seksdeling av sprogdebatten er riktig: "Ortografi, lydverk, formverk (bøyningsforhold), ordforråd (herunder avledning), syntaks og til slutt – på tvers av det øvrige – stil." Igjen må jeg vise til Øyslebø (1964), som har vist disse sidene ved Hamsuns 'opnorsking' ved

utallige eksempler.

Slik jeg ser det, er det nødvendig å skille mellom flere *stadier* i Hamsuns syn på språk og språkforhold.

Det første stadiet faller sammen med Hamsuns tidlige uttalelser omtalt i kapittel 5. Han var her opptatt av *måten* ting blei framført på, og hvordan ordene blei uttalt, for eksempel i tilfellet med lekpredikanten på Toten (1880) og Kallum i Amerika (1886). Dette er av Larsen og Øyslebø tolket som bevis for at Hamsun var tilhenger av Knudsens "landsgyldige uttale". Det er sikkert riktig, men jeg har også vist at Hamsun gjorde litt narr av "Hva jeg skrev, det skrev jeg-Menneske Knud Knudsen".

Omtrent samtidig (1888) reagerte han på at Amalie Skram og Kinck brukte dialektord i sine bøker. Det stemmer med Øyslebøs syn, som går ut på at Hamsun på den tida betraktet dialekter og landsmål som like uverdige, mens han fikk et annet syn på dialektbiten etter århundreskiftet.

Øyslebø (1964) skriver at Hamsun disse første årene var fast bestemt på å bli forfatter, men at han i sin søken etter å bli antatt, var opptatt av slike ytre ting som nevnt ovenfor. Dette kan man lese mer utførlig om i hans bok i del I - "Veien til seg selv" fra s. 17. På vegen fram mot berømmelsen var Hamsun påvirket av andre forfattere – ikke minst Bjørnson – og han strevde med å finne sin egen stil og sitt eget språk (op.cit.: 47): "Et umiddelbart, naturlig og likevel preget språk kunne Hamsun bare bruke i privatbrevene i denne tiden. Alt annet måtte på noe vis gjøres til litteratur." Jeg har i kapittel 4.4 vist at Hamsun i denne tida (1886) blant annet henvendte seg til Garborg for å få hjelp med å finne de riktige ord og uttrykk:

"[...] de Ord, de sproglige Vendinger, som jeg har gjort mig mest Umage med, de lyd- eller fargebetegnende Udtryk, jeg har brukt istedetfor de gamle og udslidte, disse er det fortrinsvis som Redaktørene understreger med Blyant og sætter ? foran."

Han prøvde seg blant annet som foredragsholder (Øyslebø 1964: 47) : "Det gjaldt å ha meninger. Og Hamsun hadde ikke så få." Han gjorde en viss suksess med sine litterære foredrag i Amerika, og Øyslebø (op.cit.: 48) mener at han etter denne tida "[...] er fullt klar over den forskjell det er mellom muntlig og skriftlig framføring".

Etter at Hamsun hadde fått utgitt *Sult* i 1890, fikk han likevel ikke riktig fart på skrivinga, og det var i denne tida (1891) han dro på turné i flere norske byer med sine

litterære fordrag og for alvor begynte å skrive polemiske artikler. Det var i denne forbindelse Øyslebø kom med uttalelsen om at Hamsuns artikler rett og slett kunne betraktes som skriveøvelser. (Se kapittel 2.1.)

Min hensikt med å utskille disse årene som den første fasen av Hamsuns syn på språk og språkbruk, er nettopp å vise at han egentlig ikke hadde funnet fram til sitt eget språk til bruk i det litterære. Han kom riktignok med en og annen uttalelse om *andre* forfatteres språkbruk, men han uttalte ikke eksplisitt hva han sjøl sto for. Hans uttalelser om språkforhold var heller ikke så klart formulert som de blei etter at han begynte å skrive sine avisartikler om emnet i 1910.

I "mellomperioden" ca. 1892-1910 var Hamsun inne i en meget kreativ periode reint forfattermessig. Han var nå blitt en berømt forfatter både i Norge og i utlandet, og han hadde blant annet hadde fått ry på seg for å være en som gjennom sin litterære produksjon var med på den prosessen som Knudsentilhengerne og riksmålsforkjemperne sto for. Han hadde tatt i bruk en mengde typiske norske ord uttrykk, og jeg har i kapitlene om 'opnorsking' og omskrivning vist at han nå var meget bevisst bruken av disse. Han mente imidlertid at språkutviklingen skulle skje i et naturlig tempo uten innblanding fra lærere, professorer eller politikere. Det virker som om Hamsun mente at hvis det var noen som skulle ha et syn på hva som skulle være tillatt i skriftspråket, var *forfatteren* den rette å spørre. Hvem som skulle stå for den praktiske utformingen, tror jeg ikke han hadde noen formening om. I alle fall må Hamsun i denne fasen av livet og forfatterskapet selv trodd at han, som fikk så god tilbakemelding på det språket han brukte i sine romaner, virkelig var berettiget til å uttale seg om hvordan språket i landet burde skrives.

Hamsun sier selv at han tilhørte riksmålssida i et brev som jeg har referert til i kapittel 5:

Jeg kan desuten ikke oparbejde i mig nogen *Begejstring* over at vi ikke har noget norskere Sprog i Norge end bare et som maa fornorskes. Det *er* saa, men det er ikke skikket til at skape nogen Vidnetrang, synes jeg. Vi paa Riksmaalsiden faar vist begynde at gjøre noget mere, at opta flere og flere høvelige Ord fra Gammelnorsk. Morgenbladet og Aftenposten faar ogsaa prøve det.

[...]

Lærte vi Gammelnorsk og moderniserte det ind i vort nuværende Riksmaal der hvor det høvet saa vilde Norsk om en Menneskealder eller to være like saa forskjellig fra Dansk som Svensk er det. Og det vilde være norskere end alt Maalprat.

Dette bringer meg videre til påstanden om at Hamsun – som Aasen – mente at man ved tvil skulle gå tilbake til gammelnorsken for å finne opprinnelsen til ordene. Han kritiserte riktignok Falk og Torps etymologiske ordbok, men det tror jeg var fordi han syntes den var dårlig, og ikke fordi han var uenig i betydningen av etymologi. Jeg viser i denne forbindelse til Hamsuns gjennomgang av boka med liste over ord han savnet, nevnt i kapittel 6.2.

Uttalelsene ovenfor falt i den tida det var viktig for Hamsun å få fram at vi ikke hadde behov for landsmålet i det hele tatt, og selv om jeg ovenfor sier at han var mot reformarbeid, er det er likevel tydelig at han hilste rettskrivningsreformen av 1907 velkommen. Det synes jeg omarbeidelsene av diktene og romanene er et bevis for. Han hadde vel håpet at den skulle føre til at flere og flere skulle innse at "Kultursproget", som nå var blitt norskere, skulle overta helt og få vekk Aasens "lavede Normal" (= Vestlandsnormalen).

Det gikk ikke som han hadde ønsket, men da arbeidet med tilnæringslinja tok til for fullt, var han mere opptatt av sitt forfatterskap og sin familie enn å engasjere seg i debatten. Det viser blant annet den korte uttalelsen han kom med i forbindelse med *Riksmålsbladets* forespørsel om komitéoppnevningen for tilnærming i 1913 (kapittel 8). Da han endelig reagerte, blant annet gjennom sine store artikkel "Sproget i fare" (kapittel 9) fra 1918, var reformen av 1917 allerede så godt som vedtatt. Jeg har i samme kapittel vist at riksmålstilhengerne forut for reformen blei sterkt splittet i en konservativ og en liberal linje i tilnæringsspørsmålet, og det er helt klart at Hamsun hørte til de mest konservative som ikke ville tilnærming i det hele tatt. Her kan jeg blant annet vise til Hamsuns negative holding til *Riksmålsordboka* (kapittel 10): "Jeg har også i min siste Bok prøvet at skrive et Sprog som ikke trængte alle Riksmålsordbokens Danismer og Germanismer."

I sine seineste år – dvs. etter ca. 1930 – var ikke Hamsun så opptatt av språkspørsmål lenger, og i den grad han uttalte seg, var det gjentakelser av det språksynet jeg har presentert tidligere. Jeg viser i den forbindelse til kapittel 11, og vil kort og godt kalle dette det fjerde og siste stadiet.

Kapittel 14 Avsluttende kommentarer

14.1 Synet på forfatteren som språkkjenner

Flere ganger ved gjennomgangen av artiklene i del 2 er det kommet fram at forfatteren blei sett på som den som nærmest hadde fått utlevert en gave ved fødselen, og som dermed skulle være med på å bygge opp nasjonen og språket. Jeg skal gi et eksempel for å underbygge påstanden som tydelig viser hva Hamsun selv mente om dette (kapittel 9.2): "Det er Kunsten, det er Guds Gave. Hvad Komiteen kanskje tror, men det er ikke en Last, det er en Ævne, en overordnet Egenskap. Det er Guds Naade." Likevel ser det ut til at troen på begrepet "gudbenådet forfatter" minket kraftig etter Bjørnsons død.

En annen ting er at Hamsun mente at han og andre diktere hadde mer bruk for språket enn andre. Dette synet kommer han stadig tilbake til i artikkelen som er omtalt i kapittel 9: "Det at bruke Sproget er ikke det samme som at gi efter for sin Taletrang, at producere sig, at late Munden løpe. De som arbeider i sit Sprog og arbeider med sit Sprog skjønner Forskjellen her, Flertallet av Stortingsmænd vil derimot intet skjønne [...]." Et annet eksempel av Hamsun: "[...] Mændene er alle sammen Lærere. Det er ikke en av dem som har Bruk for Sproget til andet end bare at gjøre sig forstaat." Jeg gjentar også *Aftenpostens* uttalelse (vedlegg 6b), som etter å ha kalt Hamsun "Sprogets store kunstner" skriver: "[...] han [Hamsun] vil vise hvem der har ret og hvem der ikke har ret til at tale på det norske folks vegne, naar det gjælder at redde det norske sprog [...]." Løvland fikk, som jeg har vist flere ganger, spesielt gjennomgå (kapittel 7): "Ikke i en eneste av sine mange Livsstillinger har han [Løvland] vist sig at ha Bruk for Sproget, ikke da han skrev Kristiansands Stiftsavis, ikke til sine Taler i Tinget og utenfor."

Med hensyn til begrepet landsfader blei iallfall Hamsun aldri den landsfaderen andre utpekte han til, og så vidt jeg kan bedømme, har ingen andre forfattere etter Bjørnson innehatt denne rollen, som jeg har belyst i kapittel 4.3.

Emnene språkpolitikk, normeringer og språkplanlegging har jeg sett på i kapittel 3, der også begrepet "språk som organisme" er behandlet. Dessuten har jeg innledningsvis til hvert kapittel i del 2 sagt litt om språkpolitiske hendelser som fikk enkeltpersoner eller avisredaksjoner til å reagere. Et eksempel som underbygger organismesynet, er følgende Hamsun-uttalelse fra kapittel 9.2: "Sprog er ikke i sit Ophav Menneskeverk, det er i sit Ophav Naturprodukt. Som Esperanto var Maalet blit utstyret med Gloser og det hadde faat Grammatik som et Sprog, men det hadde ikke Medfødheth [...]." Jeg har

også pekt på at mange andre hadde samme mening som Hamsun om dette fenomenet. Jeg har bevisst valgt å ikke skrive så *mye* om de reint språkpolitiske emnene, siden det vesentlige for meg har vært *Hamsuns* oppfatning av den aktuelle situasjonen på disse områdene. I nyere tid kan man slå fast at Norge er kjent for å være et land hvor myndighetene har lagt stor vekt på språkplanlegging og språkrøkt (se for eksempel Haugen 1968 og Omdal og Vikør 1996), og jeg har vist at politikere har vært med på å bestemme det meste av det som har skjedd på disse områdene helt fra slutten av 1800-tallet.

I kapittel 4 har jeg pekt på at forfatterengasjementet for eller mot landsmålet og i språkspørsmål generelt var meget stort på den tida Hamsun var mest aktiv. Det kan man også konstatere ved å lese motinnleggene fra medforfattere, og ved å legge merke til hvor kraftig de uttrykte seg til fordel for et eller annet synspunkt i den aktuelle striden (del 2). Dette gjaldt både på området landsmål - riksmål og ved de ulike rettskrivningsreformene utover på 1900-tallet.

Jeg har videre vist at Hamsun selv tok konsekvensen av sin egen språkideologi (kapittel 13) ved stadig å forsøke å fornorske sine egne tekster – enten ved å endre gamle romaner og dikt – eller ved tidlig å ta nye ord og uttrykk inn i sin litterære produksjon. Han fulgte lojalt den linja Knudsen sto for; det vil si å fornorske dansken ved å bygge på den "landsgyldige uttalen" sjøl om han i teorien var kritisk til dette. Han var en foregangsperson på dette området og fikk anerkjennelse for det fra flere hold. Jeg viser for eksempel til uttalelsen fra *Dagbladet* (vedlegg 5g), som jo slett ikke var særlig "Hamsun-vennlig" i forhold til hans angrep på Marius Hægstad:

Hamsun har indlagt sig store fortjenester av vort sprogs fornorskning. Kanskje ingen av våre riksmålsforfattere skriver et mere personlig præget norsk. Her kan være stedet til at nævne dette; man læse især hans to siste Nordlandsromaner! (*Benoni* og *Rosa*, begge 1908; min parentes.)

Jeg mener altså at Hamsun gav sin fulle støtte til riksmålsreformen av 1907, selv om han ikke har uttalt dette eksplisitt. Jeg har vist flere eksempler – særlig i kapittel 12 – på at han fulgte de nye rettskrivningsreglene så å si uten unntak, selv om han beholdt noen få særegenheter. I tillegg mener jeg at alle omskrivningene (kapittel 12.2) er bevis gode nok. Man kan videre slå fast at han var en innbitt motstander mot alle forsøk på tilnærming mellom landsmål og riksmål, og dette gav han særlig uttrykk for i sine utfall mot Jørgen Løvland, som han anslo å være den store skurken i forhold til 1917-reformen. Artikelene og brevene i del 2 gir gode belegg for dette synet.

14.2 Lingvistisk eller politisk påvirkning?

Et av spørsmålene jeg stilte innledningsvis, var om Hamsuns avisinnlegg kan ha påvirket den lingvistiske utviklingen av de to sidestilte språkene våre. Ved den gjennomgangen jeg selv har foretatt, og ved å lese om de politiske diskusjonene omkring de store rettskrivningsreformene, har jeg kommet fram til at det er vanskelig å svare et entydig ja eller nei på spørsmålet. Det er interessant å notere seg at både *Dagbladet* og *Aftenposten* roste Hamsun for hans språkbruk. Først *Dagbladet* i sin redaksjonelle leder nevnt i kapittel 6.2 (vedlegg 3g): "Hamsun har indlagt sig store fortjenester av vort sprogs fornorskning. Kanskje ingen av våre riksmålsforfattere skriver et mere personlig præget norsk." Deretter *Aftenposten* i forbindelse med artikkelen "Sproget i fare" (vedlegg 6b): "Sprogets store kunstner finder at maatte tage sit genis fulde kraft til anvendelse for at tilrettevise de pygmæer, som har rotet sig sammen om at forkvale og forklusse vort norske sprog." Om Hamsuns språkartikler dermed førte til at journalistene i disse og andre aviser skreiv norskere enn de ellers ville ha gjort, er det umulig å si noe konkret om, selv om de altså hadde positive kommentarer til Hamsun som fornorsker og "sprogmeister".

Ut fra gjennomgangen av stoffet foran, kan det se ut til at både Garborg og Bjørnson hadde større påvirkningskraft på utviklingen av henholdsvis landsmål og riksmål enn Hamsun hadde. Forfatterens betydning har nok vært ulik til ulike tider og for landsmål og riksmål. Jeg har flere steder vist at myndighetene ønsket å høre forfatterens syn ved å ta dem med i ulike rettskrivningskomiteer, men om avisdebattene påvirket politikere og språkforskere direkte, er også umulig å dokumentere. *Aftenposten* mente øyensynlig at Hamsuns artikkel "Sproget i fare" ville bety mye (vedlegg 3b):

Knut Hamsuns kampskrig vil samle og opmuntre, det vil længe give gjenlyd i landet. Det vil forstaaes i alle kredse, at der er alvor i striden, naar det norske sprogs største nulevende mester finder det nødvendigt at slaa til lyd og med sin vældige røst raabe ud over landet: Sproget er i fare.

Reint lingvistisk står de to skriftspråkene i dag svært nær hverandre, og en tekst på dagens bokmål og en tilsvarende på dagens nynorsk kan til forveksling kan være nesten identiske hvis man bruker de "riktige" valgfrie formene. De eksisterer likevel side om side som to forskjellige skriftspråk, og det ser ut til at dette vil fortsette i overskuelig framtid. (Tilnæringsparagrafen i lov om Norsk språkråd blei dessuten opphevet i desember 2002.)

Ingressen til en artikkel om professor Finn Erik Vinje i ukebladet *Vi over 60* (mai 2002,

s. 10 f.) lyder: "Samnorsken er død. Nynorsken vil følge etter. Men riksmålet vil overleve – og bli en felles kulturbærer." I selve artikkelen utdyper han dette synet slik:

Når riksmålsnormen nå har flyttet inn i bokmålet, samtidig som bokmålet kvitter seg med de mest outrerte samnorskformene, er forskjellen mellom riksmålet og det offisielle bokmålet helt ubetydelig, og det burde være på tide å gi riksmålet tilbake dets gamle navn. Bokmål er ikke noe navn, det er en sjikane, påført oss av flokk som vil ha oss til å tro at denne målformen bare finnes i bøkene.

Jeg viste i kapittel 4 til forfatterengasjementet i nyere tid, hvor jeg blant annet nevnte at for eksempel Sigurd Hoel har skrevet flere bøker til fordel for riksmålet. Jeg går ut fra at den samla innsatsen fra riksmålsforfatterne har styrket riksmålets stilling. Ihuga riksmålsforkjempere i dag bruker sikkert Hoel og andre forfatteres syn som argumentasjon for å holde på det skriftspråket de ivrer for, men bevegelsen har i dag svært liten utbredelse. Samtidig har nok forfattere som Øverlands kamp for riksmålet bidratt til at det blei nødvendig å gjøre noe med språkstriden. Dermed fikk vi Vogt-komiteén, liberaliseringa i 1981 og den mer avdempa språkstriden vi har i dag.

14.3 Hamsuns betydning som språkfornyere og inspirator

Riktignok må man kunne si at det spesielt er innenfor *litteraturen* Hamsun har hatt stor betydning som språkfornyere og inspirator. Likevel tror jeg at når er forfatter av Hamsuns format blir lest av en mengde personer – det vil si vanlige lesere av skjønnlitteratur – har det språket han bruker, ubevisst en innvirkning på vår egen oppfatning av hva som er godt eller dårlig språk. Man har også pekt på at Hamsun brukte mange dialektord og spesielt nordnorske ord i sine romaner. Dette er også med på å gi folk i landsdelen en følelse av at deres eget språk er verdifullt, selv om det befinner seg langt fra det som er anerkjent og godtatt av politikere og tillatt i "normalene".

Jeg tviler imidlertid på om Hamsuns avisartikler om språk og språkforhold reint konkret kan ha påvirket særlig mange personer på noen måte. Det er klart at artiklene skapte en del debatt, og jeg har vist at de to store avisene *Aftenposten* og *Dagbladet* sto på hver sin side av debatten. Det kan vel hende at folk som fulgte med i debatten, har gjort seg opp en mening på bakgrunn av innleggene, men det er umulig for meg å påvise om *Hamsuns* innlegg kan ha ført til at noen skiftet mening.

I kapittel 12 har jeg pekt på hva Hamsun konkret gjorde som kan rettferdiggjøre hans ry som språkfornyere og tidlig bruker av spesielle særnorske ord og uttrykk. Jeg viser igjen

til Øyslebø (1964), hvor man kan lese om dette i detalj. Hamsun har påvirket mange andre forfattere gjennom sitt språk, og jeg vil kort vise til noen få uttalelser fra noen av disse.

Sigurd Hoel skreiv allerede i 1920 ei bok om Hamsun, og ved siden å hylle han som forfatter sier han eksplisitt noe om Hamsuns stil og språk (Hoel 1920: 11):

Den nye forfatters mest iøinefaldende eiendommelighet var dog hans stil. For nutidens øie er denne ikke saa paafaldende. Tiden er gaat hen over den, og mange forfattere. De har lært av den, laant av den, utbredt den i øst og vest, saa meget av dens eiendommelighet allerede er gaat ind i den almindelige sprogfølelse som normaluttryk.

Seinere, på samme side, sier han: "Og muligens har den [stilen] paa sine steder i hans senere bøker ført til en smule manér, en ciselerende puslen med sproget for sprogets egen skyld." Hoel (op.cit.: 19) kaller videre Hamsun for "den norske prosas mest utprægede stilist [...]".

En annen som har uttalt seg fordelaktig om Hamsuns språk og stil, er Johan Borgen (1977: 35):

Men så er det jo nettopp dette ordet aura som melder seg når vi fra vår generasjon prøver å finne grunnen til det grep hans [Hamsuns] diktning fikk på oss, for alltid. Og hva er nå det for slags ord: aura? Å, der kommer nok noen og tilbakefører det hele til hans bruk av komma eller den oppadgående tone i slutten av en periode. Tro om de kommer nærmere enn "aura"?

[...]

Han var ikke beskjedent – det hører nettopp til bildet.

Men han var ydmyk.

En ny uttalelse fra Borgen viser hva Hamsun har hatt å si for andre forfattere (op.cit. 36): "Diktere som utfolder seg under hans åndepust stanser opp og prøver å finne ut av hvor bestemmende han har vært for dem med all den tilkjempede visdom i underfundighetens forkledning."

Til slutt tar jeg med en uttalelse av Lars R. Langslet (1994: 89 f.), som ifølge Næss (2000: 584 note 1) hadde vært en stor beundrer av Hamsun fra han var en guttunge og hadde anmeldt *Paa gjengrodde Stier* da han var svært ung:

Det er på den bakgrunn jeg spør: Hva er det for magi han [Hamsun] utøver? For oss nordmenn er ett svar opplagt: Hamsuns sprog, hans stilistiske mesterskap. Han skrev

knappt en linje hvor man ikke straks ser mesterens vannmerke bak ordene: Den kan bare være skrevet av Hamsun! Så særpreget og helt unik var hans evne til å velge ord og forme setninger slik at det ble helt ut hans. Det er en ekstremt personlig, subjektiv stil – fjernt fra det klassiske stilideal, som dyrker det almene, overpersonlige, det er det som sies, alltid overskygger den som sier det. (s. 89 f.)

Langslet (1994: 94) har også et avsnitt i artikkelen hvor han nevner en rekke utenlandske forfattere som i festskriftet til Hamsuns 70-årsdag skrev "[...] om hvor meget de skyldte Hamsun: John Galsworthy, André Gide, Maxi, Gorkij, Gerhard Hauptmann, Thomas Mann, H.G. Wells, Stefan Zweig. Men han ble en lærer for langt flere enn dem – fra Kafka, Hesse, O'Neill, til Hemingway, Henry Miller, Cela...".

14.4 Sammendrag

Min målsetting for oppgaven var i første rekke å kartlegge *alt* det Hamsun skreiv om språk og språkforhold utenom i skjønnlitteraturen. Stoffet som er gjennomgått i del 2, viser at Hamsun ut over de to mest kjente artiklene, "Landets sprog" og "Sproget i fare", var så opptatt av disse temaene fra hans første uttalelse i 1880 til omkring andre verdenskrig, at han uttalte seg om dem enten i brevs form eller gjennom anmeldelser eller avisartikler. Jeg har benyttet alle kjente kilder for å finne fram til dette stoffet, og tror jeg har funnet fram til det aller meste.

Jeg nevnte i kapittel 2.1 at Øyslebø (1994: 60) mente at Hamsuns forsøk på å skrive polemiske artikler etter suksessen med *Sult* bare var "skriveøvelser". Jeg kan ikke si meg uenig med Øyslebø i at det på dette tidspunktet – altså rundt 1990 – var tilfelle, men jeg synes jeg har vist at Hamsuns engasjement i språkspørsmål i samtida var oppriktig ment. Jeg vil også tro at Hamsun var mest opptatt av språket på egne vegne; det vil si når han brukte det som forfatter. Men når vi ser hans utfall mot politikere og andre som "blandet seg bort i" det språket som han – og andre forfattere – hadde mest bruk for (se kapittel 14.1), vil jeg likevel hevde at engasjementet iallfall fikk andre til å reagere, og at han på den måten bidro til å holde liv i debatten.

Bibliografi

- Aschehoug og Gyldendals store norske leksikon* 1979, bind 4. Kunnskapsforlaget, Oslo.
- Beito, Olav 1968: Utsyn over norsk målføregransking. I: *Svenska landsmål och Svenskt folkliv*, s. 148–158. Uppsala Universitet.
- Bergsgård, Arne 1953: Jørgen Løvland. I: Brøgger, A.W., Jansen, Einar (red.): *Norsk biografisk leksikon*, bind VIII s. 607–625. Aschehoug, Oslo.
- Beyer, Edvard (red.) 1983 [1975]: *Norges Litteraturhistorie*, bind 4. Bokklubben Nye Bøker, J. W. Cappelen forlag, Oslo.
- Bjerke, André 1959: *Babels tårn. Nærbilder av norsk sprogstrid*. I serien Sprog og stil "Ordet"s småskrifter IX. Utgitt av Riksmålsforbundet, Aschehoug, Oslo.
- Bjørnson, Bjørnstjerne og Knud Knudsen 1887: *Til dem, som forkynner eller lærer i det norske mål af Bjørnstjerne Bjørnson. Med et tillæg af overlærer K. Knudsen*. Huseby & Co. limit., Kristiania.
- Bjørnson, Bjørnstjerne 1900: *En Tale af Bjørnstjerne Bjørnson om Maalsagen*. Norsk rigsmaalsforenings smaaskrifter No. 4, Kristiania.
- Bjørnson, Bjørnstjerne 1907: *Vort sprog*. Gyldendalske Boghandel Nordisk Forlag, Kristiania og Kjøbenhavn.
- Bleken, Brynjulv 1966: *Om norsk sprogstrid*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Borgen, Johan 1977 [1959]: Knut Hamsun. I: Nielsen, Erling: *Borgen om bøker. Norsk og nordisk*, 3 s. 32–36. Gyldendal, Oslo.
- Brynildsen Aasmund 1973: *Svermeren og hans demon*. Dreyer, Oslo.
- Brøgger, A.W. og Jansen, Einar (red.) 1953: Henrik Krohn. I: *Norsk biografisk leksikon*, bind VIII s. 87–89. Aschehoug, Oslo.
- Bull, Francis 1939: *Artikler av Knut Hamsun i utvalg*. Gyldendal, Oslo.
- Bull, Francis 1945: *Tradisjoner og minner*. Gyldendal, Oslo.
- Buttry, Dolores 1993: Hamsun og jødene. I: Knutsen, Nils M. (red.): *Rasisme, monologer musikk*, s. 9–34. Hamsun-selskapet, Hamarøy.
- Christensen, Hjalmar 1905: *Det nittende aarhundredes kulturkamp i Norge*. Aschehoug, Kristiania.
- Dale, Johs. A. 1969: *Garborgstudiar*. Det Norske Samlaget, Oslo.
- Evensmo, Sigurd 1974: *Gyldendal og gyldendøler*. Gyldendal, Oslo.
- Falk, Hjalmar og Torp, Alf 1900: *Dansk-norskens syntax i historisk fremstilling*. Aschehoug, Kristiania.
- Falk, Hjalmar og Torp, Alf 1903–06 (2 bind): *Etymologisk ordbog over det norske og det danske sprog*. Aschehoug, Kristiania.
- Ferguson, Robert 1994 [1988]: *Gåten Knut Hamsun*. Aventura, Oslo.

- Garborg, Arne 1982 [1877]: *Den ny-norske Sprog- og Nationalitetsbevægelse. Et Forsøg paa en omfattende Redegjørelse, formet som polemiske Sendebreve til Modstræverne*. Noregs boklag.
- Garborg, Arne 1888: *Norsk eller Dansk-norsk? Svar til Bjørnson fra Arne Garborg*. Mons Litleré, Bergen.
- Garborg, Arne 1897: *Vor Sprogutvikling. En redegjørelse*. "Maalkassa", Oslo.
- Garborg, Arne 1911: *Vaar nasjonale strid*. Fyredrag aat ungdomslag nr. 10. Norigs ungdomslag, Oslo.
- Gilje, Karianne Bjellås 1996: *"Hæng dem!". Analyse av Knut Hamsuns sakprosa i "barnemorddebatten"*. Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Oslo.
- Giersing, Morten, Thobo-Carlson, John, Westergaard-Nielsen, Mikael. 1975: *Det reaktionære oprør. Om fascismen i Hamsuns forfatterskab*. Københavns universitet, Institut for litteraturvidenskab, København.
- Grieg, Nordahl 1947 [1936]: Knut Hamsun. I: Hølaas, Odd (red.): *Veien frem. Artikler i utvalg*, s. 63–69. Gyldendal, Oslo.
- Gundersen, Dag 1967: *Fra Wergeland til Vogt-komiteen. Et utvalg av hovedtrekk og detaljer fra norsk språknormering*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Hamsun, Knut 1890: Anmeldelse av Bjørnsons roman *Paa Guds Veje*. I: *Samtiden* nr. 1 s. 8–15. John Grieg forlag, Bergen.
- Hamsun, Knut 1918: *Sproget i fare*. Gyldendal, Kristiania.
- Hamsun, Tore 1996 [1952]: *Knut Hamsun - min far*. Gyldendal, Oslo.
- Hansen, Jan E. og Savik, André 1980: *Med ordet i sin makt. 13 essays om riksmålsforfatternes kamp for sproget*. Dreyer, Oslo.
- Hansen, Thorkild 1978: *Prosessene mot Hamsun*, Gyldendal, Oslo.
- Haugen, Einar 1968 [1966]: *Riksspråk og folkemål. Norsk språkpolitikk i det 20. århundre*. Universitetsforlaget, Oslo. [Original tittel: *Language Conflict and Language Planning. The Case of Modern Norwegian*. Oversatt av Dag Gundersen.]
- Haugland, Kjell 1971: *Striden kring sidemålsstilen*. Universitetsforlaget, Bergen.
- Hermundstad, Gunvald (red.) 1998: *Hamsuns polemiske skrifter*. Gyldendal, Oslo.
- Hoel, Sigurd 1916: Litteratur. Et ord til Knut Hamsun. I: *Minerva* 1916, s. 51–54.
- Hoel, Sigurd 1920: *Knut Hamsun*. Det norske studentersamfunds folkeskrifter 4, Olaf Norlis Forlag, Kristiania.
- Jahr, Ernst Håkon 1994 [1989]: *Utsyn over norsk språkhistorie etter 1814*. Novus forlag, Oslo.
- Janson, Kristofer 1913: *Hvad jeg har oplevet. Livserindringer*. Gyldendal, Kristiania og København.

- Landmark, Joh. D. 1923: Anathon August Fredrik Aall. I: Bull, Edv., Krogvig, Anders, Gran, Gerhard (red.): *Norsk biografisk leksikon*, bind I s. 19–11. Aschehoug, Kristiania.
- Langslet, Lars Roar 1994: Knut Hamsuns magi. I: Nils M. Knutsen (red.): *Hamsun 1994. 8 foredrag fra Hamsun-dagene på Hamarøy*, s. 79–94. Hamsun-selskapet, Hamarøy.
- Larsen, Lars Frode 1998: *Den unge Hamsun (1859-1888). En studie i hans personlige og idémessige utvikling*. Schibsted Forlag, Oslo.
- Larsen, Lars Frode 2001: *Radikaleren. Hamsun ved gjennombruddet (1888-1891)*. Schibsted Forlag, Oslo.
- Lydersen, Aksel 1965: *Fra sprogstridens historie*. Riksmålsforbundet, Oslo
- Midttun, Olav: Marius Hægstad. I: Jansen, Einar (red.) 1934: *Norsk biografisk leksikon*, bind VI s. 411–416, Aschehoug, Oslo.
- Mæhle, Leif 1965: *Olav Aukrust. Skaldespor. Artiklar – Talar – Brev – Dikt*. Gyldendal, Oslo.
- Mæhlum, Brit 1997: *Dialeker i Målselv og Bardu*, temahefte III. Utg. av Målselv Mållag.
- Næss, Harald S. 1994: *Knut Hamsuns brev 1879-1895 I*. Gyldendal, Oslo.
- Næss, Harald S. 1995: *Knut Hamsuns brev 1896-1907 II*. Gyldendal, Oslo.
- Næss, Harald S. 1996: *Knut Hamsuns brev 1908-1914 III*. Gyldendal, Oslo.
- Næss, Harald S. 1997: *Knut Hamsuns brev 1915-1924 IV*. Gyldendal, Oslo.
- Næss, Harald S. 1999: *Knut Hamsuns brev 1925-1933 V*. Gyldendal, Oslo.
- Næss, Harald S. 2000: *Knut Hamsuns brev 1934-1950 VI*. Gyldendal, Oslo.
- Næss, Harald S. 2001: *Knut Hamsuns brev. Supplementsbind*, Gyldendal, Oslo.
- Omdal, Helge & Lars Vikør 1996: *Språknormer i Norge. Normeringsproblematikk i bokmål og nynorsk*. LNU's skriftserie nr. 100, Cappelen akademisk forlag, Oslo.
- Pettersen, Egil 1993: *Språknormering og forfatterne. Ortografi og morfembruk hos ti bokmålsforfattere for hvert av årene 1937, 1957 og 1977*. Utgitt av Norsk språkråd. Eigenproduksjon nr. 47/93, Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Popperwell, Ronald G. 1963: Knut Hamsun og hans bøker på Nørholm. I: *Edda*, s. 297–307. Nordisk tidsskrift for litteraturforskning, Universitetsforlaget, Oslo.
- Schirmer, Thorleif 1908: *Den norske kulturaand. Maalbevægelsens nationale betydning set gjennom personlighederne Wergeland, Bjørnson, Ibsen*. Olaf Norlis forlag, Kristiania.
- Scott, Gabriel 1910: *Babels taarn. Komedie i tre akter*. Aschehoug, Kristiania.
- Seip, Didrik Arup 1914: *Norskhet i sproget hos Wergeland og hans samtid*. H. Aschehoug & Co., Kristiania.

- Skøien, Pia 1999: "*Ærer de Unge!*" *En analyse av Knut Hamsuns foredrag og generasjonsmotivet i fem fiksjonstekster*. Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Tromsø.
- Venås, Kjell 1992: *I Aasens fotefar. Marius Hægstad*. Novus Forlag, Oslo.
- Venås, Kjell 2001: Arne Garborg og framvoksteren av nynorsk. I: *Språknytt* nr. 3 s. 33–35. Utgitt av Norsk språkråd, Oslo.
- Vikør, Lars S. 1991: Språkhistorie og språkmedvett. I: *Eigenproduksjon* nr. 43 s. 50–67. Utgitt av Nordisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Vinje, Finn Erik 2002. I: *Vi over 60*, mai s. 10–13, Oslo.
- Vistdal, Oskar 2000: *Georg Sauerwein – europear og døyl: ein dokumentasjon*. Norsk bokreidingslag, Bergen.
- Ystad, Ragnhild 1998: *En guddoms endeløse ynkelighet: religiøsitet i Hamsuns tidlige sakprosa og i "Sult"*. Upublisert hovedoppgave, Universitetet i Bergen.
- Øyslebø, Olaf 1964: *Hamsun gjennom stilen. En studie i kunstnerisk utvikling*. Gyldendal, Oslo.
- Østby, Arvid 1972: *Knut Hamsun: En bibliografi*. Gyldendal, Oslo.
- Øverland, Arnulf 1940: *Er vårt sprog avskaffet?* Aschehoug, Oslo.
- Øverland, Arnulf 1948: *Hvor ofte skal vi skifte sprog?* Aschehoug, Oslo.
- Øverland, Arnulf 1949: *Bokmålet: et avstumpet landsmål*. Aschehoug, Oslo.
- Øverland, Arnulf 1956: *Riksmål, landsmål og slagsmål*. Aschehoug, Oslo.
- Øverland, Arnulf 1967: *Sprog og usprog*. Riksmålsforlaget, Oslo.

Vedlegg med oversikt over kildemateriale

(Der det ikke er kildehenvisning, er det jeg som har funnet fram til avisartiklene.)

Kapittel 4	Forfatter	Kilde	Vedlegg
- <i>Aftenposten</i> 1933 nr. 209 27. april	Redaksjonell leder	Østby	2
Kapittel 6:			
- <i>Tidens Tegn</i> 1910 nr. 40 31. mai	Hj. Cristensen		3a
- <i>Dagbladet</i> 1910 nr. 148 4. juni	Marius Hæstad		3b
- <i>Tidens Tegn</i> 1910 nr. 45 5. juni	Christensen		3c
- <i>Tidens Tegn</i> 1910 nr.47 7. juni	A. Kjær		3d
- <i>Tidens Tegn</i> 1910 nr.48 8. juni	Hj. Christensen		3e
- <i>Tidens Tegn</i> 1910 nr. 49 9. juni	J. M.		3f
- <i>Dagbladet</i> 1910 nr. 155 11. juni	Hamsun	Østby	3g
- <i>Dagbladet</i> 1910 nr. 157 13. juni	Redaksjonell leder	Østby	3h
- <i>Dagbladet</i> 1910 nr. 160 16. juni	Anders Hovden	Østby	3i
- <i>Aftenposten</i> 1910 nr. 356 20. juni	Marius Hægstad	Østby	3j
- <i>Dagbladet</i> nr. 1910 177 2. juli	Ivar Mortensson	Østby	3k
- <i>Humoristen</i> 5 nr. 26 - karikaturtegning	S [verre] H[alvorsen]	Østby	
	(brukt som forsideillustrasjon)		
Kapittel 7			
- <i>Tidens Tegn</i> 1910 nr. 47 7. juni	P. Blix		4a
- <i>Tidens Tegn</i> 1910 nr. 49 9. juni	P. Blix		4b
- I: <i>Verdens Gang</i> 1910 nr. 182 8. juli	Hamsun	Østby	4c
- II: <i>Verdens Gang</i> 1910 nr. 184 10. juli	Hamsun	Østby	4d
- I: <i>Dagbladet</i> 1910 nr. 190 14. juli	Kyng [Chr. Gierløff]	Østby	4e
- II: <i>Dagbladet</i> 1910 nr. 191 15. juli	Kyng	Østby	4f
- <i>Verdens Gang</i> 1910 nr. 193 19. juli	Hamsun	Østby	4g
- <i>Dagbladet</i> 1910 nr. 198 22. juli	Kyng	Østby	4h
- <i>Dagbladet</i> nr. 1910 193 19. juli	En sprogven	Østby	4i
- <i>Dagens Nyt</i> 1910 nr. 171 28. juli	Kr. Krogh	Østby	4j
- <i>Verdens Gang</i> 1910 nr. 234 27. nov.	Hamsun	Østby	4k
Kapittel 8			
- <i>Dagbladet</i> 1911 nr. 43 13. februar	Hamsun	Østby	5a
- <i>Dagbladet</i> 1911 nr. 45 15. februar	Garborg	Østby	5b
- <i>Riksmålsbladet</i> 1913 nr. 37 13. sept.	O.J. Hoversholm	Østby	5c

- <i>Riksmålsbladet</i> 1913 nr. 37 13. sept.	Hamsun	Østby	5d
- <i>Morgenbladet</i> 1913 nr. 534 14. sept..	Redaksjonell leder		5e
- <i>Morgenbladet</i> 1913 nr. 541 18. sept.	Redaksjonell artikkel		5f
	(inkl. svar fra Hj. Christensen)		
- <i>Morgenbladet</i> 1913 nr. 546 20. sept.	Sigrid Undset		5g
- <i>Morgenbladet</i> 1913 nr. 564 28. sept.	Jacob B. Bull		5h
- <i>Morgenbladet</i> 1913 nr. 566 29. sept.	Johan Bojer		5i
- <i>Morgenbladet</i> 1913 nr. 566 29. sept.	Gabriel Scott		5j
- <i>Morgenbladet</i> 1913 nr. 568 30. sept.	Hamsun	Østby	5k
- <i>Morgenbladet</i> 1915 nr. 218 5. mai	Hamsun	Østby	5l
- <i>Morgenbladet</i> 1916 nr. 603 30. nov.	Bibliofil	Østby	5m
- <i>Morgenbladet</i> 1916 nr. 623 10. des.	Hamsun	Østby	5n
- <i>Morgenbladet</i> 1916 nr. 628 13. des.	Bibliofil	Østby	5o

Kapittel 9

- <i>Aftenposten</i> 1918 nr. 282 9. juni	Hamsun (Særtrykk Gyldendal)		6a
- <i>Aftenposten</i> 1918 nr. 283 9. juni	Redaksjonell leder	Østby	6b
- <i>Dagbladet</i> 1918 nr. 158 11. juni	Redaksjonell leder	Østby	6c
- <i>Aftenposten</i> 1918 nr. 290 13. juni	J. Mørland	Østby	6d
- <i>Folkebladet</i> 1918 nr. 39, Kristiania	Joh. K. Bergwitz	Østby	6e
- <i>Aftenposten</i> 1918 nr. 291 14. juni	Arnor L. Havstad	Østby	6f
- <i>Den 17. Mai</i> 1918 nr. 138 17. juni	Arne Garborg	Østby	6g
- <i>Den 17. Mai</i> 1918 nr. 138 17. juni	Olav Aukrust	Østby	6h
- <i>Den 17. Mai</i> 1918 nr. 140 19. juni	Olav Sletto	Østby	6i
- <i>Den 17. Mai</i> 1918 nr. 143 22. juni	Kristofer Uppdal	Østby	6j
- <i>Ung-Norig</i> 1920 nr. 3	J. Anker-Paulsen	Østby	6k
- <i>Vikingen</i> 1918 56 nr. 25 (karikatur)	O[tto] H[jort]	Østby	6l

Kapittel 10

- <i>Grimstad Adressetidende</i> 1928 nr. 110 25. sept.	A. H.	Østby	7a
- <i>Grimstad Adressetidende</i> 1928 nr. 113 2. okt.	Peter Skaara	Østby	7b
- <i>Grimstad Adressetidende</i> 1928 nr. 116 9. okt.	Hamsun	Østby	7c
- <i>Grimstad Adressetidende</i> 1928 nr. 116 9. okt.	Alf Harbitz	Østby	7d
- <i>Grømstadposten</i> 1928 nr. 120 22. oktober	Edv. Os	Østby	7e
- <i>Grømstadposten</i> 1928 nr. 121 24. oktober	Meire	Østby	7f
- <i>Grømstadposten</i> 1928 nr. 122 26. oktober	Peter Skaara	Østby	7g
- <i>Grimstad Adressetidende</i> 1928 nr. 129 8. nov.	Peter Skaara	Østby	7h

Oversikt over benyttet materiale av Næss (1994–2001)

Årstall	Side	Brev nr.
Del 1		
1994	66	37
1994	125 f.	75
1994	308	243 note 3
1994	348	281 note 8
1995	217	Bildetekst
1996	326	1061a
1996	327	1061a note 2
1996	464 f.	1208 note 1 og 3
Del 2		
1994	97 f.	57
1994	103 f.	59
1994	104 f.	59 note 1
1994	155 f.	107
1994	239	184
1994	240	184 note 1
1994	370	292
1994	371	292 note 10
1996	208 f.	940
1996	209	940 note 3
1996	302	1033
1996	447 f.	1995 (telegram)
1996	448	1996 (kladd)
1997	235	1502
1997	240 f.	1505
1997	245	1510
1997	252	1516
1997	249	1512 note 4
1999	56 f.	1828
1999	115 f.	1890
1999	162 f.	1936 og 1937
1999	163	1936 note 5
1999	116	1890 note 4
1999	204	1977
1999	207 f.	1982
1999	290	2073
1999	345	2129
1999	362	2150
2000	333	2728 note 3
2000	57 f.	2400
2000	58	2400 note 2

2000	61	2404
2000	275	2658
2000	503	2903
2000	505	2906
2000	506	2906 note 2
Del 3		
1995	108 f.	611
1995	307	716
1995	307	716 note 2
1995	357	772
1996	447	1195
1996	215	947 note 2
1996	211	942
1997	42	1318 note 1
1997	69 f.	1347
1997	70	1347 note 3
2000	60	2402
2000	61	2404
2000	164	2532
2000	584	2995 note 1

Oversikt over romaner – eller deler av romaner – av Hamsun som blir omtalt

Hamsun, Knut 1883: *Ny Jord*. P.G. Philipsens Forlag, København.

Hamsun, Knut 1908 (andet Oplag): *Ny Jord*. Gyldendalske Boghandel, Kr.a. og København..

Hamsun, Knut 1916: *Ny Jord*. I. *Samlede verker*, III Bind. Gyldendalske Boghandel, Kr.a. og København.

Hamsun, Knut 1932: *Ny Jord*. I: *Samlede romaner*, Andet Bind. Gyldendal, Oslo.

Hamsun, Knut 1967 [1915]: *Segelfoss by*. Gyldendal, Oslo.

Aftenposten 1933 nr. 209 27. april

Riksmålet påny i fare.

Hvad våre diktere, skolefolk og forretningsstanden mener om det nye rettskrivningsforslag.

Knut Hamsun, Johan Bojer, Kristian Elster m. fl. uttaler sig til *Aftenposten*.

Innstillingen fra Stortingets kirke- og skolekomité om skjerpelse av tilleggsstilen til artium samt forslaget om den nye rettskrivningsreform kommer op til behandling i Odelstingen i den nærmeste fremtid. Denne sak omfattes med den største interesse av alle dem som vet hvilke verdier vi har i vårt kultursprog, og forslagene vil sikkert foranledige et skarpt opgjør i tinget. *Aftenposten* har henvendt sig til endel av dem som vrkelig vet hvad sproget er, og som b r u k e r det, for å høre deres mening om saken.

Målfolket vil lamme det norske sprog.

I innstillingen uttaler forslagsstillerne bl.a.: "Vi ser det som en oppgave i dag ytterligere å bringe de to mål mer i overensstemmelse med det levende talemålet og dermed med hinannen. Man er opmerksom på, at treghet, sneverhet og særinteresser vil motsette sig en sådan oppgave". Med foranledning i denne påstand har Knut Hamsun sendt oss følgende:

- Nei, det er nettop "treghet, sneverhet og særinteresser" hos målfolket som endda engang vil gjøre sitt beste for å lamme det norske sprog.

Sproglig lapskaus.

Johan Bojer uttaler:

- 1. Alt i Norge som er tilstrekkelig pågående vil vinne, fordi vi som har inntatt defensiven for lenge siden er sovnet inn.
2. Da det er blitt en nødvendig forutsetning for å få embeder i Norge at man er målmann, er det ikke tvil om hvordan det hele vil gå.
3. Et sprog som ustanselig er på flyttesjau vil hverken bli morsmål eller bokmål, og det er jo det som målmennene vil.
4. Et sprog som får sin form av politikere og politiske hensyn, men ikke av sprogets kunstnere, det vil selvfølgelig bli en lapskaus som hverken hører hit eller dit.

Ikke sprogreform, men tvangspolitik.

Kristian Elster uttaler:

- Når De spør mig, hr. redaktør, om hvad jeg mener om det nye rettskrivningsforslag, som vil gjøre de valgfrie former obligatoriske, så kan jeg svare, at min første tanke var at dette er ikke sprogreform, men tvangspolitik, et forsøk på med vold å fremme det som det frie liv ialfall foreløpig har forkastet. For de valgfrie former er der og har været der, – værsågod, enhver har kunnet bruke dem, og når det er slik at de praktisk talt ikke er blitt benyttet, har det vel sin naturlige grunn. Skolekretsene forkaster dem med overveldende majoritet, og de private skjeler ikke en gang hen til dem. Det er en rent forsvinnende minoritet som har hatt noen glede av dem. Og nettop fordi det har vist sig at tiden ikke er moden for reform, skal den med vold og makt tvinges inn på tiden. Det skal bli ny sprogvang og nye sprogrig, – det skal forresten blir rart å se hvoreldes landsmålsfolket vil motta d e n n e tvang.

Om selve sprogutviklingen er det å si, at rettskrivningen av 1917 ennu ikke på langt nær er fullbyrdet, – hvis man da ikke ser helt overfladisk på det hele. Den ytre drakt, selve rettskrivningen, er trengt igjennem, vi skriver alle – mere eller mindre vaklende – rettskrivningen av 1917. Men en rettskrivning bør jo henge sammen med det vi kaller stil, det er der en rettskrivning har sin positive opgave, og det er ennu langt fra at rettskrivningen av 1917 har gjennomtrengt og preget stilen. Slikt tar nu engang sin tid. Det kan ikke nytte å arbeide på kort sikt når det gjelde sproget. De valgfrie former får vente og arbeide i frihet ennu en tid. Gjennomføres de med tvang nu, vil de bare skape ennu større avstand mellom rettskrivning og stil, og norsk sprogutvikling blir ikke fremmet, men sinket ved en slik reform, og bare de vil ha noen glede av den som har nok i det at de får sin politiske vilje drevet igjennem.

Sproget – en levende organisme, som man ikke må tukle med i utide.

Stortingsmann, skoleinspektør Einar Greve:

1. Forslaget om at tilleggsstilen også kan bli av resonerende art (ved siden av fortellende eller skildrende art) er frarådet av de fleste kyndige og ansvarlige; og selv mindretallet i undervisningsrådet føler sig her på usikker grunn: "Men det må sterkt åtvarast mot at ein går so langt som til å nytta emne med same vanska som hovudstilen".

Som ansvarlige pedagoger vet de, at gymnasiet ikke vil gi tid til den undervisning i bimålet som en resonerende opgave krever. Det er derfor beklagelig at de ikke har hatt mot til å si fra om at tiden for et slikt skritt er ikke ennu inne.

2. Forslaget om en komité til å drøfte ne ny rettskrivning og foreta en fortsatt sammensmeltingsprocess mellom riksmål og landsmål er ikke fremsatt av noget flertall

i komiteen. Det er de 4 arbeider- og bondepartimedlemmer som finner tiden inne til en slik foranstaltning. Venstremennene Belland og Todal er ikke med her; dette forslag gjelder nemlig både riksmål og landsmål; hittil har alle inngrep vært rettet utelukkende mot riksmålet. De 4 forslagsstillere innrømmer i sin henstilling fiaskoen med de valgfrie former av 1917; "en så utstrakt valgfrihet er upraktisk". Dette er riktig, og de valgfrie er nu snart en saga blott selv på Østlandet, hvor de til å begynne med blev nokså godt mottatt.

Jeg kan ikke tro at Stortinget vil gå med på disse nye eksperimenter nu. Det vilde ialfall være beklagelig om man ikke snart forstod at sproget er en levende og sensibel organisme, som man ikke bør tukle med i utide.

Både riksmål og landsmål følger livets reelle krav – av sig selv, uten kunstige inngrep, men det tar tid. Jeg tror det norske folk har andre og mere nærliggende spørsmål som må løses, og sprogutviklingen går sin gang – bedre uten enn med departementale komiteer.

La riksmålet være i fred!

Lektor, dr. philos. Ragnar Ullmann, formann i riksmålsforbundet, uttaler:

– De valgfrie former for riksmålet, som blev lansert med rettskrivningen av 1917, blev til å begynne med innført i henimot 2000 av landets skolekretser. Folk utover bygdene, særlig på Østlandet, syntes det hørtes gildt at de skulde få skrive en målform som høvet med bygdemålene. Men det viste sig snart at dette "Je kasta stein på brua"-målet tapte svært ved nærmere bekjentskap; de norske bønder har så meget sund sans at de forstod at et slikt mål som oppløste sproget og bare bragte med sig usikkerhet og forvirring, – som gjorde sproget mere innviklet i stedenfor å forenkle det – som støtte an mot alle litteraurens og dannelsens tradisjoner, – det var ikke noget godt mål, det splittet istedenfor å samle. Og efterhvert har de aller flese av de 2000 skolekretser kastet ut det mål som ingen forfatter, ingen avis av betydning skriver.

Nu inviteres Stortinget til å tvinge igjennem den målform som næsten ingen har villet holde på frivillig, – først og fremst tvinge den igjennem i skolen, som stadig skal få lide mest under måltvang og sprogopløsning. Riksmålet er så motbydelig sterkt, det vil ikke løse sig selv op frivillig, slik som landsmålet gjør med alle sine innviklede og stridende "normaler". Derfor skal Stortinget ta affære, de har makten til å forderve det sprog som stadig blir sterkere med livets egen rett, vokser i kraft og i klang, og brukes av den overveiende del av Norges skoleungdom – hele 84 pct. Nu skal riksmålet værsgod oppløses, forsimples, trekkes ned i en tone som ikke stemmer med dets sanne ånd. Og det skal skje for å "samle", for å snekre sammen et nytt mål av de to målfører, som forholder sig til hinanden som hund og katt, for å bruke en kjent målmanns ord! Å

nei, det er nok ikke landsmålet som skal gi kjøp, det er riksmålet, det vil gå ut over, når disse såkalte fredsstiftere kan få boltre sig, de som tror at sprog kan lages med høvel og sag i et departementalt verksted.

Ingen av oss riksmålsfolk har noget imot at folk skriver heia og stua og stein og bein, hvis de synes det passer inn i tonen og stilen – våre beste riksmålsforfattere gjør jo ikke sjelden det. Men vi vil ikke at "Je kasta stein på brua"-målet skal tvinges inn på skole og administrasjon, hvor sproget skal være regelrett og følge de bestemte normer som den dannede tale, særlig scenesproget, stier op for oss. Det vil ikke nytte å forsøke å lære barn i skolen "å tale og skrive ordentlig norsk" om vi skulde innføre et slikt sammensurium av et mål, laget i en departemental komité, – uten tradisjoner, uten feste i vårt åndsliv, – møtt med uvilje av alle som har meningsrett i en slik sak, først og fremst våre forfattere. Det er mulig at enkelte av aktørene i det nye fremstøt nu virkelig handler i god tro, at de mener å skulle bringe fred i sprogstriden. Men vi sier til dem alle: La oss få ha vårt norske riksmål i fred!

Øket sprogforvirring.

Vi har også henvendt oss til et fremtredende medlem av vår forretningsstand, direktør J. Throne Holst, som er meget interessert i denne sak.

- Har de valgfrie former funnet nogen større anvendelse i forretningslivet?
- Nei, absolutt ikke.
- Hvis den foreslåtte reform gjennomføres, – hvordan tror De disse former vil virke?
- Jeg tror at de for forretningsfolk vil virke helt forstyrrende. De vil bidra til å øke sprogforvirringen, og den er stor nok på forhånd. Hvis de nye former blir påtvunget forretningsstanden, vil man formodentlig efterhvert måtte bøie sig. Jeg ser imidlertid ingen vinning deri: tvertimot, – jeg kan kun se det som et kraftspill, som forretningsstanden som helhet vil komme til å stå uforstående overfor.

Tidens Tegn 1910 nr. 40 31. mai

Sprogforvirringen.

Norsk stil numer 2

ved eksamen artium;

"Tretiaarskrigens aarsaker og følger".

"Orsaker og fylgjer av trettiaarskrigen".

Ja, saa lyder – hvis man skal tro pressen – titelen paa en av de stile, man iaar har fundet for godt at præsentere artianerne. Jeg ved ikke, hvem der er mester for vedkommende landsmaalsform, men hvis denne mester selv hadde været blandt kandidaterne og i sine stile hadde git uttryk for en lignende sprogsans som den, der lyser ut av ordene "orsaker – – av trettiaarskrigen", burde han selvfølgelig være rejiceret. Jeg kjender ikke til, om der i en eller anden sproglagningskodeks er foreslaat en saadan "forenkling" av sproget som at man skal kunne bruke samme præposition ved "orsaker" og "fylgjer", men formen "orsaker av" er og blir under enhver omstændighet sproglig vrøvl. Ialfald maa det fremstille sig saaledes for dem, der ikke er tilhængere av et sproglig demokrati, hvor alle præpositioner er like berettiget paa enhver plads. Men da skulde vel det mest praktiske været at utkaare en enkelt præposition og forby de øvrige ved lov.

Hj. Chr.

Dagbladet 1910 nr. 148 4. juni

Knot og overknot.*)

Under denne yverskrifti er ein namnlaus innsendar ute i "Morgenbladet" no. 298 og skriv av ymse ting, som vedkjem dei tvo maalførerne i landet. Eg skal straks ganga ved at eg held med han i det som han segjer um den ulike skrivemaaten av ord, som lyder sameleis i landsmaal og bokmaal. Det er baade vitlaust og til stort bry og hefte i skulen. Der er daa heller ikkje tvil um at det vil verta retta so snart det er raad. Men til det er gjort, lyt med bruka den rettskrivningi som er vedteki for kvart maal, so det kann ikkje nokon med rette lasta undervisningsraadet for dette.

Hovudsaki for innsendaren synest likevel aa vera den aa døma – eller fordøma – maalføringi i dei norske oppgaafor til artium. Kritik er god, og eg kann ikkje anna takka innsendaren for den gode viljen han hev lagt for dagen med aa finna ut det han hev skrive. Naar eg no berre var so klok at eg kunde skyna meiningen med kritiken og sidan liva etter det. Men det kann vera verre. Det er meg soleis uskynande at nokon vitug gymnasiast skulde koma til aa skriva um gjeremaali til kvinna i h e i m e n eller med b a r n e s t e l l e t, naar oppgaaava lyder: "Kvinna i samfundet fyrr og no"; "i s a m - f u n d e t f y r r o g n o" er her etter min meining nok til aa avgrensa umkverven for oppgaaava, nettopp paa grunn av sjølvve emnet. Naar innsendaren meiner, at denne formi her er vald, for di landsmaalet ikkje hev ord for "stilling" i denne tydning, er han paa villstraa. Um han vil hava det bryet aa sjaa etter i ordbøkene, vil han fulla finna ord; um det ikkje fanst, maatte me etter min meining kunna bruka den same dansk-tyske umsetjing av det franske position som bokmaalet. Ein onnor sak er det at det kann vera noko vandt enno aa spela paa alle tangentar i landsmaalet, naar det gjeld den høgre skulen, der elevarne fyrst i det siste skuleaaret hev teke til aa faa grundig opplæring i denne maalforni. Her er skrik nok fraa deim, som stend utanfor og ikkje kann fylgja med.

Innsendaren lastar formi i "orsaker og fylgjor av trettiaarskrigen". Dette viser berre at han ikkje kjenner til det som heiter "tillateleg" anakoluti, og som i eit slikt høve som dette er kjent og brukt vidt omkring i maali. Den formi som innsendaren byd fram: "Aarsakerne til og følgerne av trettiaarskrigen", er det reine pedanteri, som ingi livande sjæl segjer, naar han talar naturlegt. Derimot ser me ofte ogso i bokmaalet, slike setningar som "jeg liker hverken titelen eller indholdet av boken", ikke "tittelen paa eller indholdet av boken".

Innsendaren synest meina at eg med vilje gjer landsmaalsteksterne saa ulike bokmaalsteksterne. Tvertimot. Av mange grunnar meiner eg at teksterne bør vera so

like i form som raad er. Um ikkje det var, kunde ein vel ha skrive t. d. "korleis kvinna hadde det i samfundet fyrr, og korleis ho hev det no", og "kva orsaker og fylgjor hadde trettiaarskrigen", – "fylgja" i denne tydning er likso godt paa norsk som "følge" i dansk, sjaa Ivar Aasens Norsk ordbok. Men kva skrik skulde hadde vore paa den gjerd? Dei lange verbalkonstruktioner fraa barnekammersmaalet! ingi raad med genitiven! Ukultur! Og etter min meining vilde dette skriket havt meir aa segja enn kritiken no, som berre ropar: "knot". For "knot" tyder i grunnen ikkje anna enn "pynting", og i maalvegen aa bruke framande ord og ordelag. Dette vert me i landsmaalet nøydde til i nokon mun liksom i alle andre kulturmaal. Og um sume av vankunna misbrukar dette ordet til aa hindra norsk maalvokster, so er landsmaalet no i den stoda, at eg trur ikkje det gjer større skaden. Det er no eigong so, at:

Kor du bryggjar og kor du bakar,
d'er alltid ein, som det ikkje smakar.
Men hev du gjort det, du veit er rett,
so kann du taka det heller lett.

*Negta upptaking i Morgenbladet.

Marius Hægstad.

Tidens Tegn 1910 nr. 45 5. juni

Hægstads forsvarere.

Det er i sin orden, at offentligt forsvar beskikkes, naar en samfundsfarlig forbrydelse er begaaet. Men det er ogsaa i sin orden, at forsvaret holder sig til saken. Professor Hægstads sak er imidlertid uhjælpelig tapt. Hans forsvarere har da ogsaa fæstet sig ved momenter, der kan vise, at forøveren av den paatalte gjerning ogsaa har gode egenskaper.

D'hr. Hj. Falk, A. Kjær, Amund B. Larsen, Moltke Moe, Johan Storm og Alf Torp bekræfter in solidum, at professor Hægstads videnskapelige kvalifikationer ikke er av politisk art. Likeoverfor saa megen sakkyndighet bøier jeg mig selvfølgelig straks. Det vil dog sikkert erindres, at professor Hægstads ansættelse foregik under saadanne omstændigheter, at den fik en avgjort politisk farve. Og hvad det nu gjælder, er ikke hr. Hægstads sproghistoriske kundskaper, men hans sprogsans, og der indbilder jeg mig, at de sakkyndige ikke er mere sakkyndige end jeg. Der behøves ikke engang "sakkyndighet". Enhver dannet ordmand maa forstaa, at den raa sprokforfusning, som nu drives i vort land, har faat et eklatant uttryk i ordlyden av den opgave, en av hovedfusserne nu har villet prakke paa de unge. Det er dette, som er saken. Og jeg anser det for at være meget heldigt, at forbrydelsen er foregaaet saa at si officielt og at den naa skrikende paakalder alle dannede norske hjemsoverksomhet. Det er smukt og kollegialt, at d'hr. sakkyndige iler sin betrængte kollega til forsvar, men det kan umulig hjelpe ham i den stilling, han nu befinner sig. Lat hr. Hægstad fortsætte sine sproghistoriske studier, men lat de unge bli kvit ham og hans sproglige halvdannelse.

Foruten en anonym i "Dagbladet" har ogsaa hr. Arne Garborg i "Morgenbladet" git hr. Hægstad en haandsrækning. Han synes, at der er gjort for meget "braak" av en enkelt proposition. Hr. Garborg er blit mildere med aarene. Desuten er nok i dette tilfælde hans gode landsmaalshjerte løpet av med ham. Ellers vilde han sikker ha hængt professor Hægstad i det samme pæretræ, hvori han engang anbragte professor Petersen.

Hjalmar Christensen.

Tidens Tegn 1910 nr. 47 7. juni

Hr. dr. Hj. Christensen

De tar aldeles feil, naar De tillægger os seks underskrivere det motiv, at vi har villet "ile en betrængt kollega til forsvar". Spørsmålet om professor Hægstads dygtighet eller udygtighet i at uttrykke sig i landsmaalet er holdt ganske utenfor vor protest; vi har ikke optraadt enten for eller imot ham paa dette felt. Hvad vi har villet, fremgaar tilstrækkelig klart av, hvad vi har skrevet. De har uten at være kompetent paa omraadet, fældet en arrogant dom over professor Hægstad som v i d e n s k a p s m a n d . Vi har ønsket, at publikum skal bli kjendt med denne doms virkelige værdi, og derfor har vi skrevet. Der bør være retfærdighet til, ogsaa likeoverfor "maalmænd".

De, som selv har vort universitets doktorgrad, bør forstaa, at det for en videnskapsmand har særdeles meget at betyde, at hans videnskabelige ære faar være i fred under disputer om andre ting.

Og hermed overlater jeg Dem det siste ord i denne sak, om De maatte ønske det.

6. juni 1910.

**Ærbødigst,
A. Kjær**

Tidens Tegn 1910 nr. 48 8. juni

Hr. A. Kjær

I det øieblik hr. Hægstad er professor i norsk sprog, vedkommer det hans videnskabelige ære, at han ikke kan skrive norsk.

Om det upassende i, at en mand, der saa avgjort viser mangel paa sproglig sans, smak og dannelse, anbringes i undervisningsraadet som norsk sprogkyndig skal jeg uttale mig i en videre sammenhæng.

Her har de seks herrer undgaaet en god leilighet til at "vise retfærdighet".

**Ærbødigst
Hjalmar Christensen.**

Tidens Tegn 1910 nr. 49 9. juni

Sprogsans?

De to opgaver: "Trettiaarskrigens aarsaker og følger" og den tilsvarende landsmaalsopgave: "Orsaker og fylgjor av trettiaarskrigen" er – bortset fra den berygtede sprogfeil i den sidste – ogsaa ellers mangelfulde som parallelopgaver.

 Dette betyder nemlig ikke det samme.

 Alle ser, at den første formelt kræver nævnt alle eller ialfald saavidt mulig alle aarsaker og følger, mens den anden kun kræver nogle, vel altsaa de vigtigste.

 Skulde opgaverne dække hinanden helt, maatte man enten i den første indskyte "viktigste", eller ogsaa skrive "orsakerne" og fylgjorne" i landsmaalsopgaven. Derved vilde ogsaa den "anakolutiske" feil i denne ha traadt mere i skyggen.

 Nu, besvarelsene er vel blit de samme. De fleste elever merker kanskje ikke feilen, skjønt de jo er oplært til at "merke sig opgavens ordlyd".

 Men de som har git opgaverne! De skulde vel merke den væsentlige forskjjel? Hvad siger hr. Hægstad?

J. M.

Dagbladet 1910 nr. 155 11. juni

Den hjælpeløse Mand.

Undskyld, Hr. Redaktør, at jeg kommer saa sent med dette: mit Dagblad har saa gladelig gaat til Sollien like til idag, og naar det er kommet tilbake derfra er det blit saa gammelt.

Det var dette Hjalmar Christensen skrev om Professor Hægstad.

Det er godt at man altsaa nu faar stoppet den Fejltakelsen at "Hr. Hægstads vitenskapelige Kvalifikationer er av politisk Art". Jeg har nemlig heller aldrig hørt andet, og det skulde undre mig om det ikke har været en noksaa almindelig Mening indil nu. At Sophus Bugge i sin Tid la Navn til for Hr. Hægstads Utnævnelse skal vi kanskje ikke finde anden Betydning i end det hadde.

Jeg ser i "Tidens Tegn" at nogen Vitenskapsmænd har faat slæpet med sig andre Vitenskapsmænd, saa de tilslut er blit seks til at protestere mot Dr. Christensens Uttalelse. Saa nu er det blit en ganske alvorlig Sak for os som har gaat og trodd det selvsamme som Christensen har sagt. Er det især efter at Hr. Hægstad blev Maallærer ved Universitetet han er blit en slik Vitenskapmand? Er det disse Undersøkelserne om nogen Dialektord i Middelalderen som har gjort ham til det? Eller var han det ogsaa før? Isaafald skulde vor Vildfarelse været stoppet for længe siden.

"Professor Hægstad har vundet et anset Navn blandt nordiske Sprogforskere", sier de Sakkyndige.

Det er saa rart med den utenlandske Anseelsen, spør man sig lit for er der ofte ingen som vet om den. Der kan staa en velvillig Anmeldelse i et Tidsskrift engang, og vi smaa Nationer mener da at vi har sat Folkeslagene i Forundring. Dette være sagt bare i al Almindelighet, jeg har i Tilfældet Hægstad ikke nok at holde mig til, og selv mangler jeg alle vitenskapelige Betingelser for at kunne dømme om det.

Men Sakkyndigheten taler.

"Han har leveret Arbejder som er av grundlæggende Betydning for norsk Sprog-historie", sier Sakkyndigheten.

Naturligvis maa det vel være av grundlæggende Betydning. Han har arbejdet i Grunden, i Bunden, under Jorden, hos de døde Dialekter fra før Reformationen; han har gjort norsk Sproghistorie. Men nu kom han op paa Overflaten, op i Livet og Lyset, med Overskrifter til et Par Artiumstiler – og saa gik det saa ilde med Præpositionerne. Og Kvindens Stilling i Samfundet før og nu blev for ham det samme som Kvinna i Samfundet fyrr og no.

I en Artikel i "Dagbladet" forklarer og forsvarer han det han har gjort.

Det skal indrømmes at det er vanskelig for Professor Hægstad. Og vi paa vor Side skal ikke gaa og gjæte paa at han gør noget galt. Det fortjener ikke denne – efter alt man kan forstaa – redelige og fine Mand. Men hans Svar er saa inderlig ufuldkomment, han er en hjælpeløs Mand. Han skriver ikke i et Sprog som han har lært, han skal prøve at kunstle og knote sig frem i et Menneskemaal som ikke er til. Saa blir det der efter. Formen, Uformeligheten: Orsakor og Fylgjor av – støter ham ikke, han forsvarer den; at Kvindens Stilling i Samfundet ikke er det samme som Kvinden i Samfundet skønner han ikke. Det er meg soleis uskynande, sier han. Hvad Slags sproglig Indtryksomhet kan en slik Mand ha! Hans Øre hører ikke Galskapen i dette og hans Sprogfølelse fornemmer ikke at under denne Redaktion blir Opgaven voldsomt utvidet – saa den kommer til at omfatte absolut a l t om Kvinden i Samfundet før og nu, ikke bare hvad man forstaar ved hendes Stilling i Samfundet.

Det er meg soleis uskynande – sier han – at nokon vitug gymnasiast skulde koma til aa skriva um gjeremaal til kvinna i h e i m e n eller med b a r n e s t e l l e t , naar oppgaaava lyder: "Kvinna i samfundet fyrr og no"; "i samfundet fyrr og no" er her etter min meining nok til aa avgrensa umkverven for oppgaaava, nettopp paa grunn av sjølve emnet.

Hadde Professor Hægstad skrevet det stik modsatte, vilde det ha blit rigtig. Netop ved hans Udvidelse av Opgaven kan den vituge Gymnasiast ikke undgaa at skrive om Kvindens direkte etiske Opgaver i Heimen eller med Barnestellet. Og saa – det er meg soleis uskynande. Dette er kanske godt Landsmaal. Men det er slet tænkt, og det er tænkt paa det sletteste Rikksmaal. Men det er kanske godt Landsmaal. En skal ikke være forvænnet fra den Kant. Hvadsomhelst en maalforfatter sitter og sleiver ned av Sprog i sine Mugpoesier er jo og blir i al Evighet godt nok. For der er jo og blir i al Evighet fuldt op av højstæret Medmug til at gjeva Gaum etter det. Og da er Maalet naadd. Aa hvor Gaum er et godt Ord, jeg ser Røken av det.

Men vi da som har Bruk for vort Lands Sprog og som bruker det efter Ævne til Skildringer av det levende Liv? Jeg kender en aldrende Forfatter som den Dag i Dag graater av Fortvilelse naar han iblandt ikke kan faa endog det gennemarbejdede norske Kultursprog til at lystre sig. Slike Anfægtelser har ikke en Maalforfatter. For hvad han end skriver ihop saa er det godt nok for den højstærede Vestlandsmugen. Og da er Maalet naadd.

Aa men et slikt Maal burde ikke være Maal for nogen Forfatter med poetiske Ævner! Hvad om Maalskribenterne begyndte at omlægge sin Ærgærrighet litt? De skulde ikke nøje sig med at Ryfylke gav Gaum, det er nemlig saa hjærtens likegyldig: de skulde sigte længer frem, mot det allerbedste i Indland og Utland. De skulde heller ikke nøje sig med Professor Hægstads Præpositioner og øvrige stilistiske Hjælpeløshet. Og de

skulde ikke imponeres til Taushet av seks sprogunderjordiske Sakkyndigheter som er ute og kaverer for den syvende. To av disse Herrer med Protesten har utgit en Etymologisk Ordbok, den er værdiløs for os levende Mennesker, den er tildels endog uriktig – skønt det sikkert har staat i et eller annet nordisk Tidsskrift at den har "grundlæggende Betydning".

Mine herrer Maalforfattere – hvorav nogen er mine personlige Venner – , tillat mig at foreslaa at dere nytter dette Høve til at aapne litt op for Mugluften. Forlang av de seks Kaveringsmænd at de lægger frem Beviserne for Hr. Professor Hægstads nordiske Anseelse i norsk Sprogvitenskap. Se derpaa efter – i egen Interesse – om dere kan være tjent med Hr. Hægstad som Leder og Autoritet i det ufødte Menneskemaal som han vil lære dere og som dere vil lære.

Det er andre i Landet som skal lære det, ifølge Lov. De vil takke dere. Og dere vil selv ha Ære og Fordel av det.

Der mangler ett Navn paa Protesten, sier de Sakkyndige, og det mangler fordi Professor Magnus Olsen er paa Island. Jeg vet ikke om det har gaat andre som mig, men jeg har ikke savnet noget andet i al den vitenskapelige Professor og Adjunktvisdom som nu for Tiden fyker os i Øjnene som Støv: vi savner det levende Liv. Vi maa beundre Korpsaanden hos disse Lærde, de slaar øjeblikkelig Ring om en av sine egne, – tænk om det var likeens med os! Men de skal ikke tro at det betyr saa svært meget for os: deres Vitenskap i Sproget den kan alle lære ved Flid, men vort Arbejde i Sproget det maa man fødes til. Det er ikke Professorer og Adjunkter som bestemmer Sproget, det gør levende Mennesker, det gør Livet. Professorer de kan notere op det Maal som en Vestlandsbonde bruker til sin Familie og sin Taregamp, og der har de Plads Professor Hægstads nye og normale Præpositioner. Men dette Maal og hele dette Liv er jo for andre Mennesker saa grænseløst likegyldig.

Det er blit mere Lydhørhet for høvelige gammel- og nynorske Former iblandt os; det skynder paa Fornorskningen av vort Sprog, det gaar med rivende Hast. Men det er hverken Hr. Hægstad eller Sakkyndigheten eller Adjunkterne som gør det; for de sitter bare og "grundlægger" – og kan ikke selv bruke Grundlaget. Men det er Livet som gør det, Samfærdsel, Rejser, Handel, Aviser, Bjørnson. Jeg taler atter ikke om et Par vestlandske Dialekter og det vitenskapelige Knot og Tøv, men om Nordmændenes Kultursprog. Det blir mindre dansk og mere norsk, mere levende, mere rødt av Blod for hvert Aar som gaar.

Og Maalforfatterne de kan jo frasse paa med sine Konstruktioner og Normaler. De blir mindre norske og mere underjordiske, mere døde og mere graa av Støv for hvert Aar som gaar.

Og Maalfolk kan jo lære sig saa meget de gidder av Hr. Hægstads Hjælpeløshet, det kommer dem selv ved. Men vi andre vi skal bare ganske rolig la os tvangslære akkurat saa meget av denne Hjælpeløshed som Loven byder.

Indtil den Dag da Livet endrer Loven.

Knut Hamsun.

Dagbladet 1910 nr. 157 13. juni

**Hægstad,
Christensen,
Hamsun.**

Professor Hægstad faar gaa igjennem nu om dagen. Nogle herrer stilkunstnere inden riksmalleiren har indgaaende gransket hans oversættelse til landsmaal av artiumsopgaverne og været saa lykkelige at finde, hvad de søkte, nemlig nogen smaa "unøiagtigheter", sproglige haarfinheter av den art, som vil forekomme i enhver oversættelse, rene bagateller altsaa, men yderst kjærkomne og bekvemme til at pustes op til skrækkelige anklager mot maalet i almindelighet og professor Hægstad i særdeleshet.

Dr. Hjalmar Christensen frakjender professoren videnskabelige kvalifikasjoner og antyder, at hans ansættelse i sin tid skyldes en bitte smule politisk korrupsion.

Efterat insinuationen er tilbakevist ved tilsvar fra en række ansete videnskapsmænd, trekker hr. Christensen sig forsaavidt tilbake, men rekreerer sig derpaa i den behagelige betragtning, at professor Hægstad nok egentlig staar lavt i dannelses; han er neppe mer end halvdannet at kalde for, en type paa halvdannelsen, omtrent som den mand, forfatteren engang sat og hørte paa i en sporvogn, og hvis selvgodhet hadde ærgret ham

...

Saa skriver Knut Hamsun lørdag en artikkel her i bladet om Hægstad og hans maaloversættelser.

Det er, saavidt vi vet, første gang Hamsun uttaler sig offentlig om maalet og maalstriden; ogsaa av den grund var hans indlæg værdifuldt, foruten at artikkelen jo ellers var meget interessant og indeholdt ting, som man kan gi ham medhold i. Hamsun har indlagt sig store fortjenester av vort sprogs fornorskning. Kanske ingen av våre riksmålsforfattere skriver et mere personlig præget norsk. Her kan være stedet til at nævne dette; man læse især hans to siste Nordlandsromaner!

Men Hamsuns artikkel lørdag indeholder ellers ting, som maa dadles. Dens urettfærdighet i omtale av saavel maalet som professor Hægstad er iøinespringende. Hamsun overser for det første aldeles maalsakens betydning i den fornorskings tjeneste, som han selv er en ivrig tilhænger av. Herom vidner selve sproget i hans artikkel, hvor han leilighetsvis under sin forhaanelse av maalet selv benytter maalord eller ord, som maalbevægelsen har bragt i kurs.

Ogsaa dette med maalets "døde, støvete" underjordiskhet og dansk-norskens indhold av "levende liv" er vel egentlig ret billig og feilagtig skrevet. Det forholder sig som man

vet akkurat omvendt hermed – vi fraregner helt yderliggaaende retninger inden maalbevægelsen. Det "levende liv" er paa maalets side, dets stil, hvor det skrives godt, er enklere, knappere, naturligere. Maalet slæper selvfølgelig paa langt mindre dødvægt av overflødige ord og støvete, snirklede krimskramserier end riksmaalet. Det er jo netop den samme omstændelige "logisk korrekte" og minutiøse kancellistil; som den nationale maalreisning er en reaktion mot.

Maalbevegelsen er jo stort set, intet andet end et enkelt led i den tendens mot demokratisk forenkling og naturlighet, som gjør sig gjældende paa skilte omraader i vor kulturkamp. At det herunder kommer til at gaa ut over mange "nuancer", "finesser"; mange gamle "logiske" rariteter i sprog, i politik, i kunst som i sociale spørsmal er noget, som egentlig ligger i sakens natur.

Dagbladet 1910 nr. 160 16. juni

Til Knut Hamsun.

(Læs stykket hans i "Dagbladet" num. 155 um vaart norske morsmaal!)

Sumt er skjellsord, og sumt er vaas.
At Hamsun vil gaa so laag ei raas!
Tannlaus gamling til skjellord triv,
men aldri den som er lage liv.

Festleg gaman hev han oss lært.
Med eidsamt alvor – er det no verdt!
Skal gauken Amor med prettune sine
ta paa seg den strenge pavemine!

Sitt eige gamle ord maa han ensa:
Leid fyr poeten er femtiaars grensa
Overaaringar mellom os lunkar,
Sinne veks og magti minkar.

Men hurragut, hei! kann du vera klok,
at no du vil fara i Bjørnsons brok?
Ho er deg for vid, so knapt eg trur
– at ho gjer vendingi med, naar du snur!

Det plagget var elles brukt av en kar,
som rotsterk sat paa sin norske gard.
Det høver, ottast eg, mindre sat ein
som berre hev gauka som farande svein.

Naar stridsrøyken kverv
med sin tette damp,
eg køyrer deg heim
med min "taregamp".
Og der sit me saman
som ofta eit bil
og talar eit "maal
som ikkje er til",
um korleis norske
vindhanar fær
"forfattarnamn"
i den store verd.

Melhus 13 juni 1910.
Anders Hovden.

Aftenposten 1910 nr. 356 20. juni

"Den gamle fjende hoggestabben".

Hr. redaktør.

Ein namnlaus innsendar i "Aftenposten" meiner, at heile undervisningsraadet hev andsvaret for den landsmaalsformi som artiumsuppgaavorne fekk.

Denne meiningi er ikkje rett. Dei gjæve riddarar fær i dette høve nøgja seg med den gamle fjende hoggestabben, som er

Marius Hægstad.

Kr.ania 18de Juni 1910.

Dagbladet, 1910 nr. 177 2. juli

Knut Hamsun som etymolog.

Knut Hamsun dømer eit vitskapleg verk, Falk og Torps etymologiske ordbog, aa vera "værdiløs for os levende mennesker, den er til dels endog uriktig."

Eg hadde ikkje visst at Knut Hamsun var so kunnig maalgranskar at han torde vaaga seg til aa døme og fordøma eit slikt storverk. No ventar eg med spaning paa den etymologiske ordboki, som ein etter dette kann vona at han sjølv arbeider paa, ei ordbok som daa maa vera "rigtig" og verdefull "for os levende mennesker".

Men eg trur ikkje at han kann gjera dette arbeidet fullgodt, fyrr han lærer aa sjaa ting som han endaa er blind for.

Hamsun sannar sjølv at han saknar noko. Han "savner det levende liv". Det hev gjenge honom som so mangein etymolog at han ser berre den ytre formi, bokstaven, skalet, og hugsar ikkje paa at skal han finne innhald i egget maa han hogga hol paa skalet. Fyrr etymologen lærer dette gjeng han som ein blinding og kann ikkje finna seg sjølv til rettes, og endaa mindre kann han rettleida andre. Fyrr Knut Hamsun lærer dette, finn han ikkje "nordmændenes kultursprog", det maalet som hev samla i seg og bore norsk kultur fraa ætt til ætt eit par tusen aar gjennom edda og folkedikting, heilt til at ein ny vaar kom med Ivar Aasen, Vinje og Blix, det maalet som hev gjeve av sitt overskot baade til Wergeland, Bjørnson og Hamsun.

Slaa hol på skalet, so vil du finna det livande livet i landsmaalet som du saknar, det raude blodet som du leitar etter, det reinaste blodet i heile Europa. For inkje noko folk i Europa umfram Hellas er det der livsstraumen hev vore so heil og ubrotten, der kulturen hev vore baade so nasjonal og aalmen, og der maalet hev vore so rotfriskt til alle tider, at det hev yngt seg upp att av seg sjølv for kvar ny kulturfolk det skulde bera fram. Likeso fornsterkt og malmtungt som edda-maalet var, likeso lett og hendig ambod er det nynorske folkemaalet for moderne norsk kultur – for den som vil opna skalet. Og landsmaalet vaart det ber i seg arven fraa fedrane, utan at han tyngjer; det samlar alle nynorske bekkjer og aaer til ei stor frisk kultur-elv.

So stor og so vidkjent ein bokmann som Knut Hamsun bør vita at ein kann gjøna med mangt, men ikkje med det som er heilag i eit folk, for daa heng hemnarsverdet yver hovudet hans, og han høyrer snart til dei daude.

Knut Hamsun er endaa ikkje for gamal til aa læra, at ein bør tenkja, fyrr ein talar om høge emne.

Ivar Mortensson

Tidens Tegn 1910 nr. 47 7. juni**Tidens spørsmål.****Landsmaal i
gymnasiet.****Et brev til.**

Av

Overlærer P. Blix.

"Sprogets fornorskning vil jeg ogsaa ", siger du; "og det staar paa høires program". Ja, men hvad vil Dere fornorske det med? Uten kjendskap til et bygdemaal – eller til landsmaalet – er dette bare en frase. Hvad kommer det av, at Asbjørnsen og Moe, Bjørnson og Ibsen, Aanrud og Kinck har kunnet fornorske sproket i saa høi grad? De har vanket blant bønder – paa Øst- og Vestland, de har lyttet til, optat ord fra, bygget sætninger efter landsfolks tale. I ordvalg ser du det bedst hos Ibsen. Sammenlign hans første digt og skuespil med Brand og Peer Gynt! Hvad ligger imellem? Dukkerten i bygdemaal, reiser paa landet, innsamling av folkesagn, voksende kjendskap til maalet som landsfolk brukte rundt i bygdene.

Dette at "barna dine skal dukkes ordentlig i landsmaal, saa de kan bli med i arbeidet for at gjøre vort sprog fuldt ut nationalt selvstændig", – det rynker du paa næsen av. Du hadde nu tænkt de skulde være med i andet arbeide, i næringslivet. En skal bli ingeniør, en anden forretningsmand. Du vil ikke de skal skrive; der er nok som gjør det. Ja vel! Men jo større og mer utbredt kjendskapet til landsmaal er, des bedre klangbund finder de som skriver, des fortere vinder vi vort eget sprog.

Saa nævner du den anke: "Landsmaalet er ikke noget kultursprog. Det kan ikke brukes til "lærde materier", særlig fysik skal det være rent umulig til. Den indvending er gjendrevet av Holberg. Der er noget i det, hvis man vil si, at det endnu ikke i synderlig utstrækning er brukt i videnskabelige skrifter. Men at det ikke kan brukes, det er dog for dristig at si. Det samme kunde med samme ret været sagt om dansken paa Holbergs tid. Da var det tysk, fransk og latin som ledet kulturen ind i landet. De lærde brukte ikke dansk i sine bøker, intelligensen ikke i sin tale. Dansk var ikke kultursprog. Men Holberg viste, at det kunde brukes til hvad det skal være. Og snart, d. v. s. paa 100 aar, blev sproget smidig og bøiet sig let om tanken. Det gjør ikke landsmaalet endnu ved alt slags stof. Derfor mener jeg det er altfor tidlig at fastslaa, at det skal brukes til en av de norske stiler ved artium. Men landsmaalet lægger for hvert aar nye omraader under sig. De første som arbeider med det, stræver haardt – som Holberg gjorde – se paa alle

fremmedordene hans. Men det vil ikke vare længe; maalet er rikt paa ord og nuancer, altfor rikt kanskje. Der maa vælges og vrakes, pudsas og files.

"Om jeg nu gaar med paa, at den direkte skade av landsmaalsundervisningen ikke er så stor", siger du, "saa tar den timer fra viktigere fag". Ja, det er netop det striden staar om. Hvad er viktigst? Kan noget være viktigere end at arbeide med sit eget sprog? Dessuten skulde jeg ha lyst til at si noget meget kjættersk: Alle disse fagene har jeg ikke saan overtro paa. I skolen skal man lære at arbeide med sin tanke, lære at kjende verktøiet sit, slipe det, saa det kan bli skarpt, og hugge in, naar man i livet skal bruke det, hvad stof det nu er paa. Og er redskapet skarpt, saa spørres der ikke efter om slibestenen var tysk eler fransk, eller hvad slags træ der var i emnet, en spikket de første fliserne av. Vi lærere faar nu ikke heller indbilde os, at det er vort specielle fag som mest utvikler gymnasiastene. Her virker mange faktorer med. De optar og arbeider med en masse stof som de faar fra andre kanter.

"Men saa dette lagede landsmaalet! Kan de ikke lære en dialekt, bygdemaal eller bymaal?" Hvilken? Da fik vi mange lærebøker. Det blev upraktisk. Nu har vi en generalnævner – og paa det maal en litteratur, med ialfald én stor digter. Forresten er det det landsmaalet trenger mest nu: en høvding, en Holberg, en Wergeland, en Bjørnson. Ja, Bjørnson ja! han har da gjort mer end nogen anden for fremtidens sprog. Har du set hvad Krogvig siger om ham i "Samtiden" iaar? I den kantate Bjørnson skrev til "Selskapet for Norges vel", er han kommet mer end halvveis over mot landsmaalet. Saa langt kom han paa den vei han i sine senere aar søkte, at hindre andre i at gaa "Naturam furca!"

Jeg tror paa de nationale strenge som klinger inderst inde hos os alle. Bergenserne har altid været frimodige til at blande sin tale med "vulgære" ord. Se paa Lyder Sagen! Det rene danske sprogs utrættelige vogter i halvhundre aar. I skrift og høitidelig tale ja! Men naar han skulde hygge sig rigtig, snakke gemytlig, i skolen eller utenfor, da bruke han sin rene uforfalskede bergenserdialekt med baade eg og deg og i k k j e og n o k k e ! Den faldt ham dog naturligst at tale, og vi skal da vel søke at bygge det skrevne sprog paa den naturlige tale. Nu, Sagen hørte til det første slegtled av lærere efter 1814! En av næste generation, min norsklærer, overlærere Boye Jacobsen, moret sig ogsaa stadig med at tale dialekt (stavangermaal) i timerene. Fra 1909 av kan jeg – av tredje slegtled – med god samvittighet snakke "maal", men bare 2 timer om uken i 1ste gymnas. Ja, det er et "steg fram". Men synes du det er et urimelig stort fremskridt paa 100 aar?

Din
P. Blix.

Larvik, 8. juni 1910.

S. S. Hr redaktør! Efterat dette var færdig, finder jeg i Deres dagsnummer et svar fra en rasende far. Han gir sig først ut for min bekymrede, men avslører sig meget snart. Ham maa jeg faa lov til at svare en anden gang.

Ærbødigst P. B.

Tidens Tegn 1910 nr. 49 9. juni**Tidens spørsmål.****Landsmaal i
gymnasiet.****Svar til "rasende far".**

Fra

Overlærer P. Blix.

Min kjære rasende! Det var rigtignok ikke Dem jeg skrev til; men mange tak for svaret allikevel! Det indeholdt meget glædelig, meget som vil gavne den sprogbevægelse som vi to er enige om efter evne at ville fremme, og hvis seir vi er overbevist om. At De (undskyld at jeg sier De; men jeg foretrækker det, saalænge jeg ikke vet om vi er dus), at De rister mig unødigt haardt, det skader ikke saken. Tvert imot.

La mig først slaa fast hvad vi er enige om. Det er nu det viktigste. En avisstrid vil saa let gli bort i sandete sidegater. De vil gaa med paa tvelydene og har intet imot de tre kjøn. Ja da kan vi slå følge længe. For vi kommer ikke saa fort dit, er jeg ræd. De anser det for en selvfølge at riksmålet maa bli ved et slags ...[brett på avisen; uleselig], fordi det er naturens orden. Ypperlig! En nærmere utvikling av, hvad de mener med naturens orden, vilde jeg dog gjerne hat. Jeg skrev at "det nationale maal skyter op med en naturmagts vælde", og det ser ikke ut til at De tar det for en frase. Hvis vi nu er enige om at riksmålet maa slaa av og nærme sig landsmaalet, hvorfor blir De da rasende naar jeg nævner sakens nationale betydning? Jeg synes avstanden er svært liten mellem os her. Men De er saa sint. Maalbevægelsen er for mig en sak (jeg tør ikke vifte med den røde og si en national sak); den er ikke to personer: Hægstad og Oddmund Vik, som De har forelsket Dem i. Jeg skal ikke gjøre Dem ansvarlig for alt det, riksmålsfolk skrev i aviserne i mars og april; men jeg vil heller ikke staa Dem til ansvar for alle maalmænds ord og gjerninger.

Vi ser begge det nye maal, som maa komme; vi skjønner, at det sunde i maalsaken vil ha fremgang paa grund av det, De kalder naturens orden, jeg sakens nationale betydning. Vi to, som staar slik mellem partierne, vi faar finde os i at faa hugg fra begge kanter og slaa fra os, snart til den ene, snart til den anden side. Men skal nu vi ogsaa æte hverandre op da? Jeg var ivaar blit forarget over riksmålsfolk. Saa ventet jeg til avgjørelsen var kommet i Odelstinget. Da skrev jeg – ikke for Dem min vaabenfælde og aandsfrænde – men for en del bekymrede forældre, som var brakt ut av likevegt ved

de daglige indlæg mot maalet, og som mente at gymnasiet var umulig efter at der var kommet skriftlig landsmaal ind i det. Jeg forsøkte at peke paa sakens historiske sammenheng og vise at der til grund for maalbevægelsen ligger en ide, som bryter sig frem. Jeg har ogsaa hat den glæde at møte litt forstaaelse.

Maalstilen! Jeg har aldrig været begeistret for maalstilen. Jeg staar nu der jeg stod i 1907 og der jeg – som i mit brev antydet – kanskje kommer til at staa i 1916. Jeg skrev: "Det kan godt hænde det vil bli rimeligst (da, i 1916, naar vi landsmaalslærere i gymnasiet har høstet litt erfaring) at be om at faa beholde gjenfortællingen." Jeg nævnte, at Riddervold-Jensen iaar burde tat en kamp for gjenfortællingen. Hadde han faat 10 mand med sig, saa hadde det gaat. Det vesle agn, han brukte nu, bet der ikke mer end 3 paa. Nei, De har gjort mig uret der. De kunde spart Dem og mig den "vonde smaken". Maalstriden kom fortidlig. Det var en farlig seier for maalmændene, frygter jeg. Den blev vundet for let, motstanderne var ikke samlet, seieren blev ikke lutret gjennom motgang og nederlag. Men la os nu arbeide med gjenfortællingen, saa faar vi se; det kan vel gaa an at faa utsættelse en del aar, hvis vi tror at vi ikke klarer stilen endda.

Den fortielsen De tillægger mig, og som dertil skal være karakteristisk, kan jeg ikke indrømme. Det De breider mig, er at jeg "intet fortæller om vort (riksmaalsfolks) forslag om ens skrivemaate av enslydende ord". Jeg skrev: "Landsmaalet faar ogsaa revidere sin (retskrivning) og slaa av. Det er landsmaalsfolk nu uvillige til". Hermed mente jeg at dadle maalmændene. Jeg tilføiet: "Næste generation (av maalmænd) vil som en selvfølge gaa med paa en retskrivning i ord som lyder likt". Jeg synes vi er enige i dette punkt ogsaa.

"Steinane" mine vil jeg nødig gi fra mig. Det er ikke bare tvelyden. Den er treklangen ei-a-e mot det i mine ører flate, flau e-e-e-. At det gamle nordiske sprog, som vel har hat en form nærmere den nuværende norske end den danske, at det i Danmark er blit mer slitt og utvisket end i Norge, at sproget der har faat et utydeligere, mer grøtet præg, som passer ilde for os i Norge, det lar jeg mig ikke snakke fra. Naar steinarnir er blit steinane i Norge i bygd og by der jeg er kjendt, endog i Larvik, men stenene i Danmark, saa har vel det er grund. Videnskapsmand er jeg ikke, men saalænge jeg ingen anden forklaring faar, saa holder jeg mig til min naive, at det hænger sammen med landets natur, enten det nu er gjældene eller luften eller avstængtheten. At det ialfald for mig har en mer national klang – undskyld ordet – det kan jeg ikke hjelpe for.

Nu har jeg samlet det meste av det vi er enige om og snakket litt om de punkter hvor vi skilles. Tilslut vil jeg si, at det ikke var folk som Dem og Nansen, Bjørnson og Sophus Bugge jeg tok sigte paa. Nansen gaar trutt paa norskhetens vei med Fram og

Framboken. Veslemøy og Taakeheimen. Bjørnson! Hans navn er nok. Bugge har vist til dialekterne som skal overrisle. Ellers er det vel som Garborg netop sa i "Mrgbl.", at vi fremmer verket, baade de som er med og de som er imot. Joh. Storms kritik har været sund.

Det som gjorde mig mest ondt i Deres brev, var det uttryk; klassificere fædrelandskjærligheten. Som om det var det jeg mente! Jeg trak en parallel mellem striden nu og paa Wergelands tid. Jeg nævnte, at vi alle nu er enige om begge nationers berettigelse den gang. Skulde det ikke gaa an at si, at Welhaven og hans parti manglet syn for Wergelands nationale betydning? Hadde jeg dermed sagt, at Welhaven manglet fædrelandskjærlighet? Hvad er dog det for noget! Nei, at klassificere fædrelandskjærligheten – baade hos fortids og nutids mennesker – det byr mig likesaa meget imot som det gjør Dem, saa deri har De tat feil av

Deres ærbødige,
P. Blix.

Larvik, 6. juni 1910.

Verdens Gang 1910 nr. 182 8. juli

Landets sprog

I.

Lat os føre vor Maalrøda tilbake igjen til sin naturlige og rette Størrelse, der er sier og skriver ett Kultursprog i Norge, det andre er Dialekter. Men det tredje det er en sammenlaget "Normal" av disse Dialekter, blandet op med endog de flaueste Paahit av Maalforfattere uten Tæven av Sprogsans.

Slik er det.

Det er ett Kultursprog i Landet. At man kanskje ogsaa kan eksperimentere og "skrive" om Kultur paa Normalen det benægter ingen. Man "skriver" ogsaa om Kultur paa Esperanto.

Normalen har aldrig levet som Sprog paa Mennesketunge og kommer aldrig til at gjøre det. At Maalforfattere taler om Normalen som det norske Sprog og som Morsmaal er ingenting andet end Frækhet. En Frækhet av Folk som ikke kunde komme frem i Kultursproget, men som skjöt Snarvej gennem Mogens Land. Der kunde de briske sig med at være Diktere, især kunde de briske sig med at være Nordmænd.

Men saa er der Nordmænd som briske sig med at være saa retskafne og rimelige: Nej, sier de, Landsmaalet er ikke noget færdig Kultursprog endda; men det vil ikke vare længe, Landsmaalet lægger for hvert Aar nye Omraader under sig.

Jada, Stortinget har lagt nye Omraader til Landsmaalet – politiske Utvendigheter, Paahit av en Stortingsmug uten Tæven av Sprogsans.

Og dermed mener nu somme at det er da virkelig svært saa Landsmaalet blir Kultursprog i Norge!

*

Overlærer B l i x i Larvik er en stor Troende. Og han prater og overlærer os alle med sin vidunderlige Logik.

Sprogets Fornorskning vil dere alle, sier han til sin Motstander, ja men hvad vil dere fornorske det med? Uten Kjendskap til et Bygdemaal eller til Landsmaalet er dette bare en Frase, sier han. Ja, spør Motstanderen, men kan vi saa ikke lære en Dialekt, Bygdemaal eller Bymal? Haa nej da fik vi mange Lærebøker, svarer Hr. Overlæreren. Nu har vi en Generalnævner og paa det Maal en Litteratur med ialfald én stor Dikter, svarer han.

Med det samme: hvem er den ene store Dikter i Normalen? Nu maa vist Hr. Overlæreren svare litt forsigtig. Det er ingen som ikke er stor Dikter i Normalen.

Forsigtighet er ikke Hr. Overlærerens Overævne. Hvad kommer det av, spør han, at Asbjørnsen og Moe, Bjørnson og Ibsen, Aanrud og Kinck har kunnet fornorske Sproget i saa høj Grad?

Ja hvad kommer det av mon? Av Normalen? Hm ja, nej det kommer av at de har vanket blant Bønder, svarer han, at de har optat Ord fra og bygget Sætninger efter Landsfolks Tale.

Riktig. Denne absolute og banale Sandhet er riktig, hvem gidder overlæres flere Ganger med den! Men altsaa er ikke Sprogets Fornorskning en Frase u t e n Kjendskap til Normalen – som aldrig har været Landsfolks Tale.

Jeg har til Morsmaal to saa forskjellige Dialekter som Lom-Vaagvær og Saltværing, og jeg lærte i Ungdommen temmelig godt Valdresk, – jeg har aldrig hat Trang til at gaa gjennom det ihopkunstlede Landsmaal for at fornorske mit Sprog. Og jeg tror heller ikke at jeg for Eftertiden skal ha Normalen til at fingre ved mine Dialekter og ved Gammelnorsken før jeg bruker av dem.

Det er ikke noget levende Kultursprog i Verden som ikke suger til sig Kræfter fra Dialekterne. I Danmark tilfører de ogsaa Sproget nyt Blod fra Dialekterne gjennom den jyske Bevægelse. Men de sætter sig ikke først ned og opfinder og utfunderer en Normal for sine Dialekter, et helt System av Tull og Knot og Livløshet før de bruker dem. De øser fra Kilderne, direkte.

Man skulle tro Hr. Overlæreren skrev alle Indlæggene selv, baade for og imot, saa tandløse og overfladiske smiler de til hverandre. Jeg tror paa de nationale Streng, sier han. Og denne Mand som tror paa Strenger viser ogsaa ellers hvad Slags Sprogsans han har. Han mener at Sprognorskheten i "Brand" og "Peer Gynt" skyldes Henrik Ibsens Dukkert i Bygdemaal, Rejser paa Landet, Indsamling av Folkesagn, voksende Kjendskap til Maalet som Landsfolk brukte rundt i Bygderne.

Ja der traf han det! Sprognorskheten i "Brand" og "Peer Gynt" er sikkert den værste Forlorenhet vi eier – næst efter Landsmaalet. Men hvorfor skulde en Overlærer tro paa den Strengen!

Om Bjørnson sier han at i Kantaten til Festen i "Norges Vel" er han kommet mer end halvveis over mot Landsmaalet. Saa langt kom Bjørnson paa den Vej han i sine senere Aar søgte at hindre andre i at gaa.

Dette er intet andet end Dumhet. Saa langt kom Bjørnson i sin levende Fornorskning av sit Sprog. Og den Vej hindret han aldrig nogen i at gaa.

Den Vej gaar Nordmændenes Sprog.

Hr. Overlæreren har den Dristighet at peke paa Holberg til Hjælp for sit Landsmaal. Holberg er akkurat et Bevis imot det. Han forlot ganske rigtig et fremmed – forsaavidt

dødt – Sprog og brukte et hjemlig. Men dette hjemlige Sprog var et l e v e n d e Sprog som Danmark talte ind i hans Øre og ind i hans Hjerte hver eneste dag.

Landsmaalet derimot det har aldrig levet, det har aldrig været til.

Slik er det.

Knut Hamsun.

Verdens Gang 1910 nr. 184 10. juli

Landets sprog

II

Der er to "likestillede" Maalfører hos os nu: Landets Sprog og en "Normal" av Landsbygdernes Dialekter. Disse to er likestillet.

Hvem har likestillet dem? Et tilfældig Flertal i Stortinget. Der er i dette Flertal ikke en eneste en som kan bruke Normalen som sit Hjærtesprog; men der er heller ikke en eneste en, som har været ræd for at likestille sin Normal med Landets Sprog:

Og den Kultur som Landet kan har arbejdet op ved sit Sprog? Ja hvad skal et Stortingsflertal som saadant med den? Ta hit Normalen!

Jeg drev paa med Kunstmaling en liten Stund i fjor, jeg malte et Kathode paa Blik og et Sommerfjøs paa Lærred. Og Mugen paa Stedet syntes det var svært godt malet, og det samme syntes jeg. Saa en Dag tok vi og likestillet min Maling med et Maleri som stod igjen efter Sohlberg. For jeg var i Mugens Land og der blev jeg Maler.

Den samme Frækhet som vi brukte da vi likestillet mine Billeder med Sohlbergs, den samme Frækhet brukte Stortingsflertallet da det "likestillet" Vestlandsnormalen med Norges Sprog. Ingen av os vidste hvad vi gjorde, men vi var bare frække. Vi var Mug hver i vor Sak.

Men denne velsignede Frækhet synes at imponere en og anden: tænk at det virkelig er slik at Landsmaalet er like saa godt, ja bedre, end Kultursproget! Tænk at han er blir Maler ogsaa. – Mugen har sagt det!

*

Dr. Hjalmar Christensen synes ogsaa at være blit imponeret av Frækheten: Vestlendingerne med deres Normal vil nok ingen Østlænding kunne stænge ute – blant andet fordi flere og flere av Østlandets Gaarde nu vandrer over paa vestlandske Hænder.

Dr. Christensen tar sikkert fejl. Bondeindflyttere i saa ringe Mængde blir altid – uten Undtakelse – opslukt av det nye Sted og det herskende Sprog. Det varer ikke mer end ett Slægtled. Slik gaar det endog i store norske Settlementer i Amerika, hvor de godt kunde holde paa sit; men slik gik det endog paa mange Steder i Nordland for halvhundrede Aar siden. Maalselvdaalen vandret saaledes over paa østlandske Hænder: men skjønt der var en ganske anden Selvraadighetsto i de Folk fra Østerdalen og Gudbrandsdalen end i Vestlændingen saa er de allikevel for længe siden blit Nordlændinger, Maalselvinger.

Men i det sproglige er det dessuten en anden og umaatelig viktigere Faktor som optræder. Selv om Vestlænderen kom til Jarlsberg i langt større Mængde, og selv om hele denne Mængde gik med Vestlandsnormalen i Hodet, vilde det bare føre til Undergang. Menneskenes Sprog vil op, det vil ikke ned: Vestlandsnormalen som praktisk talt er uten Kultur og uten Litteratur – for ikke at snakke om at den er uten Liv – vil ikke paa nogen Maate kunne greie sig i Jarlsberg hvor Landets Kultursprog hersker. Og om Vestlænderen fik egne Skoler og egen Kirke – som Settlementerne i Amerika – saa vilde det bare gaa op i Røk. Man kan lære en Gut at skrive et Brev, men man kan ikke lære ham at dikte: man kan lære ham at klunke paa Piano, men man kan ikke lære ham at komponere Musik. Slikt skal der et langt, langt Kulturarbejde til – som Normalen vil avbryte.

Om Vestlænderen med sin ubrukte Normal kjøpte op hele Jarlsberg vilde det ikke nytte. Jo lavere en Form er des mer mylrer det av den paa Jorden, derfor er ogsaa Sprogbugen et Mylr, et Stortingsflertal. Men der gjøres Motstand mot den lave Form, i Kraft av at det lange Maal er Kvalitet, ikke Kvantitet. Kisel-Algen er Mugen blant Algerne. Fik den uhindret dele sig op vilde den paa otte Sekunder faa et Rumfang som Solen. Men de højere Former gjør Motstand mot denne højstærede Familje.

Og slik er det: den højere Sprogform gjør Motstand mot den lavere og i al Evighet hindrer den i at bli andet end en innskærket Familje av Kisel-Alger. Noget som et Stortings-flertal er ute av Stand til at omstøte ved Tvangslove.

Fordi det er Livet.

*

Kyng i "Dagbladet" synes at ville hævde at Sproget vil ned. Nejda, Kyng, der er intet Sprog i Verden som vil ned, du skriver mot din bedre, din bedste Pen. Du vil demokratisere Sproget: Maalbevægelsen er bare et Led i Tendensen mot demokratisk Forenkling og Naturlighet; i denne Kulturkamp gaar det ut over mange Nuancer og Finesser og Rariteter i Sprog, Politik og Kunst.

Hvor dette er bundfalsk altihop! Rariteterne de kommer fra Maalet; Forenklingen og Naturligheten den kommer fra os som vil fornorske vort Sprog bort fra Dansken og Tysken. Ja og saa bort fra Vestlandsnormalen som ikke er enkel og som ikke er naturlig for en eneste Sjæl i Landet.

Sproget vil efter sin Natur mer og mer stige, det vil ikke demokratiseres, det vil adles. Det kan trækkes ned og hættes ved Tvang, men det vil bestandig stige paany.

Gamle Ven, du sier stygt da du skrev om de tre Maalkvælder hos Fahlstrøm. Og saa gik det saa sørgelig galt for dig. Du som er fra Kragerø, fra Jomfruland! En Lyriker, en Poet, du som gaar med et Æventyr i Hjærtet!

Demokratisk Sprog hvad er det? Det er Kjæften. En demokratisk Malerkunst, en demokratisk Musik det er Oljetrykket og Dragspelet. Nej vi skal ikke demokratisere nogen Kunst, mindst av alt Diktningens. Og det er bare Mug som "likestiller" Oljetryk og Dragspel med Kunst.

Unøiagtigheter i det sproglige Uttryk er bare Bagateller, sier du om Hægstad – som Hægstad. Sat ikke du engang og skrev om Konserter, og fandt du ogsaa da at Uttryksmaaten var Bagatel? Brydde du dig heller ikke da om Nuancen? Var Omtrentligheten god nok for dig?

Hvor vi skriver og skriver uansvarlig om Landets Sprog! Vi skal fornorske det, skal vi; men vi skal ikke kassere det, eftersom vi ikke har noget andet, og vi skal ikke trække det ned, eftersom det aldrig kan stige for højt. Det kan overbrukes, degenereres, men da gjør Sproget som Musiken, det henter friskt Blod og gyldne Strofer op til sig fra Folkedypet. Og Fornorskningen maa gaa langsomt og sikkert, i et Sprogs Levetid er Hundrede Aar ingen Tid. Festina lente. Slaa op i A. Munch og se paa hans Sprog, slaa saa op i Bjørnsøns sidste Arbejder og see paa hans, – det er bare den uansvarlige Maalmug som finder at Fornorskningen her er gaat sent. Om et Par Levealdrer til er Norsk like saa forskjellig fra Dansk som Svensk er det. Og det er ikke skedd ved livløse Paahit og Kunstlerier av nogen Professorer, det er Livet som har gjort det.

Og ved Fornorskningen gjør vi os ikke skyldige i det motbydelige Mord og den udødelige Dumhet at avbryte vor Kulturutvikling. Rigtignok er det saa at de regner sig for mere nationale de som vil det; men den ublufærdige Sjau som disse Folk frembringer nu bør jo ikke forundre nogen. Det var de franske Franskmand som satte ild på Tuilleriesne; men de som vilde Bevare Frankrike de slukket. Hvad skal Maalmugen med Kultur? Faar han ikke paa Tryk ei Røda om sine egne smaa Forestillinger og sine faa og fattige Haandgrep saa er jo han tilfreds. Allermest tilfreds er han forresten uten nogetting paa Tryk. Jeg vet det, jeg er fra Mogens Land, jeg kjender ham.

*

Vi skal ikke imponeres av Frækheten med Tvangslovene. Den "Likestilling" av Landets Sprog og Normalen er bare et juridisk Paahit. Men endog dette Paahit vil sent eller tidlig bli sat ut av Verden. Med den utvidede Røstret, med Utviklingen i det hele, kommer Arbejderen frem, og Arbejderen han er ikke Sprogug. Ikke i et eneste Land er Arbejderen Sprogug, han vil heller ikke bli det i vort. Hans Øjne er oplatte.

Knut Hamsun.

Dagbladet 1910 nr. 190 14. juli

Landets sprog.

Et par unøiagtigheter hos Hamsun.

I.

Dønvik, Skaatø, 13. juli

Jeg ligger på ferie har ytterst i havkjæften og ante bare fred og ingen aviser helt til jeg fik mig et nummer av "Verdens Gang" utsendt i dag.

Knut Hamsun gir deri min pen og min person slik paaskrift, at jeg maa misbruke denne dag av min ferie til at takke for godordene og rette et par unøiagtigheter i hans opsæt.

Det er først denne, at han citerer som min en artikkel, som ikke jeg har skrevet. Som heller ikke dækker, hvad jeg mener, tror og haaper om den sak.

Mig synes det forresten, som sier det sig selv, at et folks sprog maa demokratiseres. Likesaa selvsagt som at det maa aristokratiseres. Forenkles og folkeligjøres. Forfines og mangfoldiggjøres. Som alle ideelle værdier, først av dem alle. Og netop som Hamsun gjør det. Bare han laa endda nogen streker norskere an. Bare han godgjorde sig endda mer med landsmaal.

Det synes mig selvsagt, at begge retninger virker – og maa faa virke – jevnside og utadtil jevnbyrdige. Under kamp og i fredelig bytte og skifte. Hvordan skulde ellers et folks sprog bli et folkesprog og et sprog for hele folket? – bli det, hvori hele folket med dets demokrati og dets aristokrati rummes, styrkebeltet som omgjorder nationen, folkets og landets bedste vern og fæste, det eneste, som helt og stort kan samle, løfte og utløse nationaliteten. Jeg ser heller ikke andet – her i landet og andetsteds – end at digterne og aviserne, sprogmandene og alt folket, med bare smaa spredte spræl ut tilhøire eller tilvenstre, unisont tjener utviklingen og livet i saa maate: demokratiserer og aristokratiserer, side om side, i ett. Knut Hamsun sprælle ut tilhøire som Hamsun altsaa er blit det ved at se mig sprælle ut tilvenstre. Men jeg tænker, vi kan unde hinanden den tillid, at hver av os i utviklingen og under striden legger eftertrykket der hans samvittighet og forstand nøie tilsier ham, at det bør og pinedø ogsaa skal ligge. Og saa tænker jeg, vi møtes engang i efterslegten fra hver vor kant, i enkeltsproget.

Hvad jeg skrev – og skrev under mit merke – i "Dagbladet" var da dette, at jeg uttrykte glæde over, at de to maalfører her i landet, det som er kommet utenifra, og det som kommer indenifra, var git fuld likstilling i lov og liv. I skolerne vil der ikke længer som før bli maalkløvning, men maalsamling, de nye sind vil naturlig tilegne sig de ord

og vendinger, som naturligst og umiddelbarest gir dem ordbilledet for sanseindtrykkene i skog og mark, i naturen og i livet. Og det norske, det naturligste, det vil av sig selv seire. Det fremmede, det lagede i begge maalfører vil fort skille sig ut efterhvert og synke tilbunds, nu da der er sprængt vei for naturligheten i skrift og tale ogsaa frem gjennom skolene. "Riksmålet" er illsomt på vei bortimot enhetsproget, for det flasser av dansk mad hver dag; landsmaalet har vel ogsaa en god vei at vandre op, paa siden av dansk-norsken, men det har tungere bær av hjemligere vare og mindre at gi slip på. Med de to maalførers endelige og fulde likestilling kommer der nu for alvor i gang i skapningsprosessen. Og smaatt om send dukker det sproget frem, det samlende norske egte og hjemlig fra dypeste rot og høiest tiltops, et vidunderlig rikt og trygt trø mitt i landet, med sevjeførende røtter og vaarfrisk løvhang fra Lindesnes til Nordkap, fra grænsene og ut.

I aarhundret som gik, er "riksmålet" fra at være dansk og intet andet flyttet over til aa bli en podekvist paa norskhetsstammen, paa landsmaalsstammen. I vort aarhundre vil amalgamationen i det store fuldbringes. Det synes mig at slik som loven og livet er – ganske urimelig og hentet ut av luften at tale om "brudd paa kulturutviklingen" og alt det der. Men landsmaalet er jo ganske simpelt "riksmålets" eneste redning; det synes mig saa selvsagt en ting at det nu – efterat likestillingen er fastslaat og atter fastslaat, i alle høvelige former – vil ordne sig selv til norskhetens og nationens sande og store gagn, at den ting neppe engang er nogen videre debat værd. Hvis det altsaa ikke bare var fordi en iblandt følte sig opfordret til at gjøre opmerksom paa visse unøiagtigheter og misforstaaelser.

Alt fremtidsstort og livssvangert splitter først, og samler saa. Om likestillingslovene vil det komme til at hete, at de fuldbragte Norges samling og sveiset østland og vestland, sørland og nordland i hop til ett folkelegeme, ett sproglegeme. Da – om ikke længe – er en stor grotid inde.

Dette – og ikke det, som Hamsun skriver – er min mening og tro om denne sak.

– – – Der er i Knut Hamsuns opsæt en unøiagtighet til, det er om mig, "som er fra Kragerø, fra Jomfruland". Jeg skal sende brev om det i morgen.

Kyng

Dagbladet 1910 nr. 191 15. juli

Landets sprog. Et par unøiagtigheter hos Hamsun

II

Dønvik, Skaatø, 14. juli

En anden unøiagtighet i Knut Hamsuns opsæt er denne, at jeg, "som er fra Kragerø, fra Jomfruland!" – jeg maa da bare av den grund ligge på den tvers motsatte baug av landsmaalet, jeg skriver "mot min bedre pen", naar jeg skriver for landsmaalets sak.

Denne unøiagtighet har jo mindre at bety, men kan hende det kunde ha sit almindeligere ærend allikevel, om jeg svarte paa denne tiltale.

Det vilde nemlig ha være nøiagtigere av Hamsun at skrive mig til som saa:

"Naa om dig Kyng kan en da forstaa, at du elsker og ærer landsmaalet. For du er fra Kragerø, fra Jomfruland! Der er sir, kogg og sjesse og snørap og to og steine og lane og knylle og lakke og soleglad og maur og kimingrand og mer slikt. Du har det i dig fra barnsben av, skjønt du er bygut og opalet og oplært i "riksmaal" og aldrig gir dig av med at movere dig utenfor den form, som slik omsider blev d i g naturlig.

Men som taalelig tænkstom gut til bygut at være, begyndte du tidlig at undre dig over, at slike ord og vendinger, som alle brukte, at de skulde være for "simple" til at føres i pennen. At slikt, som syntes dig meget bedre at gi uttryk for det, du vilde ha sagt, end de tilsvarende danske ("dansk-norske"), at det skulde kaldes "dumt", "affektert" osv., naar nogen, som det hændte, satte det paa trykk i "Vestmar" eller "Kragerø blad".

Du stod kanhænde under paavirkning av en fin og usnerpet dame, som fattigmanden og rikmanden like gjerne og like let talte med, som takket være sin gode, kultiverede race og sin sunde klokskap ga det folkelige rang fremfor det boklige, markblomsterne framfor drivhuset; hun var kanhænde fra Kragerø, netop fra Jomfruland, og naar de andre damer sa "kaprifolier", nævnte hun blomsten som "revendel" og nærte ømhet for de stedeigne uttryk og ord og berømmet dem som langt vakrere, mer malende og morsomme.

Du syntes tidt, det var merkelig og komisk at bli rettet paa i norsktimen for et ord eller en vending, som sandelig ellers var det gjængse blant alle byens folk. Historielæreren nidhaante dig, fordi du drev paa med dit "kragerøsk". Du husker ogsaa en landtur, du hørte saamæn norsklæreren endefrem si baade "kua" og "hestane" og "maur", han som i en norsktime kort før hadde git dig en overhaling, fordi du glemte

dig, stakkarn, og ikke sa "koen", "hestene" og "myren". Det var bare læreren vist i hele klassen, som i begynnelsen vidste hvad "myre" var for noget, men efterhvert lærte vel de fleste av os det ogsaa og avlod fra det fæle "maur". Men paa den landtur fik du en grundig mistillid til hele det system, og norsklæreren maatte efter den dag undvære din fortrolighet.

Du hørte som ung gut om nogen koner, som plent hadde negtet at synge en salme, som var skrevet i deres eget klingende maal. For det kunde da ikke paa nogen kristelig maate gaa an at henvende sig til Vorherre i sit eget tarvelige maal! Nei det maatte saa sandelig ske i det fine boksproget, prestens, det fra Danmark, med den store skriften, som det var saa vanskelig og høitidelig at gape over. Du syntes, dette var sørgelig og selvfordrende for disse koner, du forstod endda ikke ganske hvorfor.

De gjentok sig og gjentok sig disse eksempler i mangeslags former frem gjennom din hele opvekst og til denne dag...

Saa var der jo ogsaa andre ting, som var med om at danne dit syn pa tingene i denne materie.

For du er jo fra Kragerø, fra Jomfruland, der du har Drangedal, Tørdal, Bamble og hele Telemarken like op i Bygderne med de trauste bønder og det livfyldte, farveprægtige, støe og selvbevisste maal! Det ga en anden smak! Du kom dit ikke sjelden i besøk paa gaardene. Her talte de landsmaal, her læste de landsmaal, her læste du selv for første gang landsmaal – og du følte det som en frisk og levende fryd for dit øre og din ordsans. Saa lunt og trygt træfsikre de var i ordvalg, saa greit de fik sagt det som var at si, saa uavhengig lune og naturlig trygge de var i ett og alt! For den riksmalsskoleopdragne gut var det hver gang en opplevelse. Han møtte her ingen, som stylvret sig avgaarde med en høi dansk sprogstylte under den ene arm og en lavere norsk under den andre – (jo paa én gaard en seminaristspire, aa for en ynke det sprog han førte!). Men her gik alle disse andre trygge og jevne, med begge føtter fast paa egen jord. Det tok dig, det videt dit hjerte ut, du forstod, hvad landsmaalet var og vilde, du ante dets mission i folket.

Rimelig nok, at du er glad for likestillingen – at der ikke længer skal overgaa bønderne nogen sproglig dansketvang, men at de skal kunne naa helt frem i ogsaa den boklige kultur her til lands med sit eget i fri livsens vekst og utvikling. At ogsaa dine bygutter i større utstrækning end det noen gang før timedes nogen norsk skolegut skal bli fri for dansklaveriet i norsktimerne og faa gro sig voksen og myndig i sit eget respekterte naturlige sprog. At skriftsproget gjennom de to maalførers normaler begge lagt tæt indtil talesproget, har faat dæmningerne aapnet til at flyte i hop, slik som livet og nationaliteten vil det.

Du kom siden nogen aar op paa Hedemarken, op i Østerdalen, op til Valdres, var et aar vestpaa og lange turer gjorde du paa Sørlandet og nordover var du til like, og bestandig bestyrkedes du i dit av hvad du hørte og saa og læste (ikke mindst av riksmassagitationen) og tænkte. Der blev ikke tvil i din sjæl om, hvilket maalføre av de to hadde dypest ret og rot i dette land og hørte hjerteligst sammen med skogen og sjøen, fjeldet, fossen og fjorden og menneskene som naturen dannet dem til, og det som den ga dem i mæle for.

Og saa tidt du i alle dine skrivende aar har skrevet om denne sak, saa har du gjort det som nu og tat av samme mening og tro, alt fra du var en gymnasiast til du er blit den snart graanende journalist. Og naar du nu endog mitt i din ferie sætter dig til at skrive i sakens anledning, saa skjønner jeg jo til syvende og sist, at jeg verken privat eller offentlig raar med at gjøre dit kjæreste lam den mindste harm." – – –

Ja, slik, kjære Hamsun, kunde du likesaagjerne ha skrevet til mig.

Og det vilde ganske kort ha været det nøiagtige.

Kyng.

Verdens Gang 1910 nr. 193 19. juli

Hr. Enigheten!

Kyng sendte mig sine artikler om maalkvælderne hos Fahlstrøm; fra mange andre kanter har jeg faat breve og blade i den sidste tid, saa jeg er vel blitt litt fortullet av alt dette. Jeg ber da Kyng undskylde at jeg paaduftet ham ogsaa den leder i "Dagbladet" om demokratiseringen av sproget; det er altsaa ikke han som har skrevet den, det er bare hans blad.

Kyng erklærer sig nu for fornorskningen av vort sprog: vi skal lægge det flere og flere streker norskere an, som han sier paa sin tysk. Han er da enig med Asbjørnsen, Moe, Bjørnson, Kinck, Aanrud, alt som betyr noget, alle aviser, alle prækener, al dagligtale i Norge; fornorskning. Han er enig med al fornuft i landet.

Men han er uenig med "Den 17. Mai", og han blir aldrig citert der mere.

Han glæder sig over at stortinget "likestillet" en ihoplaget normal av nogen bygde-dialekter med landets sprog. Og han vil atter bli citert i "Den 17. Mai".

Naar nu stortinget "likestiller" rosemalingen med landets malerkunst og stenalder-visen med landets musik?

Kyng vil nok greie det. Det er egentlig en slik likestilling over hele linjen som er kulturens "eneste redning" i Norge.

Knut Hamsun

Dagbladet 1910 nr. 198 22. juli

Til Hamsun.

Hovin i Telemarken, 21. juli.

Der er igjen nogen unøiagtigheter hos Hamsun, i hans nye opsæt i "Verdens Gang".

Jeg kan jo alltids unde ham, den fattige fornøielse, han kan finde i et ukvemsord, det være så unøiagtig det være vil.

Men kunde ikke Hamsun nu til en forandring utrede begrepet "fornorskning" slik som han nøiagtig forstaar det? Hvorlangt han vil den skal gaa? Kanhænde formet han av riksmaalet et positivt fornorskingsprogram for al fremtid. Kanhænde hjalp det litt paa farten og ga støtte i striden og under oplæsningen.

Den "ihoplagede landsmaalsnormal" ligger jo nok bygde- og bymaalene flest nærmere end den stadig om igjen lagede normal for det indførte riksmaal. Jeg for min private part har ikke merket andet verken i by eller paa land, hvor jeg kom og hørte folk tale hverdagslig sammen, østpaa, vestpaa eller nordpaa.

Skal da den "fornorskning" av riksmaalet, som Hamsun nu slaar paa, drives helt frem og hjem? – til landsmaalet. Tar denne "fornorskning" fremdeles sigte "ut, mot de større forhold, den vide verden derute" for fremdeles at "gi en god dag i Romsdalen"? Vil denne "fornorskning" fremdeles se med avvisende haan paa, at det landsmaal, som den i bund og grund stiler imot, stadig føres i pennen, i trykken og utvikles, av dem som er født og opalet og føler sig vel i det? Vil denne "fornorskning" fremdeles bestandig te sig rasende over at skolebarna, som jo ifølge naturens orden maa "tvinges" til at lære forskjellig nyttige fag, ogsaa faar lære, skjønne og paaskjønne det maal, som tales av landsfolket søndag og mandag og til hverdags ogsaa av de fleste byfolk? Vil denne "fornorskning" fremdeles være tilbøielig til at anse det norske i ord og uttryk for "simpelt", for "kjæft"? Og ikke anse det formaalstjenlig eller retfærdig, at de to maalfører, det stedegne og udelukkende hjemmeegte og det indførte (med et stort procentindhold av fremmed sprogware), blir git like ytre vilkaar på det, at det som er mest i pagt med tiden og livet kan seire og leve?

Kyng

Dagbladet 1910 nr. 193 19. juli

"Landets sprog" og Hamsuns snak.

Av en sprogven.

I to nummere av "Verdens Gang" har hr. Knut Hamsun fremmet en lang række tanker om "Landets sprog" for at bevise, at landsmaalsbevægelsen er utgaat fra "almuen" paa Vestlandet og mangler alle de væsentligste betingelser for kultur; han taler om "vestlandsnormalen, som praktisk talt er uten kultur og uten literatur".

"Landets sprog" derimot gjøres av Hamsun til ikke alene at være identisk med kulturen, men han tilføier, at det er ved dette "landets sprog" at Norge har arbeidet sig frem og op i kultur.

Under sin bevisførelse for disse paastande berører han hvad andre ved given leilighet har sagt om og for landsmaalet. Om alle dem, som har tænkt, talt eller skrevet i en en anden retning – mot Hamsuns opfatning og læresætninger, – sier han snart, at de er "frække", snart at de er "dumme", og bestandig at de hører "mugen" til. Hamsuns kultur er ikke fin.

Meningerne kan være forskjellige. Jeg vil ikke karakterisere Hamsuns indlæg som "frække", ei heller som "dumme", men om hele indholdet bare si, – "det er stygt men sterkt", som fanden sa om – – o.s.v.

Det merkelige ved Hamsuns og alle hans forgjængeres indlæg i saken er dette, at de gaar ut fra den paastand, fiktion eller indbildning, at der findes noget her i Norge, som virkelig er "landets sprog", og at alle mennesker kjender det. Ja, ikke alene kjender, det, men skylder det al kultur i fortid og nutid, og det i den grad, at uten dette "landets sprog" vilde Norge og nordmændene være – intet.

Man kan være mer eller mindre enig med, ja endog halvt eller helt uenig med landsmaals-mændene, men derom tør vel alle være enige, at noget "landets sprog" findes der ikke hos os.

Det nyeste middel til at gjøre "landets sprog" kjædelig og ensartet er – retskrivningsregler for departementet, skolen og pressen. Ordenes skriftlige utseende.

Hensigten med dette middel er at "fornorske" landets sprog. Og fornorskelsen skal og maa ske ved at flytte skriftsprogets bokstaver, især konsonanterne, ut eller ind i flere eller i færre ord. Det er dragten som gjør manden. Det er skrædderen, som gjør mennesker til folk. Og førend nogen departementsmand eller anden funktionær

fremstiller sig i skrift offentlig, maa han "ordne dragten" sin, rette sproget. Reglerne for dette findes i mange, lange ordllister, som efter sikkert forlydende er utarbeidet saaledes, at ordene skal komme til at se ut og være overensstemmende med "det almindelige dannede talesprog", – altså et normal-sprog.

Hvor findes nu den landsdel eller den bygd, eller den by, eller de menneske her i Norge, som taler normalsprog? Hvor lyder det velklingende, harmoniske, sympatiske, nationale, fuldtonende, egte norske sprog, hvis vellyd og fædrelandske klang skal være som vor stemmegaffel, naar vi skal finde ordenes tone for retskrivningen? Det er nemlig ordenes dragt som skal ordnes, ifølge de kongelige resolutioner. Sætningsbygning, sprogsans, rytme og aand o.s.v., derom tales ikke.

Altsaa; Hvor i verden, eller i alle fald, hvor i Norge findes dette talesprog, hvis ordlyd skal veilede os i aa "fornorske" det norske folks skriftsprog? Tales normalsproget paa Østlandet eller Sørlandet, i Kristiansund eller Kristiansand, i skolen eller paa gaten, i stortinget eller folkemøterne, fra scenen eller fra prækestolen? Allesteds, eller maaske rettere sagt: ingensteds!

Riksmaalets normal for retskrivning virker som en forfusket, vantrivlig skolemester-regel, som hvad ensartethet overfor landets folk angaar, er mer vilkaarlig, skurrende og unaturlig som generalnævner for dannede skrivende nordmænd end den saakaldte "Vestlands-normal", eller, "Hægstadnormal" eller hvilkensomhelst normal vi har set for landsmaalet.

Det er bare snak, at den nye retskrivning "fornorsker" vore skriftsprog; den fonetiske retskrivning kan ikke ændre sprogets aand, landets kultur eller folkets fremskridtslinjer.

Retskrivningen av det tyske sprog, av det svenske, av det italienske er i vore dager som i tidligere tidsperioder blit ændret uten at nogen derved mente at ville forbedre og nationalisere sproget eller "kultivere" folket. Det engelske og franske sprog, hvis skriftlige dragt er saa forbausende, har derimot været nogenlunde ens i aarhundreder, uten at nogen i England eller Frankrike har ment eller sagt, at en anden retskrivning var absolut nødvendig eller maatte bli forsøkt for at gjøre sproget mer egte nationalt, mer engelsk, mer fransk, mer kulturmessig. Den fonetiske retskrivning har i flere lande hat sine ivrige talsmænd. Bare her i Norge har de vundet helt bugt med den nedarvede skriveform og forledet folks sunde sans til at indrømme en flok "østlandske skolemænds" ikke naturskjønne, men dagligdagse og forsømte talesprog en landsgyldig ret som vort normalsprog, uagtet det skurrer fælt og klinger vulgært i mange andre dannede menneskers øren, navnlig overalt i Sørlandets, Vestlandets, Indlandets, Nordlandets og i det øvrige lands kulturkredser.

Ved magtsprog fra departement og en del skolelærere blir søkt indført en harkende, hærmende, hutrende skolegutte-frikvarters sproggeneralnævner til – landets

særlig kultiverte sprog-lyd, som fonetisk skal følges i landets sprogskriftlige form.

Ligner ikke dette Hamsuns smak?

Dette "Magtsprog" brer sig videre utover landet. Hvorfor har ikke "landets presse" opponert her i tide? Eller er det altfor sent at rette paa denne "nødløgn", at den fonetiske retskrivning fornorsker sproget ved at "reglerne" følges? Kunde ikke den store stab av vestlændinger og bergensere i "Verdens Gang" reise bust? Eller hvorfor har ikke den end større stab fra Piperviken, Kampen og Akersgaten i "Aftenposten" forlængst slaaet følge med Østlands-normalens fonetik fra Aars og Voss og departementet?

Overfor alt dette Hamsuns snak om landets kultur som identisk med det (ikke nogensteds eksisterende) "landets sprog", som ingen taler og ingen skriver, synes mig Vestlands-normalen og alle avarter av landsmaal at lyde som fuglesang i skogen.

La saa hver synge med sit neb. Men la os bruke ensartede noter som i anden musik og sang. Retskrivningen kunde være ens for alle maal; melodien og landets sprog blev da velklingende nationalt, lokalt og vokalt vakker – i tidens fylde.

Dagens Nyt 1910 nr. 171 28. juli

Et Ord til ham.

Store Digtere har en sand Mani for at være Profeter, til at forbedre og belære sine Omgivelser.

Især store Digtere, det vil sige de af dem som er blit berømte.

De store Digtere, som endnu ikke er blit det, befatter sig gjerne fremdeles med sin Digtning.

Det vilde jo heller ikke nytte stort for dem at henvende sig til "sit Folk", naar de ikke hadde en stor Autoritet af en eller anden Slags idetmindste bag sig.

Det er nemlig det merkelige ved Profet-Faget, at man ikke uddanner sig direkte til det som til al anden Gjerning.

Digterne har altid anseet det som sit specielle Domæne at blive Nationens Forbedrere og Lærere.

Vi har mange af dem: Tolstoi, der ikke nøier sig med at belære sit Folk, men henvender sig til hele Menneskeheden.

Bjørnson, som spesielt tog sig nærmest af det norske Folk, men ogsaa af andre Nationer, som Danmark og Sverige og i den senere Tid ogsaa af Frankrig, Italien og Ungarn.

Ibsen indskrænkede sin folkepædagogiske Virksomhed nærmest til Norge og Hamsun, som nu i det sidste ogsaa sees at vilde blive Profet, holder sig ogsaa foreløpig til sit eget Land.

Det er en let forstaaelig og let tilgivelig Stormandsgalskab, som ligger til Grund for denne Stræben hos de berømte Digtere til at tvinge sig saaledes end yderligere opover Hoben foruden den Høide de tidligere har naaet ved sin Fantasis dristige Flugt.

Desuden har de jo igrunnen talt til alle dem, der bruger deres eget Sprog, som Mand til Mand.

Men ifølge den naturlige Stræben som ligger hos ethvert Menneske efter stadig at komme videre frem, finder de, naar de har naaet Ærens Tinde og sin egen Udviklings Klimax, ikke noget andet nyt Trin paa Veien opover end at sætte sig midt i Dommer-sædet ligeoverfor alle Menneskene i Landet paa engang, efterat de i sin Digtning har gjennomgaaet de enkelte Typer og en hel Del Individider.

Det er ogsaa fristende at være Folkeforbedrer. Hele Folket lytter jo paa en ganske anden Maade til deres Røst i et saadant Tilfælde end naar de slaar sin Harpe. Thi det er dog altid et Faatal, eller ialfal ikke over Halvdelen af et Folk, som eier Betingelserne for at forstaa og tilfulde værdsætte det kunstneriske i Litteraturen.

Noget ganske andet er det, naar man henvender sig til dem om Realiteter fra det aktuelle Liv. Her er alle Sagkyndige, ialfald i et Land, hvor alle kan læse.

Desuden vil Folket, der kjender deres store Navn, uvilkaarlig tillægge deres Ord en vis Vægt, enten man er ung eller ei, selv om de udtaler sig om Ting, de slet ikke kjender til. Saameget mer som jo de fleste ikke har været i Nærheden af dem og ikke har havt Anledning til at se at de ved Siden av sin store dikteriske Begavelse som Karakterer slet ikke staar over andre ganske almindelig Mennesker, ofte under.

*

Et meget illustrerende Eksempel paa den vækkende Klang ved store Begavelsers Navne er den Opmerksomhed Samfunds to Opraab, det ene mod Maalet, det andet mod Turistvæsenet, har vakt, skjønt det ikke i noget af dem fandtes en eneste Tanke, ja end ikke et Ord, som var nyt.

I utallige Artikler mod Maalet har alt det været sagt under den staaende Strid. Men de, som sagde og skrev det, var ikke udnævndt til Genier, de var enten aldeles ukjendte eller næsten ukjendte, og man var rent ud sagt blit aldeles kjed af alle disse Gjentakelser.

Men saa kommer Hamsun og siger det samme. Da blir det nyt. Ikke ved Maaden han siger det paa altsaa, men kun fordi det er ham, som siger det.

Og angaaende Faren ved Turistvæsenet maa jeg sige, at jeg allerede som Barn baade læste og hørte akkurat den samme Opfatning, ja de samme Vendinger, specielt den, at vi allerede var sterkt paa Vei til at blive: Et Folk af Hoteleiere og Opvartere.

Og dog var den gang Turistvæsenet saa ynkelig, at hvad maatte vi ikke være blevet nu, hvis hin Mening allerede den Gang var begrundet. Og hvor vilde vi ende, hvis Turiststrømmen voxede fremdeles paa samme Maade?

Ogsaa denne Artikel er et Eksempel paa hvilken Vægt man tillægger et Navn. Thi det hadde jo aldrig faldt mig ind at svare i Anledning Gjentagelsen af den gamle Frygt, hvis det ikke var Hamsun, som hadde gjentaget den.

*

Det er forøvrigt merkeligt, at Hamsun i Artiklerne mod Maalet og Turiststrømmen, skjønt de fulgte nær paa hinanden, i det som ligger til Grund for dem følger to hinanden modsatte Hovedstrømninger.

I Artiklen mod Maalbevægelsen haaner han Bestræbelsen for at afstænge sig fra Europa; i den mod Turistvæsenet vil han at man skal afstænge sig.

Med hensyn til Faren for at "blive Opvartere", maa man nu først sige, at der dog i og for sig intet foragteligt eller nedsættende er i at være Opvarter.

Man behøver slet ikke af den Grund verken blive Snob eller servil, og man blir det heller ikke, med mindre man er det iforveien.

I det Folk paa 2 1/2 Million Mennesker er der naturligvis et vist Procentantal som er født med visse Egenskaber, ligesaavel her, som andetsteds. Men de udvikles ikke ved Turistvæsenet. De er der. Det eneste, som muligens kan ske er, at man lettere kan faa Øie paa dem. Men herved er ikke Skade skeet.

*

"Vi skal tappe vore Myrer, kolonisere det vældige Nordland. Saa faar vi en Stans i Udvandringen."

Ja, hvem er det, som ikke gjerne vil det?

Naar det ikke sker, er det kun af Mangel paa Driftskapital.

Men blandt de mange smaa Bække, som skal blive til den store Aa, er Turiststrømmen ikke at foragte.

Ja, selv Grindaabningen er ikke at foragte.

At det skulde være saa umaadelig foragteligt at modtage Penge for at aabne en Grind, beror paa en Begrebsforvirring. Det er en Tjeneste, som ønskes af Vedkommende der modtager den, og at han betaler for den, er i fin Orden. Han tager jo en Del af Grindaabnerens Tid.

Det eneste jeg har imod denne Virksomhed for, er at den er saa lidet indbringende.

Men hvis det var annerledes, hvis man for Eksempel kunde tjene en 200 Kroner om Dagen paa det, skulde jeg gjerne holde paa med den en Maanedstid i Sæsonen.

Og mange andre ogsaa, tænker jeg.

Ja, gamle Hamsun selv ikke vilde afslaa noget lignende, selv om han kanske vilde have 500 eller 1000.

Christian Krohg.

Verdens Gang 1910 nr. 324 27. november

Landets sprog.

Av

Knut Hamsun.

Næste Gang Hr. Jørgen Løvland gir Prøver paa norsk Talesprog er det ikke værdt for ham at gjøre Dølvisen verre end den er – selv om Seip og andre har gjort det før ham. Jeg har ikke nogen av Storms Utgaver for Haanden, men jeg har noget andet som ikke er saa galt, jeg har Vagversmaalet midt i Hjærtet – hvad ikke engang Storm altid hadde.

Det heter ikke: Os ha gjort kva (!) gjeras (!) skulle (!), det maa være Vestlandsnormal. Der er ikke en Sjæl paa Vaagaa eller i hele Gudbrandsdalen som bruker det "Talemaaal". Det heter: Os ha gjort kaa gjerast skulde.

Det heter altsaa s k u l d e i Fortid baade paa Norsk, paa Riksmaal og paa Dansk. Men paa "Norsk" sier Løvland at det heter skulle. Det gjelder, at faa Norsk endda mer ulikt Dansk end det er: her kan man se, "det har intet med Dannelse at gjøre, bare med Nationalitet".

Han vet saa meget Løvland. Han vet hvad Løvenskiold "bemerket allerede i 1874" og hvad Berntsen (?) talte i Odelstinget i 1878. Derfor kan han gladelig avgjøre at Seippels Bibeloversættelse til Landsmaalet "holder fuldt Maal i Kultur" med den danske og den tyske Bibel. Det er jo hos Kristiansanderen Seippel at "Moses var snørrtt og strauk heim att"? Kom ikke der!

Der er vist ikke mange som begriper hvor Jørgen Løvland har alt ifra, men han har det. Ikke i en eneste av sine mange Livsstillinger har han vist sig at ha Bruk for Sproget, ikke da han skrev Kristianssands Stiftsavis, ikke til sine Taler i Tinget og utenfor. Men han bruker Sproget. Og han bruker sig paa Sproget og bruker sig om Sproget – mer end alle vore andre Toldskrivere til sammen. Der er ingen nu som føler sig mer kaldet til at optræde i Sprogsaken end han. For hvad sa ikke Løvenskiold i 74! Jeg skulde være glad om jeg vidste hvad han sa i 73 bare.

Men det er det med Hr. Løvlunds agitation i Sprogsaken at han av gode Grunde ikke kan tale om Sproget, men bare om den sproglige Nødhjælp. Ord man kan greie sig med. Det ene Ord er akkurat like saa godt som det andet for ham naar det bare er et Norsk utenfor Riksmaalet. Naar tyskeren Sauerwein sat og diktet Viser saa var han mer norsk enn for Eksempel jeg er her. Jeg mener derimot at Sauerwein rigtignok brukte norske Ord, og da han vidste hvad som var sagt i 74 og mere til saa brukte han dem ikke uriktig. Men han frembragte bare ikke norsk S p r o g . Og hans Diktning har intet med

Diktning at gjøre. Se, dette kunde alle Diktere paa Normalen gjerne tænke litt over, for de er i nøiagtig samme Stilling som Sauerwein: de skal lag i hop Sprog av "norske" Ord.

Dom dreiv Kua til skogs, det er Norsk, sier Løvland. De drev Koen ut i Skogen; det er Rikksmaal, sier han. Saken er at det ene er like godt Rikksmaal eller Norsk som det andet, ja saa like godt at det Løvland kalder Rikksmaal kan være det han kalder Norsk, og omvendt. Har man bare litt Sprogfølelse saa passer ikke altid den samme Form for en, man bruker mange Former; alle Former. En Gang kan det endog høve en Landsmaalsforfatter, at bruke: Dei dreiv Kua ut i Skogen; en anden Gang blir Kua drevet til skogs. Har ikke baade Rikksmaal og Landsmaal tilsjøs, ut paa Sjøen? tilveirs, op i Veiret? Ko bruker nu færre og færre, Ku blir det almindelige. Fornorskningen gaar sin sikre Gang. Men her i Østerdalen for Eksempel hvor jeg bor, her dreiv man ikke Kua, man drev den. Man kasta heller ikke en Stein; man hov en Sten. Og endda skulde jo ogsaa Østerdalen være norsk.

Men Sten og Stein har bare med Nationaliteten at gjøre!

Det maatte være Folk med litt Sprogsans som stillet op slike sammenlignende Sætninger. Hr. Løvland kunde gjerne gi Avkald paa det. Han har saa længe sittet og tat Lekser i Parlører, at han tror, om det som staar i dem, at det er Sprog. Han tar aldeles feil, det er bare Nødhjælpen; det er bare Ord, Gloser. Det er slike Rædsler, som naar Sauerwein dikter paa Norsk eller naar Løvland uttrykker sig internationalt. Hr. Løvland har jo saa mangen Fortjeneste før; han burde vite sin Begrænsning i Norsk Sprog saa hadde han en til.

Den eneste av alle som kunde tale med Anseelse og Respekt fra Maalpartiets Side i disse Tider, selv om han talte galt; det er Garborg. Men han tier. Han later dem tale væk som er uten Sprogsans og som verken har Bruk for Sansen eller for Sproget. De driver Kua. Men Garborg har dog nylig sagt et litet Ord som fortjener at mindes – og jeg lægger ogsaa fortjent Vægt paa at Hr. Løvland efterpaa har gjentat det. Det er ikke sagt at Landsmaalet blir den endelige Form for Sproget i Norge, men norsk blir det.

I dette erklærer jeg mig av al min ringe Kraft enig. Jeg hører ikke til dem som mener at Rikksmaalet endda er saa norsk som det burde være og som det vil bli. Men jeg hører til dem som mener at vi ikke faar gjøre oss hjelpeløse; vi faar holde paa Landets Sprog, for vi har ikke noget andet. Og Fornorskningen av vort Sprog toner og trompeter sig frem; jeg ser Mon paa den i Julelitteraturen for hvert Aar. Trods Hylet fra alle vore skrivende og talende Sauerweiner og hele Juryen av vor Maalmug.

Knut Hamsun

Dagbladet 1911 nr. 43 12. februar

Det var svært.

Den eine namnlausingen etter den andre stig fram i bladi mot namngjevne maalmennar.

Jeg har ikke set andet end namnlause bokstaver over hele linjen denne gang, like til Garborg skrev. Men det kan hende, at somme av disse bokstaver er kjendte merker i maalverdenen, omtrent som B. B. var for os.

Forresten – skulde ikke gymnasiasterne faa mukke til nogen kjendte bokstaver? Det var svært. Som om ikke Garborg selv har oplevet, at man har mukket endog til hans fulde navn. Hvad er det for nyt paafund? Har Hougen befalet det?

Og ungdomen da, som ber seg paa slik vis mot sit lands nationale tunge. Andre stadir vilde han faa skarpere lut til sine skurvehovud enn han fer hjaa oss.

Det var svært.

Jeg har set en salon av prøissere le sig skakke av den uforfalskede østbayerske dialekt. Endda er bayersk et levende sprog for millioner av mennesker, mens den "nationale tunge" er en tungelausing i hele verden.

Lat os holde os til jorden.

Der blir stridt megen naragtighet i maalpratet nu. Jeg mindes i sommer, jeg hadde skubbet til en artiumstil og til en lilleputbok i etymologi. Hr. Ivar Mortenson svarte – uten et smil – at jeg hadde skubbet til det heilage, at jeg skulde bli glemt av de nationale, at øksen hang alt over mig. Saa det skulde jo gaa mig svært ilde, hvis jeg skubbet til det heilage til hr. Ivar Mortenson. Han nævnte ikke, hvordan det skulde gaa ham selv, som vanvyrder og vanagter det hellige for andre nordmænd. Hr. Mortenson burde vist helst bruke sit norske morsmaal som han kan. Og hvis hans børn absolut skal lære "national tunge", saa bør de faa vokse op paa Vestlandet. Og skal de senere lære landsmaalet, saa blir der nok en eller anden efterkommer av hr. Marius Hægstad, som kan lære dem normalen i det. Men selv er og blir hr. Mortenson sprogløs med sit heilage.

Var der ikke nu nogen som kom og bydde Kristiania, bydde Østnorge en gild, rosemalet tunge? Men det blev jo bare moro. Ungdommen tok ikke det heilage videre høitidelig, den mukket mot nogen namnlause bokstaver i bladene og gjorde glad pipeleik paa sulamiten.

Det var da svært.

Saa er det vel slik, at vesle Sør-, Øst- og Nordnorge ikke er værd hele tungen. Drag den ind igjen.

Knut Hamsun.

Dagbladet 1911 nr. 45 15. februar

Overmotstrævar-embætte

etter den gamle B. B. hev (umframt Riksmålssekretæren) tvo Søkjarar: Norsk-dansk-tyskeren Bjørn Bjørnson og Norsk-dansk-Jenkien Knut Hamsun.

Gamle B. B. var i dette Embætte paa sitt veikaste; til Motstrævar var han ikkje skapt. Og endaa segjer eg trygt, at um dei nemnde tri Søkjarane til dette eine av dei mange Bjørnsons Embætte, – um dei alle tri slær seg saman, og endaa attpaa multiplicerar seg med 3, – dei vert endaa veike mot Gamlingen, naar han var paa sitt veikaste.

Sist er det Hamsun som er ute. Og det er ein som skriv til meg og undrast paa, um eg vil svara paa det han skriv. Men det vil eg ikkje.

Eg vil berre segja: gakk til ditt Arbeid, Hamsun! Skriv en ny Pan! Med den gjer du elles ikkje oss Maalstrævarar noko Ugagn større. Men du gjer oss meire Ugagn med ein Pan enn med – um det so var femtan kvasifilosofiske Motstrævarspaltur i "Dagbladet".

Arne Garborg.

Riksmålsbladet 1913 nr. 37 13. september

Retskrivningskomiteens mandat.

Hvad formanden i "Norges Lærerlag" mener.

Hr. redaktør!

De ber mig si min mening "om det mandat retskrivningskomiteen har faat".

Jeg blev rigtig glad, da jeg fik se det mandat. Det peker nemlig mot "fred og forlik i maalspørsmålet", og det mener jeg enhver burde glæde sig til – ikke mindst skolefolk.

Det er nu engang saa, at vi har to sprogformer som kjæmper om rangen. Man kan beklage det; men man kommer ikke ut av vanskelighetene med det. Ingen kan vel heller indbilde sig, at nogen av de to maalleire skulde være villig til at opgi sin skrivemaate for at gaa helt over til den anden. Vil man saaledes ikke ha striden gaaende evindeligen, faar man søke en vei som fører til måalet: ett norsk skriftsprog, og veien gaar da efter min mening om talesproget. Den vei peker mandatet paa, og det er visselig den ene rette. At en reform i den retning vil by skolen betydelig fordele, tør også være utvilsomt.

O. J. Hoversholm

Riksmålsbladet 1913 nr. 37 13. september

Retskrivningskomiteens mandat.

Hvad Knut Hamsun mener.

Et mandat om "to skriftsprog" i Norge? Dunsterne fra kaffistoverne blaaser mig ikke længer end til at erkjende ett. Og ett er også fuldkommen nok.

Men landets eneste skriftsprog maa opnorskes mere og mere, ogsaa gradvis i skriftformen, ogsaa gradvis med diftonger – ikke efter "maalet", men efter det levende liv.

Knut Hamsun.

Morgenbladet 1913 nr. 534 14. september

Retskrivnings-Komitéen

den længe bebudede, er oppnævnt av Kirkedepartementet: D'Hrr. Bryggesaa og Hougen. Den består, som ogsaa længe bebudet av 3 Maalmænd – Folkehøiskolebestyrer Lars Eskeland, Docent Knut Liestøl, Forfatteren Jens Tvedt – og av 3 Riksmålsmænd, Overlærer Ivar Alnæs, Statsadvokat Haakon Løken og Professor Alf Torp.

Det mest iøinespringende ved denne S sammensætning er Maalfolkets overordentlig gode Repræsentation og Riksmålsfolkets overordentlig slette.

De tre Herrer Lansmålsmænd representerer den rikeste spoglige Kultur inden Maalbevægelsen og hører til dens mest fremskutte Mænd.

Av de tre Riksmålsmænd er det bare den ene, Professor Torp, som representerer nogetsomhelst i sproglig Henseende.

Og mens Landsmålsforfatterne har faat en av sine to mest fremskutte Mænd ind i Komitéen, er Opnævnelser av Statsadvokat Haakon Løken et Slag i Ansigtet paa de norske Forfattere. Likesom Opnævnelser av Hr. Overlærer Alnæs. Og for det store Riksmålsfolk vil det staa om en uforstaaelig Latterlighed, at den forfattende Statsadvokat, alle hans utmerkede Egenskaper ufortalt, skal være deres Repræsentant i den omniøse Komité. Hans Standpunkter i Sprogstriden har i hvert Fald ikke været Riksmålsfolkets, hvad de end ellers kan ha været.

Vi har tidligere hat Anledning til at uttale vor Mening om Nedsættelsen av denne Komité og om dens Mandat. Vi har hat den Glæde at se vort Syn paa den deles av Presseorganer av alle Partier, av Riksmålsblade og Landsmålsblade. – Spørsmålet er jo ikke her hva Standpunkt man har i Sprogstriden, men hva man mener om departementale Tvangsforanstaltninger og sprogforbryderske Overgrep mot begge Maal.

Vi skal ikke her paany komme ind paa selve Saken, men bare nedlægge den skarpeste Protest imot at det Tremandsutvalg som gjennem Professor Torp og Overlærer Alnæs repræsenterer de Standpunkter som en liten og sproglig vaklende Minoritet inden Riksmålsfylkningen hylder, og som gjennem Statsadvokat Løken bare repræsenterer et Standpunkt som bare Statsadvokat Løken hylder, paa nogen Maate skulde være et fulgyldig Uttryk for Riksmålsfolkets Opfatning. Og en Protest imot den sproglige Hestehandler- og Klokkebytter-Politik som Hr. Bryggesaa vil inaugirere.

Morgenbladet 1913 nr. 541 18. september

Retskrivnings-Komitéen

Hvad Forfatterne Mener.

Vi har i disse Dage henvendt os til en Række av vore mere fremskutte Forfattere for at kunne gi Almenheten et Indtryk av hvorledes de som arbeider kunstnerisk med vort Sprog, ser paa de Kunster som Kirkedepartementet efterhvert har faat en viss Øvelsens Skamløshet i at sætte i Scene.

Særlig har vi bedt dem om at uttale sig om den Opmerksomhet Departementet har vist Forfatterne ved Opnævnelsen av den nye Retskrivningskomite.

Vi hitsætter Svarene eftersom de løper ind og begynder med Dr. Hjalmar Christenen, som skriver:

Magthaverne i Kirkedepartementet, der i den senere Tid har opnaadd en saa herostratisk Berømmelse, synes at opfatte den norske Riksmåalsliteratur som en personlig Fiende, der bør bekjæmpes med de Midler, som staar til Departementets Raadighet. Naar Departementet har kastet sine Øine paa Haakon Løken, som Representant for Riksmåalsliteraturen, viser det ialfald, at det inden denne har været vanskelig, for ikke at si umulig, at finde en eneste mere fremragende Forfatter, som er villig til at tjene Departementets sproglige Samrøringsplaner. Jeg har forresten den Tro til Statsadvokal Løken, at han ikke vil bli en saa villig Sprogfordærver som Departementet har haabet.

Utsigterne for det norske Riksmåal er for Tiden just ikke lyse. Naar der i Skolen drives et næsten systematisk Arbeide for at forvirre Barnenes Sprogsans, vil naturligvis engan den Tid komme, da Frugterne avsætter sig i Sproget. Det maa gaa galt, naar Mænd uten Øre for sproglig Vellyd, uten Forstaaelse av Ordenes Logik, av en Sætnings Arkitektur, av det Samvirke mellem Tanke og Klang, der skaber sproglig Skjønhet, skal ha Magt til at paaføre Ungommen sin egen Smagløshet. Jeg for min Del er begyndt at øve mig paa Landsmaal. Som Utviklingen nu gaar, blir selvfølgelig det Fremtidens norsk. Paa den Side har man nemlig Respekt for Sproget; hvis man der taler om Kompromis, er det ganske sikkert bare et politisk Skaktræk.

**Ærbødigst,
Hjalmar Christensen.**

Morgenbladet 1913 nr. 546 20. september

Hvad Forfatterne Mener.

I den nye retskrivningskommission kunde vistnok norske forfattere vanskelig repræsenteres bedre end ved herr statsadvokat Haakon Løken.

Ved den række ualmindelig slet skrevne bøger, herr statsadvokaten har utgit, har han erhvervet sig en uomtvistelig ret til at kalde sig forfatter og dokumenteret, at han i sjelden grad er befængt med kunstnerisk evne og sprogsans. Jeg tviler ikke paa, at herr Løken vil være sig i besiddelse av de barokke forestillinger om hva der er nationale værdier, kultur og tradition, som hersker i de leire, der fortiden har magten, og at han uten utidig sentimentalitet eller skrupler vil være med og lage hakkemat av det sprog, som har været organ for norsk kultur, norsk videnskap og norsk litteratur siden norsk aand begyndte at røre paa sig efter den berømte firehundraarige dvale og i det sidste hundredeaar har været riksmaal for et selvstendig Norge.

Ski, 19. sept. 1913.

Sigrid Undset.

Morgenbladet 1913 nr. 564 28. september

Hvad Forfatterne Mener.

Hr. Redaktør

At vort Skiftsprog fornorskes, er bare godt og vel. Vi er alle med på d e t . Og at det faar stadig Tilførsel av norske Dialekter, er ogsaa bare godt og vel. Jeg er med blandt dem som har kjæmpet og ofret for den Sak.

Men alt dette maa faa Lov til at ske paa naturlig Maate. Like saa naturlig som Myrvandet paa Fjeldvidderne siles gjennom Jord og Sand avklarnet over i Bækkene og disse efterhaanden over i den blanke Elv, som rummer dem alle: – vort stolte norske Sprog paa dets frie Gang mot Havet.

Det er d e t t e vi Riksmålsmand vil, dette og intet mere, nei la meg heller si: intet m i n d r e ; ti at den Vei følges, den naturlige Utviklings og ikke Revoltens Vei, er en Livssak for vort Sprog og dermed for vort Land.

Men at lage et nyt Sprog av et Par Dialekter og tvinge det ned paa det hele Folk som Landets Skriftsprog, det er imot al Natur; det er en Krænkelse av hele Folkets Ret til s e l v at skape sit Sprog ut fra alle sine sproglige Kilder og i jevn, naturlig Utvikling. Det er dette, Maalmændene gjør. Og dette hindrer mange av os som føler Norsk og skriver Norsk, fra at række dem Haanden til Samarbeide for den Fornorskning, vi alle er med paa og alle arbeider for.

De vil Revolution, vi vil Evolusjon; de vil Tilbakegang til det historisk svundne; vi vil Fremgang efter Landets historiske Utviklingslinje. De vil Sprogfabrikation; vi vil Sprogtvikling. Det er forskjellen, og den er avgjørende.

Sproget er for et Folk hvad Huden er for en Organisme; dens Beskyttelse mot fremmed Indtrængen og dens Samfølelse med sig selv. Som Organismen vokser, vokser dens Hud; som Organismen fornyes, fornyes Huden. Gammelt støtes ut og nyt træder istedet, jevnt og umerkelig, efter som Veksten økes og nye Kræfter kræver det. Men Hudskiftet foregaar ikke paa den Maate, at man flaar sit hele Skin av og klistrer et nylaget ovenpaa. Det ville man simpelthæn dø av. Og det er det, Maalfanatikerne gjør.

De siger: Du Norge! Du hev verti sjølvstendug no. Det Skinne du aatte, føre du vart vaksin, høver deg inkje meir. Men eg hev funni paa Nordmøre ein gamal sjølvstendug Skinnfell fraa Magnus Lagabøer si Ti; han hev eg laga aa bøtt; han ska du pikajord krjupa in i. Sitt no berre laagn; no ska eg flaa Skinnen av deg.

Og naar saa halve Folket høilydt og skrækslagent protesterer, kræver de Likestilling, flaar med Loven i Haand Skindet av sin Halvpart og klistrer den gamle Skindfeld paa

det aapne Saar. Jo, det skal bli Vekst! Og Harmoni! Patienten dør selvfølgelig av almen sproglig Blodforgiftning.

Men saa mener nok ikke Riksmålsmændene – den Del av dem, som er saa knæsvake og skindfeldsimponerte, at de søker at dække sin normale Hud med en Piggsvinhud av haarde Konsonanter for at holde Skindfelden og de langeleikelige Landsmålsdiftonger Stangen. De skal vise, maa vite, at "Riksmålsmæntene er likesaa gote Nortmænt som Lantsmålsmæntene" og at de, om det kniper "ikke er banke for at skrive Norge med k". Og paa dette dypt forstaaelsesfulde Sprogprogram gaar de til det "Samrøyringsarbeite" med Maalmændene, som har faat sit Utslag i "Retskrivningskommissionen", denne bedrøvelige Kommission, hvis Opgave det er at faa en Skindfeld og en Pukkstenhaug til at indgaa en organisk Forbindelse.

De har spurt mig, Hr. Redaktør, hvad jeg synes om "Retskrivningskommissionen" og særlig om Hr. Haakon Løken som Skjønnerens Repræsentant. Jeg synes, at "Retskrivningskommissionen" i det hele tat ikke burde været sammensat. Den Retskrivningskomite, som har skaffet os de nuværende Regler, har gjort saa meget for Uretskrivningen og Sprogforvrøvlingen, at vi ikke paa længe behøver nogen ny.

Hvad Mændene angaar, da er de vistnok udmerkede, – hver for sig; men sammen er de umulige. Som Olje og Vand, som Riksmåal og Landsmaal. Hva Haakon Løken angaar, da er jeg fuldstændig enig i at de skjønnerere Forfattere ikke bør ha nogen Repræsentant i Sprogforstyggelseskommissionen. Hr. Løken er da heller ikke verken Literaturskjønnernes eller Skjønnerens Repræsentant, han er vor skjønne Partipolitiks Repræsentant – og det skulde jeg mene var meget viktigere – især i en Sak som denne.

Jacob B. Bull

Morgenbladet 1913 nr. 566 29. september

Hvad Forfatterne Mener.

Hvis det er mer end Snak, at det skrevne Riksmaal bør lægges nærmere ind til den levende Tale i Bygd og By, da er Nansens og Haakon Løkens Retning ikke let at komme forbi.

De mange Smakspaver faar vedbli at slynge sine Banstraaler ut i den tomme Luft, Utviklingen vil allikevel gaa sin Gang.

At Hr. Løken kom med i Retskrivningskomitéen synes jeg er vel og bra. Det gale er bare at han skal repræsentere Forfatterne.

Johan Bojer.

Morgenbladet 1913 nr. 566 29. september

Hvad Forfatterne Mener.

Hvad jeg mener om Haakon Løken som norske Forfatteres Repræsentant i den nye Retskrivningskommissionen?

Jeg mener, at jeg ialfald ikke har været med paa at vælge ham, og at jeg aldrig vilde ha valgt ham og at jeg ikke begriper, at nogen overhodet har kunnet vælge ham. Men hvis det gjælder at lage etslags skrævende Berserkersprog, som kan vise, hvor rasende kjække vi er, et Sprog som vi kan bruke i Krigen og slaa hverandre i hjel med, saa tror jeg nok, at Løken gaar an.

Brækkestø, 25de September 1913.

Gabriel Scott.

Morgenbladet 1913 nr. 568 30. september

Hvad Forfatterne mener.

Jeg har intetsomhelst Kjendskap til hvorledes Hr. Haakon Løken skriver det norske Sprog eller vil ha det skrevet.

Knut Hamsun.

Morgenbladet 1915 nr. 218 5. mai

Barn – Børn.

Skal vi opnorske vort Sprog vildt, eller skal vi ta litt Hensyn til Gammelnorsken?

Som det heter Mor – Mødre og Far – Fædre, saa heter det paa Norsk Barn – Børn.

Trods Sproget i Vikabyen og Omegn. Trods avdøde Aars og gjenlevende Departement.

--

"Morgenbladet" har i flere Aar drevet paa med at skrive Snekker. Lat os ikke skrive saa fonetisk at vi skriver galt. Ordet har ialfald intet med Snek at gjøre. Andre faar slaa op i Bøker som jeg ikke har – Ordet Snedker maa ha Forbindelse med snide, snitte, sneie.

--

"Morgenbladet"s Artikel av C-g. paataler "en irriterende ækkel Nyskapning": Det har været kjæmpet store Kampe. Det er kommet to Skibe.

Lat os vedbli smaat i Send at irritere her. Det er rettere end det andre.

Knut Hamsun.

Morgenbladet 1916 nr. 603 30. november

Knut Hamsun:

Samlede Værker I-X. G. B. N. F.

At dvæle ved de literære Sider av Hamsuns samlede Verker tør ganske vist være overflødig i Øieblikket. Dertil er hver enkelt av Bøkerne for vel kjendt, og dertil har man heller ikke nogen naturlig Foranledning, da Hamsun for Tiden staar midt oppe i en rik Produktionsperiode. Men det tør ha sin Interesse, idet man med en Kompliment til Forlaget noterer at den smukke Utgave er avsluttet, at dvæle noget ved dens tekniske og bibliografiske Sider. –

For ikke mange Aar siden utkom der en særdeles tiltalende Utgave av Hamsuns Romaner og Fortællinger; en Utgave som vandt betydelig Utbredelse og som mangen Bokelsker glæder sig ved at ha smukt indbundet i sin Hylde. Det skulde synes naturlig Hensynsfuldhet mot Subskribenterne paa denne første Utgave – de hørte utvilsomt blant Bokhandlernes Bedste Kunder – at ha git dem Adgang til ved en Tillægssubskription at erhverve hvad de manglet av Hamsun – hans dramatiske Arbeider, Digtene, de senere Romaner og Fortællinger. Man kunde saa meget lettere ha gjort dette som Formatet i den nye Utgave er det samme som i den ældre; og det vilde neppe været vanskelig for Forlaget at trykke denne begrænsede Del av "Verkerne" paa samme Slags Papir som var anvendt i Utgaven av 1907.

Vilde Forlaget ikke strække sin Velvilje mot sine ældre Forbindelser saa langt, kunde det i hvert Fald ordnet den nye Utgave saaledes at man kunde kjøpe de enkelte Bind man manglet. Men stoffets Gruppering utelukker dette. "Det vilde Kor" er koblet sammen med "I Eventyrland", "Munken Vendt" er koblet sammen med "Siesta" – det man mangler med det man har. Da viser det store svenske Forlag Bonnier en ganske anden Hensynsfuldhet imot det bokkjøpende Publikum; cfr. Utgaverne av Levertin, Lagerlöf, Heidenstam. Og denne Hensynsfuldhet er utvilsomt god Forretning.

Hamsuns Popularitet har i de sidste Aar været i stadig Stigning, og i 1916 er der trykt over 200,000 Bind av ham paa Norsk. "De samlede Verker" er trykt i 8000 Eksemplarer og bringer i ti Bind paa i alt ca. 3600 Sider alle de 25 Bøker Hamsun har utsendt fra 1890 til nu, og som har gjort hans Navn europæisk berømt.

Et Begrep om et slikt Oplags Dimensioner vil man faa ved at tænke sig at dersom man la Bok ovenpaa Bok av "Knut Hamsuns samlede Verker", vilde man med det foreliggende Oplag naa en Høide av ca. 3000 Meter, d. v. s. dobbelt saa høit som Norefjeld, 7 Gange sa høit som Voksenkollen eller 30 Gange saa høit som Trondhjems

Domkirke. La man Bok ved Siden av Bok av det nye Hamsunoplag vilde man derved kunde lægge en Bro fra det kgl. Slot til Kongsgaarden paa Bygdø.

Hamsuns Bøker er i det hele efterhaanden kommet op paa de høie Oplagstal, som ellers bare er naadd av de store norske Klassikere. Hans første Bok "Sult" er iaar utsent i syttende Tusinde, "Børn av Tiden" i sekstende Tusinde, og nu utsender Gyldendalske Forlag Fjoraarets store Sukces "Segelfoss By" i nittende Tusind.

Rækkefølgen i Verkerne er høist eiendommelig. Kronologisk er den ikke, og heller ikke synes den betinget av nogen ydre eller indre Sammenhæng mellem de Arbeider som er samlet i hvert Bind. Efter "Sult" følger ikke som man kunde vente de følgende Romaner "Mysteriet", "Redaktør Lyngre" og "Ny Jord", men "Pan" og "Victoria". "Ny Jord" fra 1893 er anbragt i tredje Bind sammen med "Kratskog" fra 1903, og "Redaktør Lyngre" ogsaa fra 1893 er anbragt i 4de Bind sammen med "I Æventyrland" fra 1903 og "Det vilde Kor" fra 1904. "Mysterier" fra 1892 er anbragt i andet Bind sammen med "Sværmerer" fra 1904. "Benoni" og "Rosa" fra 1908 er 5te Bind, mens 6te, 7de og 8de Bind utgjøres av ældre Verker.

Selv den bedste Kjender av Hamsun vil forgjæves søke en Ledetraad for Anordningen. Hovedsaken ved Grupperingen synes at være at gi Bindene en ensartet Tykkelse.

Om det litterære Hærverk som Hamsun har øvet mot Digtene i "Det vilde Kor" har "Morgenbladet" bragt utførlig Meddelelse. Det er forfærdende. Og det er ikke bare disse Digte som er blit lagt paa en grusom Ortografis Prokrustesseng. Paa den anden Side maa det noteres som et Aktivum ved den nye Utgave av "Det vilde Kor" at den har tat med Digte som tidligere har været spredt i Dagspressen – som det skjønne Digt ved Bjørnsons Død og Nordlandskantaten.

I denne Utgave er ikke tat med "Fra det moderne Amerikas Aandsliv" fra 1889 eller Pamfletten mot Lars Oftedal fra samme Aar, heller ikke de literære Foredrag fra Vinteren 1891-1892 saalitt som den lange Række senere Foredrag og Artikler – "Ærer de Unge", "Hæng dem!" o. s. v.

En Række av disse Foredrag og Artikler er av den høieste Interesse baade rent literært og som Bidrag til Forstaaelsen av det store Fænomen Kunt Hamsun. At samle dem og faa dem utgit vilde være en overordentlig fortjenstfuld Gjærning. Og det er i høi Grad at haabe at Gyldendal vil ta det Arbeide op – og saa la Utgaven bli uniform med disse smukke "Samlede Verker" og komme som et Tillæg til dem.

Bibliofil.

Morgenbladet 1916 nr. 623 10. desember

Fra Knut Hamsun.

Hr. Bibliofil!

Jeg svarte i Sommer en Bibliofil i "Dagbladet", jeg vil ogsaa be om at faa svare Dem nogen Linjer.

Rækkefølgen av Bindene i mine "Samlede" er ordnet av mig. Der er den "Ledetraad" i min Utgave som i andres at hver Bok har Aarstal. Nogen bedre Ledetraad har ingen Utgave, den er ikke bedre at faa. Men hvis vi tænker litt over det saa er selv slike Aarstal usikre for Bedømmelsen av en Forfatters Utviklingsgang: han kan ha skrevet i en Menneskealder paa en Bok før han utgav den. Hvor vil de "kronologisk" sætte ind "Faust" efter Indholdet? Herregud, lat os tænke os litt om!

Mit "Hærværk" mot Diktene skulde ikke De ha nævnt, det er for Studenter. Jeg har til dels opnorsket Sprogtonen i mine Vers og flyttet Stavemaaten efter, det skulde jeg kanskje ha litt Følelse og Ævne til. Jeg vil saa stærkt som Raad er opnorske vort Sprog, andre vil saa stærkt som Raad er ikke av Flækken. Det er Forskjellen.

I Salmebokstriden var det ogsaa en og anden som støttes over den nye Ortografi og tilraadet at vende tilbake til den gamle. Allerede Landstad hadde altsaa da øvet "Hærværk" mot Kingo og Brorson, nu skulde Gustav Jensen trykke dem med den oprindelige 17de Aarhundredes Stavemaate – ellers "klemte han hvert Pust av Poesi ut av dem! Er vi ikke vittige?

En anden Sak er det at det ikke blir en Olding uten særlige Ævner som kan omskrive Salmerne.

Jeg kommer til at tænke paa den stakkars Wildenvey. Rigtignok har han utgit en vidunderlig Diktsamling iaar igjen. Og den er med Fløite og Cello og Harpe. Men den er med haarde Konsonanter.

De skulde læse hans Dikte selv, Hr. Bibliofil, og ikke høre efter poetiske Kraakunger som affekterer Følelse for Vers.

Jeg kommer til at tænke paa stakkars mig ogsaa. Jeg har sandelig liggende kanskje baade et og to Smaabind med Vers og Rim og Kjærlighetsdikte fra alle mine Aar. Jeg gir dem kanskje ut engang, kanskje ikke, ialfald sker det ikke før jeg har faat Lykke til at modernisere mit Sprog og min Stavemaate fra forrige Aarhundrede. Saa skriver jeg heller nyt.

Men hvorledes vil det gaa Folk da naar de maa læse Diktene umiddelbart uten at ha en tidligere Utgave med avlægs Ortografi at slaa op i? Det blir ondt for Folk.

Og apropos: hvorledes vil det gaa med Kronologien i en slik Samling Dikte?

**Deres ærbødige
Knut Hamsun.**

p.t. Bodø, 4.12.16.

Med det samme jeg har Blyanten i Haanden: jeg har brukt Uttrykket opnorske. Det er efter mit skjønn i hvert eneste Tilfælde bedre end fornorske. Vi har saa velsignet meget utenlandsk at stræve med allikevel om vi ikke lægger Vinn paa at vernorske Norsken.

Med det samme igjen: Hvorledes kan man opnorske noget som alt er norsk spør Maalstræverne. Jeg har set Seminaristblade spørre om dette Gang paa Gang, nu lærer jeg det i en Lokalavis. Det skal knuse "Riksen" skal det.

Den gang vi arbeidet med at faa Unionsmærket ut av Flaget da kasserte vi ikke hele Flaget og heiste en Vadmaalsklut i Stedet. For Flaget var norsk, det var bare ikke norsk nok. Saa opnorsket vi det, nu er det norsk Flag.

Vadmaal er godt. Det er bare verken Flag eller Sprog.

K.H.

Morgenbladet 1916 nr. 628 13. desember

Til Knut Hamsun.

Det var en Gang en stor Digter som skrev til en anden stor Digter:

Værdier har skiftende Værd. Hvad du
 skrev lyder Loven:
 mangt slukner, men meget vil brænde
 av Aanden fraoven.
 Tit sled du med Flid for at lægge det
 øde med god Teori;
 men se om du lyktes deri!
 Langs Mose og Mark duver Dikterens
 Lotos paa hele din Sti.

Men der gik Aar; og den ene store Digter døde, og den anden store Digter blev fuld av Teori, og han slet og slet med Flid for at lægge det øde som brændte av Aanden fra oven. Og det lyktes ham delvis, og han vet det selv bedre end nogen anden – inderst inde. Og han kan ikke tale sig fra det med mange smaa Kunster med Ord. For de er pudsige, og de er morsomme; men de er bare Kunster.

Et Vers er ikke en død Ting som ligger der og kan valkes og kalfatres fra Tid til anden. Ikke Deres Vers. De er levende Toner, sprunget fuldbaarne ut av en Stemning; de er levet; og de kan ikke leves om igjen. De kan heller ikke restaureres, ikke av andre og allerminst av Dem selv; for De er en Skaper og ikke en Restauratør, og de har mindre Pietet for det De selv har skapt, end nogen anden vilde ha for det han aldrig kunde skape.

Om vi bare hadde kjendt "Med røde Roser" fra de "Samlede", vilde Versene aldrig ha sunget i os; for de synger ikke. Og Haarklou vilde ikke ha sat Musik til dem; for de eier ikke lenger den hele Tone. Og om vi bare hadde kjendt "Ungt Spil" fra "Samlede", vilde det git os et underlig Indtryk av Plathet og ikke av Skjønhet. Det er jo ikke Ortografien De har puslet ved, det er Poesien. Dens Urverk er tat itu og sat kunstfærdig nok sammen igjen. Det gaar bare ikke.

Og Rettelserne gaar heller ikke. Teorien er ikke god nok. Systemet falder i stumper.

Det var et Digt i "Det vilde Kor" som het "Sangen i Skoge". Det heter nu "Sangen i Skoger" – ganske meningsløst; for "i Skoge" er ikke nogen avlægs Flertalsform, men en

poetisk Rest av en gammel Dativ. Og det visste eller det følte De, da Digtet blev skrevet, og Følelsen lurer endnu i de omskrevne Vers:

"Det flakket en maalløs Rædsel i
 Skoger
 men Skogen den hørte en ukjendt
 Sang"

Og ikke "men Skogene hørte".

Et av de elleve Digte som ikke fandtes i "Det vilde Kor", men som har faat Plads i "Samlede" er "Sorosi Piker". Dets femte Vers lyder:

"Se Kongens Kriger den høie Gust
 staar hardt i Sorosi Gaarde.
 Og Skyer de flyver ut av hans Pust
 og Lynet ler paa hans Kaarde.
 I hundrede dansende Nætter just
 saa blev hans Øine saa haarde
 til de Sorosi Piker".

Hvorfor er "i Gaarde" blit staaende her? Naar "i Skoge" maatte rettes? Mon ikke for Versets Skyld, for Rimets, for Poesiens?

Der var et litet Digt i "Det vilde Kor", et underlig litet Digt som eiet sin Tone. Det het "Paa Hvælvet", og det findes ikke i "Samlede". Hvorfor? Nei, for skulde det behandles som de andre, da var det ikke mere. Det var for sprødt, for fint. Det vilde brytes helt i stykker.

Det lød:

Du siger at Gud er god.
 Jeg siger jeg er hans Skabning.
 Og mig er han haard imod.

Du siger han alting ved.
 Saa ved han at mig forfølger
 og farer han ilde med.

Han satte mit Hjerter i Slag
 og gav det en Livstid at lide.
 Saa stanser han det en Dag.

Du siger der en en Gud.

De tre Par Rim har sin lille Betydning for det Hele. De kunde tat ut de to; Stemningen vilde blit tilbake, men en Stemning som ikke tilfredsstillet Dem kunstnerisk. Og saa blev det hele sløifet.

Jeg spurgte efter Grunden til Rækkefølgen i "Samlede". De svarer at hver Bok har Aarstal. Det visste jeg. Men da Rækkefølgen intet Hensyn tar til disse Aarstal, er det intet Svar. De siger at slike Aarstal er usikre for Bedømmelsen av en Forfatters Utviklingsgang. Aaja: det kan de være. Men De siger ikke om disse Ord skal opfattes derhen, at De har ordnet Bøkerne efter den Rækkefølge de har i Deres Utvikling. Og da blir jeg like fattig av Deres Svar. Aarsaken er ikke rykket mig nærmere.

De nævner at Wildenvey har git ut en Digtsamling iaar; "men den er med haarde Konsonater". Jeg har ikke talt om haarde Konsonanter. Jeg har talt om poetisk Hærverk, og Wildenvey begaar ikke Hærverk; han lar være at gjøre alt det som De har gjort mot "Det vilde Kor". Vil De ha Eksempler?

"Det gik som en Drømmenes Færge
under en Stjernestrand
ut mot gyldne Bjerge
utenom alle Land".

Wildenvey skriver ikke "Bjenger", skjønt De ofte lar Ord av Intetkjøn faa en slik Flertalsform som verken er norsk eller opnorsket. Og han skriver heller ikke Berg. For Wildenvey er Poet. Og en Poet skriver sine Digte ned som de har tonet gjennom hans Sind og sunget i hans Øre. Han sitter ikke med koldt Hjerter og klær Ordene om i en anden Dragt end de har hat i hans Drøm.

"Det var som om Trærnes Toppe
Spørsmal til Himlen bar.
Og atter som Skog deroppe
hvasket et himmelsk Svar".

Wildenvey skriver ikke "Topper". For han elsker Musik.

"Gaa, Blæst, at melde
den gamle Lekse
at jeg er favnet av kolde Fjælde

og kjærlig kysset
af Savnets Hekse".

Wildenvey skriver ikke "Hekser"; for han har Pietet for sit eget Verk. Han er ikke saa stor at han har Raad til at skjæmme det.

Vil De ha flere Eksempler? De findes paa hver Side i "Kjærtegn".

Her er ikke Tale om haarde Konsonanter, men om haarde Hænder og en haard Vilje. At De skriver norskere nu end for ti Aar siden, det vet vi alle, og vi takker for det. Men derfor kan De ikke skrive om det som "brænder af Aanden fra oven". De kan ikke puste Luen ut og sige til Aanden: "Vent litt, mens jeg snyter Lyset, saa det kan brænde paa en ny Maate".

De siger at De har liggende kanske baade et og to Smaabind med Vers og Rim og Kjærlighetsdikte fra alle Deres Aar. Jeg siger: Gi dem ut, vi skal takke for dem som for en kostelig Gave. Men skjæm ikke med haarde Fingre det som blev skrevet med skjælvende Haand da Digtningens Aand var over Dem. Skriv nye Digte som fødes i nye Former; men skjænk os ogsaa de gamle. Vi har ikke Raad til at undvære dem. Og sæt som Motto over Digtene fra alle Aar:

Hvad jeg skrev, det skrev jeg.

Bibliofil

**KNUT HAMSUN
SPROGET I FARE**

**GYLDENDALSKE BOGHANDEL · MDCCCXVIII
CENTRALTRYKKERIET · KRISTIANIA**

Det er mange som skriver om det norske Sprog og Retskrivningskomiteen nu om Dagen, Sakligheten og Spirrevippen, Løvland og Anathon Aall, Stortingsmænd og Professorer, Redaktører og Aktører. Næsten alle er enige om at vi skal ødelægge Sproget, det er Tempoet i Tingen de strides om. Det er vel ikke mange av dem som har skrevet Sprog, men allesammen har skrevet ihop Bokstaver og Ord, de har med Glans gjort sig forstaat av Menigmænd og Medprofessorer.

Somme kunde kanske ha tiet, somme burde vel ha kjendt litt Skam i Livet og holdt sig tilbake. Av nogen kunde vi ha ventet saapas, av andre rigtignok ikke. Den eneste Mand paa den andre Siden som kunde ha talt med her, Arne Garborg, han sier ikke noget. Han er jo ingen Fremmed i Norges Sprog, han skal ogsaa kjende adskillig til Landsmaalet, kanske vilde han

fra ærlig Riksmåalsstandpunkt ikke være videre tilfreds med det Sprog som den siste Retskrivningskomite indstiller paa.

Det som har kaldt Professor Anathon Aall frem igjen er et mørkt Minde. Han husker at han nylig frikjendte en Hotelvertinde som selv hadde tilstaat overlagt Mord paa sit Barn. Du er fri! sa han til Damen. Men en saa utvalgt Kar skulde vel ikke netop vise sin Rundhaandethet ved at opmuntre Mordlysten og det blodige Haandværk paa Børn, og Hr. Aall blev sat paa Knappenaalen og holdt iveiret for dette Karstykke. Det taalte han ikke. Han griper nu den første Leilighet til at uttale sig om "Tonen" i vore Diskussjoner, at "mange føler stærkt Skam over hvorledes den kan arte sig i vort Land". Nei kom til Utlandet, det er noget andet, kom til den store Verden — der hvor netop Regjeringschefen i et Land og Utenriksministeren i et andet har flekket Tænder til hverandre i en Diskussjon og kaldt hverandre Løgner!

Det er vel saa i andre Land som i vort: man har et Sprog for Filosofi, men et andet

for Harmen. Naar Hr. Aall oprører Nationen som Kriminaldommer bruker man de Uttryk om ham som træffer og som er forfjent.

Hr. Aall skal ikke gaa nærmere ind paa det nye Komitefremlæg i Retskrivnings-saken, sier han. Hvorpaa han gaar ind paa det og skriver sin halve Artikel herom: Det er national Samling. Det er et overordentlig solid Arbeide. Man skal ikke finde Maken gjennom hele Maalstridens Historie. Og hvad er det for fem Mænd som har frembragt det? Ho, skattede Lærere, Granskere, Folk som har leveret Arbeider som omtales med Hæder i Tankedaadens og Granskerævnens Verden. Av de to ældste blev den ene nys valgt som Præces i Videnskapselskapet.

Og tilslut kommer Professoren atter tilbake til sit mørke Minde og lærer følgende Filosofi: En Mand med Æresfølelse kan man ikke ramme gjennom Chikaner. At være tro mot sig selv gjør en skudfri i utrolig Grad.

Hvor de i Grunden er komiske med sine Fakter disse lærde Mænd! Hvor det for

Eksempel har Værdi for dem at bli valgt til et eller andet indenfor Ringen! Tænk om nu ogsaa vi Journalister, Skribenter og Kunstnere syntes det var saa overlæg gildt at bli valgt til Formand for os! Og endelig: stans litt ved Hr. Aalls Filosofi om Chikanen og Skudfriheten. Det kan tænkes at det netop er Manden med den fine og ømtaalige Æresfølelse som kjender sig snarest rammet av det Hr. Aall kalder Chikaner. Det kan tænkes at de som ikke rammes av en fortjent Refselse enten er frække eller lider av videnskapelig Opblaasthet.

*

Ogsaa Hr. Jørgen Løvland har uttalt sig paa Tryk om Retskrivningen. Statsraaden er enig med Professoren i at han har nedsat de fem rette Mænd til at bestemme hvad som er norsk Sprog og norsk Skrivaate av dette Sprog. Her er at mærke: Mændene er allesammen Lærere. Det er ikke en av dem som har Bruk for Sproget til andet end bare at gjøre sig forstaat.

Nu er det at frygte for at Hr. Aall kalder dette en Nærgaaenhet av mig mot de fem Mænd. «For Nærgaaenheter skulde de være skaanet», sier han. Jeg synes at Hr. Aall holder bedre Retning med sin Bokleardom end mange andre Lærere ved Universitetet. De som prater mest i Blade og Tidsskrifter tører ofte ind sin flittige Læsning saa nogenlunde usorteret, Professor Aall er ikke den værste. Og dersom han nu vil tænke sig om saa er han ogsaa Mand for at forstaa hvor lite en Lærer som Lærer har med det norske Sprog at gjøre, han har bare med det som en eller anden Løvland autoriserer som norsk Meddelelsesmiddel. Selv Rektor *Alnæs* som tar Avstand fra sine fire Medskyldige i Komiteen ynker jo ikke et Øieblik av Hjærtet selve Sproget, han har mere Tanke for om Formerne blir lette eller tunge at dunke ind i Elevernes Hodet. Det er Læreren.

Er dette Nærgaaenhet?

Den rette Universitetslærer er altsaa en Mand med Tankedaad og Granskerævne. Han imponerer sig selv og sine Kolleger ved

at læse mange Bøger, han lærer Lekser og lærer Lekser ifra sig igjen, han gaar fra Biblioteket til sit Skrivebord og fra sit Skrivebord til Katedret — hvorpaa han atter søkker ned i Biblioteket. Det er hans Liv. Han lever og dør paa Tryksaker. Hvad gjør han i Biblioteket? Han gjør sig lærd og pragtfuld til næste Forelæsning. Han skal blandt andet veilede Offentligheden i norsk Sprog. Til denne Veiledning trænger han intet andet end de tydelige Uttryk, Undervisningsmidlet. Har selv Hr. Anathon Aall andet Brug for Sproget end at gjøre sig forstaat for Elever, at lære ifra sig igjen den filosofiske Skudfrihet som han selv har lært? Nærgaaenhet!

Hr. Jørgen Løvland skriver at naturligtvis har alle like Ret og Del i Sproget, men ikke alle forstaar sig paa dets rette Skrivemaate. Og han garanterer for de fem Mænd som han har nedsat til Retskrivningskomite. De to unge har faat Vidnesbyrd fra Universitetet om at de fortjener at være Professorer, sier han, den mellemste er en øvet og erfaren Skolemand, og de to ældste repræ-

senterer vor første Kyndighet i denne Sak, sier han.

De to ældste er vel *Hægstad* og *Falk*. Med Fare for at være nærgaaende igjen tør jeg kanske minde om at det ikke er svært mange Aarene siden det gik Hægstad galt med Præpositionerne i en Artiumsopgave til Maalstil. Om *Falk* uttaler Hr. Løvland at han var selvskreven til at avløse Torp i Retskrivningskomiteen.

Til Forskjel fra Hr. Løvland tviler jeg paa at vi har en eneste Mand til at avløse Torp, hvor meget mindre da en selvskreven. Hr. *Falk* stod engang i Retten som Sakkyndig, han erklærte der omtrent det samme som Løvland nu: han var selvskreven, han var i Grunden den eneste Kjender av det norske Sprog. For nøyagtig 3 Aar siden skrev Hr. *Falk* i Begyndelsen av en Artikel i et Blad: «Selvsagt mener Forfatterne gemenlig at de ikke bare har Ret til at optræ som Sakkyndige paa det sproglige Gebet, men ogsaa er selvskevne Overdommere». Norsk! sa Hr. Kjenderen av det norske Sprog.

*

Nu er det en selvsagt Ting at ogsaa en Lærer kan ha Sprog- og Stiltølse. Men da er det ikke som Lærer han har den, men som Menneske. Blandt Filologer er det Regelen at de har den i yterst ringe Grad. Retskrivningskomiteen viser sig ikke at eie den.

Det er ikke Filologerne vi har at takke for Sproget. Shakespeares Verker er noksaarart bokstaverne iblandt, men Shakespeare skapte en Verden av sit Sprog. Naar det hørvede J. P. Jacobsen godt saa skrev han den danske Grammatik sønder og sammen, men han har tilført sit Sprog de største Rikdommer. Bjørnson var ustø og inkonsekvent i sin Skrivemaate, men han hadde i gode Stunder den geniale Sprogsans. Og Professor Falk?

Selv blandt Journalister som jo altid er nødt til at arbeide fort maa man langt ned for at finde en Mand som sleiver saa ubegavet og omtrentlig avsted i Norsken som Professor Falk. Han bruker unødige Germanismer og er ikke rædd for den rene Løshet og Overfladiskhet. Han skriver

Skrift, han skriver gott og bruker idelig Ordet ganske; han skriver at Komiteen har gaat den eneste farbare Vei. Selv de ni Tiendedeler av det norske Folk som Hr. Falk taler om har mere Sprogsans end at si om en Vei som man *gaar* at den er farbar.

De ni Tiendedeler! Det er den sene Retfærdighet at Skriftsproget nu blir saa meget som mulig det Sprog de ni Tiendedeler taler, mener Professor Falk. Der- som han bare ikke her atter gaar en farbar Vei!

Hos alle Jordens Folkslag, fra de vilde til de kultiverte, har Sproget Opdrift, sier Forskningen, det har det med at ville op, ikke ned. Skriftsproget holder sig altid høiere end Talesproget, ikke lavere og ikke jævnsides, men høiere, det ene er nemlig Skriftsproget, det andre Meddelelsesmidlet, Nødhjælpen, det munttlige Verktøi Mand og Mand imellem. Hvad er det for et Kultursprog som skrives som Snak? Ogsaa Stortingspræsident *Movinckel* slutter sig til dem som vil "demokratisere" Sproget nedover. Han har nøiagtig samme Ret til at

tale med her som de andre, han hadde nøiagtig samme Grund til at tie.

Det at bruke Sproget er ikke det samme som at gi efter for sin Taletrang, at producere sig, at late Munden løpe. De som arbeider i sit Sprog og arbeider med sit Sprog skjønner Forskjellen her, Flertallet av Stortingsmænd vil derimot intet skjønne. Et er Sprog, et andet er Dialekter, Folkemaal, et tredje Vulgærnak, Argot, Slang — de ni Tiendedeler. Hvor det vil tiltale Hopen at faa sin Uttrykksmaate autoriseret til Sprog! Saa kan man rette Presten, Doktoren og Skrivaren, for det er netop disse fine Folk som har Uret — hør naa aassn jei bokstavera!

Hesten er Kusk.

Hr. Stortingspræsident Mowinckel vil blandt andet ogsaa "demokratisere" Bynavnene. Hele Nordland, det vil si halve Landet, kaldte fra umindelig Tid Bergen for Bern. Det vilde være Synd mot alle Tiendedelerne at glemme det.

Er Hr. Mowinckel forresten opmærksom paa at Navnet Bjørgvin har et Bokstav som

er ukjendt for blandt andre Franskmand og Englændere? Er han i sine Forretningsforbindelser tjent med Navnet Bjeurgvin eller Bjoergvin paa sin Hjemby? Norge burde ikke være tjent med det.

*

Vi har ett Sprog i Landet.

Man taler om to Maalfører. Det kan gjerne være at vi har to eller flere Maalfører, det kommer an paa hvad man forstaar ved dette Uttryk. Men vi har ett Sprog. Og saa har vi et saakaldt Landsmaal, Maalet.

Det er somme som synes de kan gjøre sig forstaat ved at bruke Maalet til Sprog. Indenfor givne Grænser har dette ogsaa vist sig at være mulig for en og anden Eksperimentator som ikke alene var flink i Bygdeord, men ogsaa viste litt Sprogsans naar han var nødt til at konstruere. Det var mulig at gjøre sig forstaat. Der opstod da en Maalmenighet som fik sin enkle og sparsomme Trang tilfredsstillet ved Læsning paa Maalet. Men Nationen læste Sproget.

Nu var det saa at Norges Sprog var et mere eller mindre daarlig Sprog, det var til at begynde med Dansk-Tysk med Norvager; men eftersom Tiden gik arbeidet det sig mere og mere op av Utlændigheden, det blev norskere for hver Dag og gav sig tilsist et gyldig Uttryk for Nationens Liv i en Verdenslitteratur. Der staa vi nu. Men Sproget vil bli norskere endda.

Og Maalet? Og Menigheten?

De har hele Tiden været meget virksomme. De har ikke produceret saa stærkt, men de har politiseret. De har faat Statsmagterne i sin Haand. Der staa de nu. Engang satte et Storting sig til at „like-stille.“ Landets Sprog og Maalet. Jo, sa Stortinget, for det skjønte sig paa det, jo nu skal vi sandelig ta og likestille disse to Maalfører! sa det. Et vidunderlig Storting!

Imidlertid gik det ikke med at faa Folk til at skrive og læse Maal. Det var absolut ikke et Menneske som greidde det uten at slaa av paa Fordringerne til et Sprog, men det fik saa være; ildere var det at det var saa faa Folk som i det hele tat

prøvet at bruke Maalet. De fandt det vanskeligt at spille Oratorier paa Salmodikon. Vi maa hjælpe paa dette med Tvang! sa Stortinget, for det skjønte sig atter paa det. Og saa paabydde Stortinget Maalet indført i Skoler, paa Katedrer og i Kontorer. Det tvang Gymnasiasten til at lære sig Maalstil — godt, han lærte den og glemte den igjen og hadde siden intet Bruk for den i dette Liv.

Men det gik endda ikke. Folk lot Maal være Maal, men de hadde sit Sprog.

Hvad var iveien? Det var det iveien at Maalet ikke var Sprog. Sprog er ikke i sit Ophav Menneskeverk, det er i sit Ophav Naturprodukt. Som Esperanto var Maalet blit utstyret med Gloser og det hadde faat Grammatik som et Sprog, men det hadde ikke Medfødthet, det var Opspind, det var Mekanik, Filologi, folkelig Spikkelation. Stortinget gjorde alt det kunde igjen og det fik med sig Regjeringen og indsatte særlig villige Skoleinspektører til at hjelpe Maalet, men Maalet blev ikke Sprog. De skyldte paa at det ikke hadde en Normal — godt,

saa maatte det faa det ogsaa, og en Professor fra Tankedaadens og Granskerævnens Verden kom med en Normal som var hæftet sammen med Staaltraad og var en utmærket Normal.

Men Maalet blev ikke Sprog.

Imidlertid var Regjeringen blit mindst like saa ivrig som Stortinget efter at faa Landets Sprog støtt tilside og Maalet sat istedet. Det gik Tiaar efter Tiaar og Maalet blev aldrig til noget, Regjeringen nedsatte Komite efter Komite som var villig til at spikkelere ut Lettelser for Maalet og Hindringer for Sproget i Norges Land, — sist nedsatte den en Komite som var villigere end alle de andre til at imøtekomme Maalet. Det var de fem Lærere og Professorer Falk, Hægstad, Alnæs, Liestøl og Seip. —

Jo Statsmagterne har arbeidet trutt, de har overbydd sig selv i Effekter. De likestillet Landets Sprog med Maalet. Det var som at likestille Landets Malerkunst med Rosemalingen, med Bondekrotet, og paa byde hvad Slags Farver Malerne skulde faa bruke. Hvorfor likestiller ikke Stor-

tinget ogsaa Landets Musik med Bukkehornet, med Stenaldermusiken? Stortingsmænd som saadanne er akkurat like saa meningsføre i Musikens som i Sprogets Sak.

Maalet var oprindeligt et uskadelig Sværmeri, det er blit Bygdepolitikk og Uvet. Værsgod, einaste ekte Norsk her, heilnorsk Fadervaar her, gjev no Gaum etter meg! Det fik Gloser, Grammatikk og Normal, men ikke en Sjæl i Landet talte det. Sprog? Neivel, men Maal. De greidde sig med det i Kaffistova, de gjorde sig forstaaelige med det paa Tinget. Somme brukte det til Diktning for Menigheten, andre til Valgpolitikk i «Dagbladet», var det saa ikke Sprog! Bare vent, vi har sat op et Mærke paa Vestlandet, dit skal Livet gaa, Maalet skal nok bli Sprog!

Engang for længe siden prøvet Menne-skene det samme, da satte de Latinen op til Mærke. Men Livet kom ikke efter.

*

Studentersamfundet vedtok nylig en Resolution som efter mit Skjøn uttrykte akkurat

paa en Prik det rette: der protestertes mot Overdrivelserne i Retskrivningskomiteens Indstilling og protestertes mot Løvlands lysky Forhold med den Kongelige Resolution.

Vi er visst et Flertal som føler at Norges Skriftsprog endda ikke er saa helt norsk som det kunde være, og jeg vet ingen som vil ha vort nuværende Sprog fastslaaat som gjældende for evige Tider. Sproget har Liv og utvikler sig normalt frem, ikke tilbake, det blir norskere for hvert Aar, men det blir ikke norskere ved at sette ind i det sproglige Kubbestoler. Der tar Retskrivningskomiteen feil. At opnorske vort Skriftsprog er ikke Hvermands Sak, men det er ialfald ikke Filologernes Sak. Man kan se rare Prøver paa Opnorsking hos Professor Seip, ja endog hos de to nystavende Lærere Western og Litrem, det er eftergjorte Norskheter, de staar og spriker i Teksten og sier: Her er jeg! Det norske Sprog er ikke Utvendigheter. Der tar Komiteen atter feil.

Juhani Aho fortalte mig engang hvad for et Stræv han hadde med at skrive Finsk,

idet han maatte gaa ut fra at det var paa det nærmeste ugjort før. Han hadde over to Millioner Landsmænds Talesprog at bygge paa, men han kunde ikke overføre Folkets Prat raat og usiktet til Skriftsprog. Maalforfatterne vil her svare at heller ikke de producerer uten kunstnerisk Stræv; men Forskjellen er at Juhani Aho arbeider i et levende Sprog, mens Landsmaalet og Normalen aldrig har været et dødt Sprog engang. Det er en Samling av Ord fra Folke-maalet, Resten er Paafund. Maalforfatterne producerer med Kunster, med tekniske Løsninger i et Haandværk.

Naar nu vi som vil opnorske Sproget gaar varsomt frem saa er det ikke for at skade, men tværtimot for at værne og utvikle Landets Skriftsprog. Vi skynder os langsomt. Vi vil ikke som Maalstræverne gjøre os sproglig hjelpeløse, vi har nemlig Bruk for et Sprog; men vi vil heller ikke ha en Vulgarisering med Vold i norsk Retning som de fem Filologer indstiller paa, det vilde bare tilføie Sproget og Aandslivet en Rystelse.

Er det *dette* Retskrivningskomiteen har til Hensigt?

Jørgen Løvland har sikkert Maalfolkenes Tillit i denne Sak, han gir Avkald paa Nationens. Kanske kan han undvære redelige Menneskers Agtelse for at vinde en utvendig sproppoliusk Seir, den Mand har som Politikus vist sig at kunne ofre kostbare Ting før for at komme til Magten og bli sittende med den. Studentersamfundet har Ret: hans Sammensætning av Retskrivningskomite er en ufin List, hans videre Forhold, den Kongelige Resolution, hans Dølgemaal av Indstillingen, hans Forvar i Pressen vidner ikke om god Samvittighet. Denne Mand tiltror sig Ævne og Myndighet til at avgjøre hvad som skal være Sprog i vort Land, litt Blufærdighet burde ha holdt ham tilbake.

Skal vi ha Tillit til Komiteen? Det tales om at Formanden er en dygtig Filolog, det kunde heller spørres hvorfor han ikke skulde være det. Naar en endog bare almindelig begavet Mand sitter hele sit Liv og sysler med Filologi og intet andet saa

maa han vel tilslut ha lært en hel Del. Hr. Falk kan altsaa Filologi. Derimot mangler han noget ved Siden av: han viser som Sprogfilosof en paafaldende Forlorenhet. Hvor er hans Holdning, hans Ansvarsfølelse? Hvad tænker han om vort Sprog? Han har til forskjellige Tider git forskjellige Svar. Den Mand har det ikke med at genere sig.

Komiteen ellers? Hr. Hægstad kan vi vel regne ifra, Maalet og han, han og Maalet kan vi vel regne ifra. De tre andre Herrer til en viss Grad ogsaa, hver med god Grund.

Hele Komiteen tænker paa Sproget som Ord. Men Sproget er Aand. Skriftsproget er Sjælens Liv i døde Ting. Komiteen mangler Hjærteteforhold til et dyrket Sprog, den sitter der med selvgivet Mandat til at imøtekomme Landsmaalet. Det norske Sprog har intet med at imøtekomme Landsmaalet, det har bare med at imøtekomme det levende Liv.

*

Lat os for et Øieblik tænke os denne Retskrivningskomite stillet overfor en Ly-

riker som *Olaf Bull* eller en Prosadikter som *Nils Kjær*. Lat Komiteen se paa disse to Fænomener, det er ikke to raumaala Dører, det er to gudbenaadede Karer, producerende Kunstnere og Dyrkere av det norske Sprog. Lat os prøve at tænke os en Adagio av *Bull*, en Epistel av *Kjær* undfanget og utøvet i det Træskomaal som Komiteen indstiller paa, — det er utænkelig, det er ugjærlig, det vilde bli Stumhet. Paa sit Sted kan ogsaa Raumaaleriet høve, men ikke her, her er vi oppe i et andet Luftlag: for vore Øine og i vor Bevissthet vilde Vulgarismerne enten i al sin Grovhet være uttrykkløse og klikke, eller de vilde peke skjævt paa Tingen, vi maatte nedover, dypt ned til Vikaforestillinger for at finde Formaalet, og saa oversætte opover igjen til Dikterens Stemning. Diktet vilde graastenes ned.

Jeg er sikker paa at dette er uforstaaelig Tale for Løvland og hans Komite. Vi har alt set det: har nogen av os vaaget at unddrage sig deres Seminarisme og sproglige Ukultur saa er vi øieblikkelig blit kaldt

Hysterikere — og vort hysteriske Skrik skal ikke hjælpe os noget! Det raar Løvland og Komiteen for. Hesten er Konsul.

Der har de sittet og hjulpet hverandre med at rote sig godt ned. De skydde intet, hver Sempelhet mot Landets Kultursprog maatte bringes uskadt op i Dagen og ingen gaa tilspilde. En Mand rystet nu og da paa Hodet, en halv Mand gjorde ikke engang det.

Hvad kjender denne Komite til sproglig Ømtaalighet, til Poesien i en Linje, den hvite Magi? Hvad vet den om Lykkefølelsen ved som Dikter eller Læser at støte paa det overdaadig gode Uttryk? Har den nogen Gang hat Inderlighetsfølelse overfor en Versstrofe eller en Sætning og kjendt en Glans gjennemfare sig ved Møtet med et aapenbart Sprog? Komiteen tror at Sproget er de rette Gloser, skrevet efter Uttalen. Nei det kan endog være de uventede og urette Gloser, men de sætter en rød Strime gjennom en. Det er Kunsten, det er Guds Gave. Hvad Komiteen kanskje tror, men det er ikke en Last, det er en Ævne, en overordnet Egenskap. Det er

Guds Naade. Man kan skrive med bare Ord, men det er dødt, Kunsten at skrive er noget mere, det inspirerte Utryk paa det givne Sted har en indvendig Evidens fra det Hinsidige. Glosen har bare Bokstaver, Sproget kan være av visionær Art.

Nu er det norske Sprog i Fare, man vil gjøre det til Nød forstaaelig. Lat være at det endda hadde en liten Skavank i sin Gang, den skrev sig fra et Utenlandsophold i Ungdommen. Men Sproget kom hjem igjen og Skavanken gik smaat isenn bort, nu er den næsten ikke til at se mere, Sproget blomstrer og trives, og naar det er blit fuldvoksnet er Skavanken bare et Minde. Ja, sier Løvland og Komiteen, men det gaar saa sent, nu sætter vi heller Foten av!

Hvad et Aarhundrede møisomt har naadd ved ansvarsfuld Pleie det skal tilintetgjøres i et Nu, vi skal gjøre Sproget til Krypling, avkræfte det til Fordel for Maalet, vælte det og late det omkomme.

Tar jeg feil, er det ikke dette vi har ivente? Eller er det Meningen at hvis

Sprogets Tilhængere gir efter nu saa skal ogsaa Maalets Tilhængere indstille sin Virksomhet for al Fremtid? Hvem kan gi Løfte om det? I naive Stunder, i sorgløse Stunder er det kanske dette som har foresværet nogen av Komiteens Medlemmer. Da var de meget naive og meget sorgløse. Det næste er at en Komite avsproger Landet helt og sætter Landsmaalet i Stedet. Den som lever skal faa se!

*

Mens jeg — desværre under mange Avbrytelser — har skrevet paa disse Linjer er det kommet flere Herrer til som har uttalt sig for det „radikale“ Skriftsprog. Jeg har glemt eller ikke læst de andre, men en teologisk Docent *Mowinckel* var uforglemmelig for mig. Hvad er dette for halvgjort Arbeide? sier han til Komiteen; vi maa sætte av Foten høiere op! Ogsaa Hr. Mowinckel er Sprogfilosof: Reitskrivningen maa være som de toneangivende Kredse taler, sier han. Og han har ingen latterlig Omhu for Ordernes Oprindelse og

Indhold, deres usle fornuftige Sjæl: slikt noget er en Retskrivning uvedkommende! uttaler han. At ikke ogsaa denne Mowinkel alt er paa Stortinget! Der er Forum.

Somme av disse Skravlere tror visst paa sine egne Meninger, de tror at det at huses med det norske Sprog i Komiteens Aand er svært «radikalt». Det er radikalt som for Eksempel at storme ned Tuilerierne. De haaper det er Fremtiden for Sproget. Det er Fremtiden paa Træfot.

Hvor de reformerer, hvor de hujer!

Vi har en Tid nu da Livets indre Røster mere og mere bringes til Tausket, de ytre dominerer, Masserne, Maskinerne, Amerikanismen, Mekaniseringen. Alt er Industri, alt Damp og Hjul. Lat os sætte ind nogen Jærntapper og Skruer ogsaa i det bævende Liv som heter Sproget! Saa trækker vi det op og tvinger det til at snurre rundt! Men Sproget har et fint og organisk Liv, det taaler ikke de fremmede Legemer i sig, det dør av Vold — Hurra!

Der staar en Mand som heter *Vasbotn* i Stortinget og sier at han gjeiper ikke til

dem som bruker Riksmålet. Med Riksmålet mente han Landets Sprog, og de som bruker det gjeiper ikke Hr. *Vasbotn* til. Han er en Mand med Daning, han viser Naade. Den sproglige Haapløshet ane-
nesterer Sproget.

Lars *Havstad* var en døvstum Mand som kunde gjøre Journalistik av absolutt alt han læste, ogsaa han veiledet os i «Dagbladet» om vort Sprog: «Det er dem som vet noget som er Maalfolk», sa den Døvstumme. Han var døv, han skrev ikke om Musik, men han var stum og uttalte sig sakkyn-
dig om Sproget!

Hvem kan ikke uttale sig sakkyn-
dig om Sproget? Det er ikke Grænse for Skravlet. En Bladlapp som heter «Den 17de Mai» og skrives ihop utelukkende for Maalmenigheten eier ikke Tvil om at den skjønner sig paa norsk Sprog: det er Målet det, sier Lappen. Det vil ikke gaa op for den at Maal er et og Sprog et andet, og at Sprog ikke er bare at gjøre sig forstaaet. Hvert Lokalblad i Landet kan gi sit Besyv med i Sprogsaken, en Elev ved et Seminar

kan slaa sig til Ridder paa det norske Sprog og faa sit Negerprat ut paa Tryk. Det findes ikke Skam. At vi taper paa det, at vi svekker os i vor Aandskraft, hvad gjør det? Nu har vi et godt Høve, hit med Jærnbeterne, lat saa Sproget snurre rundt med dem i sin Fornedrelse, vi er en Komite som er kommet sammen for at faa det fine og rike paa Knæ, nu er det Tiendedelerne som skal op! Professor Falk smiser endog for Arbejderklassen. Han maa være opraaad naar han gaar til Arbeiderne for at faa Hjælp til at bokstavere sit Sprog.

Her ialfald har Arbeiderne like saa lite at gjøre som Løvlands Komite og Stortingsmænd som saadanne. Sprogets Sak kan ikke avgjøres av ni Tiendedeler imot en eneste Habil, det vilde bare bli Næveret engang til, i bedste Fald uten Næver.

Parlamenterne glemmer stundom at det er visse Spørsmaal som undrager sig Avgjørelse ved Stemmegivning. Det har været saa i andre Land, det er saa i vort. Da Stortinget ved Flertal «likestillet» Spro-

get og Maalet handlet det like saa naragtig som ansvarsløst. Det kunde ha lovbe-falet at Maalet skulde gjælde som Meddelelsesmiddel for Maalets Menighet, Nationen misunder ikke Menigheten dette Gode. Men Stortinget mente at kunne avgjøre hvad som var Sprog. Her og dengang kunde Universitetets Lærere ha optraadt og følt stærkt Skam over hvorledes Diskussionen kan arte sig i vort Land. Man spør ikke en Stortingshop om hvad som er Sprog, man nøier sig med at kjende litt til hvad som er Hopens Prat.

*

Vi er kommet saa i Vane med at gi efter naar det gjælder Norges Sprog at det kanske ikke længer regnes for god «Politik» at tale ut om det. Har Politiken altid været saa fordelagtig for Sproget?

Vi har ingen Magtinstans til at avvise Overgrepene mot det, Regjeringerne er som Folkerepresentasjonen, og om Regjeringerne skifter saa skifter ikke derfor Sprogpolitiken. Kultursproget er blit sta-

dig strengere rationeret med Lys og Luft, en kommende Regjering har intet omgjort, intet administrativt avværgt, nei for den maa «først se» hvorledes siste Rationering «virker» — om Sproget endda er istand til at drage Aande. Generalkrigskommis-sær *Bratlie* blev Regjering, rørte han en Finger for sit Sprog? En Regjeringschef som saadan har ikke Bruk for et Sprog, en Generalkrigskommisær heller ikke. Vi er tilfredse, vi slipper fra det uten andet Tap end vort Sprog.

Som Radikaler paa min Maate kunde jeg ha undt et Frihetsparti det Kald at være Kultursprogets Vakt. Ak, Frihetspartierne, hvem er det? Bjørnson gaar ikke igjen i Landet. Det er nu engang saa: Stjærnene paa Himlen gjør os ikke mætte. Nu er Gunnar *Knudsen* Regjering. Han later alt ske med Sproget. Han mister intet Skib paa det.

Sproget er i Fare. Det er snart vant til at være det.

Det begynder nu at dæmre for nogen hver at vi intet kan vente av de skiftende

Myndigheter. Kan vi vente noget av politiske Valg? Kanske. Troen gjør salig, gjør rolig og salig.

Derimot er der en anden Fremgangsmaate som ikke skulde trætte os forneget ut: da vi er blit saa øvede i Passivitet kunde vi kanske lære at øve en dygtig passiv Motstand. Hvad mener vore Politikere om det? Saa virksom kunde vel endog Gunnar Knudsen være. I Finland har dette Middel været Sprogets Redning, i Slesvig, Belgien og de østerrikske Sprog-samfund likesaa. Men det skaper Forvirring? Jasaa. Det undergraver Skolen? Jasaa.

Og videre gaar den passive Motstand . . . Retskrivningskomiteen har leveret en Indstilling som alt er saa godt som Lov. Mener man at kunne hindre den med Protester? spør Hr. Formanden. Han maa ha Magt bak sig naar han kan uttale at Nationens Indsigelse intet vil nytte.

Hr. Undervisningsministeren bekjendtgjør da ogsaa at han og hans Kontorfolk straks skal begynde at skrive efter Femmandskomiteens Indstilling, siden kommer

de høiere Skoler, saa Smaaskolen. Og videre bekjendtgjør han at dersom ikke de nye Skolebøker er i Komiteens "Maalføre" saa vil de ikke bli autoriserte!

Budet og Befalingen kommer ovenfra, om ikke netop fra Himlen saa fra Hr. Jørgen Løvland.

Jeg gaar ut fra at han driver sit uhyre Paradoks igjennem, det falder ham ikke ind at de fem Filologer sitter uten Sprog-sans i sin Komite, dertil har han Autodidaktens altfor store Overtro paa den studerte Mand. Med samme Sikkerhet som han for nogen Aar siden dreiv Kua og sa at alene det var av "norsk Nationalitet", med samme Sikkerhet vil han nu ha kasta ein Stein — skjønt hov en Sten er av norsk Nationalitet i Østerdalen. Dansk! vil Løvland si, og det er jo intet saa farlig som det. Dansk har imidlertid bevaret det ogsaa norske stungne d, det har livskraftig Ordet grim, Ordet nam, Ordet Vrede, Ordet Skarn, Ordet Hamel, — vi har ikke disse ogsaa norske Ord mere, nogen av os har ofte hat Bruk for dem alle og flere til.

Hvad Vægt ligger det paa det! vil Løvland si. Og det kan han ha Ret i.

Men saa er det jo om hans Bud og Befalinger vil faa den Betydning for os som han selv tror.

I og for sig er det vel ikke saa vigtig for Menneskene hvad for et "Maalføre" en Departementschef og et Departement bruker i sine "Skriv". Og kan det ikke ogsaa være nogenlunde likegyldig om Hr. Løvland autoriserer en Skolebok for os eller ikke? Forældrene lærer sine Børn at læse og kjøper de Bøker til dem som de vil.

*

Men ellers kunde nok Oldingen Løvland nu begynde at tænke sig om. Han hadde ikke trængt at selvimitere sig mere, at føie et nyt Voldstræk mot Sproget til sine forrige, vi vilde ha hat hans Type som Maalstræver allikevel. Nu kunde han ha stanset. Han har været en tro Sliter i norsk Politikk; den Idealitet i Tankegangen, den Godlyndthet han engang hadde, har ikke faat gjøre sig gjældende i hans senere Liv, han

blev for handlende og vandlende. Av lutter Iver for at tjene Hopen, Stortinget og sig selv arbeidet han med Sakerne slik at han nu og da forsømte sin Haandvask.

Det gjælder ikke bare at vinde Saker og vinde Saker, det gjælder hvad Værdi Vindingen har. Norsk Politik har været et Guldland for bortgjemte Ærgjærigheder som vilde frem socialt. Der glimrer de juridiske og uproductive Æyner, der trives Paagaaheten. End om det fandtes litt Usevikkhet! Dette Regjeren uten Aand, disse Seire paa Trass, Politik uten Hvile! For fire Hundrede Aar siden levte en regjerende Fyrste og en Kunstner med samme Navn: av Correggio. Den ene av dem lever endda.

Efterslægten vil tilkjende vort Verk den Varighet som det fortjener.

Aftenposten 1918 nr. 283 9. juni

Sproget i fare.

I vort sprogs historie vil den artikel, Knut H a m s u n i dag offentliggjør i "Aftenposten", altid komme til at erindres og noteres som en epokegjørende begivenhed. Sprogets store kunstner finder at maatte tage sit genis fulde kraft til anvendelse for at tilrettevise de pygmæer, som har rottet sig sammen om at forkvakle og forklusse vort norske sprog. Kraftigere og mere rammende end her sket kan ikke slaget føres mod disse skolemestersjæle, for hvem sproget er bare gloser og pirk, – disse folk, som kun har tanke for om formerne bliver lette eller tunge at dunke ind i elevernes hoveder. Sproget er aand, siger Hamsun: skriftsproget er sjælens liv i døde ting. Det er netop, hvad Løvland og hans skolemesterkomité ikke har forstaaet.

Siden Bjørnsons dage har ingen mand talt sprogets forsvar saa myndig og saa høilydt som Knut Hamsun i dag. Ingen nulevende norsk mand kan heller med større ret end han tale om den lykkefølelse en digter eller læser har ved at støde paa det overdaadig gode udtryk. Men han har mange i sit følge: han har først alle de andre sprogets fremragende mestere, som vor nulevende literatur er saa lykkelig at eie. Og han har i sit følge hele den dannede store norske almenhed, hvis sprogsans og kunstglæde er naturgiven og ikke forsnevret i pedanteri eller eksperimentalsyge. Knut Hamsun kaster et skjærende skarpt lys over hele den sprogfordærvelsens politik, som har været ført hos os i en menneskealder; han har ret til at blive hørt, og han vil blive hørt over hele Norges land. Med tak i sindet vil man læse hans ord rundt om i de mange hjem. Med tak fordi han siger den usminkede, ubarmhjertige sandhed uden persons anseelse, og fordi han river saa megen indbildt storhed ned af pedestalen og viser, hvem der har ret og hvem der ikke har ret til at tale paa det norske folks vegne, naar det gjælder at redde det norske sprog, som er i fare.

Knut Hamsuns kampskrig vil samle og opmuntre, det vil længe give gjenlyd i landet. Det vil forstaaes i alle kredse, at der er alvor i striden, naar det norske sprogs største nulevende mester finder det nødvendig at slaa til lyd og med sin vældige røst raabe ud over landet: Sproget er i fare.

Dagbladet 1918 nr. 158 11. juni

Hamsun som Bjørnson.

Knut Hamsun har skrevet i "Aftenposten" om den nye retskrivningen. Og det blad, som ligger saa langt tilbake, at det endnu bruker bløte danske konsonanter, hvor Hamsun selv bruker haarde, og som skriver blive, have og tage istedenfor bli, ha og ta, og ender verbernes fortidsformer paa -de istedenfor -t – dette blad tiljubler Hamsun sit bifald. Læseverdenen blir samtidig belært redaktionelt om, at artiklen i "Aftenposten" er en "epokegjørende begivenhet" – "siden Bjørnsons dage har ingen talt sprogets forsvar sa myndig og saa høilydt som Knut Hamsun i dag." Der er alvor i striden, naar Hamsun "med sin vældige røst raaber ud over landet: sproget er i fare."

Røsten er "vældig". Den fylder to sider av "Aftenposten". Og den er "høilydt". Ordene er grove nok. Der er sinte haansord mot Løvland og komitémedlemmerne; der er i farten kommet med en smagløshet som den om avdøde Lars Havstad – han skrev forresten et udmerket klart og regelret riksmaal – som Hamsun haaner, fordi han var døv. Mon ikke en døv kan ha sans for sprogets musik? Kan man ikke nyde klangen i Hamsuns sprog uten at læse ham høit? Da Beethoven skrev nogen av sine herligste verker, var han døv. Slængordet mot Havstad er ikke noget argument. Men i rollen: Hamsun som Bjørnson, passer det godt, at en smagløshet kommer ind med.

Den gamle digter har tiet; men nu er det altsaa ikke tyst længer. Der er kanskje dem som synes, at Bjørnson ikke netop var best, naar han kjæmpet mot maalsaken. Vi venstrefolk husker ham heller fra talerstolene, naar det var nationalt fremskridt og frisind, han talte for. Men "Aftenposten" vilde neppe være saa begeistret over, at Hamsun er blit Bjørnson, hvis det var for folketaleren fra ungdomsdagenes kamptid, han mindet om. Fra "Aftenposten"s synspunkt virker det netop opløftende, at den aldrende Hamsun gaar i oldingen Bjørnsons fotspor. Han vil stanse og ikke fremme. Gleden over det skal vi ikke misunde nogen.

En opmerksom læser savner kanskje allikevel noget av Bjørnsons saftige bredde i indholdet, som ikke ganske erstattes av vældig røst og høilydthet i formen. Han savner politiske argumenter i en artikkel, som gir sig ut for at snakke politik. Og han savner Bjørnsons sans for det konkrete, det haandgripelige – Hamsun skriver om saken i en saa luftig almindelighet, at man skulde tro, han ikke visste stort om selve retskrivningen. For da kunde det ha ligget nær at skrive litt om den. Hr. Hamsun nævner professor Aall, docent Mowinckel og andre artikelskribenter – men ikke et veiledende ord om e for æ, om ei for e, om dobbelkonsonanter, verbalformer og hunkjønsendelser. Og det er det,

retskrivningen består i. Der var der en sprogets mester skulde bevise, at retskrivningen i virkeligheten blir en gal skrivemaate.

Om vi nu endelig engang kunde faa vite, hvorfor sproget er i fare nu, og ikke var det for nogen aar siden, den gang Hamsun selv "opnorsket" sit sprog og fjernet det et godt stykke fra sin beundrer og utroper "Aftenposten". Hvorfor er dobbeltkonsonanter i skriften saa meget sprogfarligere end haarde konsonanter? Hvorfor er det galere at sette ei istedenfor e end t istedenfor d, naar begge deler bare er at følge lyden i sproget, slik som det snakkes? At riksmaalet paa den maaten ogsaa kommer landsmaalet og dialekter likesaa nær i retskrivning som det alt er i naturlig tale – er det det, som er saa galt?

Etsteds snakker Hamsun om "vulgarismer", og et andet sted nævner han med foragt "kua". Sier vi ikke allesammen kua, naar vi er naturlige? Det naturligste, mest intime ordet skulde vel ikke være simpelt, men snarere netop det fineste, det, som bringer en tingen nærmest.

Men om Hamsun tier om selve forandringene i retskrivningen, opholder han sig desto mere ved den ting, at forslaget kommer fra filologer. De er ikke de største autoriteter, naar det gjælder at skrive et godt sprog, fortæller han.

Nei, hvem ialverden har sagt det? Retskrivning og godt sprog er vel ikke det samme. Vi sætter ikke digterne til at lære barnene paa skolebænken, hvordan ordene skal staves. Likesaa urimelig er det, naar Hamsun skriver, som om det var lærernes mening og retskrivningens opgave at lære barn at digte. Det er saa sandt som det er sagt, at sproget kan være noget andet og mere end et "meddelelsesmiddel". Men det er da vel ogsaa et meddelelsesmiddel, ialfald. Naar barn paa skolen lærer at skrive er det netop for at kunne meddele sig, ganske nødtørftig. Det har vi lærere til. Hamsun fortæller, at "naar det høvde J. P. Jacobsen godt saa skrev han den danske grammatik sønder og sammen." Er det det, vi skal lære barnene paa skolen, er det til denne kunstneriske og nyskapende proces, vi trænger en bestemt og regelbundet retskrivning? Hr. Hamsuns meningsfæller i "Aftenposten" og "Morgenbladet" har netop klaget over, at filologerne ikke strammer reglerne fast og haardt nok.

Det er nogen steder i Knut Hamsuns store artikel, hvor han oppgir at være politikeren Bjørnson og istedenfor ganske likefrem er digteren Hamsun. Det er, hvor han skriver om opdriften i sproget, og lykkefølelsen ved at støte paa det gode uttryk. Det er vakkert og fint, og det aapner utsigter ind i en skjønnerverden, som er lukket for mange. Men hvad har det med retskrivningen at gjøre? Retskrivningen er reglen, bokstaverne; den skal være grei, praktisk og naturlig. Den kan ikke være poetisk likesaa litet som det er poesi i alfabetet. Det er bare materiale. Sproget selv skapes av tænkere og digtere og

andre mennesker med særlig evne til det – det er et naturforhold, som en retskrivning verken kan eller vil rokke ved.

I den "Aftenpost"-iske reklamen som fulgte Hamsuns artikkel som en logrende hund i hælene fik publikum vite, at Hamsun ogsaa har paa sin side "alle de andre sprogets fremragende mestere som vor nulevende literatur er saa lykkelig at eie." Det er ikke altid let at være hund. For rigtig at skamrose sin ene fremragende medarbeider kom "Aftenposten" i skade for at skamskjænde en anden kjær, men sjelden gjest: Gunnar Heiberg. Ganske bør han vel ikke frakjendes sproglig mesterskap. Og Heiberg har ogsaa sagt sin mening om retskrivningen – ikke høilydt og med vældig røst i "Aftenposten", men bare ganske rolig og naturlig i "Dagbladet".

"Er ikke meningen med den nye retskrivningen, at vi mest mulig bør skrive som vi taler og tale som vi skriver. Det synes jeg lyder meget praktisk og fornuftig. Og retningen gaar jo mot mer norskhet. For det er jo noget som er mere norsk og noget som er mindre norsk. Og er ikke mere norsk best? Er ikke der overrislingskilden? Retningen gaar ikke bakover, til oldtidsgloser, men indover, til det som ligger dypest i vort øre og høveligst paa vor tunge. Skal vi ta mere hensyn til det dansk som vi lærte da vi var barn end til det norsk som vil følte i som barn sammen med andre barn? Naar folk først opdager, at livet kan leves, ja endog lettere med den nye retskrivningen, da blir det ikke ende paa hvad man blir villig til i retning av norskhet, det vil si i retning av at gjøre sig sproglivet let og rummelig".

Det er enkelt og likefrem, uten store fagter. Det er ikke spor av Bjørnson. Gunnar Heiberg foretrækker at være sig selv. Og det mener han, vi alle sammen skal være, ogsaa i skrivemaaten. Naturlige og norske. Hvor godt et s p r o g vi saa kommer til at skrive i den nye retskrivningen, det vil bl. a. avhænge av, hvor meget hver enkelt av os selv har paa hjerte.

Aftenposten 1918 nr. 290 13. juni

Knut Hamsun.

("Sproget i fare").

Naar ord saa myndige falder,
da blir det dødsstilt omkring;
men hjerner, hjerter og – galder
sættes i voldsomt sving.

Naar ordene veltig falder,
og stemmens klang er en mands,
faar hjerner, hjerter og galder
en eggende stimulans.

Og hjerterne banker med dig,
men galderne gulper imod:
Slik er det Norge vil se dig,
der Wergeland – Bjørnson stod.

J. Mørland

Folkebladet 1918 nr. 39 (ingen dato)

Sannheten

Naar ord saa vrøvelte renner
da blir det dødsstilt omkring
mens hjerne, hjerte hos – venner
stanser av harme sin sving.

Naar oldingeordene dætter,
og stemmens klang er en stoks,
for hjerner, hjerter og "ætter"
en sprut som av vann paa koks.

Og hjerterne isner mot dig,
og fornuften likesaa god:
Slik ville ei Norge dog se dig,
der Bjørnson som olding stod!

Joh. K. Bergwitz

Red. av "F.bl."

Aftenposten 1918 nr. 291 14. juni

En bemerkning.

I Knut Hamsuns store artikel i "Aftenposten"s søndagsnummer 9de juni "Sproget i Fare" udtales om Lars A. Havstad blant andet følgende: "Han var døv og han skrev ikke om musik, men han var stum, og han udtalte sig sagkyndig om sproget". Lars A. Havstad var ikke stum. Paa grund af døvheden var hans stemme uklar og daarlig moduleret, men blant dem, som uden vanskelighed forstod ham, var han anset for at være veltalende. Han kunde med øiet omfange og følge den levende tale. Danskangræp kjendte han fra sin barndom. Det er ikke min sag at udtale nogen dom om Havstads sprogtalent, men overfor hr. Hamsuns ringeagt vil jeg faa lov til at gjøre opmerksom paa et par ting. Han beherskede til fuldkommenhed flere nationers "meddelelsesmiddel", og han kjendte sit sprog. Jeg ved ingen, som glædede sig mere over en sindrig og paradoksal ordføining, end han gjorde. Endnu mer frydede han sig, naar han saa det sylhvasse vid eller et underfundig lune glytte frem netop af det korrekte og beherskede sprog. Mange synes, at slig er beundringsværdig, fordi han var døv. Det er ikke beundringsværdig. Sprogevn er, ... [her mangler en helt linje] tindingvinding i den venstre hjerne, den falder ikke bort, om øret gaar tabt. Sit standpunkt i maalstriden kan han ikke forsvare længer selv, jeg deler ikke hans mening, men den skal ikke affeies som latterlig. Den var logisk begrundet og berettiget. Han tørnede i sin ungdom mod en aandsretning, som kanske bedst karakteriseres ved en ytring af Bjørnson i et brev til Ibsen: "Hold fast ved Danmark, hold fast – Danmark er vor kulturs metropolitan". – Som en discipel af Wergeland kom Havstad til at høre til den skole af mænd, for hvem reisningen af Norges aandelige og politiske uafhængighed var det alt overskyggende problem. – Det var den tid og den kamp. – Honnør!

Arnor L. Havstad

Den 17de Mai 1918 nr. 138 17. juni

"Fare"?

Etter Knut Hamsun (i "Aftenposten" for 9de da.) er Arne Garborg "den eneste mand paa den andre siden" – proletarmaal (blanding av: paa den anden side" og "paa den andre sida") –, "som kunde ha talt med her" (i maalspursmaalet) "fra ærligt riksmåalsstandpunkt". Men denne einaste maalmannen, som skulde kunna "tala med" i eit maalspursmaal, – han "sier ikke noget" (sier ikke noe; siger ikke noget).

Nei, eg gjer helst ikkje det. Naar ein hev ført maalkrig i so eit tjug aar, so vil det gjerne vera best, at yngre folk held fram med striden. Og fraa "ærlegt riksmåalsstandpunkt" maa vel riksmåalsmännerne sjølve kunne tala? Knut Hamsun t. d. – han er daa vel ærlegt baade riksmælt og riksmåalsk?

Eg er dertil utan borgarrett i det Hamsun-Aftenpost'ske – huff – kultursamfund. Eg hev vore maalstrævar i gode 40 aar, og kjenner eg meg rett, so vert eg ikkje Aftenpost-kulturmann heretter heller, – um eg ikkje skulde bli altfor gamall daa. Hamsun kann soleis rolegt gjeva meg upp, eller slagte meg som han nettupp hev slagta so mykje anna godt og meir og mindre norskt folk.

Ikkje er eg likare heller enn Aasen, Vinje og kva dei elles heiter, desse "en og anden experimentator", som var "flinke i bygdeord" og "viste lidt sprogsans" naar dei var "nødt til at experimentere"(?) Og det verste er vel, at eg trass i min norsdom held meg for likso god kulturmann som Knut Hamsun, um eg ikkje nettupp hev lagt meg etter jenki-kultur (pardon: yankee-). Dertil gjeng eg ut fraa, at folkemaal ikkje tarv vera slang, at alle kulturmaal er framvaksne av folkemaal, og at serleg norskt folkemaa fraa Aasen av er paa god veg til aa bli, og i mange "fag" alt er eit likso godt norskt kulturmaal som t. d. det danske er danskt. Der er soleis inga bergingsvon for meg.

– Endaa eit par ord, sidan eg no eingong er ut komen.

Rett rart er det aa sjaa Hamsun fraadøme folket kulturevna – dette same folket som daa visst hev født sjølve Knut Hamsun til verdi? Og var det ikkje ei tid, at kulturmannen Hamsun sjølv, plent liksom Leo Tolstoi, drog bondekufta paa seg, um han elles, motsett Leo Tolstoi, snart drog ho av seg att? Det veks gode hovud i folket som i millionærklassa, som Hamsun kann lære av kvart lite konversasjonsleksikon.

Og med særleg moro hev eg set Hamsun skrive 14 Aftenpost-spaltar mot eit maal som ikkje er til, utan som slang, som bukkehorn og steinaldermusikk eller anna som ein jenki kann flire aat. Og endaa skulde han sitja gudetrygg på sin norskdanske kultur stol: provincdansk er ikkje berre "sprog"; det er "sproget", det absolute maalet: Knut Hamsuns maal. Derimot hev han eit utal av adjektiv og substantiv som skal vise,

kva norskt er for noko nothing; ein ser at Hamsun kunde smile det ihel, um han vilde vyrde det so mykje. Og maalmennerne – berre nothing. Eller eitt og anna som verre er: det fær Hamsun sagt paa maatar som han slett ikkje finn "nærgaaande". Men endaa! Endaa kostar han 14 halvmeterspaltur paa oss. Sju meter fram-gjenom forsikrar han 1) at norskmaalet ikkje er "sprog" og 2) at det ikkje er til; men dette same maalet, som ikkje er sprog og ikkje er til, det set likevel Knut Hamsuns allmechtige kulturmaal. . . . "i fare"! Kven skulde tenkja slikt.

Tingen er vel, at det norske maalet hev djupare røter i Norigs jord enn Hamsun vil vera ved at han veit.

Arne Garborg.

PS.

Innlegget var også trykt i *Aftenposten* 1918 nr. 295 16. juni, men jeg har valgt å skrive det fra *Den 17de Mai* fordi det har best trykk. Dessverre er det en del trykkfeil i innlegget - bl.a. "norsdom" og "Tolsoi". Ellers er ordlyden lik i de to innleggende, men *Den 17de Mai* bruker små bokstaver i substantivene, og *Aftenposten* store.

Den 17de Mai 1918 nr. 138 17. juni

Folane tvo.

(" -- vort riksmaal, som har været vor kulturbærer gjennom aarhundreder", og "– det av Ivar Aasen lagede, vestlandske landsmaal". Professor Chr. Collin i "Tidens Tegn").

Spurde dei meg um folane tvo,
kven som er ypparst aa kjenne.
Undre meg laut eg, og høgt eg lo:
denna – og so denne?

Stashesten dykkar, paa stallen staar,
tykkjer du blank og fager.
Grimsborken, heran i fjellet gaar,
tykkjest deg ørsk og gager:

Du nærmar deg folen, og støkk ifraa –
segjer, han kann ikkje temjast!
Tykkjer du gampen vaar ljot aa sjaa,
som kann kje med *den* grima seinjast?

Stalldyret dykkar, de baud meg fal,
tyktest meg mesta spinkje.
Stasen attpaa, med taum og sal,
reknar eg jamgod med inkje.

Stalldyret dykkar, de fal meg baud,
tyktest meg mesta spaagje.¹
Med Grimsborken heve det ingi naud,
morsmjølki heve han soge.

*

Rett no lyt me so lang ei ferd,
dit jomfrua sit og ventar.
Han treng fulla skjothest og skinande sverd,
som bruri or trollheimen hentar.

Rett no trengst her so lang ei utreis,
– det lyser av sol og maane –
det ryk og det logar i grjot og gneis,
det klovnar i berg og blaane.

¹ "spædt"

Prinsessa, bundi i bergom nord,
gullepli heve i hende.
Du lyt gjennom eld, gjenom luft og jord
og votn og vinglut lende.

Prinsessa sit nord i bergom blaa,
aukar dei henne stor vande.
Den gangar som ber henne der ifraa,
maa vera or desse land'e.

Prinsessa vrider si kvite hand,
aukar dei henne stor kvide.
Den folen maa vera or Noregs land,
du heimtil med henne vil ride.

Kvar kom det ifraa, dykkar endeleg' dyr?
Vaar hest kjem kneggjande horsk, han,
doggsprengd or segner og eventyr –
Grimsborken, han er *norsk*, han!

Fakset det glitrar som sol i storm,
der folen i laupet fnyser,
augo er som rennande orm,
og elden or nasane lyser.

De segjer, han er kje i stamboki sett,
spaar honom brest og bane.
Hen *Skinfakse*-sonen so ring ei ætt,
den bror til Sleipner og Grane!

*

De held det for avgjort at dykkar raar:
det nyttar kje mot honom vreiste.
Vaagar de dykkar, so vaagar eg vaar,
vil du, so kom, lat oss freiste.

Skeidvollar vigde daa vel eg veit,
der nytt og gamalt gufsar.
Elden stende baad' sterk og heit;
og dulrame troll der tufsar.

Skeidvollar gløymde daa veit eg enn,
der jord og himmel møtest.
Vita de, nokon, kvar elden brenn,
kvar Noregs framtid røtest?

Der og snart skal striden staa,
imorgon er dagen inne.
*Og det vaagar Noreg voni si paa,
at Grimsborken kjem til aa vinne!*

Lom, 12. juni 1918

Olav Aukrust

Den 17de Mai 1918 nr. 140 19. juni

Det feminine drag hjaa Knut Hamsun.

Knut Hamsun kann visst ikkje rekna med, at maalmennerne skal verta hatige paa honom for det som han skreiv mot norsk maal i "Aftenposten".

Han er vel for kjend til dess.

Alle er van med at det jamt har vore noko saa paa friarfot og burtskjemt med Hamsun. Han har i so merkeleg mon bore det kokette i sitt lag og sin maata. Og same tokken gjev artiklen i "Aftenposten" – ja truleg noko sterkare kjenner ein det her.

Hans siste bøker syner i mange maater at det feminine draget hjaa honom heller aukar med aari. Korleis skulde ein elles paa rimeleg vis tyde seg t.d. dette umaatelegt sannevorne i hans forteljekunst?

Han sit med ein taletrong som rolar seg inni smaaklander av alt og alle – det er ein trong til aa liggja og verpa paa ordi som er heilt forunderleg. Einast fruor som gaar til kvarandre paa vitjing fyremiddagen, eig make til denne talero.

Men so er det no helst for kvende han har skrive.

Difor denne hamsunske gjøling med smaahende – med vesle fyrestellingsbilætet – gjøling med eit lite underlegt ord eller vendsla o. s. fr.

Jamvel Hamsuns stil har sin største løyndom i det at han har lært aa tala til backfischerne paa deira eige tungemaal.

Og slik som han kann gissa, kravi hjaa kvinnelege lesarar! Som han kan meistra hjarteslaget i deim! Det skal mykje av kvinna vera i den mannen, som skal kunna evla dette i stor mun som Hamsun har gjort det.

Lur kavaller kann han sitja og fortelja med lognaste ro, med kvinnesans for alle ørsmåa ting, og heile tidi stræva etter noko som kann eiga glansen av ein vits – so lesarinnorne ingenting merkar av bryet. Det gamar honom. Han kann gaa lange umvegjer berre til aa laga eit lite gutestrik at lesaren skal faa ein halv smil. Eller han kann hala lempeleg fram eit ordelag som staar i skinande meiningsløysa, daa veit han at kvendi er straale-forvitna. Det er soleis ikkje noko manns driv i denne kunst. Nei Hamsun vev bøkerne sine, klokt og med fin smil. Og med kunststykke.

Skulde tru at me kjenner no dette særeigne gripet hans – denne pretta som gaar soleis for seg. Han sit og fortel. Alt er koselegt som attmed ein tekjel i kok. Ordet som gjev tanken, eller gjev tingen eller fargedaaamen, det ligg like nær – det er so trygt hjaa Hamsun – saa, just daa grip han bakum seg etter eit ordelag, eit uventa – kastar ljuset inn i forteljingi slik at alt skiftar aasyn. Og lesaren staar dupera, uroleg, forundra. Kva har skjett? Den store kunst har havt taket i deg, skal du sjaa.

Eg kann tenkja meg at kvinna i Knut Hamsun hugna seg med han skreiv artiklen i "Aftenposten". Man smilte, han tykte det var godt funne, daa han kasta ordet "olding" yver riksraad Løvland. Folket gaar og ber vurnad for denne gamle kjempa Løvland, det veit Hamsun. So set han med artistisk gleda ljuset bakanfyre riksraaden at aasynet kan falla i skugge. Og kunststykket gjer sin verknad. Eg kann tenkja meg at han tykte det var godt paafunne. Det og alt det andre.

Men kven kann verta harm naar Hamsun som no i "Aftenposten" tek mina av yvermenneskje og landsfader! Det er festlegt heller med di hans yvermenneskjemina minner oss um gamle gjentor, naar dei kjenner seg fornærma. – Han ber sine vaapn med same velde som helten Agamemnon i Homers store kvæde javel – jordi skal paa sett og vis skjelva under foten. Javel. Det er naturlegt. Han likar aa sjaa seg i den stelling. Det kvinnelege i honom vil faa blenkja med sitt mod. Lat honom faa lov til det. Det er det same for honom um han slær ein eller sju i eitt slag. Naar han berre ikkje misser den artistiske magtkjensla.

Forstaar ein Hamsuns natur, so er det gaman med hans kanoner.

OLAV SLETTO.

Den 17de Mai 1918 nr. 143 22. juni

Knut Hamsun: "Sproget i Fare".

Av Kristofer Uppdal.

Det har nett no hendt store ting. Keisaren har faatt nye klæde. Det er Hamsun: "Sproget i fare". Og undringa tek for seg, maular og et.

"Aftenposten" hadde æra av aa syne fram klædnaden fyrst: Keisaren naken. Det er difor naturleg at "Aftenposten" og folk av "Aftenposten"-slaget gled seg mest. Andre er elles underleg nok svært stille. Vaagar ikkje segja noko um keisarklæda. Dei har inga meining sjølve. Greier seg med meininga til andre. Det staar dei seg elles paa, slepp ikkje daa toskeskapen or seg.

Men born slepp til sjaa keisarklæda og. Og born har alltid si meining – som mest stødt er rett. Og meininga deira kan vera faarleg nok.

Ein riksmann sa til meg her etterpaa "Sproget i fare:"

– Eg har aldri førr trudd paa landsmaalet. No trur eg ikkje paa riksmannet lenger. Er det slik i faare, det spraak som har all magt, so er det ikkje liv laga og liv verdt.

Det maatte ein ikkje-mann, til og med ein fanatisk riksmann, til aa overtude um den sigrande styrke i landsmaalet og syne dødssykja til riksmannet.

Den riksmannen som sa dei ord til meg, var det elles ikkje stort ved – ikkje meir enn det er ved eit lite barn. Difor vaaga han segja si meining, som barnet. Han saag keisaren klædelaus, riksmannet ormete og dødsmerkt.

Knut Hamsun sitt innlegg for dansknorsken i Norig er nærmast ein vanvite-dans.

Hamsun er bajasen i den norske literatur. Og ein genial bajas. Utan like. Menneskja hans er ikkje vanlege menneskje, med menneskjelege kjenslur. Der flotnar sjeldan eller aldri ei egte smertekjensle upp hjaa dei – ikkje i døyvd hikste eller i holt brøl. Det kjenner ikkje kvida, og minst den kvida som ligg i andsvarskjensla. Sume av folka hans har eit slag andsvar, men det er heller holt, og er nærmast ein eigen ærugskap. Gleda hjaa dei er ikkje den egte glede, med sorg paa botnen. Gleda hans er mest alltid eit narreskratt, rengt og umenneskjelegt – som berre eit narr kan rengje til sin skratt.

Etter all problemdiktinga fraa 70-aara og 80-aara bles Hamsun havsalt inn over oss. Han ser noko nytt med ein eigen salts... [uleselig]. Ingen var som han.

Han var ein frikar, ein av dei siste frikarar i Norig av det gamle slaget.

Desse bajas-frikarane brukte munnen i einingen, og skræmde meir med munnen enn med kroppsstyrken. Det er noko like eins med Hamsun. Han freistar seg i alle fall like eins.

So lenge han var ung, var det friskt. Og unge augo fylgde han med undring. Han kunde vera uvøren i alt. Det stod han. Elskhug, moral, alt kunde han trø paa. Ein og annan gamallmannen ergra seg berre litt. Men dei unge av sjæl fylgde framleis med undring.

Tida har gaatt, og har heldt seg like ung. Men mannen har vorte staa-ande, og har vorte gamall.

Hamsun er heller ikkje so frisk lenger, ikkje so vakker. Han har styrdna.

Naar han skal gjera sine taskenspel-kunster glepp det for han.

Au daa!

Og munnspelet hans har liksom rusta. Det skurer. Han kan ikkje skjelle lenger med den klokke-klang som før, det slamrar berre. Og naar han millom skjellinga freistar fløyte fram sine nattvuku-tonar fraa sine solblaa unge aar, blir det berre til sikling og sleiving fraa ein tannlaus gamallmannsmunn. Det som skal vera vit, er so tørt og hardt at det skrappar som never ein rullar saman.

Han kaller Løvland "oldingen". Men aar-gamall er ikkje det same som hug-gamall. Hamsun syner ei ufjalgare gamallmannsuvanmagt i sumt, enn dei som han skjeller ut.

Han segjer einannan stad um Løvland:

"Kanskje kan han undvære redelige menneskers agtelse for at vinde en utvendig sprogpolitisk seir, den mand har vist sig at kunne ofre kostbare ting før for at komme til magten og bli sittende med den".

Ja Hamsun likar aa sette folk paa knappnaala og halde dei i veret. Berre han ikkje kjem paa knappnaala sjølv til sist.

– Ein mann med ærekjensle kan ein ikkje rasme gjennom chikaner, sa professor Anathon Aall. Aa vera tru mot seg sjølv, gjer ein utruleg skotfri.

Hamsun finn det komisk naar ikkje folk tek aat seg hans chikaner.

Ja for ein bajas tek vel mangt seg komisk ut.

Men han syner at han er leid for di hans chikaner ikkje raakar. Han røyner seg atter – og atter. Og løyser ei skride med blauthjerna skjellsord, som berre gaar langt ut om maal.

Stakkar klovn!

Og Hamsun fræser med pisen kring seg – pisen er elles berre ein ufaarleg halmdaatt, han slaar til professoren, autodidakten, seminaristen og elles alle. Er det noko som Hamsun ikkje har freista piske, so er det vel eigen bak. Han rasar over at alle vil ha ei meining med um spraaket, fraa professoren og burtetter til seminaristen. Det finst ikkje skam, segjer han.

Eig Hamsun skamkjensle?

Skjellsord er elles hans styrke, han andar i skjellsord. Skjellsorda er hans argumentation. Og det er sant, der blir alle fraa professoren til seminaristen, smaa i mot han.

Naar Hamsun talar æstetisk um spraaket, blir han pædagogisk flat, so jamvel ein seminarist ikkje kunde gjera det flatare. Han spelar daa berre gamalt etter andre, men mindre lydt og klangt enn det har vore spela før. Eller kan hende tek det seg ikkje ut hjaa Hamsun, høver ikkje millom skjellinga og smellinga hans.

Han freistar steine norske namna, men er ikkje mykje heppen. Fransmenn og engelsmenn eig ikkje bokstaven ø, fortel han. Skal dei skrive Bjørgvin blir det anten Bjeurgvin eller Bjoergvin. Norge burde ikkje vera tent med det, triumferer han. Slik fer han og telgjer flisar.

Korkje fransmenn eller engelsmenn skriv Norge, endaa dei har visst alle dei bokstavar som skal til. Dei skriv Norvege eller Norway. Kvifor er Norig tent med det?

Hamsun laaner mange ord fraa norsken. Han brukar danning (dannelse) som sitt eige. Men hermer skriv (skrivelse) med "gaaseaugo". Kor er skilet, grensa for kor langt ein kan tøygje seg mot norsken? Er det valfritt eller ikkje valfritt? Hamsun brukar høve, daning og mange andre norske ord utan "gaaseaugo". Andre vil kanskje setje desse orda i "gaaseaugo", og bruke "skriv" utan Riksmålsfolk rasar mot det valfrie. Men tru um ikkje alt i riksmålet er valfritt.

Den siste utvegen til Hamsun er obstruktion mot alt norskt. Foreldra lærer borna sine aa lesa og kjøper dei bøker til dei som dei vil, trugar han.

Det kunde bli den faarlegaste reisa til riksmålet. Maalfolket kunde koma til gjera like eins i dei skulane der landmålet ikkje er hovudmaal. Og ikkje berre foreldra. Men enn alle dei maalvenlege lærarar som maa lære fraa seg paa dansk-norsk i dansknorske skular. Enn um dei og tok til drive obstruktion, imot riksmålsforeldra, tok til lære fraa seg paa norsk. Har den eine rett til obstruktion og lovløyse, so har andre det og. Dansknorsken vil ikkje greie seg i den striden.

Hamsun talar um, at det ikkje er mange som har skrivespraak, men alle saman har skrive i hop bokstavar og ord.

Er spraak ihopsett av anna enn bokstavar og ord?

Taskenspelkunster att!

Han er haansk mot folkemaal aldri greier fri seg fraa vulgærsmakk og slang. Hans lapskausblanding av danismer og norvagismer maa blir vulgærsmakk.

Han hatar og piskar filologane som torer ha ei meining med um spraaket. Og naar Hamsun skal freiste spikre fast at spraak og maal er to ting som ikkje har noko med kvarande aa gjera, so er det rimelegt at han fyrst lyt tyne filologane.

Maalforfattarane "producerer med tekniske løsninger i et haandværk" skrattar han, og han set Olaf Bull og Nils Kjær upp i mot dei. Sjaa paa desse to fænomener! nikkar

han. "Der er ikke to raumaala dører, det er to gudbenaadede karer og dyrkere av det norske sprog".

Kor vil han? Vil han syne at den dansknorske literatur er i faare og, at han ikkje eig større diktarar enn dei to, at dei er høgda som nækjer armoda til riksmålet der og!

So fatig er ikkje landsmaalsbokavlen. Ein kunde nemne dei lang rad, ein stor ring landsmaalsforfattarar, baade eldre og yngre, som vilde bli nemnt med ære i bokheimen til folk større enn det norske. Men det dansk-norske kultursamfundet Hamsun høyrer til, vil ikkje kjenne til nokon av dei. Og daa held maalfolket seg for god til mæle dei med dei dansknorske forfattarar og "skribenter". Der kjem tid.

Men det er synd paa riksmålsfolket, naar ein skjer av høgda paa riksmålsliteraturen, med Olaf Bull og Nils Kjær. Enn Gunnar Heiberg og Hans E. Kinck! Det var kanskje faarlegt for Knut Hamsun aa nemne dei to. Dei var truleg so altfor store, dei fekk ikkje rom paa tunga hans. – – Og elles var dei ikkje paa Gyldendal heller.

"Det kan tænkes at de som ikke rammes av en fortjent refselse enten er frække eller lider av videnskapelig opblaashet", segjer Hamsun.

Bruker han same maal paa seg sjølv, so har han gjeve seg sin eigen dom.

Men det har vorte underleg stilt kring Dykk, Knut Hamsun. Slik som det blir naar alt har flutt seg lenger undan. Ein brandkonstabel klappa visst henderne og sa ettkvart som eit kameratslegt tilrop.

Slang!

Og ein slaktar-kar som skrattlo si hylling.

Vulgært!

Godt kameratlag, Knut Hamsun!

Ja og so "Aftenposten" – "Aftenposten"!

Kor er "Aftenposten" i saga til siste ætt-leden?

Atter godt kammeratlag.

Vi har tri store namn, segjer "Aftenposten". Tri merke etter kvarandre: Wergeland, Bjørnson og Hamsun.

Wergeland og "Aftenposten"!

Ein kunde spyrja som Hamsun: – Er der inga skam?

Der var eingong tri andre og, som vart nemnt saman: Dante, Petrarca og Boccaccio.

Dante–Boccaccio. Wergeland–Hamsun!

Wergeland selde seg ikkje – korkje for "sprog" – eller anna. Og trass Hamsun og "Sproget i fare" er der kan henda enno menn i Norig, som ikkje sel seg – korkje for "sprog" eller anna.

KRISTOFER UPPDAL.

Kristofer Uppdal og Knut Hamsun.

I ei av dei siste bøkerne sine "Andedrag", er den framifraa landsmaalsbokmannen Kristofer Uppdal, polemikar. Det er serleg "hovdingen" Knut Hamsun det gjeng ut yver. "Aftenposten" hev fortalt at Hamsun er arvtakaren etter Bjørnson! "Vi har tre store navne", skriv "Aftenposten"; "tre store merkestener efter hverandre: Wergeland, Bjørnson og Hamsun". "Aftenposten" maa visst gaa i barndomen. Tenk Wergeland og "Aftenposten"! "Finst der ingi skam?" spør Uppdal. Og han hev rett: Der finst visseleg ingi skam!

"Aftenposten" nemner berre Hamsun millom dei yngre som liver no. Veit ikkje bladet at det finst minst tvo verkeleg store diktarar umfram "guden" den "evige" Hamsun? Kva meiner bladet um t. d. Gunnar Heiberg og Hans E. Kinck?

Hamsun sjølv torer aldri nemna desse tvo. Nei, den store stjernesymjaren og jongløren er so klok at han tegjer med desse tvo namni. Gunnar Heiberg og Hans E. Kinck er vel for store til at Hamsun kann taka dei paa tunga, meiner Uppdal. Og han hev visseleg rett i det og. I den rørote skrifti: "Sproget i fare" set Hamsun upp Olaf Bull og Nils Kjær! imot landsmaalsdiktarane. Sjaa paa desse tvo, segjer denne Norigs store meister Jakel. Sjaa "det er ikke to raumaala dørar, det er to gudbenaadede karer og dyrkere av det norske sprog".

– Kvar vil han av? spør Uppdal, vil han syna oss at riksmåalsbokheimen er i faare. Det maa han ogso vera dersom han ikkje eig større diktarar enn Olaf Bull og Nils Kjær!

Jau, riksmåalslitteraturen hev daa gudskjelov større diktarar enn Hamsun, Bull og Kjær. Elles saag det verkeleg smaatt ut. Det hev noko av Kinck, for han er etter mitt skyn delt millom riksmåal og landsmaal! Hamsun er daa ogso sjølv etter mitt vesle vit ikkje so lite av ein landsmaalsmann i sine beste stunder, liksom Bjørnson var det. Hamsun hev godteke og brukar: daning (dannelse), høve o. s. b. Ja, han brukar slike vanvyrde ord og vendingar i slik mengd, at ein kjend dansk diktar, dr. Emil Rasmussen, som sjølv likar Hamsun, eingong fortalde meg at han raaka paa so mangt og mykje som han ikkje skyna i dei siste bøkerne av Hamsun. Han maatte spyrja kona si som er fødd i Norig; men ho kunde heller ikkje greida alt.

Aa ja, herregud! Men naar no Hamsun, etter det "Aftenposten" veit, hev arva B. B., so er det ogso mykje truleg at han au hev fenge i arv dei veike sidorne ved B. B. t. d. den veikskapen som var Bjørnsons styrke; den guddommelege faakunna som skal til for aa tru at ein er profet for heile folket. Og sameleis den evna aa smella og svinga svipa

yver det forbanna landsmaalet med munnen, og so gaa heim til skrivebordet sitt og skriva verkelg gode ting paa – halvt landsmaal. Det er vel dette dei kallar logikk?

Landsmaalet laag i blodet hjaa Wergeland og Bjørnson, liksom det no gjer hjaa Hamsun. Men skynade desse tvo det løyndomsfulle som saud i aadrane og skynar Hamsun desse løynde tonar? Hamsun som alltid hev gjeve seg ut for aa vera sykolog, endaa me saknar eit djupt og avgjerande prov paa at han er det. Kann han høyra og skyna at det er det norske landsmaalet som syng igjenom hugen hans? Hev han instinkt maa han skyna det? Eller er han rædd dette instinkt og torer han ikkje vera aaleine med det og lyda til det? Og er det difor han sym millom stjernorne og kastar sykologiske gullterningar, og er det difor at sykologien hans ofte ikkje er sykologi og at gullterningane hans er berre kraakegull? Held vel det? Aa drepa blodet sin naturlege song hevner seg. Aa freista skapa ei ny songrytme inn i det brusande blod er galmannsverk. Hamsun gjeng meir og meir attende til naturi i bøkene sine. Det er ikkje hans skuld, man han vert driven i den leid. *J o r d a a n d i* vil liva i blodet hans, naar kraakegullet og juglet døyr i honom. Og det er underleg med denne jordaandi, ho talar sitt eige naturlege maal, eit maal som ein meir og meir finn att i Hamsuns bøker. Det er det merkeleg med jordaandi ho slepper ikkje so lett taket der ho fyrst hev haka seg fast. Og i Hamsun hev ho teke sterkt tak. Han kann bergast og skal bergast. Jordaandi, denne underlege aand vil drepa Mester Jakel i Dykk, Hamsun, og øyda dyrehamen De gjekk med i hjarta Dykkar. Hjarta Dykkar som kann vera so rikt, vil jordaandi gjera endaa rikare. Det bør henda!

Naar ein ser det djupt og tilbotnar, so er det altso ikkje so faarleg med Hamsun som Kristofer Uppdal ser ut til aa meina. Gjev berre tid Uppdal. De kann venta at tidi kjem snart. Men det er au tilgjevelegt aa vera utolug og uroleg.

Eg tykkjer Uppdal hev yverset jordaandi i Hamsun. Dermed gjer ein Hamsun urett. Det hev vorte so underleg stillt kring Hamsun, segjer han. Det hev det ogso verkeleg vorte i den siste tidi. Me hev vorte trøytt av desse ævelege trøyttande lyriske taskenspelarkunster hjaa Dykk, Hamsun. Kann me ikkje snart faa sjaa til botnar i sjæli Dykkar og finna mennesket Hamsun attum alt dette jug. Me vil gjerne burt fraa dyrehavsbakken og marionettane no. Me lengtar etter ei venare og djupare Isak eller Inger! Og det vil koma um ikkje alle merke lyg. Det vil koma! Jordaandi hev sterkt tak i Dykk! Me ventar paa jordaandi sine born!

J. Anker-Paulsen.

Maal-Dragen i Fare.

Tegning av Otto Hjort.

Anders Aall. Halmar Falck. Martin Sand. Lauvann. Knut Hamson.

Grimstad Adressetidende 1928 nr. 110 25. september

Valgene og riksmålet

Baade på landet og i byene blir skolestyrene nu valgt av kommunestyret. Vælgerne maa derfor stemme paa gode riksmåalsmænd ved kommunevalgene.

Maalfolket nytter den nationale stemning. De lirer paa den gamle leksen. Riksmålet er "skjæmt dansk", "provinsdansk", sier de, og "det norske folk faar da ha sit eget maal". Vore sprogmand sier noget andet. Riksmålet er norsk. Selv de bløte konsonanter paa Sørlandet er norske og ikke nogen smitte fra Danmark. Der er fremmedord i riksmålet. Javel, men heller ikke landsmaalet kan greie sig uten. Og riksmålet er et levende sprog, i ustanselig vekst og utvikling. Landsmaalet er det ingen som taler, og det er et tungt sprog, fattig paa uttrykk for tanker, fattig paa fagord.

For bondegutten er det en lek at lære det enkle, likefremme riksmål, som vi nu bruker. Mange av de bedste riksmåalsforfattere er bondegutter. Men for en bygut er det omtrent umulig at lære landsmaal. Alle vet det blir bare knot, naar en bygut lar sig omvende til maalet.

Bare en del vestlændinger kan med sandhet si, at maalet er naturlig for dem.

Efter seksti aars kamp er maalet indført i skolerne for snaue sjetteparten av hele folket. De fem sjettedeler bruker riksmålet. Østlandet, Trøndelagen, Nordland har sagt fra at de ikke vil ha maalet. Selv der hvor maalet er indført i de fleste skoler – en del av Sørlandet og Vestlandet – har riksmålet mangesteds en sterk stilling.

Folket skjønner godt hvad det gjælder. Riksmålet blir hjemligere for hver dag som gaar og det mister allikevel ikke sin klarhet og fasthet. Det er et "kultursprog" som engang vil samle alle tænkende mennesker.

Landsmaalet kan ikke faa en slik fasthet. Det er umulig at finde en landsgyldig normal for de yrende mange former. Efter seksti aars stræv er maalet like langt fra at samle dialektene. Man kan ikke undre sig over, at det har saa liten magt. Trods al fanatisme og trods al politisk støtte har det næsten ingen presse, og mundtlig blir det ikke brukt til stort andet end festtaler. Paa samme tid blir riksmålet mere og mere folkelig, det siger mere og mere ind i dialektene. Det har fremtiden for sig.

A. H.

Grimstad Adressetidende 1928 nr. 113 2. oktober

"Valgene og riksmålet."

Svar til A. H.

Naar man vil fremsætte offentlig sin mening om en konkret ting, maa man beflitte sig paa at skjelne mellem det man kunde ønske var sandhet, og sandheten selv. Det kan ikke for en som er litt inde i sprogforholdene i Norge, sees at De, A. H., har gjort det i Deres artikel. De faar derfor tillate et motlæg.

Likesom riksmålsfolket vel ikke længer til vanlig jeiper av landsmålet og sier "maulet" o.s.v., saa blir det sikkert ogsaa sjeldnere mellom landsmålsfolket at gjøre gjengjæld med "provinsdansk" o. lign. Av den gode grund at "den nationale stemning" nu engang har bevirket, at stadig flere norske mænd og kvinder tar til at indse, at riksmål og virkelig norsk ikke er et og det samme.

Det gaar ikke an at sette i et blad setninger som disse: "Våre språkmenn sier noe annet. Riksmål er norsk". Hvad regner de Ivar Aasen for? Han var dog først og fremst sprogforsker, ikke maalstræver eller digter. – Eller P. A. Munch, Schjøtt, Falk, Torp, Western, Seip? Sandheten er, at mange av vore mest sprogkyndige riksmålsfolk aapent har indrømmet, at riksmålet i sin oprindelse er dansk.

"Selv de bløte konsonanter paa Sørlandet er norske" sier De. Ja, det tror vi vel! Men hvorfor skriver saa De, som er riksmålsmand, "bløte" og ikke "bløde"; sørlending er De vel ogsaa, kanhænde til og med dame. Gjælder ikke de haarde konsonanter for en fornorskning, foretat med riksmålet selv? Det er vi sikkert enige om. Forklaringen er, at bløt konsonat i talesproget er ett, bløt konsonant i skriftsproget noe andet. Den første kan være norsk nok, den andre allikevel dansk.

Vi tør slaa fast, at det er "den nasjonale stemning" i almindelighet og landsmålsbevægelsen i særdeleshet, som har git riksmålet dette og andre puff i norsk retning. De, A. H., sier at riksmålet er et levende sprog, i ustanselig vekst og utvikling. La gaa! Men for den som vil se, betyr jo det ikke andet end, at stadig flere riksmålsfolk er i færd med at rykke op teltpluggen for at gi sig paa vei – mot landsmålet.

Det er ikke hensikten med disse linjer at ta op nogen maaldebat av politisk (valgene) eller anden art; jeg vilde bare faa sagt, at det at beskyldte dette sprog for at være "fattig paa uttryk for tanker", det er dog i høieste grad uretfærdig. De kunde med like "stor" rett hævde, at orglet i Grimstad kirke er fattig paa toner! Vær forvissat om at naar landsmålet for mange synes "tungt og fattig", saa er det fordi de ikke kjender større til det. Dermed være det ikke sagt, at det er nogen "lek" at lære landsmaal. En lærdom som gaar som en lek, er neppe heller meget værdt. Men spør nu lærerpersonalet ved

Grimstads skoler, hvordan det gaar med den leken at faa "norsken", d. v. s. riksmålet ind i hodene paa bysbarna! De vil sikkert faa erfare, at riksmålet er det faget skolene terper mest med av alle fag. Som rimelig er! Riksmålet er jo heldigvis ogsaa nogen andet og mer end de mest dagligdagse, delvis forslitte ord og vendinger, som De altsaa har merket at bondegutter i en slik fart lægger sig til.

Maalstriden er ikke nogen direkte strid om talemaalet; selvsagt ikke! Den er fra landsmaalsfolkets side en strid for bruken av landsmaalet eller nynorsken i skrift og offisielt. Vort bedste rygstø er, at ikke bare Vestlandet, som De vil ha det til, men likesaa vel Telemark og saa dernæst de store dalfører, mange av de mindre dalene og Trøndelag med nu er vaaknet eller er ifærd med at vaakne og faa se, hvor de helst sogner hen i maalspørsmålet. Vet De, A. H., at over 2000, d. v. s. mer end 1/3 av alle skolekredsene i landet, benytter landsmaalet til hovedmaal i skolerne? Og at disse 2000 kredsene er ikke klumpet sammen paa Vestlandet, nei de er spredt omkring, tettere og tyndere i m e g e t store deler av landet og virker som en sproglig surdeig der.

De er kanskje ikke noget kjendt i Landvik, Herefoss eller Aamli?

Tænkende mennesker skulde ikke være saa redde for at gjøre sig kjendt med landsmaalet, som mange av dem synes at være; eller for at lære sig til at bruke det, fornemmelig i skrift. Forretningsfolk f. eks. skulde ikke i sin kundekreds tape paa at kunne nytte begge maal, og paa samme tid vilde de erfare, at et kursus i landsmaal vilde gavne ogsaa deres riksmaal, stil, form og ordforraad.

Peter Skaara.

Grimstad Adressetidende 1928 nr. 116 9. oktober

"Valgene og riksmålet".

Et innlæg fra Knut Hamsun.

Hr. Redaktør.

Det forundrer mig at Presten Skaara har fat Plass i Deres Blad for sin Maalartikel, og det forundrer mig endda mere at De har tiet til den.

Naar saa De at vi rændte til "Den 17de Mai" eller andre Bladmapper paa Maalet og fik ind Artikler som agiterte for Riksmålet foran et Valg?

Hr. Skaaras "Motlæg" er typisk Maalprat. Han mener det er Maalstrævet som har git det norske Skriftsprog et Puf i "Fornorskning" – som han sier paa sin Tysk. Han vet da ikke at det var Opnorskning av vort Sprog længe før Maalrørsla tok til.

Han mener at det ikke "gaar an at sætte i et Blad at Riksmaal er norsk. Og han nævner – foruten Ivar Aasen – Munch, Schjøtt, Falk, Torp, Western, Seip som Støtte for sig. Han skulde være lit forsiktigere, Torp maa han ikke tilegne sig, Falk maa han saavisst ikke tilegne sig (se hans "Riksmaalkatekisme"), Schjøtt maa han ikke tilegne sig (han vidnet offentlig at det at vort Sprog ikke er norsk var "av de Ting som bare kunde sies paa Folkemøter").

Og jeg kunde kanskje tvile litt paa nogen av de andre ogsaa.

Men – gjev no Gaum: disse seks Mænd er "i sin Oprindelse Utlændinger, saa skulde det altsaa ikke gaa an at sætte i et Blad at de er norske nu!

Det er "uretfærdig at beskyldte Landsmaalet for at være fattig paa Uttryk for Tanker". Maalforfatteren Arne Garborg skulde nogen Tid før han døde svare paa et mere filosofisk Spørsmål i en Enquete – han maatte svare paa Landets almindelige Skriftsprog fordi Maalet manglet Uttryk for det han vilde si. Og endda var det virkelig bare litt av hans sedvanlige Bondefilosofi han vilde uttrykke.

"Spør Lærerne ved Grimstad Skoler hvordan det gaar med at faa Norsken ind i Hoderne paa Børnene, om det ikke er det Faget de terper mest med."

Ja spør om det! Og det skulde vel ikke komme allermest av Maalpolitikeren Jørgen Løvlands siste saakaldte Retskrivningsregler med de valgfrie Former, de overvældende dobbelte Konsonanter, de talrike Inkonsekvenser? Det var denne saakaldte Retskrivning som fik Maalkaptein Os til at utstøte sit Triumfskrik at nu fik Riksmålet Dødsstøiten. Og det var denne Retskrivning Løvland lurte ind paa os ved en ufin og fræk Overrumpling.

I Slutten av sin Artikel henstiller Hr. Skaara til Forretningsfolk at bruke Landsmaalet til sine Kunder, – han kunde ikke godt henstille til dem at bruke det norske Skriftsprog, for det bruker de alt.

Hr. Skaara utgir sig for at være "litt inde i Sprogforholdene i Norge". Undres paa om har hørt Uttrykket *nordisk* Sprog, om han ogsaa er litt inde i vort Sprogs oprindelige Fællesskap med dansk og svensk i gammel Tid.

Det er ikke et eneste forstandig Menneske som ikke vet at det norske Sprog vi har er et levende Sprog i ustanselig Vekst og Utvikling. Det er ikke dødt, det er ikke opfundet, det er født av Fortiden og har levet – stundom rikt, til andre Tider i Nød – ned gjennom Slækterne. Det er ikke bare Medgangen som er et Folks Historie, ogsaa Motgangen og Trængslerne hører til.

Jeg vet ingen meningsdygtig Kvinde eller Mand som ikke vil opnorske vort Sprog. Det viser sig da ogsaa hos Bjørnson, hvorledes han skrev da han begyndte – men hvorledes han skrev da han endte!

Vi vil alle gjøre Sproget norskere. Men vi vil ikke kassere vort levende Sprog og gaa over til det saakaldte Landsmaal – til "Papirmaalet" som vor største Forsker Sofus Bugge kaldte det. Vi vil ikke kaste Broerne av og staa hjelpeløse. Det norske Sprog er et fint Instrument, det følger med i Folkets Liv. Som Folket utvikler sig i national Aand er et norskere Sprog til enhver Tid like paa Siden, skridtvis, uten Politik, uten Tvang.

Men paa den Maaten gaar det for sent, skrev en Maalredaktør til mig, han holdt paa Politiken, Tvangen, Magtmisbruket, Revolten. Han skjønnte ikke at Hundrede Aar i et Sprogs Levetid er mindre end en Time i et Menneskes, fordi Sproget er av relativ Evighet. Han holdt paa det formaalstjenlige i at lure Landsmaalet ind i Skoler og Kirker ved tvilsomme Avstemninger, at ikke sky noget Middel i Agitationen, at mobilisere hver Seminarist og hver Klokker og Prest til Kamp mot Landets almindelige Sprog. Denne Uærlighet og Urenslighet i Fremgangsmaaten har skapt Bitterhet hos det store Folk, og Landsmaalet har derved ingenlunde fremmet, men tvert imot heftet og hindret Opnorskningen av vort Sprog.

Hr. Skaara vinker med Haanden til Landvik, Herrefoss og Aamli, er det da saa at Talemaalet der er noget i Retning av det Landsmaal som vi andre maa flytte vore Teltpluggen efter? Det kan jo han og andre Klokkere og Prester indbilde sig selv, det blir like galt for det. I alle Lande i Verden som har et Skriftsprog ligger Talesproget lavere, Folkesproget kan ikke indføres i Skriftsproget raat, det skal Sprogtæft til, sproglig Kultur til. Det norrøne Ord Faar, som endda er levende dansk og svensk, er utdød i vort Folkesprog, her heter det Sau. Bibelordet "Røkt mine Faar" vilde i vort Folkesprog lyde: Røkt mine Sauer. Og vilde Hr. Skaara være tjent med at vi sa om ham som Hyrde for sin Hjord at han talte for Sauer?

Talemaalet er ett, Skriftsproget noget andet. I det første kan kanskje Hr. Skaara – med de faa sproglige Midler han har Bruk for til sin Forkyndelse – gjøre sig forstaaelig for sin Hjord. Det andre derimot, Skriftsproget, det er det ømtaalige Instrument hvori et Folk gir Uttryk for sin hele og høieste Kultur.

Knut Hamsun.

Naar vi ikke gav sogneprest P. Skaara svar, var det av den grund, at vi ventet et tilsvaer fra Alf Harbitz. Se hans artikkel pa andet sted i dette nummer.

Red.

Grimstad Adressetidende 1928 nr. 116 9. oktober

"Valgene og riksmålet".

Svar til sogneprest P. Skaara.

Jeg ser at sogneprest Peter Skaara har svart paa min artikkel "Valgene og Riksmålet", og sognepresten er saa uvøren at paastaa at jeg ikke farer med sandhet.

Jeg skal først ta mig litt av den geistlige maalmands egen sandhetskjærlighet.

Hr. Skaara sier at over 2000, d. v. s. mer end 1/3 av alle skolekretsene i landet har landsmaal til hovedmaal i skolerne. Hr. Skaara fortæller derimot ikke at disse 2000 kredser svarer til 1/6 av folketallet. Efter de nyeste utregninger har ialt ca. 15,8 pct. av barnene sin opplæring paa landsmaal. Saa langt og ikke længer har maålet drevet det *efter 60 aars kamp*. – Ikke længer, trods al politisk støtte. *Dette er sandheten*, hr. sogneprest.

Med riksmålet, hr. sogneprest, mener vi ikke det gamle, stive, kunstige boksprog. Det er neppe hæderlig polemik at late som riksmålet og den gamle skriftlige form er samme sprog. Saken er at riksmålet vrænger av sig de dansk-tysk-latinske filler, som det endnu har igjen fra den lærde tid. Men i bund og grund er riksmålet norsk, fordi det er et samlet uttrykk for levende norske by- og bygdedialekter. Og det er som jeg har sagt: *dette sprogstof er norsk*. Som eksempel nævnte jeg, at selv de bløte konsonanter paa Sørlandet er norske. De nyeste forskninger viser at de dialekter, som riksmålet er bygget paa, har utviklet sig selvstændig, uten nævneværdig innsig fra andre land. Mens skriftsproget var stivt og høitidelig, talte man norsk i vore byer. Derfor kan vi med sandhet si, at kjernen i riksmålet er norsk og det er pointet!

Mangt og meget, som ofte blir kaldt dansk, er virkelig norsk. Utviklingen har gaat omtrent jevnside i Norge, Sverige og Danmark; de samme love har virket. Man kan ikke stanse et sprog. Visse vestlandsdialekter blir ikke mere norske, fordi de ikke har fulgt med.

Et slikt sprog er riksmålet, ja man skal lete efter et sprog, som har vist slik evne til vekst og utvikling uten at miste det klare og faste uttrykk, de sikre valører.

Denne evne til vekst, dette liv i uttrykket har maålet ikke, simpelthen fordi det er laget sammen. Den dag i dag stræver maalfolket med at faa istand selve forutsætningen for et kultursprog, nemlig enhet i uttrykket. Derfor er det en maalmann saa let glir ut i knot, naar han skal over sin dialekt.

I maalaviserne er der et riksmåalsknot, som bedst av alt viser humbugen. – Man kan ikke konstruere sprog, hr. sogneprest Skaara.

Maalet kan i det høieste bli et naturlig samlingsprog for strøk paa Vestlandet og Sørlandet. Et riksprag kan det aldrig bli.

Maalet er sprogkløvning. Bare riksmaalet kan komme til at samle folket.

Dette mener altsaa vi.

Der er visst ingen filologer som negter at vore bydialekter er norske, eller som hævder at vi snakker "dansk". Det tøvet faar gaa ut av diskussionen.

Jeg kunde hat lyst til at si et og andet om sogneprest Skaaras polemik. Men den er saa ussel at jeg ikke gider.

Naar en prest kan vri ut ind paa ens ord, som hr. Skaara har gjort, har han overhodet ikke krav paa et gjensvar. Jeg hadde sagt at mange av vore bedste riksmaalsskribenter var bondegutter. Dette tolker hr. Skaara på følgende maate:

"Riksmaalet er jo heldigvis ogsaa noget andet og mer end de mest dagligdagse, delvis forslitte ord og vendinger, som De altsaa har merket at bondegutten i en slik fart lægger sig til".

Er manden dum – eller noget værre?

Der kommer ikke flere tilsvaer fra mig.

Oslo 5. oktober 1928.

Alf Harbitz.

Grømstadposten 1928 nr. 120 22. oktober

SPROGET I FARE.

Svar til Knut Hamsun

Dei har gjort meg kjend med eit bladstykke av Knut Hamsun i Grimstad Adressetidende, der han er på eit lite innstig til meg og, til liks med ymse andre mindreverdige målfolk. At Knut Hamsun, og alle som ser på norsk målreising som han, fratar oss målfolk av eit reint hjarta og harmar seg over oss soleis at det renn over for dei med kvart, det er lett å skyna. Dei representerar noko som skal døy, og er fordømde til å sjå det som skal leva og veksa seg større, sterkare og meir herleg år for år. Og dauden har jamt hata livet. –

Det som Knut Hamsun hermet etter meg er truleg teke etter eit foredrag i januar 1919, umlag frå same tida som Hamsun sende ut sitt varslingsrop til kolonisamfundet "Sproget i fare". Vi såg rett båe tvo den gongen, meg til glede, Hamsun til harm. Folk vil difor venteleg ha interesse av å sjå i samanheng det lausrivne "Triumfskrik" som endå ljomar i øyro på forfattaren til "Sproget i fare". Eg sa:

Resten av BARNE- og UNGDOMSSKULEN må no over på norsk målgrunn.

Det store rotet som den nye riksmålsrettskrivingi vil føra inn i morsmålsundervisningi, det lærebokbyttet som rettskrivingsbrigdet dreg etter seg og alt som heng i hop med dette vil truleg gjeva dansken nådestøyten i skuleverket i store luter av landet der han berre med harde naudi kunde halda seg uppe fyrr. Og vi må gjera vårt beste til å få dei på los. Dei skulekrinsane som ikkje så den nye leidi i norsk målreising etter rettskrivingsbrigdet i 1907, dei må vel endeleg få augo opp for borni at dei får si opplæring i eit mål som er rotlaust og heimlaust i landet og som må gå igjennom hamskifte minst 10. kvart år. I alle høve må no målfolket gjera alt dei kan til å overtyde folket um det umogelege i å la norske born arbeida på dansk målgrunn.

Norsk-kunnige og norskmålshuga lærarar kan her gjera eit stort og verdfullt arbeid. Og kva for ein lærar må vel ikkje no vera overtydd um at "morsmålsundervisning" for norske born på dansk målgrunn er umogleg? –:

Læraren skal tala eit mål som ligg bygdedialekten åt barnet so nær som råd er. Barnet skal i alle høve ha rett å tala bygdemålet sitt, og læraren skal gjeva rettleiding i å tala det fritt og naturlegt utan "vulgarismer". Lærebøker kan alle foreldre som vil velja på norsk, kvar åt sine born, endå um hovudmålet i skulen og lærebokmålet elles er dansk. I dei skriftlege abeid har borni rett til å nytta norske ord og former som bryt den danske målbunaden i alle setningar og kvar ei vending. – Kvar vert det av "sprogets

enhed og renhed" um læraren i si riksmålsundervisning skal fylgja det skrivne lovbodet? –

Nei, kravet um "sprogets enhed og renhed" denne gamle, gilde turkekluten som den danske skulen i landet har viska norsken burt fra barnemennen med i århundrad, dette kravet går no over i sin motsetnad.

Einast på rein norsk målgrunn vil det heretter vera mogleg å driva barneundervisningi. Einast i norsken kan ein no finna "enhed og renhed". Den fridomen som er innført med rettskrivingsresolutionen frå 1917 bryt vel sund noko av det faste formverket ogso i norsken. Men rett utnytta av oss vil det i endå større mun verta dambrotet som løyser for den norske målflaumen. Og i denne flaumen skal dansken i Norig verta oppriven og nedsøkt, soleis at berre stumpar og rotstubbar vil syna att her og kvar. – Nokre danskmålskrinsar vil vel halda seg som etterakster her og der. Men alle som har augo til å sjå med og øyro til å høyra med, dei må no skyna at den brusande målflaumen i Norig, han renn or den norske målkjelda. Og han er no so sterk og mektig vorten, at det vil vera galmannsverk å freista reisa motstraum.

*

I tida som ligg millom dette "Triumfskriket" og Knut Hamsuns siste innlegg har 700 skulekrinsar gått over frå norsk-dansk til norsk. I styringsverket og alle område elles har norsken trengt seg inn, og norskdansken har måtta ut. Framgangen varer ved, og det vil gå med aukande fart alt etter som fleire og fleire får augo upp for at "sproget i fare" ikkje er til å berga, for di det er daudømt av livet og av folket.

Oslo den 12. oktober 1928

EDV. OS.

Grømstadposten 1928 nr. 121 24. oktober

RIKSMÅLET OG VALGENE.

Me hev vore til sokneprest Skaara for å høyra um me kunde få det stykket hans, som "Gr. Adr.tidende" ikkje ville taka inn. Soknepresten var viljug, og han let oss få stykket, som det laag i manuskript.

"Det er rimeleg", segjer soknepresten, "at "Gr. Adr.tidende" vore plikta til aa taka inn eit svar fraa meg paa hr. Harbitz's stykke, men eg skal ikkje prøva å tvinga meg fram. På sett og vis maa det daa ogso tala til beste for innhaldet i stykket mitt, at bladet ikkje vilde gjeva rom for det. Men paa same tid hev eg ført so pass mange autoritetar i marki, at eg gjerne ser stykket gjort tilgjengeleg for flest mogeleg interesserte."

*

Jeg må få plass for et gjensvar. Først til hr. Alf Harbitz.

Min mening var ikke å veie riksmål og landsmål mot hinannen, men å yte landsmålet i sig selv den rettferdighet, som tilkommer det etter dets basis og stilling i dag.

Hvis hr. Harbitz ikke evner å se anderledes på landsmålet enn han gjør, så er han selvfølgelig undskyldt, men han kan ikke derfor frikjennes for ukorrekt fremstilling.

P. a. s. må jeg kunne ta hans ord om sin sannhetskjærlighet med ro. Jeg behøvet da vel ikke repetere det han først selv skrev om den 1/6 av folketallet? Jeg trodde virkelig på hans statistikk og lot den være i fred.

At en målmann må være dum er en gammel, ugjendrivelig påstand. Det får være hans trøst, at det iblandt kan klikke endog for en riksmålsmann. Jeg trodde da enhver måtte begripe, at min inrømmelse til riksmålet refererte sig til hr. Harbitz' påstand om, at enhver bondegutt lærte riksmålet som en lek, og ikke til hans omtale av våre bondefødte riksmålsforfattere.

Dermed får vi være ferdige med hinannen, hr. Harbitz og jeg. Skulde vi ellers ha noe å strides om i måls spørsmålet, måtte det helst bli om landsmålet's fremtidsutsikter, bedømt ut fra dets 60-årige historie. Hr. Harbitz sier, lite er vunnet for landsmålet i disse 60 år. Jeg tar dikteren Hamsun til inntekt, for han hevder at endog hundre år i et språks historie er mindre enn en time i et menneskes.

Overfor hr. Hamsun selv kjenner jeg mig selvsagt noe beklemt, men på samme tid merker jeg også noe i retning av skrivekløe, når jeg leser hans innlegg. Bare jeg visste, hvor jeg helst skulle ta fatt. –

Jo, der har vi det! Det var dette med språkautoritetene. Jeg kan ikke skjønne annet enn, at det har sig med Falk, Torp og Schjøtt, så som jeg skrev. Falk og Torp har skrevet en "Dansk-Norskens Syntax", og det betyr uten tvil en riksmålets syntax. Forfatterne kaller den en lærebok i norsk språkhistorie. I fortalen til den sier forfatterne: "Skriftformens fordanskning fullendtes ved reformasjonen og innførelsen av den danske bibeloversettelse. Fra omkring 1530 finner man i skriftlige optegnelser ikke lenger noen språk-form, som kan kalles norsk."

Ovennevnte herrer har også utgitt en "Dansk-Norskens Lydhistorie". Efter en anmeldelse i sin tid av denne bok i "Morgenbl." ved dr. Steen Konow er denne bok særlig beregnet på våre norsklærere. "Av disse fordrer jo den nye skoleordning kjennskap til skriftspråkets historie," sier anmelderen. Og han konkluderer med at "denne bok" kan nyttes som håndbok i snart sagt alle spørsmål vedrørende vårt skriftspråks historie. Nå, det var omkring 1900, da riksmålsfolket enda ikke kjente sig synderlig trykket av den sannhet, at "vårt skriftspråk" i sin opprinnelse er dansk.

At dansken er hovedroten til riksmålet gir P. A. Munch mer enn en gang uttrykk for, og rektor Western vet jeg har sagt det samme.

Hvad Steinar Schjøtt angår, så eier jeg hans "Dansk-Norsk Ordbog", et strengt videnskabelig men populært verk – til bruk for hvem? Jo, det er udmerket for dansker, som vil lære norsk (landsmål), men er allikevel liksom tjenlig for og særlig tiltenkt interesserte nordmenn. Bedre bevis for det intime forhold mellom dansk og riksmål trenger ikke de, som vil la sig overbevise. – Jeg gjør opmerksom på, at jeg ikke har skrevet noe om, at nevnte herrer "i sin opprinnelse er utlendinger" (cfr. Hamsun).

Så har vi Garborg og Løvland. Større logiker enn Garborg har vel den norske skjønnlitteratur ikke eiet. Særlig dersom han uttrykkelig blev bedt om det, er det likevel trolig at han i en enquete gav svar på riksmål.

Og Løvland – han blev vel landlyst på grunn av riksmålsrettskrivningen av 1917. Hamsun burde følge de flestes eksempel og la ham hvile i fred nå! Hør, hvad rektor Werstern har skrevet: "Den fryktelige spådommen, som er fremsatt om alle de ulykker, den nye rettskrivning vil volde, vil ikke gå i oppfyllelse. Herom kan jeg tale av erfaring: "Så nevner hr. W. sine erfaringer og slutter: "Elevene forstod den med letthet, nettop fordi den er så meget mer logisk og k o n s e k v e n t (sie Uthevet her) enn den gamle." Ja, det er sannheten, som også lærerne ved Grimstad skole vil bekrefte. Min mening med omtalen av norskoplæringen var ikke å gjøre angrep på denne eller hin rettskrivning, men å prøve å få leserne ut av den villfarelse, at riksmålet er fot i hose – "en lek".

(Meire.)

Grømstadposen 1928 nr. 122 26. oktober

Riksmålet og valgene.

Vi tør imidlertid slå fast, at alle de nye rettskrivninger efterhvert har gjort riksmålet lettere å lære, idet riksmålet dermed er blitt norskere (Cfr. "Utredning av nogen sprogspørsmål ved riksmåls-forbundets rettskrivningskomite" 1913)

Men så kommer det store spørsmål om landsmålsbevegelsen har noen ære for den kursen riksmålet hermed har tatt så alvorlig fatt på. Det har jeg våget å svare ja på: hr. Hamsun nekter det blankt, så vidt jeg kan skjønne.

Siden jeg skrev mitt første stykke har jeg i dette fornorsknings-spørsmål funnet støtte i en artikkel i "Aftenposten" (nr. 306 d.å.) av riksmålsmannen, rektor Skattum, om landsmålsbevegelsens betydning. Han konstaterer her først et fornorskningsarbeide med riksmålet, eldre enn landsmålsbevegelsen og senere løpende paralelt med denne. Dernest hevder han, at landsmålsbevelsen har hatt en uomtvistelig innvirkning på fornorskingen av riksmålet. Derom sier han mange treffende ord og uttaler: "La oss også innrømme at riksmålet neppe vilde være nådd dit, det står i dag uten den kraftige spore, som landsmålsbevegelsen har vært for riksmålets fornorskning" (sic!).

Hr. Hamsun tvinger meg inn på dette med gammel-nordisk. Jo, jeg vet godt, at et sådant eksisterte før vikingetiden, at det kløvet sig i 3 grener i tiden 750-1050 omtrent, og at av disse 3 grener var de to: gammelsvensk og gammeldansk mest like, mens gammelnorsk skilte sig mer ut. Men er det da ikke underlig, at i v a r e dager dansk og "norsk" (riksmål) vitterlig ligner hinannen så meget, mens svensk skiller sig mere ut? Forklaringen er den, at Sverige hadde sin Gustav Vasa, men Norge fikk sin dansketid.

Til den megen tale om riksmålet, at det er et levende språk i ustanselig vekst og utvikling har jeg fremdeles ingen direkte innvending å gjøre, bare at jeg forstår dette slik, at utviklingen går i nasjonal retning. Og dette ytrer sig, kan man si, både i riksmålsforfatternes mangel på konsekvent rettskrivning (cfr. allerede Bjørnson) p. e. s. og i de av språkmennene influerte suksessive skolerettskrivninger p. a. s. kjenner alt dette kan en på sett og vis spore en vilje til norskhet, som gir grunn til å tro, at likesom man nå ikke lenger uten videre anerkjenner grunnlovens oprinnelige dansk for å være norsk, så vil om noen årtier riksmålet av i dag vanskelig kunne få attest for å være norsk.

Og hvor er så de drivende krefter i utviklingen? Aa jo, de er nok til sist aa finne i talemaalet som hr. Hamsun synes aa akte saa ringe. "Bare gjennom talemaalet kan vi fornorske (sic.) skriftspraaket" heter det i ovennevnte "Utredning".

Det var jo også denne linje, som riksmålsforbundet offisielt slo inn på, da Bjørnson blev formann i 1907, og med hans og Sofus Bugges underskrift. At samme Sofus Bugge var riksmålsmann, vet vi, at han var en genial forsker, likeså. Men for det første var ikke norsk folkespråk hans spesialitet, som det var Ivar Aasens, og for det andre er en specifik forsker nå engang satt til å granske livet (Spåket) ikkje til aa dirigere det eller endog skape noe nytt. Dertil kreves noe annet og mer enn genial forskeraand. Har Sofus Bugge kalt landsmaalet et "Papirmaal", saa viser det, at den minste maalstrever er større enn han – nasjonalt sett.

Det er sluttelig forklaring nok, at en dikter vil verne om skriftspraaket, mens f. eks. en prest gjerne lytter til talemaalet. Ordet "sau" i direkte betydning høres ved leilighet naa sikkert fra de fleste prekestoler i landet. Ordene "sauer" og "faar" som betegnelse for mennesker er naa begge ute av kirkelig bruk i tiltale og direkte omtale, men begge er i bruk i bibelsk spraak, "faar" paa riksmaal, "sauer" paa landsmaal. At "faaret" vil maatte rømme helt h e r ogsaa er sikkert, likesaavel som dette er skjedd i folkemaalet.

"Faaret" faar nok sin siste skanse i kjøkkenspraaket – her tillands da.

PETER SKAARA.

Grimstad Adressetidende 1928 nr. 129 8. november

Slutningsord.

Det kan være tjenlig til slutt å minne om det egentlige utgangspunkt for denne diskusjon om norsk språk.

Utgangspunktet var hr. A. H.s påstand om, at våre språkmenn holder riksmålet for å være norsk. Når jeg nå skriver disse linjer, er det ikke for å få siste ordet, men for å peke på, at nevnte påstand under diskusjonen ikke er bevist; den kunde nemlig ikke bevises.

Selv om av norske språkmenn bare en Ivar Åsen og en Marius Hægstad hadde vært målfolk, vilde ovennevnte påstand ha været falsk. Og hvor meget mere uholdbar blir ikke samme påstand, når en ser ut over hele flokken av norske språkforskere.

Det synes mig således også lite trøstefullt for dem, som tviholder på riksmålet, når f. eks. Falk og Torp så sent som år 1900 visstnok regner riksmålet for "et selvstendig idiom ved siden av det danske", men de ikke finner rettere videnskapelig navn for dette idiom enn "Dansk-Norsk".

P. a. s. har enda verden til gode å få se den sakkyndige, som tør nekte, at landsmålet er ekte norsk.

Peter Skaara

E. s. I hr. Hamsuns første stykke hadde jeg misforstått uttalelsen om visse norske språkmenns opprinnelse, fordi anførselstegnet i trykken var blitt ufullstendig; man kunde ikke se, hvor det sluttet.

D.s.

Klippe, klippe! sa kjærringa. – Hr. Skaara har det øiensynlig paa samme maaten.

Red.